T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DÎVÂNU LUGÂTİ'T-TÜRK İLE AZERBAYCAN TÜRKÇESİNİN KARŞILAŞTIRMALI SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZABİT AYTEK

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ANKARA, 2023

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DÎVÂNU LUGÂTİ'T-TÜRK İLE AZERBAYCAN TÜRKÇESİNİN KARŞILAŞTIRMALI SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZABİT AYTEK

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ HÜLYA GÖKÇE

ANKARA, 2023

ONAY SAYFASI

Zabit AYTEK tarafından hazırlanan "Dîvânu Lugâti't-Türk ile Azerbaycan Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Varlığı Üzerine Bir Araştırma" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

<table>
<tr><th colspan="2">Jüri Üyesi</th><th>Kurumu</th><th>İmza</th></tr>
<tr><td colspan="2">Dr. Öğr. Üyesi Hülya GÖKÇE</td><td rowspan="2">Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Kabul ☐</td><td>Red ☐</td></tr>
<tr><td colspan="2">Prof. Dr. Funda TOPRAK</td><td rowspan="2">Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Kabul ☐</td><td>Red ☐</td></tr>
<tr><td colspan="2">Dr. Öğr. Üyesi Aziz Gökçe</td><td rowspan="2">Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi</td><td rowspan="2"></td></tr>
<tr><td>Kabul ☐</td><td>Red ☐</td></tr>
</table>

Tez Savunma Tarihi: 23.06.2023

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Yaşar YİĞİT

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza:
Adı SOYADI:

Anne ve Babam'a…

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam süresince, rehberliği ve lisans/lisansüstü öğrenim hayatımdaki katkıları için kıymetli danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Hülya GÖKÇE'ye teşekkür ederim.

Üzerimde emeğini her zaman hissettiğim, çalışmalarımın her aşamasında desteklerini ve güvenini benden esirgemeyen Prof. Dr. Funda Toprak'a da teşekkür ederim.

Diğer yandan tezin yazım sürecinde çeşitli vesilelerle bilgi ve paylaşımlarından istifade ettiğim Dr. Öğr. Üyesi Aziz Gökçe'ye ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak benden maddi manevi desteklerini esirgemeyen, aileme de teşekkür ederim.

ÖZET

Dîvânu Lugâti't-Türk ile Azerbaycan Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Varlığı Üzerine Bir Araştırma

Bu tezde Karahanlı Türkçesi dönemine ait en önemli eserlerden birisi olan Dîvânu Lugâti't-Türk'te geçen kelimeler tespit edilmiş, Türkçenin tarihsel olarak gelişme eğilimlerine uygun ses ve anlam değişiklikleri, Azerbaycan Türkçesi özelinde incelenmiştir. Bu hususta, Dîvânu Lugâti't-Türk'teki sözcüklerin tespiti için Besim Atalay'ın üç ciltlik tercüme ve bir ciltlik dizinden oluşan eserinden faydalanılmıştır.

Oğuz Türkçesinin mirasçılarından olan Azerbaycan Türkçesindeki sözcüklerin ses ve anlam değişmeleri, art zamanlı bir yaklaşımla, Eski Oğuzca ile ilgili geniş bilgilere yer veren, Türk dilinin bilinen ilk ve en önemli sözlüğü Dîvânu Lugâti't-Türk'ten hareketle tespit edilmiştir. Bu bağlamda, Azerbaycan Türkçesindeki gelişmeler Kâşgarlı'nın Oğuzca kayıtlı sözcükler altında vermiş olduğu Oğuzcayı ihtiva eden ses, şekil ve anlam ile ilgili aktardığı bilgilerin ışığında değerlendirilmiştir.

Tez üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Karahanlılar, Karahanlı Türkçesi, Dîvânu Lugâti't-Türk, Kâşgarlı Mahmut, Azerbaycan Türkçesi hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine tespit edilen ses değişimleri, değişimlerin nedenleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiş, söz başı, söz içi ve söz sonu konumlarına göre tasnif edilmiştir. Üçüncü bölümde ise anlam bakımından incelenen sözcükler, *anlam daralması, anlam genişlemesi, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi, anlam kayması, anlam değişmesi, sesteş sözcüklerde anlam değişmesi* gibi alt başlıklar altında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anlam Bilgisi, Art Zamanlı, Azerbaycan Türkçesi, Dîvânu Lugâti't-Türk, Karahanlı Türkçesi, Ses Bilgisi, Söz Varlığı,

ABSTRACT

A Research On The Comparative Vocabulary of Dîvânu Lugâti't-Türk and Azerbaijani Turkish

In this thesis, the words in Dîvânu Lugâti't-Türk, one of the most important works belonging to the Karakhanid Turkish period, were determined, the phonetic and semantic changes in accordance with the historical development tendencies of Turkish have been examined in Azerbaijan Turkish in particular. In this regard, Besim Atalay's work consisting of a three-volume translation and a one-volume index was used to determine the words in Dîvânu Lugâti't-Türk.

The phonetic and meaning changes of the words in Azerbaijani Turkish, which is one of the heirs of Oghuz Turkish, have been determined with a diachronic approach, starting from Dîvânu Lugâti't-Türk, the first and most important dictionary of the Turkish language, which includes extensive information about Old Oghuz. In this context, these developments in Azerbaijani Turkish were evaluated in the light of the information that Kasgarli gave under the Oghuz registered words, about the phoneme, morphology and meaning, including the Oghuz language.

The thesis consists of three main parts. In the first part, information about Karakhanids, Karakhanid Turkish, Dîvânu Lugâti't-Türk, Kâşgarlı Mahmut, Azerbaijan Turkish is given. In the second part, phonetic changes from Dîvânu Lugâti't-Türk to Azerbaijani Turkish were examined in detail and classified according to their beginning, intra-verbal and end-of-word positions. In the third part, the words examined in terms of meaning are evaluated under sub-headings such as *meaning narrowing, meaning expansion, meaning improvement, meaning worsening, meaning shift, meaning change, meaning change in homonyms.*

Keywords: Azerbaijani Turkish, Diachronic, Dîvânu Lugâti't-Türk, Karakhanid Turkish, Phonology Semantics, , Phonology, Vocabulary,

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
İÇİNDEKİLER ..... **iii**
KISALTMALAR ..... **xii**
TABLOLAR VE ŞEKİLLER ..... **xiv**
DÎVÂNU LUGÂTI'T-TÜRK'TE KULLANILAN TRANSKRİPSİYON HARFLER ..... **xx**
GİRİŞ **1**
BİRİNCİ BÖLÜM **3**
1 . Karahanlılar **3**
1.1. Karahanlı Türkçesi **4**
1.2. Kâşgarlı Mahmut **4**
1.3. Dîvânu Lugâti't-Türk **5**
2 . Azerbaycan Türkçesi ve Azerbaycan Türkleri **6**
2.1. Azerbaycan Adı **6**
2.2. Azerbaycan Türklerinin Tarihi **7**
2.3. Azerbaycan Türkçesi **8**
2.4. Azerbaycan Edebiyatı **9**
İKİNCİ BÖLÜM: SES BİLGİSİ BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRMA **10**
1. Ünlülerde Ses Olayları **10**
1.1. Yuvarlak Ünlülerde Düzleşme **10**
1.1.1. /o/ > /a/ **10**
1.1.1.1. /-o-/ > /-a-/ **10**
1.1.2. /ö/ > /e/ **11**
1.1.2.1. /ö-/ > /e-/ **11**
1.1.3. /u/ > /a/ **11**
1.1.3.1. /-u-/ > /-a-/ **12**
1.1.3.2. /-u/ > /-a/ **12**
1.1.4. /u/ > /ı/ **13**
1.1.4.1. /-u-/ > /-ı-/ **13**
1.1.4.2. /-u/ > /-ı/ **14**
1.1.5. /u/ > /i/ **15**
1.1.5.1. /-u-/ > /-i-/ **15**
1.1.6. /ü/ > /i/ **15**

1.1.6.1. /-ü-/ > /-i-/ 16
1.1.6.2. /-ü/ > /-i/ 17
1.1.7. /ü/ > /e/ 17
1.1.7.1. /ü-/ > /e-/ 18
1.1.7.2. /-ü-/ > /-e-/ 18
1.1.7.3. /-ü/ > /-e/ 19
1.2. Düz Ünlülerde Yuvarlaklaşma 19
1.2.1. /a/ > /o/ 19
1.2.1.1. /-a-/ > /-o-/ 20
1.2.2. /ı/ > /u/ 20
1.2.2.1. /-ı-/ > /-u-/ 21
1.2.2.2. /-ı/ > /-u/ 22
1.2.3. /i/ > /ü/ 22
1.2.3.1. /-i-/ > /-ü-/ 22
1.2.3.2. /-i-/ > /-ü/ 22
1.2.3.3. /-i/ > /-ü/ 23
1.3. İnce Ünlülerde Kalınlaşma 23
1.3.1. /e/ > /a/ 24
1.3.1.1 /e-/ > /a-/ 24
1.3.1.2 /-e-/ > /-a-/ 24
1.3.2. /ü/ > /u/ 24
1.3.2.1. /-ü-/ > /-u-/ 25
1.3.2.2. /-ü-/ > /-u/ 25
1.3.3. /i/ > /ı/ 25
1.3.3.1. /-i-/ > /-ı-/ 26
1.4. Kalın Ünlülerde İncelme 26
1.4.1. /a/ > /e/ 26
1.4.1.1 /-a-/ > /-e-/ 27
1.4.1.2 /-a/ > /-e/ 27
1.4.2. /ı/ > /i/ 28
1.4.2.1 /ı-/ > /i-/ 28
1.4.2.2 /-ı-/ > /-i-/ 29
1.4.2.3 /-ı-/ > /i-/ 29
1.4.2.4 /-ı/ > /-i/ 30
1.4.3. /u/ > /ü/ 30
1.4.3.1 /-u-/ > /-ü-/ 30
1.4.3.2 /u-/ > /ü-/ 31

1.5. Geniş Ünlülerde Daralma 31
1.5.1. /a/ > /ı/ 31
1.5.1.1 /-a-/ > /-ı-/ 31
1.5.1.2 /-a/ > /-ı/ 32
1.5.2. /o/ > /u/ 32
1.5.2.1 /o-/ > /u-/ 32
1.5.2.2 /-o-/ > /-u-/ 33
1.5.3. /ö/ > /ü/ 33
1.5.3.1 /-ö-/ > /-ü-/ 33
1.6. Dar Ünlülerde Genişleme 34
1.6.1. /ı/ > /a/ 35
1.6.1.1 /ı-/ > /a-/ 35
1.6.1.2 /-ı-/ > /-a-/ 35
1.6.1.3 /-ı-/ > /a-/ 36
1.6.1.4 /-ı/ > /-a/ 36
1.6.2. /i/ > /é/ 36
1.6.2.1 /i-/ > /é-/ 37
1.6.2.2 /-i-/ > /-e-/ 37
1.6.3. /u/ > /o/ 37
1.6.3.1 /u-/ > /o-/ 38
1.6.3.2 /-u-/ > /-o-/ 38
1.7. Ünlü Türemesi 38
1.7.1. /ø/ > /ı/ 39
1.7.1.1 /ø/ > /-ı-/ 39
1.7.2. /ø/ > /i/ 40
1.7.2.1 /ø/ > /-i/ 40
1.7.3. /ø/ > /u/ 41
1.7.3.1 /ø/ > /-u-/ 41
1.7.3.2 /ø/ > /-u/ 41
1.7.4. /ø/ > /ü/ 42
1.7.4.1 /ø/ > /-ü-/ 42
1.7.4.2 /ø/ > /-ü/ 42
1.8. Ünlü Düşmesi 43
1.8.1. /ı/ > /ø/ 43
1.8.1.1 /-ı-/ > /ø/ 44
1.8.1.2 /-ı/ > /ø/ 44
1.8.2. /i/ > /ø/ 45

1.8.2.1 /-i-/ > /ø/ 45
1.8.3. /u/ > /ø/ 45
1.8.3.1 /-u/ > /ø/ 45
1.8.4. /ü/ > /ø/ 45
1.8.4.1 /-ü-/ > /ø/ 46
2. Ünsüzlerde Ses Olayları 46
2.1. Tonlulaşma 46
2.1.1. /t/ > /d/ 47
2.1.1.1 /t-/ > /d-/ 48
2.1.1.2 /-t-/ > /-d-/ 53
2.1.1.3 /-t/ > /-d/ 54
2.1.2. /ç/ > /c/ 55
2.1.2.1 /ç-/ > /c-/ 55
2.1.2.2 /-ç-/ > /-c-/ 56
2.1.2.3 /-ç/ > /-c-/ 56
2.1.2.4 /-ç/ > /-c/ 57
2.1.3. /p/ > /b/ 58
2.1.3.1 /p-/ > /b-/ 58
2.1.3.2 /-p-/ > /-b-/ 59
2.1.4. /k/ > /g/ 60
2.1.4.1 /k-/ > /g-/ 60
2.1.4.2 /-k-/ > /-g-/ 61
2.1.5. /ķ/ > /ğ/ 62
2.1.5.1 /-ķ-/ > /-ğ-/ 62
2.1.5.2 /-ķ/ > /-ğ/ 63
2.1.6. /f/ > /v/ 63
2.1.6.1 /-f-/ > /-v-/ 64
2.2. Tonsuzlaşma 64
2.2.1. /b/ > /p/ 65
2.2.1.1 /b-/ > /p-/ 65
2.2.1.2 /-b-/ > /-p-/ 66
2.2.2. /d/ > /t/ 66
2.2.2.1 /-d-/ > /-t-/ 66
2.2.3. /g/ > /k/ 67
2.2.3.1 /-g/ > /-k/ 67
2.2.4. /ġ/ > /ķ/ 67
2.2.4.1 /-ġ-/ > /-ķ-/ 68

2.2.4.2 /-ġ/ > /-ķ/ 69
2.3. Sızıcılaşma 69
2.3.1. /ķ/ > /x/ 70
2.3.1.1 /ķ-/ > /x-/ 70
2.3.1.2 /-ķ-/ > /-x-/ 71
2.3.1.3 /-ķ/ > /-x/ 72
2.3.2. /ġ/ > /x/ 73
2.3.2.1 /-ġ-/ > /-x-/ 73
2.3.3. /ç/ > /ş/ 74
2.3.3.1 /-ç/ > /-ş/ 74
2.3.4. /p/ > /f/ 74
2.3.4.1 /-p-/ > /-f-/ 75
2.3.5. /b/ > /v/ 75
2.3.5.1 /b-/ > /v-/ 75
2.4. Akıcılaşma 76
2.4.1. /dh/ ~ /d/ > /y/ 76
2.4.1.1 /-dh-/ ~ /-d-/ > /-y-/ 77
2.4.1.2 /-dh/ ~ /-d/ > /-y/ 78
2.4.2. /ġ/ > /ğ/ 78
2.4.2.1 /-ġ-/ > /-ğ-/ 79
2.4.2.2 /-ġ/ > /-ğ/ 81
2.4.3. /g/ > /y/ 81
2.4.3.1 /-g-/ > /-y-/ 82
2.4.3.2 /-g/ > /-y/ 82
2.4.4. /d/ > /m/ 83
2.4.4.1 /-d-/ > /-m-/ 83
2.5. Dudaksıllaşma 83
2.5.1. /g/ > /v/ 84
2.5.1.1 /-ġ-/ > /-v-/ 84
2.5.1.2 /-g/ > /-v/ 85
2.5.2. /n/ > /m/ 85
2.5.2.1 /-n/ > /-m/ 85
2.6. Dişsilleşme 86
2.6.1. /nğ/ > /n/ 86
2.6.1.1 /-nğ-/ > /-n-/ 86
2.6.1.2 /-nğ/ > /-n/ 87
2.6.2. /m/ > /n/ 88

2.6.2.1 /-m/ > /-n/ 88
2.6.3. /w/ > /v/ 88
2.6.3.1 /-w-/ > /-v-/ 89
2.6.3.2 /-w/ > /-v/ 90
2.7. Art Damaksıllaşma 90
2.7.1. /-k-/ > /-ḳ-/ 91
2.7.2. /-k/ > /-ḳ/ 91
2.8. Ön Damaksıllaşma 91
2.8.1. /-ḳ-/ > /-k-/ 91
2.8.2. /-ḳ/ > /-k/ 92
2.9. Süreksizleşme 92
2.9.1. /m/ > /b/ 92
2.9.1.1 /m-/ > /b-/ 92
2.10. Patlayıcılaşma 93
2.10.1. /ç/ > /d/ 93
2.10.1.1 /-ç-/ > /-d-/ 93
2.10.2. /ğ/ > /g/ 94
2.10.2.1 /-ğ-/ > /-g-/ 94
2.10.2.2 /-ğ/ > /-g/ 94
2.11. Akıcı Ünsüzler Arası Değişim 94
2.11.1. /r/ > /l/ 95
2.11.1.1 /-r-/ > /-l-/ 95
2.11.2. /r/ > /n/ 95
2.11.2.1 /-r/ > /-n/ 95
2.11.3. /n/ > /l/ 96
2.11.3.1 /-n/ > /-l/ 96
2.12. Sızıcı Ünsüzler Arası Değişim 96
2.12.1. /r/ > /s/ 96
2.12.1.1 /-r-/ > /-s-/ 96
2.12.2. /m/ > /v/ 97
2.12.2.1 /-m-/ > /-v-/ 97
2.12.3. /w/ ~ /v/ > /y/ 97
2.12.3.1 /-w-/ ~ /-v-/ > /-y/- 97
2.12.4. /v/ > /ğ/ 97
2.12.4.1 /-v-/ > /-ğ-/ 97
2.13. Patlamalı Ünsüzler Arası Değişim 98
2.13.1. /t/ > /k/ 98

2.13.1.1 /-t-/ > /-k-/ 98
2.13.2. /k/ > /c/ 98
2.13.2.1 /-k/ > /-c/ 98
2.14. Ünsüz Düşmesi 99
2.14.1. /g/ ~ /ġ/ > /ø/ 99
2.14.1.1 /-g-/ ~ /-ġ-/ > /-ø-/ 100
2.14.1.2 /-g/ ~ /-ġ/ > /-ø/ 101
2.14.2. /y/ > /ø/ 103
2.14.2.1 /y-/ > /ø-/ 103
2.14.2.2 /-y/ > /-ø/ 104
2.14.3. /k/ > /ø/ 104
2.14.3.1 /-k-/ > /-ø-/ 105
2.14.3.2 /-k/ > /-ø/ 105
2.14.4. /ķ/ > /ø/ 105
2.14.4.1 /-ķ-/ > /-ø-/ 105
2.14.4.2 /-ķ/ > /-ø/ 106
2.14.5. /w/ > /ø/ 106
2.14.5.1 /-w-/ > /-ø-/ 106
2.14.5.2 /-w/ > /-ø/ 107
2.14.6. /m/ > /ø/ 107
2.14.6.1 /-m-/ > /-ø-/ 107
2.14.7. /b/ > /ø/ 107
2.14.7.1 /b-/ > /ø-/ 108
2.14.8. /x/ > /ø/ 108
2.14.8.1 /-x-/ > /-ø-/ 108
2.14.9. /f/ > /ø/ 108
2.14.9.1 /-f-/ > /-ø-/ 109
2.14.10. /l/ > /ø/ 109
2.14.10.1 /-l-/ > /-ø-/ 109
2.15. Ünsüz Türemesi 110
2.15.1. /ø/ > /y/ 110
2.15.1.1 /ø-/ > /y-/ 111
2.15.1.2 /-ø-/ > /-y-/ 111
2.15.1.3 /-ø/ > /-y/ 112
2.15.2. /ø/ > /r/ 112
2.15.2.1 /-ø-/ > /-r-/ 113
2.15.3. /ø/ > /h/ 113

2.15.3.1 /ø-/ > /h-/ 114
2.15.4. /ø/ > /n/ 114
2.15.4.1 /-ø-/ > /-n-/ 114
2.15.5. /ø/ > /t/ 115
2.15.5.1 /-ø-/ > /-t-/ 115
2.15.6. /ø/ > /k/ 115
2.15.6.1 /-ø/ > /-k/ 115
2.15.7. /ø/ > /b/ 116
2.15.7.1 /-ø-/ > /-b-/ 116
2.15.7.2 /-ø/ > /-b/ 116
2.15.8. /ø/ > /m/ 117
2.15.8.1 /-ø-/ > /-m-/ 117
2.15.9. /ø/ > /v/ 117
2.15.9.1 /ø-/ > /v-/ 117
2.15.10. /ø/ > /ķ/ 117
2.15.10.1 /-ø/ > /-ķ/ 117
2.15.11. /ø/ > /d/ 118
2.15.11.1 /-ø/ > /-d/ 118
2.15.12. /ø/ > /x/ 118
2.15.12.1 /ø-/ > /x-/ 118
2.16. Ünsüz İkizleşmesi 119
2.16.1. /-l-/ > /-ll-/ 119
2.16.2. /-s-/ > /-ss-/ 119
2.16.3. /-ķ-/ > /-ķķ-/ 120
2.16.4. /-ş-/ > /-şş-/ 120
2.16.5. /-k-/ > /-kk-/ 120
2.16.6. /-t-/ > /-dd-/ 121
2.17. Ünsüz Tekleşmesi 121
2.17.1. /-rr-/ > /-r-/ 121
2.17.2. /-kk-/ > /-k-/ 121
2.17.3. /-tt-/ > /-t-/ 122
2.18. Hece Düşmesi 122
2.19. Göçüşme 122
2.19.1. Yakın Göçüşme 123
2.19.1.1 /-dġ-/ > /-ğd-/ 123
2.19.1.2 /-ķl-/ > /-lx-/ 124
2.19.1.3 /-rv-/ > /-vr-/ 124

2.19.1.4 /-şn-/ > /-nş-/ 124
2.19.1.5 /-uġ/ > /-ğu-/ 124
2.19.1.6 /-uğ/ > /-ķu/ 125
2.19.1.7 /-uġ/ > /-ğu/ 125
2.19.1.8 /-tr-/ > /-rt-/ 125
2.19.1.9 /-pr-/ > /-rp-/ 125
2.19.1.10 /-ri/ > /-ir/ 126
2.19.1.11 /-mġ-/ > /-ğm-/ 126
2.19.2. Uzak Göçüşme 126
2.19.2.1 /dz/ > /zt/ 126
2.19.2.2 /mr/ > /rm/ 127
2.19.2.3 /sķ/ > /xs/ 127
2.19.2.4 /pr/ > /rp/ 127
2.20. /r/ ~ /z/ Denkliği 128
2.21. Ünsüz Benzeşmesi 129
2.21.1. İlerleyici Ünsüz Benzeşmesi 129
2.21.1.1 /-şg-/ > /-şş-/ 130
2.21.1.2 /-dl-/ > /-dd-/ 130
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ANLAM BİLGİSİ BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRMA 130
1. Anlam Olayları 131
1.1. Anlam Daralmasına Uğrayan Sözcükler 131
1.2. Anlam Genişlemesine Uğrayan Sözcükler 141
1.3. Anlam İyileşmesine Uğrayan Sözcükler 185
1.4. Anlam Kötüleşmesine Uğrayan Sözcükler 188
1.5. Anlam Kaymasına Uğrayan Sözcükler 193
1.6. Anlam Değişmesine Uğrayan Sözcükler 205
1.7. Sesteş Ancak Anlamı Farklı Olan Sözcükler 209
1.8. Anlamını Koruyan Sözcükler 219
SONUÇ 275
Kaynaklar 286

KISALTMALAR

age. : Adı Geçen Eser

Alm : Almanca

Ar. : Arapça

AT : Ana Türkçe

Az.Tü : Azerbaycan Türkçesi

bk. : Bakınız

Bşk. Tü : Başkurt Türkçesi

C. : Cilt

CC : Codex Cumanicus

Çağ : Çağatay Türkçesi

Çev. : Çeviren

Çuv. Tü : Çuvaş Türkçesi

DLT : Dîvânu Lugâti't- Türk

EAT : Eski Anadolu Türkçesi

Ed. : Editör

EDPT: An Etymological Dictionary of PreThirteenth-CentruyTurkish

ESTJ : Etimologičeskij slovar' tjurkskix jazykov

ET : Eski Türkçe

Gag. Tü : Gagavuz Türkçesi

GOT : A Grammar of Old Türkic

GT : Genel Türkçe

Hrz : Harezm Türkçesi

Irk B: Irk Bitig

Kaz. Tü. : Kazak Türkçesi

KB : Kutadgu Bilig

KE : Ḳıṣaṣü'l-Enbiyā

Kıp : Kıpçak Türkçesi

Krh : Karahanlı Türkçesi

mec. : Mecaz

Nog. Tü : Nogay Türkçesi

Osm Tü : Osmanlı Türkçesi

OT : Orhon Türkçesi

OTW : Old Turkıc Word Formation : A Functional Approach To The Lexicon

S. : Sayı

s. : Sayfa numarası

sf. : Sıfat

Tat. Tü. : Tatar Türkçesi

Trkm Tü. : Türkmen Türkçesi

Tü. T : Türkiye Türkçesi

Uyg : Uygur Türkçesi

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve diğerleri

zf. : Zarf

Y.uyg : Yeni Uygur Türkçesi

< **:** Kelimenin kökenini gösterir.

> **:** Kelimenin gelişimini gösterir.

~ **:** 1. ve/veya 2. değişken şekil

TABLOLAR VE ŞEKİLLER

TABLOLAR

Tablo 1. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-o-/ > /-a-/ 11
Tablo 2. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ö-/ > /e-/ 11
Tablo 3. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-u-/ > /-a-/ 12
Tablo 4. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-u/ > /-a/ 12
Tablo 5. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-u-/ > /-ı-/ 14
Tablo 6. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-u/ > /-ı/ 15
Tablo 7. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-u-/ > /-i-/ 15
Tablo 8. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ü-/ > /-i-/ 16
Tablo 9. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ü/ > /-i/ 17
Tablo 10. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ü-/ > /e-/ 18
Tablo 11. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ü-/ > /-e-/ 18
Tablo 12. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ü/ > /-e/ 19
Tablo 13. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-a-/ > /-o-/ 20
Tablo 14. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ı-/ > /-u-/ 21
Tablo 15. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ı/ > /-u/ 22
Tablo 16. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-i-/ > /-ü-/ 22
Tablo 17. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-i-/ > /-ü/ 22
Tablo 18. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-i/ > /-ü/ 23
Tablo 19. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /e-/ > /a-/ 24
Tablo 20. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-e-/ > /-a-/ 24
Tablo 21. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ü-/ > /-u-/ 25
Tablo 22. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ü-/ > /-u/ 25
Tablo 23. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-i-/ > /-ı-/ 26
Tablo 24. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-a-/ > /-e-/ 27
Tablo 25. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-a/ > /-e/ 27
Tablo 26. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ı-/ > /i-/ 28
Tablo 27. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ı-/ > /-i-/ 29
Tablo 28. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ı-/ > /i-/ 30
Tablo 29. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ı/ > /-i/ 30
Tablo 30. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-u-/ > /-ü-/ 30
Tablo 31. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /u-/ > /ü-/ 31
Tablo 32. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-a-/ > /-ı-/ 32

Tablo 33. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-a/ > /-ı/ 32
Tablo 34. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /o-/ > /u-/ 33
Tablo 35. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-o-/ > /-u-/ 33
Tablo 36. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ö-/ > /-ü-/ 34
Tablo 37. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ı-/ > /a-/ 35
Tablo 38. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ı-/ > /-a-/ 35
Tablo 39. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ı-/ > /a-/ 36
Tablo 40. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ı/ > /-a/ 36
Tablo 41. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /i-/ > /é-/ 37
Tablo 42. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-i-/ > /-e-/ 37
Tablo 43. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /u-/ > /o-/ 38
Tablo 44. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-u-/ > /-o-/ 38
Tablo 45. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ø/ > /-ı-/ 40
Tablo 46. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ø/ > /-i/ 40
Tablo 47. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ø/ > /-u-/ 41
Tablo 48. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ø/ > /-u/ 42
Tablo 49. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ø/ > /-ü-/ 42
Tablo 50. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ø/ > /-ü/ 43
Tablo 51. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ı-/ > /ø/ 44
Tablo 52. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ı/ > /ø/ 44
Tablo 53. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-i-/ > /ø/ 45
Tablo 54. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-u/ > /ø/ 46
Tablo 55. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ü-/ > /ø/ 46
Tablo 56. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /t-/ > /d-/ 50
Tablo 57. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-t-/ > /-d-/ 53
Tablo 58. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-t/ > /-d 55
Tablo 59. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ç-/ > /c-/ 55
Tablo 60. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ç-/ > /-c-/ 56
Tablo 61. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ç/ > /-c-/ 57
Tablo 62. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ç/ > /-c/ 58
Tablo 63. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /p-/ > /b-/ 59
Tablo 64. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-p-/ > /-b-/ 59
Tablo 65. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /k-/ > /g-/ 60
Tablo 66. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-k-/ > /-g-/ 61
Tablo 67. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ķ-/ > /-ğ-/ 63
Tablo 68. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ķ/ > /-ğ/ 63
Tablo 69. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-f-/ > /-v-/ 64

Tablo 70. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /b-/ > /p-/ 66
Tablo 71. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-b-/ > /-p-/ 66
Tablo 72. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-d-/ > /-t-/ 66
Tablo 73. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-g/ > /-k/ 67
Tablo 74. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ġ-/ > /-ķ-/ 68
Tablo 75. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ġ/ > /-ķ/ 69
Tablo 76. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ķ-/ > /x-/ 71
Tablo 77. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ķ-/ > /-x-/ 71
Tablo 78. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ķ/ > /-x/ 73
Tablo 79. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ġ-/ > /-x-/ 74
Tablo 80. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ç/ > /-ş/ 74
Tablo 81. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-p-/ > /-f-/ 75
Tablo 82. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /b-/ > /v-/ 75
Tablo 83. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-dh-/ ~ /-d-/ > /-y-/ 77
Tablo 84. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-dh/ ~ /-d/ > /-y/ 78
Tablo 85. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ġ-/ > /-ğ-/ 79
Tablo 86. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ġ/ > /-ğ/ 81
Tablo 87. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-g-/ > /-y-/ 82
Tablo 88. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-g/ > /-y/ 83
Tablo 89. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-d-/ > /-m-/ 83
Tablo 90. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ġ-/ > /-v-/ 85
Tablo 91. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-g/ > /-v/ 85
Tablo 92. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-n/ > /-m/ 86
Tablo 93. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-nğ-/ > /-n-/ 87
Tablo 94. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-nğ/ > /-n/ 88
Tablo 95. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-m/ > /-n/ 88
Tablo 96. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-w-/ > /-v-/ 89
Tablo 97. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-w/ > /-v/ 90
Tablo 98. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-k-/ > /-ķ-/ 91
Tablo 99. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-k/ > /-ķ/ 91
Tablo 100. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ķ-/ > /-k-/ 91
Tablo 101. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ķ/ > /-k/ 92
Tablo 102. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /m-/ > /b-/ 93
Tablo 103. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ç-/ > /-d-/ 93
Tablo 104. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ğ-/ > /-g-/ 94
Tablo 105. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ğ/ > /-g/ 94
Tablo 106. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-r-/ > /-l-/ 95

Tablo 107. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-r/ > /-n/ 96
Tablo 108. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-n/ > /-l/ 96
Tablo 109. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-r-/ > /-s-/ 96
Tablo 110. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-m-/ > /-v-/ 97
Tablo 111. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-w-/ ~ /-v-/ > /-y-/ 97
Tablo 112. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-v-/ > /-ğ-/ 98
Tablo 113. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-t-/ > /-k-/ 98
Tablo 114. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-k/ > /-c/ 99
Tablo 115. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-g-/ ~ /-ġ-/ > /-ø-/ 101
Tablo 116. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-g/ ~ /-ġ/ > /ø/ 102
Tablo 117. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /y-/ > /ø/ 103
Tablo 118. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-y/ > /ø/ 104
Tablo 119. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-k-/ > /ø/ 105
Tablo 120. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-k/ > /ø/ 105
Tablo 121. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ḳ-/ > /ø/ 106
Tablo 122. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ḳ/ > /ø/ 106
Tablo 123. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-w-/ > /ø/ 106
Tablo 124. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-w/ > /ø 107
Tablo 125. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-m-/ > /ø/ 107
Tablo 126. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /b-/ > /ø/ 108
Tablo 127. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-x-/ > /ø/ 108
Tablo 128. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-f-/ > /ø/ 109
Tablo 129. Dîvânu Lugâti't-Türk'teki *oltur-* fiilinin tarihi Türk dillerindeki durumu .. 109
Tablo 130. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-l-/ > /ø/ 110
Tablo 131. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ø/ > /y-/ 111
Tablo 132. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ø/ > /-y-/ 112
Tablo 133. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ø/ > /-y/ 112
Tablo 134. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ø/ > /-r-/ 113
Tablo 135. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ø/ > /h/ 114
Tablo 136. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ø/ > /-n-/ 115
Tablo 137. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ø/ > /-t-/ 115
Tablo 138. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ø/ > /-k/ 116
Tablo 139. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ø/ > /-b-/ 116
Tablo 140. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ø/ > /-b/ 116
Tablo 141. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ø/ > /-m-/ 117
Tablo 142. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ø/ > /v-/ 117
Tablo 143. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ø/ > /-ḳ/ 118

Tablo 144. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ø/ > /-d/ 118
Tablo 145. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ø/ > /x-/ 118
Tablo 146. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-l-/ > /-ll-/ 119
Tablo 147. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-s-/ > /-ss-/ 119
Tablo 148. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ḳ-/ > /-ḳḳ-/ 120
Tablo 149. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ş-/ > /-şş-/ 120
Tablo 150. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-k-/ > /-kk-/ 120
Tablo 151. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-t-/ > /-dd-/ 121
Tablo 152. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-rr-/ > /-r-/ 121
Tablo 153. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-kk-/ > /-k-/ 122
Tablo 154. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-tt-/ > /-t 122
Tablo 155. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine hece düşmesi 122
Tablo 156. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-dġ-/>/-ğd-/ 123
Tablo 157. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ḳl-/>/-lx-/ 124
Tablo 158. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-rv-/ > /-vr-/ 124
Tablo 159. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-şn-/ > /-nş-/ 124
Tablo 160. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-uġ-/>/-ğu-/ 124
Tablo 161. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-uġ/ > /-ḳu/ 125
Tablo 162. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-uġ/ > /-ğu/ 125
Tablo 163. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-tr-/ > /-rt-/ 123
Tablo 164. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-pr-/>/-rp-/ 125
Tablo 165. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-ri/ > /-ir/ 126
Tablo 166. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-mġ-/>/-ğm-/. 126
Tablo 167. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /dz/ > /zt/ 127
Tablo 168. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /mr/ > /rm/ 127
Tablo 169. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /sḳ /> /xs/ 127
Tablo 170. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /pr/ > /rp/ 127
Tablo 171. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /r/ ~ /z/ Denkliği 129
Tablo 172. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-şg-/ > /-şş-/ 130
Tablo 173. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /-dl-/ > /-dd-/. 130
Tablo 174. Yuvarlak ünlülerde düzleşme 276
Tablo 175. Düz ünlülerde yuvarlaklaşma 277
Tablo 176. İnce ünlülerde kalınlaşma 278
Tablo 177. Kalın ünlülerde incelme 278
Tablo 178. Geniş ünlülerde daralma 278
Tablo 179. Dar ünlülerde genişleme 278
Tablo 180. Ünlü türemesi 278

Tablo 181. Ünlü düşmesi 279
Tablo 182. Ünsüzlerde görülen ses değişimleri 281

ŞEKİLLER

Grafik 1. Ünlülerde görülen ses olayları 275
Grafik 2. Ünsüzlerde görülen ses olayları 280
Grafik 3. Anlam olaylarına uğrayan sözcükler 285

DÎVÂNU LUGÂTI'T-TÜRK'TE KULLANILAN TRANSKRİPSİYON HARFLERİ

1. Ünlüler

a	ا	اَ	أ	أَ	◌َ
e	ا	اَ	أ	أَ	◌َ
é	اِ	اِيـ	◌ِيـ	◌ِ	◌َ ◌ِ
ı	اِ	◌ِيـ	◌ِ	◌ِى	
i	اِ	اِ	◌ِى	◌ِيـ	◌ِ
o	اُ	وُ	◌ُ	◌ُو	اُو
ö	اُ	وُ	◌ُ	◌ُو	اُو
u	اُ	وُ	◌ُ	◌ُو	اُو
ü	اُ	وُ	◌ُ	◌ُو	اُو

2. Ünsüzler

b,p	ب
p	پ
t	ت
c,ç	ج
ç	چ
x (ẖ)	خ
d	د
dh	ذ
r	ر
z	ز
j	ژ
s	س
ṣ	ش
ġ	غ
f	ف
ḳ	ق
k,g, ŋ	ك
l	ل
m	م
n	ن
v	و
w	ڤ
y	ى

GİRİŞ

Bu tezde Dîvânu Lugâti't-Türk'teki sözcükler için Besim Atalay'ın üç ciltlik tercüme ve bir ciltlik dizinden oluşan eserinden yararlanılmıştır. Azerbaycan Türkçesinin günümüz söz varlığı ise Seyfettin Altaylı'nın *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü* adlı 2 ciltlik sözlük, bir ciltlik dizinden oluşan eserinden faydalanılarak tespit edilmiştir. Sözcük bu eserde bulunmuyorsa sırasıyla *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti*, *Azerbaycan Dialektoloji Lügati, Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü* gibi eserlere bakılmıştır.

Dîvânu Lugâti't-Türk'te tespit edilen sözcüklerin Azerbaycan Türkçesi söz varlığındaki durumu, art zamanlı yöntemle incelenmiştir. Bu sözcüklerin ses ve anlam değişmeleri değerlendirilmiştir.

Dîvânu Lugâti't-Türk, XI. yüzyılda Oğuz Türkçesi ile ilgili en geniş bilgilere yer veren eserdir. Bu bağlamda Oğuz Türkçesinin mirasçısı Azerbaycan Türkçesindeki değişimler, Kâşgarlı'nın "Oğuzca" kayıtlı sözcükler altında vermiş olduğu, Oğuzcayı ihtiva eden ses, şekil ve anlam ile ilgili aktardığı bilgilerin ışığında değerlendirilmiştir. Bu bilgiler sayesinde Azerbaycan Türkçesi ve diğer Oğuz grubu Türk lehçelerindeki ses değişimlerinin gelişim süreçleri Karahanlı Türkçesi dönemine kadar izlenebilmiştir. Örneğin Kâşgarlı'nın بُو اَتمُو *bu atmu*, بُو ايتمو *bu ıtmu* örneklerinde soru edatı */mu/*'nun genel diğer Türklerce korunduğunu ancak bazı Oğuzların */m/*'yi (م) esre (ِ), */u/* (و) ünsüzünü /i/ (ى) yaptıklarını بَرديمو *bardımu* yerine بَرديمى *bardımı* dediklerini aktarması ve sonradan /ı/'ya dönen /u/ ünlüsünün korunduğu birçok sözcüğü "Oğuzca" kaydıyla vermesi, XIII.-XV. yüzyılları kapsayan Eski Anadolu Türkçesinin sonlarında sistemli hale gelen */u/ > /ı/* değişiminin henüz XI. yüzyılda soru edatı */mu/* ve *udhu- ~ udhı-* (DLT I, 39-15), *burut ~ burıt* (DLT II, 302-22) gibi birkaç sözcükte yeni yeni görüldüğünü, XI. yüzyıl Oğuz Türkçesinde sistemli bir değişim olmadığını göstermektedir.

Başka bir örnekte Kâşgarlı, Oğuzların sözcükteki /t/ (ت) ünsüzünü d'ye (د) çevirdiğini, diğer Türklerin deveye تَفَّى *tewey* derken Oğuzların دَوَى *devey* dediğini, buna benzer olarak Türklerin اوُت öt "delik" diye söylediklerini bunların اوُد *öd* şeklinde söylediğini aktarır. Kâşgarlı'nın bu sözlerinden ve Eski Anadolu Türkçesinde sistemli bir şekilde */d/*'ye dönen */t/* seslerinin korunuduğu sözcükleri Divan'da "Oğuzca" kaydıyla vermesinden ilk bakışta bu değişimin henüz XI. yüzyılda düzenli olmayıp gelişim sürecinin başında olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, Kâşgarlı, Divan'ın başka yerinde Türklerdeki */d/* (د) sesinin Oğuzlar

tarafından /t/ (ت) diye söylendiğini belirterek Türklerde "hançer" anlamına gelen بُکدا *bükde* sözcüğüne bunların بُکتا *bükte* dediğini ifade etmiştir. (DLT I, 33). Öyle ki Oğuz Türkçesinin ilk döneminde */t/ > /d/* gelişimine uğramış *taş > daş, tut- > dut, taḳaġu > davuk , türlüg > dürlü, tilkü > dilkü* sözcüklerinin Osmanlı Türkçesinin son dönemlerinde *taş, tut-, tavuk, türlü, tilki* şeklini alarak bir de ters istikamette */d/ > /t/* şeklinde gelişmesi, XI. yüzyılda Divan'da verilen *ET. akındı* "akıntı, sel" (DLT I, 140-13), *ET. baldu* "balta" (DLT III, 421-25) gibi sözcüklerin söz içi */d/ > /t/* değişimi ile Azerbaycan Türkçesinde *Az.Tü. axıntı, Az.Tü. balta* şeklinde yaşaması, Kâşgarlı'nın "Oğuzca" kayıtlı sözcükler altında */t/ > /d/* ve */d/ > /t/* gelişimi şeklinde vermiş olduğu bilgilerdeki iki farklı temayülün bir karışıklık veya istisna olmadığını, Oğuz Türkçesinin bir dil özelliği olduğunu göstermektedir. Bunların ışığında */t/* ve */d/* ünsüzlerinin gelişimi için iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır. İlk görüş, söz başı */d/* sesinin */t/* sesinden geliştiğidir. Eski Türkçede */t/*'li şekilde bulunan sözcüklerin hemen hemen hepsinin Eski Anadolu Türkçesi döneminde başlayarak günümüz Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde */d/*'li şekilde gelişim gösterdiği açıktır. Ancak aynı dönem içerisinde görülen aksi istikametteki değişimler, Kâşgarlı'nın Oğuz Türkçesinde */d/ - /t/* sesleri ile ilgili vermiş olduğu bilgilerdeki iki farklı temayül ve */t/ > /d/* değişiminin o dönemde yalnızca birkaç sözcükte görülmesi, ikinci bir görüş olan Türkçede */d/*'nin daha ilkel bir ses olup */t/*'nin ondan geliştiği fikrini en azından irdelemeye değer kılmıştır. Menges, Türkçede */d/* sesinin daha arkaik olduğunu, Tuvaca ve Oğuz grubu lehçelerindeki sözcüklerde */t/* ve */d/* ünsüzünün ön seste birbirine denk düşmesini tesâdüf olarak değerlendirmez. Söz başı */d/* sesinin Ana Türkçede bulunan bir söz olma ihtimalini belirtir (Menges, 1995: 86-97). Johanson ise bu sorunu "Problematic Issues" başlığı altında inceleyerek Oğuzca ve Tuvaca arasında söz başı */d/* ve */t/*'nin ortak olma durumunu iki dil arasındaki genetik ilişkiyi kanıtlamadığını belirtir (Johanson, 2021: 26). (Kulaksız, 2023: 36).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine sözcüklerdeki ses değişimleri yeri geldikçe Türkiye Türkçesi ve Oğuz grubunun diğer lehçeleri arasındaki farklılıklar ortaya konularak değerlendirilmiştir. Bu hususta ses değişimlerinin tarihi süreçlerinin, Oğuz grubu üyeleri arasında da farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir. Örneğin söz başı */b/ ~ /p/* değişimi bakınından /p/'li şekilde bulunmayan *barmaḳ* sözcüğü Azerbaycan Türkçesinde korunurken Osmanlı Türkçesinde /b/'nin muhafaza edildiği *bıçaḳ* ve *bit-* kelimeleri */p/*'li şekilde görülmektedir. Başka bir örnekte ise Eski Anadolu Türkçesi döneminde körülen */ḳ/ > /x/* değişimi hususunda Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesinin /ḳ/ tarafından kalırken

Azerbaycan Türkçesinin tamamıyla /x/ (ḫ) tarafında kaldığı tespit edilmiştir. *Tü.T. aḳın > Az.Tü. axın, Tü.T. aḳıt- > Az.Tü. axıt-, Tü.T. arḳa > Az.Tü. arxa, Tü.T. çıḳar- > Az.Tü. çıxar vd.*

Tespit edilen ses ve anlam değişmelerinde XI. yüzyıldan gününüz Azerbaycan Türkçesine dilin temayülleri sayısal verilerle ortaya koyulmuştur. Ses olaylarında ayrıca belirli bir ses değişiminin söz başı, söz içi ve söz sonu gibi sözcük içerisindeki konumlarına göre nasıl değişiklik gösterdiği, ve bu değişimin sebepleri saptanmaya çalışılmıştır. Anlam değişmeleri ise *anlam olayları* başlığı altında *anlam genişlemesi, anlam kayması, anlam daralması, anlam kötüleşmesi, anlam değişmesi, anlam iyileşmesi* gibi alt başlıklarda değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. Karahanlılar

Karahanlıların ilk hükümdar eldeki bilgilere göre Bilge Kül Kadir Han'dır. Oğulları Arslan Han, Balasagun'da Oğulcak Han ise Talas bölgesinde hâkimiyet sürmüştür. X. yüzyılın başlarında kendine has bir devlet kuran Karahanlı Türkleri, Orta Asya bölgesinde bulunan Türk boylarının bazılarını kendi yönetimine almış ve sonrasında devletin yöneticisi Oğulcak Han'ın yeğeni, Saltuk Buğra Han'ın İslâmiyetle tanışmasıyla ilk Türk-İslâm devleti (912-1212) kurulmuştur. Sınırları Türkistanın doğusu ve Maveraünnehir'i aşmış olan bu devlet, etnik olarak çok çeşitli Türk urug ve boylarını içermektedir (Hacıeminoğlu, 2019: XIV), (Ercilasun, 2019: 290)

Saltuk Buğra Han'ın ölümü sonrası Müslümanlık bütün Karahanlı ülkesinde hakim olmuştur. Bölgede halkın bütünüyle İslâmiyeti benimsemesi Saltuk Buğra Han'ın oğlu Baytaş Arslan zamanında gerçekleşmiştir. Özellikle 960 senesinde iki yüz bin çadırlık bir Türk topluluğunun Müslüman olarak kaydedilmesi önemlidir. İslâmiyet 970 senesine kadar Doğuda Hoten, kuzeyde Balasagun, Talas, İli vadisine kadar yayılmış, Karahanlıların 999 senesinde Maveraünnehir'i fethetmesi ile ülke sınırları Semerkant ve Buhara'ya kadar genişlemiştir. Devletin güç olarak en zirve olduğu zamanda (1041-1042) hanedan arasında çıkan karışıklıklar sebebiyle Karahanlı devleti Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmıştır. Doğu Karahanlı Devleti, Fergana, Kâşgar, ve Balkaş gölü sınırına kadar uzanmıştır. İlk yöneticisi,

Adil ve Müslüman biri olarak bilinen Tawgaç Buğra Han olmuştur. (Argunşah, Yüksekkaya: 2019: 13), (Ercilasun, 2019: 290)

Doğu Karahanlı ve Batı Karahanlılar, Müttefik Selçuklular ile birlikte 1141 yılında Moğol asıllı Karahıtaylılar tarafından Katvan'da bozguna uğratılmış. Selçuklu hükümdarı Sançar Tirmiz'e kaçmış, Karahanlı Hükümdarı, Mahmud Han, topraklarını bırakıp gitmiş, Doğu ve Batı Karahanlılar, Karahıtay devletinin yönetimi altına girmiştir. Böylece 1212 senesinde Karahanlı devleti son bulmuştur (Argunşah, Yüksekkaya: 2019: 13).

1.1. Karahanlı Türkçesi

İslâmiyeti ilk benimseyen Müslüman Türk devleti Karahanlılar, Türkistan'ın büyük kısmında hâkimiyet sağlamış ve bu dönemlerde Türk kültürü genişleme imkanı bulmuştur. İslâmiyet tesiri, daha Köktürkler döneminde gelenek haline gelen milli tarih yazıcılığı, millete hitap, yurt edinme, milletle dertleşme gibi milli ruh halini bitirmiş, yerine yeni inançlar yerleştirmiştir. Ancak şüphesiz ki Orta-Asya İslâm ordusu, Türk boy ve kavimlerini Orta Asya bölgesinin gerçek sahipleri haline getirmiş, yeni bir kültür ortaya çıkarmıştır. Yani Karahanlı Devleti, yeni İslâm medeniyeti dairesine girince Türk kültürü, geleneği ve İslâm medeniyeti değerlerini birleştirerek Orta-Asya dünyasına öncülük edecek yüksek bir kültür ve dil seviyesine ulaşmıştır. Bu temaslar sebebeyle Türk kültürü, yeni şartlarla şekillenirken, komşu İran dili, Arap dili ve kültürünün tesirlerinden uzak kalamamış, Türk dil, düşünce dünyası ve edebiyatına İslâmiyete ait kavramlar girmiştir. Bu yaygın etki, Türk dili ve Edebiyatının gelişimine tesir edememiştir (Argunşah, Yüksekkaya: 2019: 17), (Hacıeminoğlu, 2019: XIV), (Ercilasun, 2019: 290).

10-12. yüzyılda Karahanlı Türkçesi Doğu Türklüğünün ortak bir dili olmuştur. Bu yüzyıllar, Türk Dünyası için dil, edebiyat, bilim, felsefe ve sanat alanlarında en zengin dönemlerdir. Karahanlı Türkçesini dil ve edebiyat bakımından temsil eden Türk dili açısından değeri en yüksek eserler *Dîvânu Lugâti't-Türk, Kutadgu Bilig, Atabetü'l- Hakayık* ve *Satıraltı Kuran Tercümeleri*'dir (Korkmaz, 2007: 19)

1.2. Kâşgarlı Mahmut

Kâşgarlı Mahmut'un hangi tarihte doğduğu kesin olarak bilinmemekle beraber son yıllarda ileri sürülen tarih 1008'dir. Yazar Babası mevzubahis olduğunda onun Barsgan'lı

olduğunu belirtir. Barsgan, bugün Kırgızistan Devleti içerisinde bulunan Isık Göl yakınlarındadır .

Kâşgarlı, Karahanlı hükümdar soyundan gelen bir şehzadedir. 1057 yılı öncesinde Barsgan Emiri olan Çagrı Tigin'in oğlu ve 1056-1507 dolaylarında Doğu Karahanlı hükümdarı Muhammed Buğra Han'ın torunudur. Aile geçmişi daha gerilere götürüldüğünde İslâmiyeti ilk benimseyen Karahanlı hükümdarı Saltuk Buğra Han'ın altıncı göbekten torunudur. Son senelerde Kâşgar civarında Kâşgarlı'nın mezarının bulunduğu ileri sürülmektedir. Bu bilgi doğru ise Mahmud'un Kâşgar'a döndüğü ve orada öldüğü söylenebilir.

Mahmud'un Kâşgar'a rahatça geldiği, sarayda bir hanedan üyesinden ziyade bilim adamı olarak itibar gördüğü tahmin edilmektedir. Kâşgar'da keşfedilen mezar eğer gerçekten ona aitse Kutadgu Bilig'i yazan diğer bir büyük dil alimi Yusuf Has Hacip ile tanışıp görüşmüş olması gerekir.

Kâşgarlı yalnızca bir sözlük yazarı değildir. Dîvânu Lugâti't-Türk'te belirttiği üzere o, bir de Cevâhirü'n Nahv Fī-Lügati't Türk adlı bir gramer kitabı yazmıştır. Eldeki bilgilere göre bu kitap bugüne kadar gelememiştir. Öyle ki Kâşgarlı'nın Divan'da vermiş olduğu gramer bilgileri, Karahanlı Türkçesi hakkında küçük bir gramer kitabı oluşturmaya yeter düzeydedir. Ancak Kâşgarlı'yı yalnızca sözlükçü ve gramerci saymak yeterli değildir. O aynı zamanda ağız araştırmacısı, etnolog ve halkbilimcidir. (Ercilasun, 2019: 315-17). (Korkmaz, 2007: 35) (Argunşah, Yüksekkaya: 2019: 21).

1.3. Dîvânu Lugâti't-Türk

Karahanlı Türkçesininin eserlerinden birisi olan Dîvânu Lugâti't-Türk, yalnızca dönemin değil, şüphesiz ki Türk dilinin en önemli eserlerinden biridir. Türkçenin bilinen ilk sözlüğü olan bu eser, Büyük Türk Dilcisi Kâşgarlı Mahmut tarafından 1072-1077 yılları arasında yazılmıştır. Kâşgarlı, eserini Abbasi halifesi Abu'l Kasım Abdullah'a ithafen yazmıştır. Eser, Türkçe sözcüklerin Arapçanın gramer kaidelerine göre anlatılan Ansiklopedik sözlük niteliği taşımakta, Türk dilinin ve Türk kültürünün en yüksek seviyede olduğu dönmelerde Türkçenin Arapçadan aşağı seviyede olmadığını kanıtlamak için yazılmış bulunmaktadır (Ercilasun, 2019: 316), (Korkmaz, 2007: 37).

Kâşgarlı, dönemin standart dilinin sözlüğünü yazmakla birlikte farklı Türk boyları ağızlarına da değinmektedir. Eseri yazdığı sırada Osta Asya bölgesindeki Türk bölgelerini bir bir dolaşmış, Türkçenin farklı boylarına, muhtelif kollarına, ağızlarına , Türk folkloruna ait en mühim malzemeleri toplamıştır. Verilen sözcüklerde, bu sözcüklerin Hakaniye, Oğuz, Kıpçak, Uygur, Yağma, Çiğil, Argu vb. ağızlardan hangilerine ait olduğunu belirtmiş, gerektiği yerlerde gramer karşılaştırmaları yapmıştır. Bu hususta, Türk lehçelerinin tasnifi de ilk kez Kâşgarlı Mahmut tarafından yapılmıştır, Kâşgarlı Divan'da Türkçeyi doğu ve batı olarak iki gruba ayırmış, Hakaniye adını verdiği doğu grubuna Karluk, Yağma, Çiğil, Uygur, Argu, Tohsı ağızlarını dahil etmiştir. Batı grubu ise Oğuz grubu lehçeleri ile Kırgız, Kıpçak, Bulgar ve Peçenek dillerinden oluşur. Eserde ölçünlü dilin dışında en çok Oğuzların ağzına yer vermesi, diğer Türk kollarının boylarını zikretmezken, Oğuzların yirmi iki boyunu damgalarıyla birlikte sayması, siyasi üstünlük sebebiyledir (Buran, Alkaya, 2017: 51), (Korkmaz, 2007: 37), (Argunşah, Yüksekkaya: 2019: 20), (Hacıeminoğlu, 2019: XIV).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ün bir yazması vardır. 1917 tarihinde Ali Emiri tarafından İstanbul'da bir sahaf olan Burhan Beyden alınmıştır. Bu yazma Kâşgarlı Mahmut'un elinden çıkan orijinal nüshadan yaklaşık 200 yıl sonra Şamlı Mehmed tarafından kopya edilen bir yazmadır. Bu nüshanın Kilisli Rıfat sayesinde Milli Eğitim Bakanlığınca bastırılması, eserin tarih sahnesinden silinmesinin önüne geçmiştir. (Hacıeminoğlu, 2019: XIV), (Korkmaz, 2007: 37)

2. Azerbaycan Türkçesi ve Azerbaycan Türkleri

2.1. Azerbaycan Adı

Azerbaycan adı hakkında muhtelif düşünceler vardır. Mehmet Emin Resulzade'ye göre Makendonyalı İskender'in kurmuş olduğu Yunan-Bahter imparatorluğuna karşı bağımsızlık ilan eden Satrap Atropet adında birisinden gelmektedir. Farsça *Aterapata,* Ermenice *Atropotakon,* Süryanice *Azarbaygan* şeklinde telaffuz edilen sözcük */g/ > /c/* değişikliği ile Arapça'da *Azerbaycan* şeklini almıştır. Ahmet Caferoğlu'na göre ise Atar ve Patar sözcüklerinin birleşiminden gelmektedir (Özkan, 1997: 205), (Buran, Alkaya, 2017: 77), (Buniyatov, 1991: 318).

Diğer bir görüş, Mecusilik diniyle ilişkilendirilen "od, ateş" anlamındaki *azer* ve "muhafız" anlamında olan *baygan, bâykân* sözcüklerinden meydana gelmiş olabileceğidir. (Kartallıoğlu, Yıldırım, 2007: 179).

Orta Çağ tarihçilerine göre ise Sasani hükümdarı Şapur zamanında (240-272) Nuh'un neslinden gelen ve peygamberlik iddiasında bulunan *Azerbaz* isminden gelmiştir (Buran, Alkaya, 2017: 77)

2.2. Azerbaycan Türklerinin Tarihi

Azerbaycan bölgesinde kurulduğu bilinen ilk devlet Manna İmparatorluğudur. Bu İmparatoruluk, MÖ 800 yıllarında Urartular tarafından başşehri Hasanlu'yu işgal etmek suretiyle ele geçirilmiştir. İkinci olarak bu bölgede kurulan müstakil devlet Atropatene Krallığıdır. Millattan önce 220 dolaylarında Selefki Kralı III. Antiokhos tarafından bir anlaşmayla bağımlı devlet haline getirilmiş, sonrasında Ermeniler ve Romalılara bağlanmış bu topraklar, Romalılar ile Parthlar arasında zaman zaman el değiştiren bir bölge durumunda kalmıştır. Emeviler zamanında Azerbaycan bölgesi, kafkas fetihleri için bir üs olarak kullanılmıştır. İslâmi dönemde ekonomik ilişkilerin gelişmesiyle buradaki şehirler ticaret merkezi haline gelmiştir. Abbasilerin zayıflaması sonucu Azerbaycan'da Şirvanşahlar (799-1656), Sâcoğulları (879-930), Revvâdiler (X. yüzyıl- 1071), Sellâriler (916-1090), Şeddâdîler (951-1075) gibi bölgesel hanedanlıklar kurulmuştur (Buniyatov, 1991: 319).

Oğuz Türkleri X-XI. yüzyıllarda bu bölgeye göç etmeye başlamıştır. Selçuk Beğ'in torunu Azerbaycan'ı ele geçirerek Oğuz boylarından bazılarını bölgeye göndermiş. Devam eden Selçuklu akınları ile birlikte bölge tamamen Türkleşmiştir. Alparslan'ın 1064 yılındaki seferi ile bölge kesin olarak Selçuklular'ın eline geçmiş ve onun bir eyaleti olmuştur (Buran, Alkaya, 2017: 80).

Bölge, XII.-XIV. yüzyıllar arasında sıra ile Moğol, Harzemşah ve Timurlular'ın hâkimiyetine girmiştir. 1222 yılında bölgeye sefer eden Moğol İmparatorluğu Azerbaycan'ı yoğun bir şekilde yağma ve tahrip etmiştir. Ardından sırasıyla Celaleddin Hârizmşah (1225), İlhanlı hükümdarı Hülagü Han (1258) bölgeyi ele geçirmiş ve hüküm sürmüştür (Buniyatov, 1991: 319). Sonrasında Moğol hâkimiyetinden kurtulan Azerbaycan, Karakoyunlular (1380-1468), Akkoyunlular (1340-1514), ve Safeviler (16. yüzyıl başları) hâkimiyetine girmiştir (Buran, Alkaya, 2017: 80).

Osmanlılar, 1635 senesinde bizzat IV. Murad'ın da katıldığı seferde, Azerbaycan bölgesine girse de bu bölgeyi Safeviler'in hâkimiyetinden kurtaramamıştır. Nadir Şâh'ın 1747'de öldürülmesiyle Azerbaycan bölgesindeki Safevi hâkimiyeti sona ermiştir. Bunun sonrasında ise Azerbaycan, bağımsız, ancak şiddetli iç savaşlarla dolu bir elli sene yaşamıştır. XVIII. yüzyılda bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti zayıflamaya başladıkça Rus kuvvetleri, Azerbaycan'da sık sık görülmeye başlamıştır (Buniyatov, 1991: 320). 1805'ten itibaren bölgede Rus – İran çekişmesi başlamış ve sonucunda Azerbaycan 1828 Türkmençay anlaşması ile Kuzey ve Güney Azerbaycan olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Aras nehri sınır olmak üzere Kuzey Rusya'nın, Güney İran'ın hâkimiyet alanına girmiştir. Uzun Süren direniş ve mücadelelerden sonra 28 mayıs 1918'de Mehmet Emin Resulzade, Kuzey Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmiş, 1920 yılında tekrar Rus askerleri tarafından işgal edilmiş, ardından 1936 yılında Azerbaycan SSC ismini almıştır. 1990 senesinde Sovyetlerin dağılması ile 1991'de bağımsızlığına kavuşmuştur (Özkan, 2002: 92-93).

2.3. Azerbaycan Türkçesi

Türk dili XIII. yüzyıla dek bir yazı dili halinde devam etmiştir. X. ve XI. yüzyıllarda bazı sebeplerden dolayı büyük kısmını Oğuz grubu Türklerinin oluşturduğu topluluklar Batı'ya doğru göç etmeye başlamıştır. Bu göçler neticesinde XIII. yüzyılda meydana çıkan yazı diline Batı Türkçesi denmektedir. Batı Türkçesi ekseninde zamanla iki dil gelişme alanı bulmuştur. Bunlardan biri Osmanlı Türkçesi diğeri ise Azerbaycan Türkçesidir, Azerbaycan Türkçesi, doğu Oğuzca, Osmanlıca ise batı Oğuzcadır. Azerbaycan sahası, dil çoğrafyası olarak Kerkük, doğu Anadolu, güney Kafkasya, Kafkas, İran Azerbaycanı, Irak- Suriye bölgelerini içermektedir. Osmanlı sahası ise Batı Anadolu, güney Kırım, Adalar, Balkanlar ve Kıbrıs olmak üzere Osmanlıcanın kullanıldığı her bölgeyi içine almaktadır (Ergin, 1971: VII).

Osmanlı Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasında büyük farklar yoktur. Bu iki sahanın arasındaki fark, Eski Türkiye Türkçesi dönemi başlayan, Osmanlı döneminde gittikçe belirginleşerek nihayet günümüzde kesinlik kazanmış olan ayrılıklardır. Tarih olarak eskiye gidildikçe bu farklar azalmaktadır (Ergin, 1971: VII).

Azerbaycan Türkçesinin özellikleri XIII.-XV. yüzyıllar arasında oluşmaya başlamıştır. O tarihlerde Eski Anadolu Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi iç içedir.

Nevayi'de, Sultan Veled'de, Yunus'ta Oğuzca özellikler bulunur. XV. yüzyıldan kalan *Harami Destanı, Hataī, Nesimi*, Fuzuli'nin eserleri, *Dede Korkut,* hem Anadolu Türkçesinin, hem Azerbaycan Türkçesinin ortak eserleri sayılmaktadır (Buran, Alkaya, 2017: 82).

Azerbaycan Türkçesi 1929 tarihine dek Arap alfabesi ile yazılmış, 1922 senesinden itibaren Azerbaycan'da Latin alfabesi ile yayınlar başlamıştır. 1929'da resmi olarak kabul edilen Latin alfabesi, 1933 ve 1938'de bir takım değişmeler ile 1939 yılına kadar devam etmiştir. 1939'da kullanılmaya başlanan Kiril alfabesi muhtelif değişikliklerle bağımsızlık dönemine kadar süregelmiştir. Maramara Üniversitesinde, 1939 tarihinde yapılan alfabe toplantısı neticesinde 25 aralık 1990'da Azerbaycan, Latin alfabesine geçme kararı almıştır. (Özkan, 2002: 101).

2.4. Azerbaycan Edebiyatı

Azerbaycan Edebiyatı, Azerbaycan (Kuzey ve Güney), Irak, İran, ve Türkiyenin Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan Türklerin, Doğu Oğuzca olarak tanımlanan bir lehçeyle meydana getirdikleri bir edebiyattır (Buran, Alkaya, 2017: 82). Azerbaycan, ve onun çevresinde bulunan Karakoyunlular, Akkoyunlular, İlhanlılar, Safeviler ve Celayirler gibi farklı Türk devletlerinin dili haline gelen Azerbaycan Türkçesi, XIII. yüzyıldan sonra edebi dil durumuna yükselerek gelişim göstermiştir. Özellikle XIV. yüzyılda nesir ve nazım olarak Azeri Türkçesi ile eser veren önemli sanatçılar yetişmiştir. XIV. yüzyılın başlarında yaşamış olan Hasanoğlu, Azeri Türkçesinin en klasik şairi sayılmaktadır. Nesimî, Kadı Burhanettin, Erzurumlu Darîr, Sultan Ahmed, Azerbaycan Türkçesi ile yazan, dönemin diğer önemli şairleridir. XI. yüzyılda Azeri lehçesi ile pek çok eser vermiş, dönemindeki şairler arasında en güçlüsü Habîbî'dir. Ondan sonra Sultan Yakup'a yazdığı *Yusuf ve Zülayha* adlı mesnevi ile Hatâi, küçük bir davan ile Melikü'l- Kâmil Halil gelmektedir (İpekçioğlu, 1987: 220).

Kurulduğundan itibaren Arap ve Fars edebiyatının tesirinde kalan, Azerbaycan edebiyatı ve kültürü XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra muhtelif şehirlerinde açılan kültür ve sanat merkezleri ile yine bu şehirde neşrolunan gazeteleriyle yüzünü Batıya döndürmüştür. Bu merkezlerde toplanan sanatçılar modern Azerbaycan edebiyatının temelini atmış bulunurlar. Modern edebiyatın öncüleri şiirde; Kasım Beg, Zâkir, Vâzıh, Azim Şirvâni, Hurşit Bânu, tiyatroda dalında ise Türklerin Molier'i olarak bilinen Mirza Fethali Ahundzâde önemli isimlerdir.

Son dönem Azerbaycan Edebiyatında Ahmet Cevad, Hüseyin Cahid, Bahtiyar Vahapzade, Nebi Hezri, Hüseyin Arif, Eli Kerim, İslâm Seferli, Gabil, Gasım Gasımzade gibi isimler öncüdür. Bunlar arasında eserleri Türkiyede bilinen ve Türkiye sevgisine yer veren şairler Bahtiyar Vahapzade ve Nebi Hezri'dir. (Buran, Alkaya, 2017: 84)

İKİNCİ BÖLÜM: SES BİLGİSİ BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRMA

1. Ünlülerde Ses Olayları

1.1. Yuvarlak Ünlülerde Düzleşme

Zeynep Korkmaz'a göre farklı sebeplerle ilk hecedeki yuvarlak sıradan ünlünün düz sıraya geçmesi durumudur: *furnus > furun > fırın, pondiko > funduk > fındık, vutsi > fuçu > fiçi, fortuna > furtuna, süvari > sivari, münasip > minasip, muhtar > mıḫdar, müddet > middet* vd. (Korkmaz 2009: 160).

Günay Karaağaç'a göre ünlülerin boğumlanmalarında dudakların düzleşmesi, */o/, /ö/, /u/, /ü/* yuvarlak ünlülerin */a/, /e/, /ı/, /i/* düz ünlülerine dönüşmesi, ünlü düzleşmesidir. Karaağaç'a göre bu ses olayı, Türk dili tarihinde oldukça seyrek olarak görülmektedir. Göktürk ve Uygur yazı dillerinden sonra bazı sözlerin ikinci açık hecelerindeki yuvarlak ünlülerin düzleşmesi durumu olarak görülür: *törü > töre* (Karaağaç, 2015: 98).

Vural, Böler'e göre düzlük ve yuvarlaklık uyumuna uygun olan Türkçe kelimelerde yer alan ünlüler, ünsüz etkisinin dışında düz-geniş ünlüler */a/* ve */e/*'nin tesiri ile ilerleyici ve gerici ünlü benzeşmesi olayıyla */ı/, /i/*'ye dönmektedir: *altun > altın, artuk > artık, erük > erik, eyü > iyi, ilerü > ileri, töpü > tepe, yazuk > yazık, kirpük, kirpik, oçuḳ > oçıḳ > oçaḳ, çaruḳ > çarık, dilkü > tilki, eksük > eksik* vd. (Vural, Böler, 2012: 120).

1.1.1. /o/ > /a/

Türkçede */o/ > /a/* ses olayı, başta Harezm, Çağatay, Volga ve Kıpçak Türkçelerinde olmak üzere Türk dilinin yazılı dönemlerinde görülmektedir: *ET. soġık > Hrz. savuḳ ~ Çağ. savuḳ ~ Kıp. suvuḳ/savuḳ/soyuḳ/savuḫ, ET. toḳuz > Kıp. toḳḳuz/toġuz/taḳuz, ET. kog-/kov- > Hrz. kav- ~ Çağ. kav-* vd. (Yalçın, 2013:114).

1.1.1.1. /-o-/ > /-a-/

Dîvânu Lugâti't-Türk'te tespit edilen */-o-/ > /-a-/* denkleşmeleri şu şekildedir:

- *DLT. boğla- ~ bagla-* "boğlamak, bohcalamak" (DLT III, 292).
- *DLT. cogı ~ çağı* "gürültü" (DLT III, 225-2).
- *DLT. yoltga ~ yaltga* "bir şeyle alay etme" (DLT III, 432-12).
- *DLT. yoldruḳ ~ yaldruḳ* "parlak, süslü, cilalı" (DLT III, 432-15).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine yalnızca bir sözcükte */-o-/ > /-a-/* değişmesi tespit edilmiştir.

Tablo 1. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-o-/ > /-a-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	tovıl	davul

1.1.2. /ö/ > /e/

Oğuz grubu lehçelerinde oldukça az sayıda görülen ses olaylarından biridir: *ET. töpö > Az.T. tepe ~ Gag. Tü. tepe ~ Tü.T. tepe ~ Trkm. Tü. depe.* (Yalçın, 2013: 219). Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine *ötmek* ve *öw* sözcükleri */ö/ > /e/* değişmesine uğramıştır. *DLT. ötmek > Az.Tü. ekmek ~ Tü.T. ekmek, DLT. öw > Az.Tü. ev ~ Tü.T. ev.*

1.1.2.1. /ö-/ > /e-/

Tablo 2. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ö-/ > /e-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ötmek	eḳmək
2	öw	ev

1.1.3. /u/ > /a/

Kâşgarlı, sözcüğün söyleyişte hafifletilmesi için harekelerin en uygun olanını üstün (ً) olarak görmektedir. Oğuzların da genellikle söyleyişi hafifletmek için sözcükleri üstünle kullandıklarını, telaffuzda hep ona gittiklerini belirtir. Bu hususta "damar" anlamına gelen تَمُر *tamur* sözcüğünün */m/*'yi üstünlü biçimde (مَ), Oğuzlar tarafından تَمَر *tamar* şeklinde

söylendiğini aktarmaktadır (DLT I, 362-15). Diğer bir örnekte ise aslı "haya, utanma" anlamında *uwut*/أُفُت sözcüğünden gelen أُوتُنج *utunç* kelimesinin Oğuzlar tarafından أُتَنج *utanç* şeklinde söylendiğini aktarmıştır (DLT III, 448-23).

Divan'da */u/ ~ /a/* nöbetleşmesinin tespit edildiği bazı sözcükler şu şekildedir:

- *DLT. kuwur- ~ kagur-* "kavurmak" (DLT II, 81-23).
- *DLT. urut ~ arut* "kuru, suyu ve nemi olmayan" (DLT I, 50-8).
- *DLT utunç ~ utanç* "utanç" (DLT III, 448-23).

1.1.3.1. /-u-/ > /-a-/

İkinci hecede bulunan */u/* ünlüsü, ilk hecedeki düz ve geniş ünlülerin etkisiyle genişleyerek */a/*'ya döner.

Oğuz grubu lehçelerinde şu şekildedir: *AT. soġun > Az.Tü. soġan ~ Tü.T. soğan ~ Trkm. Tü. soġan, ET. badruḳ > Az.Tü. bayraġ ~ Tü.T. bayrak ~ Gag. Tü. bayraḳ ~ Trkm. Tü. baydaḳ* vd. (Yalçın, 2013: 297).

Tablo 3. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-u-/ > /-a-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	boguz	boğaz
2	tamur	damar
3	toḳsun	doxsan
4	udhun-	oyan-
5	utunç	utanç

1.1.3.2. /-u/ > /-a/

İkinci hecede bulunan */u/* ünlüsü, ilk hecedeki düz ve geniş ünlülerin etkisiyle genişleyerek */a/*'ya döner. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 5 sözcükte söz sonu */-u/ > /-a/* ses olayı tespit edilmiştir.

Tablo 4. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-u/ > /-a/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	baldu	balta

2	bodhu-	boya-
3	ḳasırḳu	ḳasırğa
4	utru	orta
5	toḳu	toḳḳa

1.1.4. /u/ > /ı/

Kâşgarlı, Divan'da */u/ > /ı/* ses değişimi hususunda normalde */u/*'lu şekilde bulunan بُو اَتمُو *bu atmu,* بُو ايتمو *bu ıtmu* örneklerinde görüldüğü gibi soru edatu */mu/*'nun genel diğer Türklerce korunduğunu ancak bazı Oğuzların */m/*'yi (م) esre (ِ), */u/* (و) ünsüzünü /i/ (ى) yaptıklarını بَرديمو *bardımu* yerine بَرديمى *bardımı* dediklerini aktarır ve isimlerde böyle olmadığını *bu at seninğmu*, *bu ogul seninğmu* derken */u/*'nun korunduğunu aktarır (DLT III, 214-12). Bunlara göre henüz eserin yazıldığı tarihlerde */u/ > /ı/* değişmesi soru edatı */mu/* ve *udhu- ~ udhı-* (DLT I, 39-15), *burut ~ burıt* gibi birkaç sözcükte görülüp Oğuzlarda düzenli bir ses olayı değildir. Öyle ki Divan'da Oğuzca kaydedilen, */u/* ünlüsünün korunduğu ve Batı Türkçesinin sonlarında uyuma girerek */u/ > /ı/* değişmesi yaşayan sözcüklerin sayısı az değildir: *DLT. sınuḳ* (Oğuzca), (DLT III, 365-16), *suvıḳ* (Oğuz-Kıp.), (DLT III, 164-14)., *saltur-* (Oğuzca), (DLT I, 232-1). Batı Türkçesinin ortalarında */u/ > /ı/* değişimi sistemli bir hale gelmiştir. */u/* ünlüsü, düz-geniş ünlüler */a/* ve */e/*'nin tesiri ile ilerleyici ve gerileyici ünlü benzeşmesi olayıyla */ı/'y*a dönmektedir : *altun > altın, artuk > artık, yazuk > yazık, oçuḳ > oçıḳ > oçaḳ, çaruḳ > çarık* vd.

1.1.4.1. /-u-/ > /-ı-/

Divan'da tespit edilen söz içi */u/ ~ /ı/* nöbetleşme şu şekildedir:

- *DLT. boġum* ~ boğın "boğum" (DLT I, 395-14).
- *DLT. buyruḳ ~ bıruḳ* "Hakanın yanına, aşamasına göre büyükleri alan ve yer gösteren adamın adı" (DLT I, 378-7).
- *DLT. bulut ~ bulıt* "bulut" (DLT III, 190-3).
- *DLT. ḳapuş- ~ ḳapış-* "kapışmak" (DLT II, 113-15).
- *DLT. tabuz- ~ tabız-* "bilmece sormaki söylemek" (DLT I, 462-6).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-u-/ > /-ı-/* değişmesi yaşayan 33 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerde bulunan iç ses /u/ Eski Anadolu Türkçesi döneminden sonra uyuma girerek */ı/*'ya dönmüştür.

Tablo 5. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-u-/ > /-ı-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	açuḳluḳ	açıḳlıḳ
2	aguz	ağız
3	agula-	ağıla
4	altun	altın
5	anğduz	andız
6	artuḳ	artıḳ
7	ayruḳ	ayrıḳ
8	aşuḳ	aşıḳ
9	basruḳ	basırıḳ
10	bıçuḳ	bıçıḳ
11	çaḳtur-	çaxdır-
12	çaruḳ	çarıḳ
13	çaruḳla-	çarıḳla-
14	çaruḳlan-	çarıḳlan-
15	çıçamuḳ	çıçamıḳ
16	ḳaçurt-	ḳaçırt-
17	ḳadgulan-	kayğılan-
18	ḳandur-	ḳandır-
19	ḳazuḳ	ḳazıḳ
20	ḳıltur-	ḳıldır-
21	ḳulavuz	ḳılağuz
22	pamuḳ	pambıḳ
23	sagtur-	sağdır-
24	saltur-	saldır-
25	sınuḳ	sınıḳ
26	suvıḳ	sıyıḳ
27	tanuḳ	tanıḳ
28	tanuş-	tanış-
29	yadhtur-	yaydır-
30	yagtur-	yağdır-
31	yastuḳ	yastıḳ
32	yatuḳ	yatıḳ
33	yokaru	yuxarı

1.1.4.2. /-u/ > /-ı/

Divan'da söz sonu */u/ - /ı/* nöbetleşmeleri şu şekildedir:

- *DLT. udhu- ~ udhı-* "uyku" (DLT I, 39-15).

• *DLT. ḳarşu ~ ḳarşı* "karşı, zıt (DLT I, 273-18).

• *DLT. ḳaḳu- ~ ḳaḳı-* "birine darılmak, kızmak" (III, 269-14).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 5 sözcükte söz sonu */-u/ > /-ı/* değişmesi tespit edilmiştir.

Tablo 6. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-u/ > /-ı/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	agu	ağı
2	ḳadgu	kayğı
3	ḳapuġ	ḳapı
4	ḳarşu	ḳarşı
5	yokaru	yuxarı

1.1.5. /u/ > /i/

İlk hece dışında /u/ ünlüsünün Oğuz grubunda yer alan lehçelerde genellikle korunmasına veya düzleşip */ı/* olmasına rağmen bir örnekte */i/*'ye dönmüştür.

1.1.5.1. /-u-/ > /-i-/

İlk hece dışında /u/ ünlsünün Oğuz grubunda yer alan lehçelerde korunmasına veya düzleşip */ı/* olmasına rağmen bir örnekte /i/'ye dönmüştür.

Tablo 7. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-u-/ > /-i-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	pışur-	bişir-

1.1.6. /ü/ > /i/

Kâşgarlı, diğer Türklerde bulunan söz başı */y/* (ى) ünsüzünün Oğuzlar ve Kıpçaklar tarafından */c/* (ج) ünsüzüne çevrildiğini, diğerlerinin يِنجُو *yincü* dediklerine Oğuzlarla Kıpçakların جِنجُو *cincü* dediğini aktarır. Başka bir örnekte ise bu sözcüğü يُنجُو *yünçü* şeklinde göstermiştir. Kâşgarlı'nın gerek Oğuzca olarak gerek lehçe kaydetmeksizin verdiği */ü/ > /i/* değişimine uğramış sözcükler oldukça azdır. Buna göre Batı Türkçesinin gelecekte sistemli bir ses özelliği haline gelecek */ü/ > /i/* değişimi, henüz XI. yüzyılda çok az örnekte

görülmekte olup yeni yeni ortaya çıkmıştır. Öyle ki Eski Anadolu Türkçesinden sonra */i/*'ye dönen */ü/* sesinin korunduğu birçok örneğin Oğuzca olarak kaydedilmesi de şüphesiz böyle bir değişimin XI. yüzyılda Oğuzcada bir kural değil, Divan'da geçen istisnalar olduğunu gösterir: *Oğuz. çekük* "çekiç" (DLT II, 287-8), *Oğuz. çekürge* "çekirge" (DLT I, 490-4), *çetük* "kedi" (DLT III, 127-6), *Oğuz. tegül* "değil" (DLT III, 153-25). *Oğuz. telü* "çılgın, deli" (DLT III, 232-25). Bu sözcükler sistemli bir şekilde Eski Anadolu Türkçesinin sonlarında uyuma girerek */ü/ > /i/* değişimine uğramıştır. Oğuzcanın mirasçısı olan Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi bu hususta farklılık göstermez.

1.1.6.1. /-ü-/ > /-i-/

Kâşgarlı'nın kayıtlarına göre Divan'da */ü/ ~ /i/* nöbetleşmesi görülen bazı sözcükler şu şekildedir:

- *DLT. yüşil- ~ yişil* "eli işe yatışmak, emzikten akıtılmak" (DLT III, 79-12).
- *DLT. yünçü ~ yinçü* "inci" (DLT III, 279-6).
- *DLT. yülüt- ~ yülit* "yülütmek, tıraş etmek" (DLT II, 316-18).

Kâşgarlı'nın *Oğuz. çekük* "çekiç" (DLT II, 287-8), *Oğuz. çekürge* "çekirge" (DLT I, 490-4), *çetük* "kedi" (DLT III, 127-6), *Oğuz. tegül* "değil" (DLT III, 153-25). *Oğuz. telü* "çılgın, deli" (DLT III, 232-25). kaydetmiş olduğu Oğuzca sözcükler ve lehçe kaydetmeksizin vermiş olduğu diğer örneklerde söz içi */-ü-/* ünlüsü */-i-/*'ye dönmektedir. Bu ses değişimi Eski Anadolu Türkçesinden sonra düzenli bir hâl almaktadır.

Tablo 8. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ü-/ > /-i-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	biltür-	bildir-
2	bürge	birə
3	bürgelen-	birələn-
4	çeküк	çəkic
5	çekürge	çekirtgə
6	çetük	çətik
7	çewrül-	çevril-
8	çewür-	çevir-
9	eksük	əksik
10	emür- *bk:* emüz-	əmiz
11	enük	ənik
12	erük	ərik

13	keçür-	keçir-
14	kemür-	gəmir-
15	kirtür-	girdir-
16	mün-	min-
17	mündür-	mindir-
18	semüz	səmiz
19	sidük	sidik
20	siktür-	sikdir-
21	süwri	sivri
22	tegül	dəyil
23	teltür-	dəldir-
24	temür	dəmir
25	temürçi	dəmirçi
26	tüpi	tipi
27	tüple-	diblə-
28	yünçü	inci

1.1.6.2. /-ü/ > /-i/

Tespit edilen sözcüklerde ilk hecedeki düz ünlüler ikinci hecedeki */ü/*'yü etkileyerek */i/*'ye dönmesine sebep olmuştur.

Tablo 9. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ü/ > /-i/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	gerü	geri
2	içkü	içki
3	kendü	kəndi
4	telü	dəli
5	yincü	inci

1.1.7. /ü/ > /e/

Kâşgarlı, Divan'da "yaka, urba yakası" anlamına gelen *künçük*/كُنجُك sözcüğünü vererek Oğuzların */ü/*'yü */e/* yaptıklarını, /c/ (ج) harfini üstünle (جَ) *künçek*/كُنجَك şeklinde söylediklerini aktarır (DLT I 480-12). Bununla birlikte *ötgür-* fiili 'ötürtmek, sürdürmek; göndermek; bir şeyi bir şeyin içinden öteye geçirmek' anlamlarında geçmektedir. آڤكا بِنك أُتكُردى *ewge bitik ötgürdi* 'eve bitig, mektup gönderdi' (DLT I 227-3). Kâşgarlı'nın *ötgür-* "geçirmek" anlamında verdiği sözcükteki faktitif *–gUr-* eki, Eski Türkçede */ü/ ~ /e/* nöbetleşmesinin en sık görüldüğü eklerden biridir, Necmettin Hacıeminoğlu, *ötker- ~ ötger- > ötkür,* şeklinde göstererek ekteki gelişme temayülünü, */e/ > /ü/* biçiminde göstermiştir.

Radloff *öt-* fiilini "geçmek, sızmak, nüfuz etmek" olarak göstererek sözlüğünde fiilin *ötkär-* / افنكارماك "vorbeiführen lassen, vorlegen" [geçmesine izin vermek, geçirtmek, göndertmek] ettirgen şeklinden sözetmiştir. قيلجدين اوتكاردى *Ḳılıçdın ötkerdi* "kılıçtan geçirtdi, kılıçla öldürülmesini emretti" (Radloff, 1893: 1268). Clauson, sözcüğün */ü/ ~ /e/* nöbetleşmesinin görüldüğü Türk lehçelerini şu şekilde göstermiştir: *Çağ. ötgüz- /ötker-, Kıp. ötgür-/ötker- /ötger-* (Clauson, 1991: 52).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz başı bir, söz içi 5, söz sonu 4 /ü/ > /e/ ses olayı tespit edilmiştir.

1.1.7.1. /ü-/ > /e-/

Tablo 10. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ü-/ > /e-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	üw	ev

1.1.7.2. /-ü-/ > /-e-/

Divan'da söz içi */-ü-/ ~ /-e-/* nöbetleşmeleri şu şekildedir:

- *DLT. kümürken ~ kewürken* "dağ soğanı" (DLT I, 522-23).
- *DLT. künçük ~ künçek* "yaka, urba yakası" (Oğuzca), (DLT I, 480-7).
- *DLT. körüş- ~ küreş-* "güreşmek" (DLT I, 474-6).
- *DLT. küwşek ~ kewşek* "gevşek, yumuşak, sölpük" (DLT I, 479-16).

Söz içi */ü/* ünlüsü Oğuz grubu lehçelerinde genellikle korunmuştur. Ancak bazı sözcüklerde */i/*'ye, özellikle Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde ise */e/*'ye dönüşerek düzleşmiştir: *ET. törü- > Az.Tü töre- ~ Trkm. Tü. döre- ~ Tü.T. türe-* "yaratmak, türetmek" (Yalçın, 2013: 334).

Tablo 11. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ü-/ > /-e-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	bürünçük	bürünçək
2	seksün	səksən
3	süpürgü	süpürgə
4	tüpü	təpə
5	tüpüle-	təpələ-

1.1.7.3. /-ü/ > /-e/

Son ses olan */ü/*, Azerbaycan Türkçesinde düzleşerek ve genişleyerek */ü/*'ye dönmektedir. Bu değişime Türk dilinin tarihi dönemlerinde de rastlamak mümkündür: ET. *törü- > Çağ., Kıp. töre-* "var etmek, yaratmak".

Tablo 12. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ü/ > /-e/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	süpürgü	süpürgə
2	törü	törə
3	tüpü	təpə
4	tüpüle-	təpələ-

1.2. Düz Ünlülerde Yuvarlaklaşma

Zeynep Korkmaz'a göre ünlü yuvarlaklaşması olayı, sözcükteki ön ve iç ses durumundaki düz ünlülerin çeşitli fonetik nedenlerle yuvarlaklaşmaları durumudur: *bebek > böbek, çeşme > çöşme, > ek- > ök-, delük > dölük, devlet > dövlet, sakal > sokal, cep > cöp* (Korkmaz, 2009: 162).

Günay Karaağaç'a göre bir sözde ön, iç ve son ses durumundaki düz ünlülerin farklı sebeplerle, yuvarlak sıraya geçme olayıdır. Karaağaç bu hususta özellikle Eski Anadolu Türkçesi döneminden örnekler vermektedir: *başlıg > başlu, çekürge > çökürge, kavın > kavun, avıç > avuç, sakal > sokal, bebek > böbek* (Karaağaç, 2015: 100).

Vural, Böler, *ünlü yuvarlaklaşması* terimini düz ünlünün */b/, /m/, /v/, /p/* dudak ünsüzlerinin etkisiyle yuvarlak duruma geçmesi olarak tanımlamakta ve şu örnekleri vermektedir: *bedük > böyük, avırt > avurt, ḳavın > kavun, ḳavır- > kavur-, avın- > avun-, savır- > savur-, topıḳ > topuk* (Vural, Böler, 2012: 120).

1.2.1. /a/ > /o/

Türkçede */a/ > /o/* değişimi Oğuz lehçelerinde yalnızca */g/, /w/* ünsüzlerinin diş dudaksıllaşarak */v/*'ye dönüşmesine bağlı olarak görülmektedir. Dîvânu Lugâti't-Türk'te 4

sözcükte */a/ ~ /o/* nöbetleşmesi, DLT'den Azerbaycan Türkçesine ise 4 sözcükte */a/ > /o/* ses hadisesi, tespit edilmiştir.

1.2.1.1 /-a-/ > /-o-/

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */g/* ve */w/* ünsüzlerinin diş dudaksıllaşıp */v/*'ye dönmesiyle birlikte düz-kalın */a/* ünlüsü de yuvarlaklaşarak /o/'ya dönmüştür. Türkçede çok tesadüf edilen bir ses olayı değildir. Az sayıdaki örnekler de yalnızca söz içinde görülmektedir. Azerbaycan Türkçesinde /g/ ünsüzünün diş dudaksıllaşarak /v/' dönüşmesi sonucu söz içi */a/ > /o/* yuvarlaklaşması yaşanan diğer örnekler şu şekildedir: *DLT. buzagu* "buzağı" > *Az.Tü. buzov* (DLT III, 91-24), *DLT. kıragu* "kırağı" > Az.Tü. ḳırov "kırağı" (DLT I, 446-1) (Gabain 2003: 271).

Dîvânu Lugâti't-Türk'te tespit edilen söz içi */-a-/ ~ /-o-/* denkeşmeleri şu şekildedir:

- *DLT. boġla- ~ bagla-* "boğlamak, bohcalamak" (DLT III, 292).
- *DLT. cogı ~ çaġı* "gürültü" (DLT III, 225-2).
- *DLT. yoltga ~ yaltga* "bir şeyle alay etme" (DLT III, 432-12).
- *DLT. yoldruḳ ~ yaldruḳ* "parlak, süslü, cilalı" (DLT III, 432-15).

Tablo 13. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-a-/ > /-o-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ḳagun	ḳovun
2	ḳagrul-	ḳovrul-
3	sawur-	sovur-
4	sawurt-	sovurt-

1.2.2. /ı/ > /u/

Dîvânu Lugâti't-Türk'te 6 sözcükte */ı/ ~ /u/* nöbetleşmesi, DLT'den Azerbaycan Türkçesine ise on yedi sözcükte */ı/ >/u/* ses olayı tespit edilmiştir. Bu olay, genelde ilk hecedeki */o/, /u/* yuvarlak ünlülerin ikinci ve daha sonra gelen hecelerde bulunan düz-dar */ı/* ünlüsüne etki ederek onları */u/*'ya dönüştürmesi olarak görülmektedir.

1.2.2.1. /-ı-/ > /-u-/

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine tespit edilen söz içi */-ı-/ > /-u-/* değişimlerinin büyük bir bölümü ilk hecedeki */o/, /u/* yuvarlak ünlülerin ikinci ve daha sonra gelen hecelerde bulunan düz-dar */ı/* ünlüsüne tesiri ile gerçekleşmiştir. Bazı örneklerde ise sebebi tam belirlenemeyen şekilde iki hecede de sırasıyla düz */a/ ~ /ı/, /ı/ ~ /ı/* ünlüleri bulunmasına rağmen yuvarlaklaşma olmuştur*: DLT. arḳış > Az.Tü. arkuş, DLT. tabız- > Az.Tü. tapuz-, DLT. çıbıḳ > Az.Tü. çubuḳ* vd.

Divan'da tespit edilen söz içi */ı/ ~ /u/* nöbetleşmeleri şu şekildedir:

- *DLT. arḳın ~ arḳun* "gelecek yıl, öbür yıl". (I, 89-16).
- *DLT. boġım ~ boġun* "boğum" (DLT I, 395-14).
- *DLT. bıruḳ ~ buyruḳ* "Hakanın yanına, aşamasına göre büyükleri alan ve yer gösteren adamın adı" (DLT I, 378-7).
- *DLT. bulut ~ bulıt* "bulut" (DLT III, 190-3).
- *DLT. ḳapuş- ~ ḳapış-* "kapışmak" (DLT II, 113-15).
- *DLT. tabuz- ~ tabız-* "bilmece sormaki söylemek" (DLT I, 462-6).

Tablo 14. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ı-/ > /-u-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	arḳış	arḳuş
2	boyın	boyun
3	bulıt	bulud
4	bulıtlan-	buludlan-
5	çıbıḳ	çubuḳ
6	çıbıḳla-	çubuḳla-
7	ḳoḳıt-	ḳoxut-
8	ḳoltıḳ	ḳoltuḳ
9	ḳorḳıt-	ḳorxut-
10	tabız-	tapuz-
11	toḳıt-	toxut-
12	topıḳ	topuḳ
13	tovıl	davul
14	unıt-	unut-
15	yançıḳ	yancuḳ
16	yıldız	ulduz
17	yumġı	yumḳu

1.2.2.2. /-ı/ > /-u/

Tespit edilen bütün sözcüklerde, ilk hecedeki yuvarlak */o/*, */u/* ünlüsü, kendisinden sonra gelen ikinci veya daha sonraki hecedeki düz-dar */ı/* ünlüsüne tesir ederek /*u*/'ya dönüştürmüştür.

Tablo 15. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ı/ > /-u/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	borı	boru
2	ḳoşnı	ḳonşu
3	ḳoruġçı	ḳoruḳçu
4	ḳuzı-	ḳuru-
5	ḳuzı	ḳuzu
6	oġrı	oğru
7	soġı-	soyu-
8	yumġı	yumḳu

1.2.3. /i/ > /ü/

1.2.3.1. /-i-/ > /-ü-/

Söz içi */i/* ünlüsü bazen ilk hecedeki yuvarlak */ü/, /ö/* ünlülerinin ikinci sıradaki hecelere etkisiyle */ü/*'ye dönmüş, bazen de belirlenemeyen sebeplerden /i/ > /ü/ ses olayı görülmüştür: *DLT. kiçik > Az.Tü. küçük, DLT. tilki > Az.Tü. tülkü.*

Tablo 16. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-i-/ > /-ü-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	kiçik	küçük
2	sürçit-	sürçüt-
3	tilki	tülkü
4	törpig	törpü

1.2.3.2. /-i-/ > /-ü/

Söz içi konumundaki /i/ ünlüsü, ilk hecedeki yuvarlak */ö/* ünlüsünün tesiri ile */ü/*'ye dönüşmüş, söz sonu /ġ/ sesinin Batı Türkçesinde düşmesiyle birlikte söz sonu konumuna gelmiştir.

Tablo 17. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-i-/ > /-ü/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	törpig	törpü

1.2.3.3. /-i/ > /-ü/

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine *börkçi* ve *üşi* sözcüklerindeki ilk hecede bulunan */ö/, /ü/* yuvarlak ünlüleri ikinci hecedeki */i/* ünlüsüne tesir ederek onu */ü/*'ye döndürmüşlerdir. *Tilki* örneğinde ise nedeni bellirlenemeyen bir şekilde her iki hecedeki */i/* ünlüleri yuvarlaklaşarak */ü/*'ye dönmüşlerdir.

Tablo 18. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-i/ > /-ü/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	börkçi	börkçü
2	tilki	tülkü
3	üşi-	üşü-

1.3. İnce Ünlülerde Kalınlaşma

Zeynep Korkmaz, ünlü kalınlaşması terimini ince ünlülerin, belirli ünsüzlerin kalınlaştırma ve kalın sıradan ünlülerin benzeştirme etkilerine bağlı olarak veya daha farklı bir sebepten, sözcükte ön, iç ve son seslerde kalın sıraya geçme durumu olarak tanımlamıştır: *göz > goz, heves > haves, hizmet > hızmat, ateş > ataş, bahçe > bahça, görmek > gormek* vd. (Korkmaz, 2009: 161).

Günay Karaağaç'a göre ağız boşluğunun ön kısmında ve dilin ön bölgesinin damağa doğru yükseltilmesi ile çıkarılan ön veya ince ünlülerin ağız boşluğunun arka bölgesinde ve dilin arka bölümünün damağa doğru çıkarılmasıyla çıkarılan kalın veya art ünlü haline gelmesi durumu, ünlü kalınlaşmasıdır. Karaağaç, bu hususta şu örnekleri vermektedir: *emanet > amanet, bahçe > bahça, hizmet > hızmat, göz > goz, heves > haves, yirmilik > yığır-milik, heves > haves* (Karaağaç, 2015: 99).

Vural, Böler, bazı ünlülerin kalınlaştırma etkilerine bağlı olarak veya sözcük içinden gelen başka sebeplerle, ince (ön) ünlülerin, kalınlaşması durumunu *ünlü kalınlaşması* olarak tanımlar. Ünlü kalınlaşmasını, *tam kalınlaşma* ve *yarı kalınlaşma* olarak iki bölümde

değerlendiren Vural, Böler, bu hususta şu örnekleri verir: *tam kalınlaşma: beyrem > bayram, mesel > masal, dalavere > dalavara, bekere > makara, yarı kalınlaşma; Ar. kidem > kıdem, gerden > gerdan, kismet > kısmet* (Vural, Böler, 2012: 123).

1.3.1. /e/ > /a/

Türk dillerinde nadir görülen ses olaylarından biridir. Yalnızca Çuvaş Türkçesinde düzenli bir görünümdedir*: ET. kes- > Çuv. Tü. kas-* "kesmek" *, ET. semiz > Çuv. Tü. samır* "semiz" *ET. seb- > Çuv. Tü. sav* "sevmek" vd. (Yalçın, 2013. 157).

1.3.1.1 /e-/ > /a-/

Söz başı */e-/ > /a-/* değişimine uğrayan 1 sözcük tespit edilmiştir.

Tablo 19. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */e-/ > /a-/*

	DLT	**Azerbaycan Türkçesi**
1	em	am

1.3.1.2. /-e-/ > /-a-/

Bazen de bilinmeyen sebeplerden bazen ilk hecedeki ünlünün art damaksıllaşması ve art damak ünlüsünün diğer hecedeki */e/* sesini benzeştirerek art damak */a/* sesine döndürmesi sonucu gerçekleşen bir ses olayıdır: *DLT. biçek ~ Az.Tü. bıçaḳ.*

Tablo 20. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-e-/ > /-a-/*

	DLT	**Azerbaycan Türkçesi**
1	biçek	bıçaḳ
2	biçekle-	bıçaḳla
3	biçeklen-	bıçaḳlan
4	kirşen	kirşan
5	tenğri	tanrı

1.3.2. /ü/ > /u/

İlk hecede bulunan */ü/* ünlüsü, Oğuz grubu lehçelerinde genellikle korunmuştur: *ET. kül > Az.Tü. kül ~ Tü.T. kül ~ Gag. Tü. kül ~ Trkm. Tü. kül, ET. üst > Az.Tü. üst ~ Gag. Tü. üst ~ Tü.T. üst ~ Gag. Tü. üst, ET. üsüm/üzüm > Az.Tü. üzüm ~ Tü.T. üzüm ~ Gag. Tü. üzüm*

~ Trkm. Tü. üzüm, ET. ürk- > Az.Tü. ürk- ~ Tü.T. ürk- ~ Gag. Tü. ürk ~ Trkm. Tü. ürk- vd. (Yalçın, 2013: 235).

Söz içi ve söz sonu */ü/* ünlüsünün */u/*'ya dönüştüğü birer örnek tespit edilmiştir.

1.3.2.1. /-ü-/ > /-u-/

Söz içi */-ü-/ > /-u-/* değişmesi bir sözcükte tespit edilmiştir.

Tablo 21. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ü-/ > /-u-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	püs-	pus-

1.3.2.2. /-ü-/ > /-u/

Eski Türkçede korunan söz sonu */g/* ünsüzleri, Batı Türkçesinde düşmektedir. Bir örnekte söz içi */-ü-/* ünlüsü, /g/'nin düşmesiyle birlikte söz sonu konumuna gelmiş ve kalınlaşarak */u/*'ya dönmüştür.

Tablo 22. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ü-/ > /-u/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	püsüg	pusu

1.3.3. /i/ > /ı/

Dîvânu Lugâti't-Türk'te tespit edilen */i/ > /ı/* nöbetleşmeleri şu şekildedir:

- *DLT. elwir- ~ alwır-* "atılmak, sıçaramak" (DLT I, 226-21).
- *DLT. ilin- ~ ılın-* "tutulmak, yakalanmak" (DLT I, 72-19).
- *DLT. iliş- ~ ılış-* "birbirine ilişmek, çatışmak, yardım ve yarış etmek" (DLT I, 190-5).
- *DLT. ingen ~ ıŋgan* "dişi deve" (DLT I, 289-19).
- *DLT isin- ~ ısın-* "sevmek, ısınmak" (DLT I, 201-25).

Azerbaycan Türkçesinde söz başı */ı/* ünlüsü bulunmaz. Eski Türkçede söz başı */ı/*'lar genellikle */i/*'ye döner. Aynı şekilde söz başında ve dar ünlüden önce gelen */y/* ünsüzü düşer ve */y/*'den sorna gelen */ı/* ünlüleri */i/*'ye döner. Bir örnekte söz içi */ı/* ünlüsü korunmuştur.

1.3.3.1. /-i-/ > /-ı-/

Azerbaycan Türkçesinde 3 sözcükte */-i-/ > /-ı-/* değişmesi tespit edilmiştir.

Tablo 23. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-i-/ > /-ı-/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	biçek	bıçak
2	biçekle-	bıçaḳla
3	biçeklen-	bıçaklan

1.4. Kalın Ünlülerde İncelme

Zeynep Korkmaz'a göre ünlü incelmesi durumu, bazı ünsüzlerin tesiri ile sözcükte çeşitli hecelerde kalın sırada olan ünlülerin ince sıraya geçmesidir: *yaşıl > yeşil, alma > elma, uca > yüce, dolaş- > doleş-, şış > şiş, muhkem > mühkem, azamet > ezimet, tışı > dişi, dane > dene* vd. (Korkmaz, 2009: 160).

Günay Karaağaç'a göre Ağız boşluğunun arka kısmında ve dilin arka bölgesinin damağa doğru yöneltilmesiyle çıkarılan art veya kalın ünlülerin ağız boşluğunun önünde ve dilin ön bölümünün damağa doğru yükseltilmesiyle çıkarılan ön veya ince ünlü haline gelmesi durumudur. Karaağaç bu hususta şu örnekleri vermiştir: *azamet > ezimet, alma > elma, yaşıl > yeşil, dane > dene, tayyare > teyyare, mezar > mezer, kolay > goley* vd. (Karaağaç, 2015: 99).

Vural, Böler, bazı ünsüz seslerin etkisiyle sözcüğün türlü hecelerinde kalın sırada olan ünlülerin veya ünlülerden birisinin ince sıraya geçmesi hadisesini ünlü incelmesi olarak tanımlar ve Türkçede özellikle ön damak ünsüzü */y/* ve diş eti */ç/, /ş/* ünsüzlerinin etrafında bulunan ünlüler üzerinde inceltici etki yaptığını belirtir (Vural, Böler, 2012: 122).

1.4.1. /a/ > /e/

Kâşgarlı, bu hususta *badhram/*بَذرَم sözcüğünde Oğuzların */d/*'yi */y/* yaparken aynı zamanda */a/*'yı */e/* yaparak beyrem/بَيرَم şeklinde söylediklerini aktarır (DLT I, 231-2).

Oğuz grubu lehçelerinde söz içi */a/* ünlüsünün */e/*'ye döndüğü örnekler genellikle Türkmen Türkçesinde görülmektedir. Bu değişim bazen ön damaksallaştırıcı ünsüzler, bazen de bilinmeyen sebeplerin tesiri ile gerçekleşir: *ET. ana* > *Trkm. Tü. ene* "anne*", AT. savaş-* > *Trkm. Tü. söveş-, ET. çalmak-* > *Trkm. Tü. çilmek* "vurmak, atmak" vd. (Yalçın, 2013: 253).

Dîvânu Lugâti't-Türk'te */a/ ~ /e/* nöbetleşmesinin görüldüğü sözcükler şu şekildedir:

- *DLT. taplaş- ~ tepleş-* "bir işte razı olmak, uzlaşmak" (DLT II, 206-18).
- *DLT. alwır- ~ elwir-* "atılmak, sıçaramak" (DLT I, 226-21).
- *DLT. badhram ~ beyrem* "bayram" (DLT II, 231-21).

1.4.1.1. /-a-/ > /-e-/

Söz içi */a/* > */e/* değişmesi ön damaksallaştırıcı ünsüzler ve bazen de bilinmeyen sebepler ile gerçekleşmiştir. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 3 sözcükte bu ses olayı tespit edilmiştir.

Tablo 24. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-a-/* > */-e-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	tışlat-	dişlət-
2	yana	yənə
3	yangı	yeni

1.4.1.2. /-a/ > /-e/

Söz sonu */a/* > */e/* değişimi 4 sözcükte tespit edilmiştir. Bu değişimler bazen ilk hecedeki ince ünlünün benzeştirmesinden, bazen de ön damaksallıştırıcı etkisi olan ünsüzlerden kaynaklanmaktadır.

Tablo 25. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-a/* > */-e/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ıtla-	itlə-

2	tınğla-	dinlə-
3	yana	yənə
4	yanğıla-	yənilə-

1.4.2. /ı/ > /i/

Dîvânu Lugâti't-Türk'te tespit edilen */ı/ ~ /i/* nöbetleşmeleri şu şekildedir:

- *DLT. elwir- ~ alwır-* "atılmak, sıçaramak" (DLT I, 226-21).
- *DLT. ilin- ~ ılın-* "tutulmak, yakalanmak" (DLT I, 72-19).
- *DLT. iliş- ~ ılış-* "birbirine ilişmek, çatışmak, yardım ve yarış etmek" (DLT I, 190-5).
- *DLT. ingen ~ ınġan* "dişi deve" (DLT I, 289-19).
- *DLT isin- ~ ısın-* "sevmek, ısınmak" (DLT I, 201-25).
- *DLT. ır ~ ir* "utanma bildiren bir söz" (DLT I, 36-1).

Azerbaycan Türkçesinde söz başı */ı/* ünlüsü bulunmaz. Eski Türkçedeki söz başı */ı/*'lar genellikle */i/*'ye döner. Aynı şekilde söz başında ve dar ünlüden önce gelen */y/* ünsüzü düşer ve */y/*'den sorna gelen */ı/* ünlüleri */i/*'ye döner.

Bu hususta Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasındaki farklılıklar şu şekildedir: *Tü.T. ışık ~ Az.Tü. işıḳ, Tü.T. ılık ~ Az.Tü. ilıḳ, Tü.T. ıssız ~ Az.Tü. issız, Tü.T. yılan ~ Az.Tü. ilan, Tü.T. yıldız ~ Az.Tü. ildız – ılduz, Tü.T. yıl ~ Az.Tü. iş* (Kartallıoğlu, Yıldırım, 2007: 179)

1.4.2.1. /ı-/ > /i-/

Azerbaycan Türkçesinde söz başı */ı/* bulunmaz. Eski Türkçedeki bütün */ı/* ünlüleri, Azerbaycan Türkçesinde */i/*'ye dönüşmüştür. Bu değişim Türkiye Türkçesinde karışık bir temayül izlemektedir. Bazı sözcüklerde sözcüğün eski */ı/*'lı biçimi korunurken bazılarında Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi */i/*'ye dönmüştür: *DLT. ılıġ > Tü.T. ılık ~ Az.Tü. ilıḳ, DLT. ısın- > Tü.T. ısın ~ Az.Tü. isin-, DLT. ınan- > Tü.T. inan- ~ Az.Tü. inan-.*

Tablo 26. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ı-/ > /i-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ılıġ	ilıḳ

2	ılış-	iliş-
3	ınan-	inan-
4	ınğra-	inra-
5	ısın-	isin-
6	ış	iş
7	ıt	it
8	ıtla-	itlə-
9	ıwrıḳ	ibriḳ

1.4.2.2. /-ı-/ > /-i-/

Azerbaycan Türkçesinde söz başı /ı/ ünlüsü görülmez, bunların hepsi /i/'ye dönmüştür. Bazı durumlarda da söz başı */y/* düşmüş, söz içi */ı/,* incelerek söz başı */i/* konumuna gelmiştir: *DLT. yıl > Az.Tü. il, DLT. yıp > Az.Tü. ip, DLT. yılıġ > Az.Tü. ilıḳ, DLT. yıraḳ > iraḳ* . Bunların dışında söz içi /-ı-/ ünlüsü, bazı durumlarda */y/, /ç/, /ş/*'nin daraltıcı etkisiyle, bazen ilk hecedeki */i/* ünlüsünün benzeştirmesiyle */i/*'ye dönmektedir. Bu temayüle istisna olan bir sözcük tespit edilmiştir: *DLT. biçek > Az.Tü: bıçaḳ.* Ayrıca söz içi */-ı-/ > /-i-/* ses olayı tespit edilen 11 sözcükten 9'u Türkiye Türkçesinde de */i/*'li şekilde olup, 2 sözcük, eski biçimini korumaktadır: *DLT. ılış- > Tü.T. ılış-, DLT. ısın- > Tü.T. ısın-*.

Tablo 27. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ı-/ > /-i-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	pış-	biş
2	pışur-	bişir-
3	ılış-	iliş-
4	ısın-	isin-
5	ıwrıḳ	ibriḳ
6	şış	şiş
7	tınğla-	dinlə-
8	tış	diş
9	tışı	dişi
10	tışlat-	dişlət-
11	yanğıla-	yənilə-

1.4.2.3. /-ı-/ > /i-/

Türkçede ön damak ünsüzü */y/*'nin çevrelerinde bulunan sesler üzerinde inceltici bir etki yaptığı bilinmektedir. Tespit edilen */-ı-/ > /-i/* değişmesinde hem bu durum, hem Azerbaycan Türkçesinde söz başı */ı/* ünlüsünün görülmeyip bu seslerin */ı/*'ya çevrilmesi

etkilidir. İncelenen 8 sözcükte söz başı */y/* düşmüş, söz içi */ı/,* incelerek söz başı */i/* konumuna gelmiştir.

Tablo 28. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ı-/ > /i-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	yıl	il
2	yılan	ilan
3	yılığ	ilıq
4	yılıt-	ilıt-
5	yıp	ip
6	yıpla-	iplə-
7	yıraq	iraq
8	yıraqlıq	iraqlıq

1.4.2.4. /-ı/ > /-i/

Söz sonu */-ı/ > /-i/* değişimi yaşayan iki sözcük tespit edilmiştir.

Tablo 29. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ı/ > /-i/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	qarvı	qarvi
2	tışı	dişi

1.4.3. /u/ > /ü/

Art damak /u/ ünlüsünün ön damaksıllaşarak /ü/'ye dönmesi Oğuz grubu lehçelerinde nadir görülen bir özelliktir. Bu lehçelerde söz içi ve söz başı */u/* ünlüsü genellikle korunmuş veya düzleşip */ı/* olmuştur. Bazı örneklerde ise incelerek */ü/*'ye dönmüştür.

1.4.3.1. /-u-/ > /-ü-/

Bu ses olayı, 5 sözcükte tespit edilmiştir.

Tablo 30. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-u-/ > /-ü-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	buq	bük
2	buqul-	bükül-
3	but	büt

4	surçıt-	sürçüt-
5	uçun	üçün

1.4.3.2. /u-/ > /ü-/

Bu ses olayı, bir sözcükte tespit edilmiştir.

Tablo 31. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */u-/ > /ü-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	uçun	üçün

1.5. Geniş Ünlülerde Daralma

Zeynep Korkmaz'a göre *ünlü daralması*, yanlarında bulunan geniş ünlüleri daraltma etkisi gösteren bazı ünsüzlerin etkisi altında geniş ünlülerin */a/ > /ı/, /o/ > /u/, /e/ >/i/, /ö/ > /ü/* şeklinde daralması durumudur: *oraya > orıya, başla-yor > başlıyor, yeni > yini > oraya >orıya, çağır- > çığır-, sovan > suvan, böyük > büyük* vd. (Korkmaz, 1992: 159).

Günay Karaağaç, ünlü daralması terimini, yanlarında geniş ünlüleri daraltma etkisi yapan bazı ünsüzlerin tesirinde, */a/, /e/, /o/, /ö/* geniş seslerin, */a/ > /ı/, /o/ > /u/, /e/ > /i/, /ö/ > /ü/* şeklinde daralması durumu, olarak tanımlar: *az > iz, yeni > yini, büt- > bit-, böyük > büyük, ova > uva, sovan > suvan, başla-yor > başlıyor, oynayor > oynuyor* vd. (Karaağaç, 2015: 97).

Vural, Böler'e göre *ünlü daralması*, yanlarında geniş ünlüleri daraltma etkisi bulunan */g/, /ğ/, /y/* gibi ünsüzlerin tesirinde geniş ünlülerin daralma hadisesidir. Vural, Böler, bu hususta şu örnekleri vermiştir: *ogur > uğur, yoğur- > yuğur-, oğlan > ulan, toḳı- > toḳū > doku- > tozıt- > tozut-, udı- > udu-* vd. (Vural, Böler, 2012: 121).

1.5.1. /a/ > /ı/

Bu ses hadisesine Türk dilinin çeşitli dönemlerinde rastlanmaktadır: *AT. tamār > ET. tāmar/tamır, Uyg. tamar/tamır, Krh. tamar/tamır, Kpç. damar/tamur/tamır.* Çağdaş Oğuz Grubu lehçelerinde ise çok görülen bir ses olayı değildir. Türkmen Türkçesinde tespit edilen 1 sözcükte *ET. çalpak > Trkm. Tü. çılpıḳ* "kir, çapak" tespit edilmiştir (Yalçın, 2013: 256).

1.5.1.1. /-a-/ > /-ı-/

Dîvânu Lugâti't-Türk'te */a/ ~ /ı/* nöbetleşmeleri şu şekildedir:

- *DLT. tamar ~ tamır.* "damar" (DLT I, 495-11).
- *DLT. tança- ~ tınça* "bozulmak, çürümek" (DLT III, 303-20).

Bu ses olayı, Azerbaycan Türkçesinde ise 1 sözcükte tespit edilmiştir.

Tablo 32. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-a-/ > /-ı-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	taş	dış

1.5.1.2. /-a/ > /-ı/

Söz sonu */-a/ > /-ı/* değişimi 1 sözcükte tespit edilmiştir.

Tablo 33. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-a/ > /-ı/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ḳarġa-	ḳarğı-

1.5.2. /o/ > /u/

Oğuz Grubu lehçelerinde /o/ ünlüsü genellikle korunmuştur Fakat bazı örneklerde Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde */u/*, Gagauz Türkçesinde */ü/* ünlüsüne dönmüştür.

1.5.2.1. /o-/ > /u-/

Divan'da söz başı */u/ ~ /o/* nöbetleşmeleri şu şekildedir:

- *DLT. otra ~ utru ~ ortu* "önce, karşı" (DLT III, 40-12).
- *DLT. orunç ~ urunç* "rüşvet, gevik" (DLT III, 217-1).
- *DLT. orıla- ~ urla-* "bağırmak, sesini yükseltmek" (DLT I, 309-6).
- *DLT. onaş- ~ unaş* "uyuşmak, kabullenmek" (DLT I, 190-19).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 3 sözcükte */o/* ünlüsü daralarak */u/*'ya dönmüştür.

Tablo 34. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */o-/ > /u-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	oġraş-	uğraş-
2	oġrat-	uğrat-
3	oġur	uğur

1.5.2.2. /-o-/ > /-u-/

Oğuz grubu lehçelerinde ilk hecede bulunan */o/* ünlüsü, ya ikinci, ya da sonraki hecelerde bulunan */u/* ünlüsünün benzetme özelliği ile yahut daraltıcı etkiye sahip ünsüzlerin tesiri ile daralarak */u/* ünlüsüne dönüşmüştür.

ET. boġuz > Gag. Tü. buvaz/buaz "boğan", *ET. yoḳḳarı > Tü.T. yukarı, Gag. Tü. yuḳarı, Az.Tü. yuxarı* "yukarı. *ET. oġ- > Gag. Tü. uv-* "ovmak" (Yalçın, 2013: 115).

İlk hecede bulunan */o/* ünlüsünün */u/*'ya dönmesi Oğuz grubunun dışında Tatar ve Başkurt lehçeleri için sık görülen bir özelliktir: *ET. toḳız > Tat. Tü. ~ Bşk. Tü. T. tuġız, ET. ot > Tat. Tü. ~ Bşk. Tü. T. ut* "ot", *ET. toḳ. > Az.Tü. tox > Tat. Tü. ~ Bşk. Tü. T. tuḳ* "tok" (Karaağaç, 2015: 144).

Tablo 35. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-o-/ > /-u-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	boġum	buğum
2	boḳa	buğa
3	ḳoç-	ḳuc-
4	monçuḳ	muncuḳ
5	soḳ-	suḳ-
6	yokaru	yuxarı

1.5.3. /ö/ > /ü/

1.5.3.1. /-ö-/ > /-ü-/

İlk hecede olan */ö/* ünlüsü, Oğuz grubu lehçelerinde genellikle korunmuştur. Ancak, Azerbaycan Türkçesi dışındaki lehçelerde bazı durumlarda daralarak */ü/*'ye dönüştüğü de

görülmektedir: *ET. törü- > Tü.T. türe- "yaratmak", ET. töşek > Trkm. Tü. düşek "döşek", AO. öskir- > Trkm. Tü. üsgür- "öksürmek"* (Yalçın, 2013: 221).

Türkçede */ö/* ünlüsünün */ü/* ünlüsüne dönüşmesi Tatar ve Başkurt Türkçesinde sistemli bir ses özelliğidir*: ET. köp > Tat. Tü. ~ Bşk. Tü. T. küp* "çok", *ET. kör- > Tat. Tü. ~ Bşk. Tü. T. kür-* "görmek" vd. (Karaağaç, 2015: 145).

Azerbaycan Türkçesinde ise söz içi 2 sözcükte tespit edilmiştir.

Tablo 36. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ö-/ > /-ü-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	bök	bük
2	körüş-	güləş-

1.6. Dar Ünlülerde Genişleme

Zeynep Korkmaz'a göre ünlü genişlemesi hadisesi, sözcük içindeki dar sıradan */ı/, /i/, /u/, /ü/* ünlülerinin farklı sebeplerle boğumlanma özellikleri bakımından geniş sıradan /a/, /e/, /o/, /ö/ ünlülerine dönüşmesi olayıdır. Korkmaz, bu hususta şu örnekleri vermiştir: *ağır > ağar, boğuz > boğaz, yağız > yağaz, bağışla- > bağaşla- , kumar > komar, kümes > kömes, uğramak > oğramak, gelince > gelence, ihtiyar > ehtiyar* vd. (Korkmaz 1992: 160).

Günay Karaağaç, *ünlü genişlemesi* terimini, ünlülerin çıkışında ağız boşluğunun çok açılması olayı olarak tanımlar. Bu olayda */ı/, /i/, /u/, /ü/* dar ünlüleri, farklı sebeplerden boğumlanma özellikleri bakımından geniş sıradan */a/, /e/, /o/, /ö/* ünlülerine dönüşmektedir. Karaağaç'a göre ünlü genişlemesi, Türk yazı dillerinde çok tesadüf edilen bir hadise değildir: *ağır > ağar, kumar > komar, kundura > kondra, uğramak > oğramak, yağız > yağaz, boğuz, boğaz, ihtiyar > ehtiyar* (Karaağaç, 2015: 98).

Vural, Böler, sözcük içindeki dar */ı/, /i/, /u/, /ü/* ünlülerinin muhftelif nedenlerden dolayı boğumlanma özellikleri bakımından geniş sıradan */a/, /e/, /o/, /ö/* ünlülerine dönüşmesini *ünlü genişlemesi* olarak tanımlamaktadır: *boduġ > boya, boġuz > boğaz, buķa > buġa > boġa > boğa, ıġaç > ağaç, ilçi > elçi, bulıt > bulut, buz- > boz-, kiyik > keyik, vir- > ver, yul > yol, değil > değel, yağız > yağaz, yoğurt > yoğort* vd. (Vural, Böler, 2012: 121).

1.6.1. /ı/ > /a/

Bu ses hadisesine Türk dilinin çeşitli dönemlerinde rastlanmaktadır: *ET. tāmar/tamır, Uyg. tamar/tamır, Krh. tamar/tamır, Kpç. damar/tamur/tamır.* Çağdaş Oğuz Grubu lehçelerinde ise çok görülen bir ses olayı değildir. Kâşgarlının kayıtlarına göre Divan'daki */ı/ ~ /a/* nöbetleşmeleri şu şekildedir:

- *DLT. tamır ~ tamar*. "damar" (DLT I, 495-11).
- *DLT. tınça- ~ tança* "bozulmak, çürümek" (DLT III, 303-20).
- *DLT. arwış > arwaş* "büyü, efsun" (DLT I, 237-4).

1.6.1.1. /ı-/ > /a-/

İlk hecede görülen */ı/ ~ /a/* denkliği, bir lehçeleşmenin izlerini taşımaktadır. Genel Türkçedeki bu nöbetleşmeler, bazı sözcüklerin farklı birer biçim birim haline gelmesini sağlamıştır: *GT. yaş* "yaş" *~ yıl "yıl" /a-ı/ ~ /ş-l/, GT. alış-* "ısınmak, alışmak" *~ ılış-* "ılışmak"*, GT. ağla- ~ ığla-* "ağlamak" (Karaağaç, 2015: 141).

Tablo 37. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ı-/ > /a-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ığla-	ağla
2	ığlaş-	ağlaş-
3	ırra	ar

1.6.1.2. /-ı-/ > /-a-/

Dîvânu Lugâti't-Türk'te söz içi */a/ ~ /ı/* nöbetleşmeleri şu şekildedir

- *DLT. arıla- ~ arala-* "aralamak" (I, 308-22).
- *DLT. tamar ~ tamır.* "damar" (DLT I, 495-11).
- *DLT. tança- ~ tınça* "bozulmak, çürümek" (DLT III, 303-20).
- *DLT. butaḳ ~ butıḳ* "budak, dal" (DLT II, 264-22).

Tablo 38. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ı-/ > /-a-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	batığ	bataḳ

2	ulıt-	ulat-

1.6.1.3. /-ı-/ > /a-/

İç ses konumundaki */ı/* sesi, /y/ ünsüzü düştükten sonra genişleyerek /a/'ya dönüşmüş ve söz başı durumuna gelmiştir. Düşen */y/* sesinden sonraki ses */ı/* ise genellikle */i/*'ye döner: *yılığ > ilık, yıl > il, yılan > ilan, yılıg > ilıḳ, yılıt- > ilıt-, yıp > ip, yıpla- > iple-, yıraḳ > iraḳ* . Yalnızca 5 örnekte */ı/* sesi */a/*'ya dönmüştür: *yıgaç > ağac, yıgaçlıḳ > ağaclıḳ, yıgla- > ağla, yıglat > ağlat-, yıglaş- ağlaş.*

Tablo 39. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ı-/ > /a-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	yıġaç	ağac
2	yıġaçlıḳ	ağaclıḳ
3	yıġla-	ağla-
4	yıġlaş-	ağlaş-
5	yıġlat-	ağlat-

1.6.1.4. /-ı/ > /-a/

Fill kök, gövdelerinin son sesi olan */ı/* ünlüsü, genellikle Türkmen Türkçesinde ve bazen de Gagavuz ve Azerbaycan Türkçesinde genişleme yoluyla */a/* ünlüsüne dönmektedir: *AT. ḳūrı- > Trkm. Tü. ḳūra-* "kurumak", *AT. ūlı- > Az.Tü. ula- ~ Gag. Tü. ula-* "ulumak", *AT. hāçı- > Trkm. Tü. āca-* "acılaşmak" (Yalçın, 2013: 273).

Tablo 40. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ı/ > /-a/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	aftabı	aftaba
2	butı-	buda-
3	ulı-	ula-

1.6.2 /i/ > /é/

Kâşgarlı, Kençek dilince verdiği سين *sin* sözcüğü için Kençeklerin genellikle (ِ) esreye uyduklarını, Çiğil, Yağma, Toxsı dillerinde ötre (ُ) olduğu ve Oğuzcada ise üstün (َ) ile söylendiğini aktarır. Aynı şekilde Türklerin deveye */t/* (ت) ünsüzünün esresiyle تِوْ *tiwi* derken Oğuzların */t/*'nin (ت) üstünüyle تَوا *teve* dediklerini belirtir. (DLT III, 139-12).

1.6.2.1. /i-/ > /é-/

Kâşgarlı, Divan'da اِشِت *işit* (DLT I, 211-24) sözcüğünü başka bir örnekte üstünlü اَشِت *éşit* (DLT I, 211-12). şeklinde göstermiştir.

Kâşgarlı, kapalı e /é/ sesini elif (ا) + esre (ِ) + /y/ (ى): *éttür;* اِيتُّر şeklinde göstermiş, bazı harflerde ise hem üstün (َ) hem esre (ِ) kullanarak kelimenin kapalı e (é) okunması hususunda adeta transkripsiyon yapmıştır: *éşitür/* (DLT I, 222-15).

Tablo 41. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */i-/ > /e-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	işit-	éşit-

1.6.2.2. /-i-/ > /-e-/

Kâşgarlı, كِمى *kimi* sözcüğünün Oğuzlardan başkalarınca kullanıldığını, Oğuzların ise ilk seste esreyi üstün yaparak كَمى *kemi* şeklinde söylediklerini aktarmıştır (DLT III, 235-12). Nitekim Oğuzcanın mirasçısı, Azerbaycan Türkçesinde de */e/*'li şekildedir: *DLT. kemi > Az.Tü. gəmi.*

Söz içi iki sözcükte */-i-/ > /-e-/* değişmesi yaşanmıştır.

Tablo 42. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-i-/ > /-e-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	kimi	gemi
2	tegir	deyər

1.6.3. /u/ > /o/

Divan'da söz başı */u/ ~ /o/* nöbetleşmeleri şu şekildedir:

- *DLT. utru ~ otra ~ ortu* "önce, karşı" (DLT III, 40-12).
- *DLT. urunç ~ orunç* "rüşvet, gevik" (DLT III, 217-1).

- *DLT. urla- ~ orıla-* “bağırmak, sesini yükseltmek” (DLT I, 309-6).

- *DLT. unaş- ~ onaş* “uyuşmak, kabullenmek” (DLT I, 190-19).

Oğuz Grubu lehçelerinde */o/* ünlüsü genellikle korunmuştur. Fakat bazı örneklerde Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde */u/,* Gagavuz Türkçesinde */ü/* ünlüsüne dönmüştür.

1.6.3.1. /u-/ > /o-/

İlk hecede */u/*’nun */o/*’ya dönmesi özellikle Tatar, Kazak, Başkurt, Karakalpak, ve Nogay lehçelerinde düzenlidir: *ET. uzaḳ > Tü.T ~ Az.Tü. uzaḳ, Tat. ~ Bşk. Tü. T. ~ Kaz. Tü. ~ Nog. Tü. ozaḳ* “uzak”, *ET. uç- > Tü.T. ~ Trkm. Tü. ~ Az.Tü. uç-, Tat. ~ Bşk. Tü. T. os-, Kaz. Tü. ~ Nog. Tü. oş-* “uçmak” (Karaağaç, 2015: 147).

Tablo 43. Dîvânu Lugâti’t-Türk’ten Azerbaycan Türkçesine */u-/ > /o-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	utru	orta
2	udhun-	oyan-

1.6.3.2. /-u-/ > /-o-/

Oğuz grubu lehçlelerinde */u/* ünlüsü hem ön hem iç seste genellikle korunmakla birlikte çok az örnekte */o/*’ya dönmüştür.

Tablo 44. Dîvânu Lugâti’t-Türk’ten Azerbaycan Türkçesine */-u-/ > /-o-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ḳuġur-	ḳovur-
2	suḳ-	sox-

1.7. Ünlü Türemesi

Zeynep Korkmaz, ses özelliklerine veya birbirleri ile birleşme şartlarına bağlı olarak belirli sebepler ile sözcüğün ön, iç ve sonuna ünlü getirilmesi hadisesini, *ünlü türemesi* olarak değerlendirmiş ve şu örnekleri vermiştir: *azcık > azıcık, emr > emir, akl > akıl, demiş ki > demiş-i ki* vd.(Korkmaz, 2000: 161).

Günay Karaağaç'a göre türeme, seslerin birbirleri veya kendi yapılarıyla etkileşimi sonucunda ortaya çıkan bir olaydır. Genellikle seslerin söyleyiş kolaylığı ile alakalıdır. Türkçede iç öğede görülen ses türemeleri bir sistem dahilinde çalışan yardımcı seslerdir. Söz başı ve söz sonu türemeleri ise genellikle alıntı sözcüklerde gerçeklerşir, Türkçede görülen ses türemelerinin genellikle anlam ayırt edici özellikleri yoktur. Karaağaç, türemeyi, ön ses türemesi, iç ses türemesi ve son ses türemesi olmak üzere üç bölümde inceler ve şu örnekleri verir: ön ses*; ıpar > yıpar "koku", ırak > yırak "uzak", ıgaç > yıgaç "ağaç", ur- > vur-, ayva > hayva*, iç ses*; söğüt > söğürt, kılıç > kılınç, bilezik > bilerzik, azcık > azıcık, dolamaç > dolambaç,* son ses; *belki > belkit, hem > hemi, gayrı > gayrın, keşke > keşkem* (Karaağaç, 2018: 693).

Divan'dan Azerbaycan Türkçesine iç seste */ø/ > /-ı-/, /ø/ > /-u-/*, son seste */ø/ > /-i/, /ø/ > /-u/, /ø/ > /-ü/* ses türemeleri gerçekleşmiştir.

1.7.1. /ø/ > /ı/

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 4 sözcükte */ı/* türemesi tespit edilmiştir.

1.7.1.1. /ø/ > /-ı-/

Dîvânu Lugâti't-Türk'te söz içi */ı/*'lı ve */ı/*'sız şekilleri verilen örnekler şu şekildedir:

- بَلِق *balıḳ* ~ بالق *balḳ* "çamur" (DLT I, 379-10).
- أُريلا *urıla-* ~ أُرلا *urla-* "bağırmak, sesini yükseltmek" (DLT I, 309-6).
- أُغِرى *oġırı* ~ أُغرى *oġrı* "hırsız, uğru" (DLT I, 127-2).
- قِلِق *ḳılıḳ* ~ قِلق *ḳılḳ* "gidiş, halk ile geçiniş, huy" (I, 383-21).

Kâşgarlı, *ḳılıḳ*/قِلِق sözcüğünün bazı durumlarda */l/* (ل) ünsüzünün sâkin yapılıp, قِلق *ḳılḳ* şeklinde söylendiğini aktarmıştır. Buna göre "halkla geçiniş, huy" anlamına gelen ve bazı durumlarda */l/*'nin sâkin harf olduğu قِلق *ḳılḳ* sözcüğü, Oğuz Türkçesinin varisi Azerbaycan Türkçesinde *ḳılıḳ* şeklindedir. Diğer bir ikili örnek olan أُريلا *urıla-* ~ أُرلا *urla-* örneğinde ise Kâşgarlı'ya göre esresi (ِ) atılarak yani */ı/* ünlüsü düşürülerek hafifletilmiş أُريلا *urıla-* sözcüğü, Azerbaycan Türkçesinde *urla-* şeklindedir: *DLT. urıla- > Az.Tü. urla-* "bağırmak, sesini yükseltmek". Bu bakımdan, Eski Türkçedeki */ı/*'lı ve */ı/*'sız örneklerin Azerbaycan

Türkçesindeki biçimleri, düşme ve türeme temayülleri bakımından karışıklık göstermektedir.

Türkçede */ı/* ünlüsünün genellikle yan yana duran iki ünsüzü ayırmak sebebiyle türediği görülmektedir: *OT. ḳısraḳ > Gag. Tü. ḳısırak* "kısrak", *ET. alp > Kaz. Tü. alıp* "dev" *~ Tat. alıp* "alp, kahraman", *ET. ḳırḳ > Özb. Tü. ~ Y.uyg. ḳırıḳ* "kırk" *ET. topraḳ > Kaz. Tü. ~ Nog. Tü. topıraḳ, ET. buyruḳ > Tat. Tü.. boyırıḳ* "buyruk", *ET. altmış > Kar. altımıs* "altmış" (Yalçın, 2013: 277).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine iç seste */ı/*'nın türemiş olduğu 4 sözcük tespit edilmiştir.

Tablo 45. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ø/ > /-ı-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	basruḳ	basırıḳ
2	çaḳrış-	çağırış-
3	ḳılḳ	ḳılıḳ
4	yadhlış-	yayılış-

1.7.2. /ø/ > /i/

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /ø/ > /i/ türemesi *birinç, ikinç, yigirminç* sayı isimlerinde tespit edilmiştir.

1.7.2.1 /ø/ > /-i/

Eski Türkçede "ikinci" anlamına gelen sayı ismi *ikinti* haricinde sözcükler *-[nç]* ile kurulur ve sayı isimleri *bir-i-[nç], iki-[nti], üç-ü-[nç], tört-ü-[nç], biş-i-[nç], altı-[nç]* şeklindedir. Eski Türkçeden sonra Batı Türkçesine gelindiğinde ekin sonuna */i/* ünsüzü eklenmiş ve *iki-[nçi]* şekli de ortaya çıkmıştır. Bu ekteki *-[nç] > -[nçi]* değişimi, *iki-[nti]* sözcüğünün sonundaki */i/*'nin tesiri ile olmuştur. Böylece sıra sayı isimlerine gelen ekler *-[nçi]* şeklinde kalıplaşmış ve *bir-i-[nçi], iki-[nçi], üç-ü-[nçü], tört-ü-[nçü]* vb. şekillerini almışlardır. (Ergin, 2009: 169). Bu durumda */ø/ > /-i/* türemesi, ekte görülen bir ses özelliğidir.

Tablo 46. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ø/ > /-i/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	birinç	birinci
2	ikinç	ikinci
3	yigirminç	iyirminci

1.7.3. /ø/ > /u/

Dîvânu Lugâti't-Türk'te */u/* sesi söz içi 4 söz sonu bir sözcükte türemiştir.

1.7.3.1. /ø/ > /-u-/

Kâşgarlı'nın kayıtlarına göre Divan'da */u/* ünlsünün düştüğü örnekler şu şekildedir:

- *DLT. uruḳ ~ urḳ* "ip urgan" (DLT I, 293-18).
- *DLT. osur-* "ossurmak", *osur + Uḳ > osruḳ* "ossuruk" (DLT II, 99-20).
- *DLT. osur-* "ossurmak", *osur + (u)ş > osruş* "osuruşmak" (DLT I, 234-25).
- *DLT. kayu* "nere" *kayu + da > ḳayda* "nerede" (DLT III, 173-23).

Kâşgarlı, أرق *urḳ* kelimesinin */u/*'lu şekli أرُق *uruḳ* sözcüğünü de kaydetmiştir, (DLT I-42-12). Bu sözcük Azerbaycan Türkçesinde de *uruḳ* şeklindedir. Diğer bir örnekte أسُر *osur-* fiilinde görülen düşmelerdir. Kâşgarlının kayıtlarına göre أسُر *osur-* fiiline gelen *+Uk* ile türeyen أسرُق *os(u)r-uk* sözcüğünde dilin en az çaba kanunu ile düşen */u/* sesi, sözcükteki *ikizlileşme* ile birlikte Türkçenin ses bilgisi kurallarına göre tekrar türemiştir: *DLT. osruḳ > Az.Tü. ossuruḳ.* (I, 99-20). Aynı durum Divan'ın içerisinde أسُر *osur-* fiilinin *Uş-* işteşlik eki ile türetilmiş biçimi أسرُش *osruş-* sözcüğünde de görülmektedir*;DLT. osur-+(U)ş- > osruş-*. (DLT I, 234-12).

Tablo 47. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ø/ > /-u-/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	osruḳ	ossuruḳ
2	soḳluş-	soḳuluş-
3	urḳ	uruḳ
4	yumşaḳ	yumuşaḳ

1.7.3.2. /ø/ > /-u/

Ünlü türemesi olaylarında */ü/* sesisinin söz içi bir, söz sonu iki yerde türediği örnek tespit edilmiştir. Söz sonu türeyen örnek ise sayı sıfatı yapan ek *+nç* ekinin özellikle Oğuz Türkçesinde sonuna bir ünlü ses getirilmesiyle oluşmuştur Bu ekteki *-[nç] > -[nçi]* değişimi, *iki-[nti]* sözcüğünün sonundaki */i/*'nin tesiri ile olmuştur. *-[nçi]* ekinin *yuvarlaklaşarak [nçi] > [ncu]* değişimi ise Osmanlının son dönemlerinde gerçekleşmiştir. Yani son seste */-u/* türemesi ekte gerçekleşen bir ses olayıdır

Tablo 48. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ø/ > /-u/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	onunç	onuncu

1.7.4. /ø/ > /ü/

Ünlü türemesi olaylarında */ü/* ünlüsünün söz içi bir, söz sonu iki sözcükte türediği tespit edilmiştir.

1.7.4.1. /ø/ > /-ü-/

Yalnızca bir sözcükte */ø/ > /-ü-/* ses olayı tespit edilmiştir.

Tablo 49. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ø/ > /-ü-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	yügrük	yügürük

1.7.4.1. /ø/ > /-ü/

Söz sonu */-ü/* sesinin türemesi iki örnekte görülmektedir. Her iki örnek ise sayı sıfatı yapan ek *+nç* ekinin özellikle Oğuz Türkçesinde sonuna bir ünlü ses getirilmesiyle oluşmuştur. Eski Anadolu Türkçesinin başlarında bu ekler, ilk zamanlar /ç/'li şekillerini korumuş, ancak sonrasında */ç/* ünsüzünün iki tonlu arasında */-ç-/ > /-c-/* tonlulaşmasıyla *-[nci]* şekline geçmişlerdir. Ekin *üç, dört* gibi yuvarlak köklere getirilmesiyle *+[nçi] > +[nçü]* yuvarlaklaşması da Osmanlının son dönemlerinde uyuma girerek gerçekleşmiştir (Ergin, 2009: 169).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz sonu */-ü/* türemesi, iki sözcükte tespit edilmiştir.

Tablo 50. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ø/ > /-ü/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	törtünç	dördüncü
2	üçünç	üçüncü

1.8. Ünlü Düşmesi

Zeynep Korkmaz, Farklı fonetik etkilerle kelimelerin iç ve son seslerinde bulunan bazı ünlülerin düşme hadisesini *ünlü düşmesi* olarak tanımlayarak şu örnekler verir: *diri > diri+lik > dirlik, ileri > ileri +le > ilerle, oğul > oğlan, ini+le > inle, oyun > oyun+a > oyna* (Korkmaz, 2009: 159).

Vural, Böler'e göre türlü ses tesirleri altına kelimenin bünyesinde bulunan ünlülerden bazıları düşer, ve bu duruma *ünlü düşmesi* denir. Bu hadise daha çok iç seslerde görülür. Ön ses ve son seste ünlü düşmesi durumuna daha ender rastlanır, bu ses olayının örnekleri daha çok konuşma dilinde görülmektedir. Ancak, konuşma dilinde yaygınlık kazanıp yazı diline geçen örnek sayısı da az değildir (Vural, Böler, 2012: 97).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ı/, /i/, /u/, /ü/* ünlülerinin düştüğü örnekler tespit edilmiştir.

1.8.1. /ı/ > /ø/

Kâşgarlı بَلِق *balıḳ* sözcüğüne Oğuzların bazılarınca ve Argularca üç sâkin ile بالق *balḳ* denildiğini belirterek (DLT I, 63-4) "bağırmak, sesini yükseltmek" anlamına gelen *urıla-, orıla-* sözcüklerinin *urla-* ve *yurla-* biçimlerini de kaydetmiştir; *Ulşıp eren börleyü, yırtın yaka urlayu, sıkrıp üni yurlayu, sıgtap köztü örtülür.* (DLT I, 189-12). Diğer bir örnekte أغرى *oġrı* "hırsız uğru" sözcüğünde aslen */ġ/* (غ) ünsüzünün esreli olarak أُغِرى *oġırı* şeklinde söylenmesi gerektiğini aktarır, Kâşgarlıya göre bu sözcük, esresi (ِ) atılarak yani */ı/* ünlüsü düşürülerek hafifletilmiş, rahat bir söyleyiş kazandırılmıştır (DLT I, 127-2). Bununla birlikte "halkla geçiniş, huy" anlamına gelen قِلِق *ḳılıḳ* sözcüğünde bazen */l/* ünsüzünün (ل) sâkin olarak قِلق *ḳılḳ* şeklinde söylendiğini aktarmıştır (DLT I, 383-21).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz içi 5, söz sonu 1 sözcükte /ı/ düşmesi tespit edilmiştir.

1.8.1.1. /-ı-/ > /ø/

Kâşgarlının kayıtlarına göre Dîvânu Lugâti't-Türk'te iç ses /ı/ ünlüsünün düştüğü bazı örnekler şu şekildedir:

- بَلِق *balıḳ* ~ بالق *balḳ* "çamur" (DLT I, 379-10).
- اُريلا *urıla-* ~ اُرلا *urla-* "bağırmak, sesini yükseltmek" (DLT I, 309-6).
- اُغِرى *oġırı* ~ اُغرى *oġrı* "hırsız, uğru" (DLT I, 127-2).
- قِلِق *ḳılıḳ* ~ قِلق *ḳılḳ* "gidiş, halk ile geçiniş, huy" (I, 383-21).

Bu ses olayında, Oğuz grubu lehçelerinde, genellikle iç sesteki zayıf ve vurgusuz bir ünlü olan /-ı-/'nın düşürülmesi söz konusudur: *AT. ârıḳ > Az.Tü. arh ~ Tü.T. ark "arık", ET. bağırsaḳ > Gag. Tü. barsaḳ "bağırsak", ET. yapırġaḳ > Az.Tü. yarpaḳ ~ Gag. Tü. yapraḳ ~ Trkm. Tü. yapraḳ, ET. ḳarındaş > Az.Tü. ~ Gag. Tü. ḳardaş ~ Tü.T. kardeş* (Yalçın, 2013: 275).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 5 kelimede söz içi */-ı-/ > /ø/* ses olayı tespit edilmiştir.

Tablo 51. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ı-/ > /ø/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ḳarındaş	ḳardaş
2	ḳısırḳan-	ḳısḳan-
3	urıla-	urla-
4	yorıġa	yorğa
5	yorınça	yonca

1.8.1.2. /-ı/ > /ø/

Son seste /-ı/ ünlüsünün düşme hadisesi Türkçenin tarihi evrelerinde şu şekildedir: *AT. ḳūrı- > Krh.T. kūr/ḳur/ḳuruḳ* "kuru", *AT. yōrı- > Krh. T. yōr-/yorı-/ yöri-, Çağ. yür-/yüri-, Kıp. yör-, yorı-, yür-, yürü-, yir-, yiri-* "yürümek" (Yalçın, 2013: 275).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz sonu /ı/ ünlüsünün düştüğü bir sözcük tespit edilmiştir.

Tablo 52. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ı/ > /ø/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	toḳı-	tox-

1.8.2. /i/ > /ø/

Kâşgarlı اَشِتّر *éşittür* "işittirmek" sözcüğünün bazı misallerde, /t/'nin (ت) şeddesiz olduğunda اَشتُر *éştür* biçiminde söylendiğini aktarmıştır. Divan'daki örneklere göre *éşit-/ eşit-* sözcüğüne gelen çatı ekleriyle birlikte */i/* ses düşmüştür. (DLT I, 222-22).

- *DLT. éşit "işitmek", éşit + tür- > éştür-* "işittirmek" (DLT I, 222-22).
- *DLT. éşit "işitmek", éşit + (i)l- > éştil-* "işitilmek" (DLT I 246- 12).
- *DLT. eşit* "eştirmek, araştırmak" *eşit + tür- > eştür-* "eştirmek" (DLT I, 221-22).

Kâşgarlı, *eşler* "kadın" sözcüğünün aslında *eşiler* olduğunu ve sözcük çok kullanıldığı içi hafifletme amaçlı söz içinde (ى) /i/'nin düşürüldüğünü aktarmıştır (Karahan, 2009: 118).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine bir sözcükte */i/* düşmesi yaşanmıştır.

1.8.2.1. /-i-/ > /ø/

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine bir sözcükte iç ses */i/* düşmesi yaşanmıştır.

Tablo 53. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-i-/ > /ø/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	kölige	gölgə

1.8.3. /u/ > /ø/

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine iki sözcükte */u/ > /ø/* ses olayı tespit edilmiştir.

1.8.3.1. /-u/ > /ø/

Kâşgarlı, bu ses olayı hususunda قُرُغ *ḳuruġ* sözcüğünün Oğuzlarca قۇر *ḳur* şeklinde kısaltıldığını kaydetmiştir (DLT I, 122-12). Ayrıca Türkçe şu örneklerde söz sonu */u/*

ünlüsünün düştüğü görülmektedir: *ET. buzaġu > Kıp. buzaḳ/buzav "buzağı", ET. yoḳḳaru > Krh.T. yoḳar/yoḳaru* (Yalçın, 2013: 300).

Tespit edilen iki sözcükte */u/* ile biten iki fiil söz sonu ünlüsünün vurgusunu kaybederek erimesi söz konusudur.

Tablo 54. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-u/ > /ø/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	saru-	sar-
2	toḳu-	tox-

1.8.4. /ü/ > /ø/

Kâşgarlının kayıtlarına göre Dîvânu Lugâti't-Türk'te tespit edilen */ü/* ünlüsünün düştüğü örnekler şu şekildedir:

- *DLT. ötükünç ~ ötkünç* "hikaye" (DLT I, 161-9).
- *DLT. ötünç ~ ötnü* "ödünç" (DLT I, 130-14).
- *DLT. ödhür- "seçmek" ödhür- + (ü)l- > ödhrül-* "ayrılmak, seçilmek" (DLT I, 247-14).
- *DLT. közünğü ~ közngü* "ayna" (DLT III, 379-17).

1.8.4.1. /-ü-/ > /ø/

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz içi */ü/* ünlüsünün düştüğü bir örnek tespit edilmiştir.

Tablo 55. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ü-/ > /ø/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	köküs	köks

2. Ünsüzlerde Ses Olayları

2.1. Tonlulaşma

Tonlulaşma, Zeynep Korkmaz'a göre Ünsüzlerin boğumlanma esnasında, çiğerlerden gelen havaya ses tellerinin titreşim yoluyla ton vermesi, ünsüzlerin tonlulaşması, ton niteliği kazanarak */b/, /c/, /d/, /g/* ünsüzlerine dönmesi hadisesidir (Korkmaz, 2009: 151).

Günay Karaağaç, *ötümlüleşme* olarak tanımladığı tonlulaşma için, *ötümsüz /p/, /t/, /f/, /k/, /ş/, /ç/, /s/* ünsüzlerinin, ötümlü */b/, /d/, /v/, /g/, /j/, /c/, /z/* ünsüzlerine dönüşmesi, açıklamasını yapar (Karaağaç, 2015: 91).

Vural, Böler, tonsuz ünsüzlerin iki ünlü arasında kalınca veya kendilerinden sonra ünlüyle başlayan bir ek gelince tonlu nitelik kazanmaları hadisesini *tonlulaşma* olarak tanımlamaktadır (Vural, Böler, 2012: 116).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */t/ > /d/, /ç/ > /c/, /p/ > /b/, /k/ > /g/, /ķ/ > /g/, /f/ > /v/* tonlulaşmaları yaşanmıştır.

2.1.1. /t/ > /d/

Kâşgarlı, Oğuz boyunun ve onlara yakın olanların sözcükteki /t/ (ت) ünsüzünü d'ye (د) çevirdiklerini, diğer Türklerin deveye تَفَّى *tewey* derken Oğuzların دَوَى *devey* dediklerini, buna benzer olarak Türklerin اوُت öt "delik" diye söylediklerinin bunlarda اوُد *öd* olduğunu aktarır. Bu sözcüklerden örnekler vererek */t/ > /d/* temayülünün Oğuzlara has olduğunu belirten Kâşgarlı, aynı zamanda Türklerdeki */d/* (د) ünsüzünün Oğuzlarda */t/* (ت) olduğunu belirterek Türklerde "hançer" anlamına gelen بُكدا *bükte* sözcüğüne bunların بُكتا *bükte* dediğini ifade etmiştir. (DLT I, 33).

Bu hususta Oğuzların /t/'leri */d/*'ye çevirmesi, henüz o dönemlerde düzenli olmayıp, hatta bunun aksi istikameti olarak */d/*'yi */t/*'ye çevirdikleri de anlaşılmaktadır. Öyle ki Oğuz Türkçesinin mirasçısı olan Azerbaycan Türkçesinde de bu durum, iki sözcükte tespit edilmiştir.

- *ET. akındı* "akıntı, sel" (DLT I, 140-13). *Az.Tü. axıntı* "sızıntı, bir tarafa hareket eden su, hava veya elektrik kütlesi" (ATS I, 104-12).

- *ET. baldu* "balta" (DLT III, 421-25). *Az.Tü. balta* "ağaç ve benzeri şeyleri kesmek, yarmak ve yontmağa yarayan araç" (ATS I, 334-21).

Kâşgarlının Oğuzlarda */d/ > /t/* gelişimi için verdiği *bükde ~ bükte* "hançer", *yigde ~ yikte* "iğde" örneklerinin dışında Oğuzca kaydedilen ve */t/* seninin korunduğu şu örnekler tespit edilmiştir.

- *Oğuz. tamaḳ* "Boğaz" (DLT I, 33-17).
- *Oğuz. tamar* "damar" bk. *tamur, tamır* (DLT III, 201-23).
- *Oğuz. tarıġ* "ekin, bitki; arpa, buğday, tane, togum; zahire" (DLT I, 19-17).
- *Oğuz. tavar* "mal; davar". (DLT III, 334-16).
- *Oğuz. tegül* "değil" bk. *dag ol* (Arguca), (DLT III, 153-25).

Bu sözcüklerin Eski Anadolu Türkçesi döneminde */d/*'li şekillere döndüğünü, */t/ > /d/* ses olayının Batı Türkçesinin ilk dönemlerinden itibaren düzenli bir istikamet izlediğini anlayabiliriz. Ancak Osmanlı Türkçesine gelindiğinde */t/ > /d/* yolunda gelişime uğramış *taş > daş, tut- > dut, taḳaġu > davuk , türlüg > dürlü, tilkü > dilkü* sözcüklerinin Osmanlı Türkçesinin son dönemlerinde *taş, tut-, tavuk, türlü, tilki* şeklini alarak sonradan tekrar */t/*'ye döndükleri düşünülürse bu dönemde, aynı zamanda bir */d/ > /t/* ses olayından da bahsedebiliriz.

Oğuzcanın Osmanlı Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi sahalarında da */t/ ~ /d/* değişmesi bakımından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Osmanlı Türkçesindeki *dök- düş- , dik-* kelimeleri, Azerbaycan Türkçesinde *tök-, tüş-, tik-* şekillerini korurken Osmanlı Türkçesindeki *taş, tuz* sözcükleri Azerbaycan Türkçesi sahasında *daş* ve *duz* biçimlerini korumuştur (Ergin, 2009: 91).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 130 kelimede söz başı */t-/ > /d-/,* 31 kelimede söz içi */-t-/ > /-d-/* ve 16 kelimede söz sonu /-t/ > /-d/ ses olayı yaşanmıştır.

2.1.1.1. /t-/ > /d-/

Ön ses durumunda olan /t/'nin tonlulaşarak /d/'ye dönmesi Oğuzca ile onun bugünkü mirasçıları olan Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde düzenli bir değişiklik olarak görülmektedir. Bu değişiklik Karahanlı Türkçesi dönemine kadar izlenebilmektedir (Karaağaç, 2015: 215).

Kâşgarlı, Oğuzların söz başında, diğer Türklerce تَفَى *tewey* denen kelimenin Oğuzlarca دَوَى *devey* olarak söylendiğini aktarır (DLT I, 33). Bu hususta yukarıda da gösterdiğimiz, Oğuzca kaydedilen, söz başı */t/*'li olan ve sonradan */d/*'ye dönen örnekler şu şekildedir:

- *Oğuz. tamaḳ* "Boğaz" (DLT I, 33-17).
- *Oğuz. tamar* "damar" Bk: *tamur, tamır* (DLT III, 201-23).
- *Oğuz. tarıġ* "ekin, bitki; arpa, buğday, tane, togum; zahire" (DLT I, 19-17).
- *Oğuz. tavar* "mal; davar". (DLT III, 334-16).
- *Oğuz. tegül* "değil" Bk: *dag ol* (Arguca), (DLT III, 153-25).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz başı */t-/ > /d-/* değişimi yaşamış sözcükler arasında, Oğuz grubunun Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi sahaları arasında tespit edilen farklar şu şekildedir:

- *DLT. tan > Tü.T. tan ~ Az.Tü. dan* "şafak, güneş doğamasına az bir zaman kala havanın aydınlanması" (ATS I, 780-33).

- *DLT. taş > Tü.T. taş ~ Az.Tü. daş* "kimyasal ve fiziksel hali değişiklik gösteren, rengini içindeki maden, tuz ve oksitten alan sert, katı madde" (ATS I, 794-12).

- *DLT. taş- > Tü.T. taş- ~ Az.Tü. daş-* "yatağından taşarak etrafı su altında bırakmak, bir kabın taşması, dökülmesi, şiddetli kaynama sebebiyle taşmak, dökülmek" (ATS I, 801-15).

- *DLT. tara- > Tü.T. tara- ~ Az.Tü. dara-* "saç, sakal vb. tarakla düzenlemek, tarakla temizlemek (ATS I, 787-14).

- *DLT. targaḳ > Tü.T. tarak ~ Az.Tü. daraḳ* "saçları birbirinden ayırmağa yarayan alet" (ATS I, 467-21).

- *DLT. tawışġan > Tü.T. tavşan ~ Az.Tü. dovşan* "tavşan" (ATS I, 948-8)

- *DLT. tırnğaḳ > Tü.T. tırnak ~ Az.Tü. dırnaḳ* "tırnak" (ATS I, 876-24).

- *DLT. tuz > Tü.T. tuz ~ Az.Tü. duz* "tuz" (ATS I, 980-15).

- *DLT. tuzaḳ > Tü.T. tuzaḳ ~ Az.Tü. duzaḳ* "kuş, yabani hayvan yakalamak amacıyla kullanılan alet, tuzak" (ATS I, 981-6).

• *DLT. tuzla- > Tü.T. tuzla- ~ Az.Tü. duzla-* "bir şey üstüne tuz dökmek, tuzlamak" (ATS I, 981-23).

• *DLT. tuzlan- > Tü.T. tuzlan- ~ Az.Tü. duzlan-* "tuzlamak eylemi yapılmak" (ATS I 891-27).

• *DLT. tuzlat- > Tü.T. tuzlat- ~ Az.Tü. duzlat-* "birine tuzlatmak" (ATS I, 982-6).

• *DLT. türlüġ > Tü.T. türlü ~ dürlü* "türlü" (ATS I, 990-7).

Türkiye Türkçesi */-t/ > /-d/* ses olayı bakımından Büyük ölçüde Azerbaycan Türkçesiyle uyum sağlamaktadır. Ancak Tespit edilen 130 sözcük içerisinde yukarıda gösterilen 14 sözcük, Azerbaycan Türkçesindeki gibi */d/*'leşmemiş, Eski Türkçedeki */t/* biçimini korumuştur. Oğuzcanın varisleri olan Azerbaycan Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde */t-/ > /d-/* ses olayı oldukça düzenliyken, Türkiye Türkçesinde */d/*'li şekillerin yanında /t/'li biçimleri olması, bu hususta Türkiye Türkçesinin karakteristik bir ses özelliği durumundadır.

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz başı */t-/ > /d-/* değişimi yaşamış sözcükler şu şekildedir:

Tablo 56. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */t-/ > /d-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	taġ	dağ
2	taġla-	dağla-
3	tal	dal
4	tal[2]	dal[2]
5	talaḳ	dalaḳ
6	tam	dam
7	tam-	dam-
8	tamaḳ	damaḳ
9	tamar	damar
10	tamġa	damga
11	tamġala-	damgala-
12	tamur-	damız-
13	tamuz-	damız-
14	tan	dan
15	tar	dar
16	tara-	dara-
17	tarġaḳ	daraḳ
18	tarıġ	darı

19	tart-	dart-
20	tartıl-	dartıl-
21	tartış-	dartış-
22	taş	daş
23	taş	dış
24	taş-	daş-
25	taşaḳ	daşşaḳ
26	taşır-	daşır-
27	taşıt-	daşıt-
28	tatıġ	dad
29	tatlıġ	dadlı
30	tatur-	dadız-
31	tawar	davar
32	tawışġan	dovşan
33	tawran-	davran-
34	taya-	daya-
35	tayaḳ	dayaḳ
36	tayan-	dayan-
37	taz	daz
38	tazar-	dazar-
39	té-	de-
40	tég-	dey-
41	tegirḫ	deyər-
42	tegirmen	deyirmən
43	tegül	dəyil
44	tel-	dəl-
45	telik	dəlik
46	telin-	dəlin-
47	teltür-	dəldir-
48	telü	dəli
49	temür	dəmir
50	temürçi	dəmirçi
51	tene	dənə
52	teng	deng
53	tengiz	dəniz
54	tér-	der-
55	teri	dəri
56	téril-	deril-
57	tevey	dəvə
58	tınğla-	dinlə-
59	tınğlat-	dinlet-
60	tırnğaḳ	dırnaḳ
61	tış	diş
62	tışı	dişi
63	tışlat-	dişlət-
64	tik-	dil-
65	dikken	dikən
66	tilim	dilim

67	tire-	dirə-
68	tirek	dirək
69	tiren-	dirən-
70	tirig	diri
71	tirsgek	dirsək
72	tiz	diz
73	tizle-	dizlə-
74	todh-	doy-
75	todhur-	doyur-
76	todhġur-	doyur-
77	toġ-	doğ-
78	toġra-	doğra
79	toġran-	doğran-
80	toġrat-	doğrat-
81	toġtur-	doğdur-
82	toġur-	doğur-
83	toġ ur-	doğuz-
84	toḳsun	doxsan
85	toḳuz	doḳḳuz
86	tolı	dolu
87	toḳuz	doḳḳuz
88	tolı	dolu
89	ton	don
90	tonğ	don
91	tonğ	don-
92	tonğuz	donuz
93	tovıl	davul
94	toy-	doy-
95	tög-	döy-
96	tögüş-	döyüş-
97	töl	döl
98	tört	dörd
99	törtünç	dördüncü
100	töş	döş
101	töşe-	döşə-
102	töşek	döşək
103	töşeklik	döşəklik
104	töşen-	döşən-
105	töşet-	döşet-
106	tul	dul
107	tuman	duman
108	tur-	dur-
109	turḳun	durğun
110	turum	durum
111	tuy-	duy-
112	tuytur-	duydur-
113	tuz	duz
114	tuzaḳ	duzaḳ

115	tuzla-	duzla-
116	tuzlan-	duzlan-
117	tuzlat-	duzlat-
118	tügme	düymə
119	tügmelen-	düymələn-
120	tügün	düyüm
121	tün	dün
122	tünğür	düngür
123	tüple-	diblə-
124	tür-	dür-
125	türlüg	dürlü
126	türt-	dürt-
127	tüş-	düş-
128	tüşür-	düşür-
129	tüz	düz
130	tüz-	düz-

2.1.1.2. /-t-/ > /-d-/

İki ünlü arası */-t-/* ünsüzünün */-d-/*'ye değişme temayülü Oğuz grubu dillerinde kendini gösteren bir durumdur. *ET. butaḳ > Gag. Tü. ~ Tü.T. ~ Az. Tü. budaḳ, Trkm. Tü. pudaḳ, ET. otın > Trkm. Tü. ~ Az.Tü. ~ Tü.T. odun* (Karaağaç, 2015: 219).

Tespit edilen 15 sözcükte *–dIr-, -dUr-* ettirgen, oldurgan eki, söz içi */-t-/ > /-d-/* değişiminin sebebi olmuştur. Bu ekler Türkiye Türkçesinde tonsuz ünsüzden sonra tonsuzlaşarak */t/*'li şekilde söylenirken Azerbaycan Türkçesinde bu durum görülmez. Türkiye Türkçesi, bu hususta Eski Türkçeye uymaktadır.

- *DLT. çaḳtur- > Tü.T. çaktır- ~ Az.Tü. çaxdır-* "çakmak işini yaptırmak" (ATS I, 648-27).

- *DLT. soḳtur- > Tü.T. soktur- ~ Az.Tü. soxdur-* " sokturmak" (ATS II, 3014-17)

- *DLT. töktür- > Tü.T. döktür- ~ Az.Tü. tökdür-* "dökme işini yaptırmak" (ATS II, 3355-14).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz içi */-t-/ > /-d-/* ses olayı yaşamış sözcükler şu şekildedir:

Tablo 57. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-t-/ > /-d-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**

1	biltür-	bildir-
2	bulıtlan-	buludlan-
3	butaḳ	budaḳ
4	butaḳlan-	budaḳlan-
5	butı-	buda-
6	çaḳtur-	çaxdır-
7	ḳıltur-	ḳıldır-
8	kirtür-	girdir-
9	otunğ	odun
10	oytur-	oydur-
11	ögütle-	öyüdlə-
12	öte-	ödə-
13	ötünç	ödünc
14	saġtur-	sağdır-
15	saltur-	saldır-
16	sattur-	satdır-
17	soḳtur-	soxdur-
18	söktür-	sökdür-
19	süztür-	süzdür-
20	tatur-	dadız-
21	toġtur-	doğdur-
22	töktür-	tökdür-
23	törtünç	dördüncü
24	tuttur-	tutdur-
25	tuytur-	duydur-
26	ut-	ud-
27	yadhtur-	yaydır-
28	yaġtur-	yağdır-
29	yaratġan	yaradan
30	yéti	yeddi
31	yigitlik	igidlik

2.1.1.3. /-t/ > /-d/

Kâşgarlı Türklerin اوُت *öt* “delik” diye söylediklerine Oğuzların اوُد *öd* dediklerini aktarır (DLT I, 33). Aynı zamanda lehçe belirtmeksizin verdiği يَات *yat-* “yaymak” sözcüğünün ياذ *yad* biçimini de göstermiştir (DLT I, 313).

Dîvânu Lugâti’t-Türk’ten Azerbaycan Türkçesine söz sonu */-t/ > /-d/* ses olayı yaşamış sözcükler şu şekildedir:

Tablo 58. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-t/ > /-d/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	armut	armud
2	at	ad
3	bulıt	bulud
4	but	bud
5	çigit	çiyid
6	ḳurt	ḳurd
7	küt-	güd-
8	ot	od
9	ögüt	öyüd
10	sögüt	söyüd
11	süt	süd
12	tatıġ	dad
13	tört	dörd
14	ut-	ud-
15	yat	yad
16	yigit	igid

2.1.2. /ç/ > /c/

Eski Türkçede söz başı */c/* ünsüzü yoktur. Kâşgarlı diğer Türklerde bulunan söz başı /y/ (ى) ünsüzünün Oğuzlar ve Kıpçaklar tarafından /c/ (ج) ünsüzüne çevrildiğini, diğerlerinin يِنجُو yincü dediklerine Oğuzlarla Kıpçakların جِنجُو *cincü* dediğini, Türklerin, devenin uzamış tüylerine يُغدُو *yuġdu* derken bunların جُغْدو *cuġdu* diye söylediklerini aktarır (DLT I, 31). Yine Divan'ın başka bir yerinde "sağlam" anlamına gelen جِكى *cigi* sözcüğündeki /c/ (ج) ünsüzünün /y/'den (ى) dönüştüğünü yani يِكى *yigi* > جِكى *cigi* şeklinde geliştiğini aktarır (DLT III, 229-7). Kâşgarlı'nın kayıtlarına göre Dîvânu Lugâti't-Türk'te söz başı */c/*'li bulunan ve Oğuzca belirtilen 3 sözcük de */y/* (ى) > */c/* (ج) değişmesi ile oluşmuştur.

Bunlara göre */ç/ > /c/* değişmesi Eski Türkçede görülmemektedir. Oğuz grubu yazı dilleri hariç başka yeni Türk yazı dillerinde de tesadüf edilmez. Söz başı */ç-/* ve söz içi */-ç-/* ünsüzü, Oğuz mirasçıları Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi dışında ötümlüleşerek */c/*'ye dönüşmez. Yalnızca bahsi geçen bu lehçelerde */ç/ > /c/* değişimi görülmektedir.

2.1.2.1. /ç-/ > /c-/

Tablo 59. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ç-/ > /c-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**

1	çarla-	carla-

2.1.2.2. /-ç-/ > /-c-/

Genel Türkçede ve Kıpçak dillerinde /-ç-/'nin yerini ötümlüsü /-c-/'ye bıraktığı görülmemektedir: *ET. açıḳ- > Kıp. açıḳ-, "acıkmak", ET. kiçig > Tat. Tü. kiçi, ET. uçun > Tat. Tü. öçen*. Söz başı */ç-/* ve söz içi */-ç-/* ünsüzü yalnızca Oğuz mirasçıları Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi dışında ötümlüleşerek */c/*'ye dönüşmemektedir. Oğuz grubu lehçelerinde bu ses olayı genellikle ilk heceden sonraki hecelerde görülür (Karaağaç, 2015: 162).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz içi */-ç-/ > /-c-/* tonlulaşması yirmi sözcükte gözlenmektedir.

Tablo 60. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ç-/ > /-c-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	abaçı	abacı
2	açlıḳ	aclıḳ
3	amaçla-	amacla
4	birinç	birinci
5	buçġaḳ	bucaḳ
6	ḳuçaḳ	ḳucaḳ
7	ḳuçaḳla-	ḳucaḳla-
8	küçe-	güce-
9	küçlen-	güclen-
10	monçuḳ	muncuḳ
11	onunç	onuncu
12	törtünç	dördüncü
13	uçuz	ucuz
14	uçuzluḳ	ucuzluḳ
15	uçuzla-	ucuzla-
16	üçünç	üçüncü
17	yançıḳ	yancuḳ
18	yıġaçlıḳ	ağaclıḳ
19	yinçge	ince
20	yorınça	yonca

2.1.2.3. /-ç/ > /-c-/

Eski Türkçede "ikinci" anlamına gelen sayı ismi *ikinti* haricinde sözcükler *+[nç]* ile kurulur ve sayı isimleri *bir-i-[nç], iki-[nti], üç-ü-[nç], tört-ü-[nç], biş-i-[nç], altı-[nç]* şeklindedir. Eski Türkçeden sonra Batı Türkçesine gelindiğinde ekin sonuna */i/* ünsüzü eklenmiş ve *iki-[nçi]* şekli de ortaya çıkmıştır. Bu ekteki *-[nç] > -[nçi]* değişimi, *iki-[nti]* sözcüğünün sonundaki */i/*'nin tesiri ile olmuştur. Böylece sıra sayı isimlerine gelen ekler *-[nçi]* şeklinde kalıplaşmış ve *bir-i-[nçi], iki-[nçi], üç-ü-[nçü], tört-ü-[nçü]* vb. şekillerini almışlardır. Eski Anadolu Türkçesinin başlarında bu ekler, ilk zamanlar /ç/'li şekillerini korumuş, ancak sonrasında */ç/* ünsüzünün iki tonlu arasında */-ç-/ > /-c-/* tonlulaşmasıyla *-[nci]* şekline geçmişlerdir. Ekin *üç, dört* gibi yuvarlak köklere getirilmesiyle *+[nçi] > +[nçü]* yuvarlaklaşması da Osmanlının son dönemlerinde uyuma girerek gerçekleşmiştir (Ergin, 2009: 169).

Yukarıda anlattığımız gibi son sesteki */-ç/* ünsüzünün bir iç ses */-c-/* ünsüzüne dönüşmesi, Eski Türkçedeki sıra sayısı yapma eki *+[nç/nt]'nin +[nç]/[nt] > +[nçi] > +[nci] > +[nci/ncü]* şeklinde ekleşmesi sonucu oluşan bir ses olayıdır. Son sesteki */ç/* ünsüzü Azerbaycan Türkçesinde bir ünlü alarak iç ses olmuş ve tonlulaşarak */c/*'ye dönmüştür.

Tablo 61. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ç/ > /-c-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	birinç	birinci
2	onunç	onuncu
3	törtünç	dördüncü
4	üçünç	üçüncü

2.1.2.4. /-ç/ > /-c/

İç ses ve ön ses */ç/*'nin */c/*'ye dönüşmesi Bir Oğuz grubu lehçeleri özelliği olarak Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde görünürken son seste */ç-/ > /c-/* değişimi Oğuz grubu içerisinde yalnızca Azerbaycan Türkçesinde görülen bir ses özelliğidir.

DLT. aç > Tü.T. ~ Trkm. Tü ~ Kırg. Tü. aç ~ Az.Tü. ac "yemeye ihtiyacı olan, açlık hisseden" (ADİL I, 31-2).

*DLT. küç > Tü. T. ~ Trkm. Tü. ~ Özb. Tü. güç ~ Az.Tü. güc "*iş yapabilme kapasitesi, sınırı kuvvet" (ATS I, 1335-14).

DLT. öç > Tü.T. öç ~ Az.Tü. öc "öç, intikam, kötüye kötülükle karşılık verme arzusu" (ATS II, 2651-2).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz sonu */-ç/ > /-c/* ses olayı on dokuz sözcükte görülmektedir.

Tablo 62. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ç/ > /-c/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	aç	ac
2	amaç	amac
3	anaç	anac
4	aşaç	aşac
5	ataç	atac
6	ekeç	əkəc
7	erkeç	erkəc
8	ḳazġanç	kazanc
9	kéç	gec
10	ḳoç-	ḳuc-
11	ḳowurmaç	ḳovurmac
12	küç	güc
13	öç	öc
14	saç	sac
15	sanç-	sanc-
16	sewinç	sevinc
17	uç	uc
18	yenç-	yenc-
19	yıġaç	ağac

2.1.3. /p/ > /b/

Kâşgarlı, Karluklu Türkmenlerin *aba* sözcüğünü sert */b/* (ب) ile, yani */p/* ile söylediklerini, *apa*/ ابا olarak söylenen bu sözcüğün Oğuzlarca */b/* ile söylendiğini aktarmıştır. (DLT I, 86).

Arap alfabesinden önce kullanılan Uygur Alfabesinde */b/* ile */p/* aynı harfle yazılmıştır. Arap alfabesiyle yazılan eski harflerde ise */b/* ve */p/* ünsüzleri arasındaki tek fark, şekil bakımından aynı olan bu harflerin, ilkinin tek noktalı (ب), ikincisinin üç noktalı (پ) olmasıdır. Bu durum Eski Türkçe yazılı metinlerinde */b/* ile */p/*'nin yazılışlarının birbirine karıştırılmasına sebep olmuştur (Ergin, 2009: 84).

2.1.3.1. /p-/ > /b-/

Söz başı */p/ ~ /b/* ünsüzleri hususunda Azerbaycan Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi iki farklı durum sergilemiştir. Misal Azerbaycan Türkçesinde */p/*'li şekle geçmemiş *barmaḳ*

sözcüğü korunurken, Osmanlı Türkçesinde */b/* ünsüzünü muhafaza eden *bıçaḳ* ve *bit-* kelimeleri */p/*'li biçimde görülmektedir (Ergin, 2009: 83).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz başı */p-/ > /b-/* ses olayı tespit edilen sözcüklerde de aynı durum görülmektedir. Her iki sözcük de Türkiye Türkçesinde */p/*'li şeklini korumuştur;

- *ET. pış- > Tü.T. piş- > Az.Tü. biş-* "ateşte, fırında veya kaynamakta olan suyun içinde tutularak hamlığı gitmek, yüksek hararetle birlikte sertleşme, saksılaşma" (ATS I, 485-1)

- *ET. pışur- > Tü.T. pişir- > Az.Tü. bişir-* "sıcaklık sağlayarak bir şeyi yenecek duruma getirmek, yeterli sıcaklıkla katılaştırmak, kızartmak" (ATS I, 484-20)

Divan'dan Azerbaycan Türkçesine tespit edilen iki sözcük tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 63. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */p-/ > /b-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	pış-	biş-
2	pışur-	bişir-

2.1.3.2. /-p-/ > /-b-/

Söz içi */-p-/ > /-b-/* değişmesi Türkçede oldukça ender rastlanan bir ses olayıdır. Şu örneklerde görülmektedir: *ET. apa > aba "abla, anne", ET. töpüt > tibet* (Vural, Böler, 2012: 117).

Kâşgarlı, Karluklu Türkmenlerin *aba* sözcüğünü sert */b/* (ب) ile, yani */p/* ile söylediklerini, ابا *apa* olarak söylenen bu sözcüğün Oğuzlarca */b/* ile söylendiğini aktarmıştır. (DLT I, 86). Bu durumda Divan'da Oğuzların söz içi */-b-/*'leri */-p-/*'ye çevirdikleri bir örnek görülmektedir. Azerbaycan Türkçesinde ise bu hususta iki sözcük tespit edilmiştir.

Tablo 64. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-p-/ > /-b-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	kepit	ḳebit

2	tüple-	diblə-

2.1.4. /k/ > /g/

Tonsuz ön damak patlayıcısı */k/* ünsüzünün tonlulaşrak */g/*'ye dönmesi, tarihi Oğuz Türkçesinden itibaren karşımıza çıkmaktadır: *ET. kel- > EAT. ~ Kıp. gel-* "gelmek", *ET. kergek > EAT. gerek* "gerek", *ET. kül- > EAT. gül-* "gülmek", *ET. kün > EAT. gün* "güneş", *ET. küdegü > EAT. güyegü* "güvey". Eski Oğuzcanın bugünkü mirasçıları olan Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde düzenlidir: *ET. kemi > Tü.T ~ Az.Tü ~ Trkm. Tü. gemi* "gemi", *ET. kir- > Tü.T ~ Az.Tü ~ Trkm. Tü. gir-* "girmek", *ET. köl > Tü.T ~ Az.Tü ~ Trkm. Tü. göl* "göl" **(**Karaağaç, 2015: 183).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz başı otuz dokuz söz içi bir /k/ > /g/ ses olayı tespit edilmiştir.

2.1.4.1. /k-/ > /g-/

Eski Türkçede kelime başındaki */k/*'ler Batı Türkçesinde */g/* biçimindedir. DLT'de */k/* ile başlayan kelimeler Oğuz Türkçesine geçerken başlarındaki */k/*, düzenli olarak /g/'ye dönmüştür: *körmek > görmek, kelmek > gelmek, köŋül > göŋül, kün > gün* . Oğuz grubu içerisinde Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi arasında */k/ > /g/* değişimi açısından farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde *geç-, gömlek, göç, gibi* kelimeleri Azerbaycan Türkçesinde *keç-, köç, kömlek, kimi* şeklindedir. Batı Türkçesinin başlangıcında */g/*'li şeklini aldığı düşünülen söz başı */k/* sesinin bu değişimi, Eski alfabede aynı harfle (ك) yazıldığı için her sözcükte anlaşılamamış ve tam olarak ne zaman gerçekleştiği tespit edilememiştir (Ergin 2009: 85).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine otuz dokuz örnekte söz başı */k-/ > /g-/* ses olayı yaşanmıştır.

Tablo 65. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */k-/ > /g-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	kéç	gec
2	kéçe	gecə
3	kedh-	gey-

4	kegir-	gəyir-
5	kel-	gəl-
6	kelin	gəlin
7	keliş	gəliş
8	kemi	gemi
9	kemür-	gəmir-
10	kenğeş-	gənəş-
11	ker-	gər-
12	kerek	gərək
13	keril-	gəril-
14	kéter-	gedir-
15	kewre-	gəvrə-
16	kewrek	gəvrək
17	kéyik	geyik
18	kez-	gəz-
19	kimi	gəmi
20	kir-	gir-
21	kiriş-	giriş-
22	kirtür-	girdir-
23	kizle-	gizlə-
24	kölige	gölgə[1]
25	köm-	göm-
26	kömtür-	gömdür-
27	könğlek	gönlək[2]
28	kör-	gör-
29	körtür-	gördür-
30	körüş-	güləş-
31	köt	göt
32	küç	güc
33	küdh-	güd-
34	kül-	gül-
35	kültür-	güldür-
36	külüş-	gülüş-
37	kümüş	gümüş
38	kün	gün
39	küntüz	gündüz

2.1.4.2. /-k-/ > /-g-/

Söz içi tespit edilen */-k-/ > /-g-/* değişimi yalnızca bir örnekte görülmektedir.

Tablo 66. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-k-/ > /-g-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	eski	əsgi

[1] ADİL. kölge (ADİL II, 750-17)
[2] ADİL. kömələk (ADİL II, 754- 3)

2.1.5. /ķ/ > /ğ/

Eski Türkçedeki */ķ/* ünsüzünün Azerbaycan Türkçesinde */ğ/* ünsüzüne dönüşmesi hadisesi yalnızca söz içi ve söz sonu görülmektedir. Bu hususta Türkiye Türkçesiyle kısmen farklılık göstermektedir, Türkiye Türkçesi, Eski Türkçeye uyarak ötümsüz art damak */ķ/* ünsüzünü genel olarak korumuştur: *Tü.T. lokman ~ Az.Tü. loğman, Tü.T. sadaka > Az. Tü. sadağa, Tü.T akıl > Az.Tü. ağıl, Tü.T ak > Az.Tü ağ* (Kartallıoğlu, Yıldırım, 2007: 182). Ancak, *bağır, boğa, çağır, kurbağa* gibi sözcüklerde Oğuz grubunun her iki sahasında da */ķ/ > /ğ/* tonlulaşması görülmektedir:

- *DLT. baķır- > Tü.T. bağır- ~ Az.Tü. bağır-* "yüksek ve gür ses çıkarmak" (ATS I, 318-24).
- *DLT. boķa > Tü.T. boğa ~ Az.Tü. buğa* "boğa" (ATS I, 530-12).
- *DLT. çaķrış- > Tü.T. çağırış- ~ Az.Tü. çağırış-* "birbirini çağırmak, birbirine seslenmek" (ATS I, 647-2).
- *DLT. ķurbaķa > Tü.T. kurbağa ~ Az.Tü. kurbağa* "kurbağa" (ATS II, 2200-19).

Ancak burada hemen belirtmek gerekir ki, Azerbaycan Türkçesindeki */ğ/* ünsüzü, telaffuzda Türkiye Türkçesindeki */ğ/* ünsüzününden biraz kalın ve baskılı söylenir.

2.1.5.1. /-ķ-/ > /-ğ-/

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz içi */-ķ-/ > /-ğ-/* ses olayı yedi sözcükte tespit edilmiştir. Bu sözcüklerden *bağır-, buğa, çağırış, kurbağa* sözcükleri Türkiye Türkçesinde de aynı */-ķ-/ > /-ğ-/* ses değişimini gösterirken *ET. kalkan* sözcüğünde */-ķ-/* ünsüzü muhafaza edilmiş, *ET. ķasırķu, turķun* sözcüklerinde ise */-ķ-/ > /-g/* değişini yaşamıştır:

- *DLT. ķalķan > Tü.T kalkan ~ Az.Tü. kalğan* "ok, kılıç vb. gibi savaş aletlerinden korunmak için savaşçıların kullandığı korunmalık" (ATS II, 1931-5).
- *DLT. ķasırķu > Tü.T. kasırga ~ Az.Tü. kasırğa* "kasırga, durmadan dönerek yükselen, çevrintili, büyük zararlara sebep olan rüzgar" (ATS II, 2006-12).
- *DLT. turķun > Tü.T durgun ~ Az.Tü. turğun* "hareketsiz, sessiz" (ATS II, 974-24).

Tablo 67. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ḳ-/ > /-ğ-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	baḳır-	bağır-
2	boḳa	buğa
3	çaḳrış	çağırış-
4	ḳalḳan	ḳalğan
5	ḳasırḳu	ḳasırğa
6	ḳurbaḳa	ḳurbağa
7	turḳun	durğun

2.1.5.2. /-ḳ/ > /-ğ/

Azerbaycan Türkçesinde söz sonunda bulunan */ḳ/* ünsüzünün */ğ/* olduğu bir örnek tespit edilmiştir. Ancak buradaki */ğ/* ünsüzü Türkiye Türkçesindeki */ğ/* ünsüzünden daha kalın ve baskılı söylenen bir sestir. (Buran, Alkaya, 2017:89).

Tablo 68. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ḳ/ > /-ğ/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	aḳ	ağ

2.1.6. /f/ > /v/

Türkçe sözcüklerde bulunmayan */f/* ünsüzü, Dîvânu Lugâti't-Türk'te alıntı sözcüklerde veya ses değişmesi ile bulunmaktadır. Kâşgarlı, Oğuzların Farslarla kurdukları yakın münasebet dolayısıyla Türkçe kelimeleri unuttukları onun yerine Farsça kelimeleri kullandıklarını belirtir. Farsça *aftâbe* örneğini vererek, Oğuzların kovaya اَفتَبی *aftabı* dediklerini aktarır. *yafa* sözcüğü için Oğuzların sıcak yere یَفا یِر *yafa yér* dediklerini ve bunun yumuşak */w/*'li (ق) یَقا *yawa* şeklinin de söylendiğini belirtir. Divan'da verilen diğer */f/*'li sözcükler /*f*/ - */w/* nöbetleşmesi şeklindedir (DLT III, 27-5).

- *afılġu ~ awılḳu* "bir deniz ağacı" (DLT III, 146-25).
- *sefinç ~ sewinç* "memnun olma, sevinç" (DLT III, 377-2).
- *yufuş- ~ yuwuş-* "yardımlaşmak, birbiriyle dost olmak, top yuvarlamak" (DLT III, 73-12).
- *yafa ~ yawa* "sıcak, kuytu yer" (DLT III, 24-19).
- *yafaş ~ yawaş* "yavaş, yumuşak huylu" (DLT III, 12-1)

• *yafuz ~ yawuz* “her şeyin kötüsü, fenası” (DLT III, 10-13).

DLT’de */f/*’li olan sözcüklerin Azerbaycan Türkçesinde */v/*’li şekillerde bulunması, ilk elden bir */f/ > /v/* ses olayı değildir. Bu durumu, DLT’de yukarıda da zikrettiğimiz /f/ (ف) ünsüzlü örnekleri bulunan */w/*’li (ڤ) sözcüklerin dişdudaksıllaşarak */v/*’ye dönmesi olarak anlamalıyız. Kâşgarlı, Türklerde */f/* (ف) ile */b/* (ب) arasında söylenen çift dudak */w/* (ڤ) ünsüzünün Oğuzlarda ve onları izleyen boyların lehçelerinde diş dudak */v/* (و) ünsüzü olduğunu, Türklerin اَڤ *ew* dediğine Oğuzların اَو *ev* dediğini, yine Türklerin deveye تَڤَی *tewey* derken Oğuzların دَوَی *devey* dediklerini aktarmıştır. Buna göre */w/ > /v/* değişimi XI. yüzyılda henüz düzenli olmasa da bir Oğuz lehçesi özelliğidir. Bu ses olayının düzenli hâle gelmesi *ET. sab > Uyg. saw > Hrz. saw/sav > Kıp. sav, ET. kigür- > Hrz. kiwür- / kivür-, > Kıp. kivür-, ET. yagu- > Hrz. yawu- > Kıp. yavu-, ET. koga > Hrz. kowa > Kıp. kova* örneklerinde olduğu gibi özellikle XIII. yüzyıl Kıpçak Türkçesi döneminde gerçekleşmiştir.

2.1.6.1. /-f-/ > /-v-/

DLT’de /w/’li biçimlerine de tesadüf edilen */f/*’li 3 sözcük Azerbaycan Türkçesinde /v/’li biçimlerdedir.

Tablo 69. Dîvânu Lugâti’t-Türk’ten Azerbaycan Türkçesine */-f-/ > /-v-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	sefinç	sevinc
2	yafaş	yavaş
3	yafuz	yavuz

2.2. Tonsuzlaşma

Türkçede */ç/, /f/, /h/, /k/, /p/, /ş/, /s/, /t/* ünsüzleri tonsuz ünsüzlerdir. Bu seslerin karşıtı ise tonlu ünsüzlerdir. Zeynep Korkmaz, tonsuzlaşmayı “ses tellerinin çiğerlenden gelen havayı titreştirmemesi veya ton vermemesi, ünsüzlerin boğumlanma esnasında titreşim özelliklerini kaybederek tonsuzluk niteliği kazanması” olarak tanımlar (Korkmaz, 2009: 151).

Günay Karaağaç, ötümsüzleşme olarak bahsettiği tonsuzlaşma terimi için ötümlü ünsüzlerin ses yolunu darlaştırarak çıkarılan eşleri olan ötümsüzlere dönüşmeleri açıklamasını yapmaktadır. Karaağaç, ötümsüzleşme için şu ses olaylarını göstermektedir: */d/*

> /t/, /b/ > /p/, /v/ > /f/, /g/ > /k/, /ġ/ > /k/ ~ /j/, /ş/ ~ /c/ > /ç/ ~ /z/, > /s/ (Karaağaç, 2015: 91).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 4 */b/ > /p/*, 2 */d/ > /t/*, 3 */g/ > /k/*, 31 */g/~/ğ/ > /ķ/* tonsuzlaşması tespit edilmiştir.

2.2.1. /b/ > /p/

Kâşgarlı, Oğuzca olarak kaydettiği *aba*/ اَبا sözcüğünün Karluk Türkmenleri tarafından sert ب ile söylendiğini, yani */p/* sesi ile telaffuz edildiğini aktarır (DLT I, 86).

Eski Türkçede ön ses konumunda olan */b/* sesleri genel olarak korunmuştur. Dîvânu Lugâti't-Türk'te çok az sayıdaki örnekte */b/* ünsüzünün tonsuzlaşarak */p/*'ye döndüğü kaydedilmiştir. Kâşgarlı, bu örneklerin Oğuz ve Yağma ağızlarında görüldüğünü belirtmiştir (Karaağaç, 2015: 152).

Söz başı */b/ ~ /p/* bakımından Eski Anadolu Türkçesi genellikle */b/* tarafındadır. Bu /b/'lerin /p/'leşme süreci ise aynı devrin sonlarına doğru görülmekte olup şu sözcüklerde ses değişimleri yaşanmıştır: *büre > pire, bek > pek, barmaķ > parmak, biş- > piş, bastırma > pastırma.* Bu ses olayı hususunda Azerbaycan Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi iki farklı durum sergilemiştir. Örneğin Azerbaycan Türkçesinde */p/*'li şekle geçmemiş *barmaķ* sözcüğü korunurken, Osmanlı Türkçesinde */b/* ünsüzünü muhafaza eden *bıçaķ* ve *bit-* kelimeleri */p/*'li biçimde görülmektedir (Ergin, 2009: 83).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 3 söz başı, 1 söz içi olmak üzere 4 /b/ > /p/ tonsuzlaşması gerçekleşmiştir.

2.2.1.1. /b-/ > /p-/

Türkçede söz başı /p/ sesi yoktur. Fakat bu sesin bir zamanlar yaşadığını ve zaman geçtikçe */p-/ > /f-/ > /h-/ > /ø/* değişimleriyle kaybolduğu düşünülmektedir. Söz başı */b/*'nin ötümsüzleşerek */p/,* genizsileşerek */m/* ve dudak yarı ünlüsüne dönüşerek */v/* olması ile */b/ ~ /p/ ~ /m/ ~ /v-/* denkliği olduğu ve bu ünsüzlerin her birinin bir tek ses birimi gibi işledikleri anlaşılmaktadır (Karaağaç, 2015: 151).

Divan'dan Azerbaycan Türkçesine söz başı 3 sözcükte */b-/ > /p-/* tonsuzlaşması tespit edilmiştir.

Tablo 70. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */b-/ > /p-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	boz-	poz-
2	bozuḳ	pozuḳ
3	bozul-	pozul-

2.2.1.2. /-b-/ > /-p-/

En çok enerji gerektiren tonlu patlayıcı seslerin tonsuzlaşması oldukça normaldir. Söz içi */-b-/ > /-p-/* tonsuzlaşması bir örnekte tespit edilmiştir.

Tablo 71. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-b-/ > /-p-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	tabız-	tapuz-

2.2.2. /d/ > /t/

Kâşgarlı, lehçe belirtmeksizin verdiği يَات *yat-* "yaymak" sözcüğünün aslının ياذ *yad* olduğunu ancak söylenirken *idgam* yapılarak yani sıfatları birbirine yakın olan iki harften ilkini ikinciye katıp aynı okuyarak *yat* şekline getirildiğini söylemektedir. Yani *yadtı-* sözcüğü *[–tı]* eki eklendiğinde ekte bulunan */t/* ünsüzü, *yad-* sözcüğündeki */d/* sesiyle birlikte şeddeli okunur. Bu nedenle *yadtı- > yattı /d/ > /t/* değişimi gerçekleşir. (DLT I, 313).

Bu iki ünsüzün Eski Türkçeden Oğuz Türkçesine genel temayülü */t/ > /d/* şeklindedir. Ancak bu ses olayının aksi istikamette geliştiği örnekler de görülmektedir. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine iki sözcükte bu durum tespit edilmiştir.

2.2.2.1. /-d-/ > /-t-/

İki sözcükte tespit edilen söz içi */-d-/ > /-t-/* ses olayı tablo olarak gösterilmiştir.

Tablo 72. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-d-/ > /-t-/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	aḳındı	axıntı
2	baldu	balta

2.2.3. /g/ > /k/

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine tespit edilen */g/ > /k/* değişimi yalnızca iki sözcükte tespit edilmiştir.

2.2.3.1 /-g/ > /-k/

Son ses konumundaki tonlu ön damak ünsüzü olan */g-/*'nin tonsuzlaşma hadisesi Türk yazı dillerinde düzensiz şekillerde görülmektedir: *ET. tirig > Özb. Tü. ~ Y.Uyg. tirik, ET. bilig > Özb. Tü. ~ Y.Uyg. bilik, ET. ölüg > Özb. Tü. olik, Y.Uyg. ölük.* (Karaağaç, 2015: 177).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz sonu iki sözcükte */-g/ > /-k/* ses olayı gerçekleşmiştir.

Tablo 73. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-g/ > /-k/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	büg-	bük-
2	bitig	bitik

2.2.4. /ġ/ > /ḳ/

Kâşgarlı, يَغزُو *yaġru* sözcüğü için bu kelimenin diğer bir söylenişinin kaf (ق) ile يَقزُو *yaḳru* şeklinde olduğunu belirtir. Bu değişimin sebebi, Kâşgarlı'ya göre /ġ/ (غ) ve /ḳ/ (ق) ünsüzlerinin boğumlanma noktalarının birbirine yakın olmasıdır (DLT III, 13). *taġuzmak er* "etine dolgun olan, bodur kişi" örneğinde gayın /غ/ ünsüzünün kaf (ق) ile *taḳuzmak* biçiminde de yazılabildiğini aktararak */ḳ/* (ق) ünsüzünün /ġ/ye (غ) çevrildiğini belirtir. (DLT I, 504-23). Bunlara göre burada bir nöbetleşme söz konusu değildir, asli ses */ḳ/*'dır ve bazı örneklerde */ġ/* ünsüzüne dönmektedir. Azerbaycan Türkçesinde de Eski Türkçede */ġ/* sesi bulunan otuz bir sözcük, */ḳ/* ile yazılmıştır.

Azerbaycan Türkçesi sözlüklerinde */q/* harfi Arap alfabesinde kaf *(ق)* ile karşılanmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada yazım birliği sağlamak için Azerbaycan

Türkçesinde */q/* ile gösterilen sesler, */ḳ/* biçiminde transkribe edilmiştir. Ancak söyleyişte bu harf tam olarak art damak ötümsüz */ḳ/*'yı karşılamaz, *(ق)-/ḳ/* ile *(غ)-/ġ/* sesleri arasındadır.

2.2.4.1. /ġ/ > /-ḳ-/

Kâşgarlı, Divan'da Söz içi */ġ/ > /-ḳ-/* değişimi yaşayan şu sözcükleri örnek göstermiş ve asıl sesin */ḳ/* olduğunu, diğer örneklerde */ġ/* ünsüzüne döndüğünü aktarmıştır (DLT I, 504-23).

- *yaġru ~ yaḳru* "çevre, yakınlık" (DLT III, 31-13).
- *taġuz- ~ taḳuz-* "etine dolgun olan, bodur kişi" (DLT I, 504-23).
- *afılġu ~ awılḳu* "bir deniz ağacı" (DLT III, 146-25)
- *armaġan ~ yarmaḳan* "hısımlara doyumluktan verilen belek" (Oğuzca). (DLT I, 140-5).
- *açıġlıġ ~ açığlıḳ* "ekşili, içine konanı ekşiten" (DLT I, 147-8).

DLT'de özellikle *lUḳ ~ lUġ* eklerinde bu ses olayı görülmektedir: *açıġlıġ ~ açığlıḳ, tamġalıġ ~ tamgalıḳ.*

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 21 sözcükte iç ses */-ġ-/ > /-ḳ-/* ses olayı yaşanmıştır.

Tablo 74. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ġ-/ > /-ḳ-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	abıtġan	abıtḳan
2	adhġır	ayḳır
3	adhġıraḳ	ayḳıraḳ
4	adhġırlan-	ayḳırlan-
5	adhnaġu	adnaḳu
6	alışġan	alışḳan
7	arġuç	arḳuç
8	arġula-	arḳula-
9	arġur-	arḳur-
10	arġurt-	arḳurt-
11	aşġın-	aşḳın-
12	atġar-	atḳar-
13	atışġan	atışḳan
14	azġan	azḳan
15	baḳışġan	baxışḳan
16	bulġaḳ	bulḳaḳ

17	ḳarġu	ḳarḳuy
18	ḳısġan-	ḳısḳan-
19	ḳoruġçı	ḳoruḳçu
20	yumġı	yumḳu
21	yumurtġa	yumurta

2.2.4.2. /-ġ/ > /-ḳ/

Eski Türk yazı dillerinde genellikle birden fazla heceli sözcüklerde görülen söz sonu */-ġ/ > /-ḳ/* değişimi, Karluk dillerinde düzenlidir: *ET. taġlıġ > Özb. Tü. ~ Y.uyg. taġlıḳ, ET. açıġ > Özb. Tü. sarıḳ, Y. Uyg. serik "sarı", ET. adıġ > Özb. Tü. ayiḳ, ET. arıġ > Y.Uyg. erik "temiz"* (Karaağaç, 2015: 182).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine on sözcükte kelime sonu */-ġ/ > /-ḳ/* ses olayı tespit edilmiştir.

Tablo 75. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ġ/ > /-ḳ/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	adhıġ	ayıḳ
2	ayaġ	ayaḳ
3	batıġ	bataḳ
4	ḳuşlaġ	ḳuşlaḳ
5	oxşaġ	oxşaḳ
6	tuşaġ	tuşaḳ
7	yamaġ	yamaḳ
8	yatġaḳ	yatḳaḳ
9	yaylaġ	yaylaḳ
10	yılıġ	ilıḳ

2.3. Sızıcılaşma

Zeynep Korkmaz, sızıcılaşma terimi için patlayıcı ünsüzlerin çeşitli sebeplerle sızıcı ünsüzlere dönmesi tanımı yapmış ve şu örnekleri vermiştir: *yoḳsul > yoḫsul, taḳı > daḫı, çıḳar- > çıḫar-, gece > geje, sağdıç > sağdış* (Korkmaz, 2009: 135).

Günay Karaağaç, patlayıcı ünsüzlerin farkı sebeplerle sızıcı seslere dönüşme hadisesini sızıcılaşma olarak tanımlamıştır (Karaağaç, 2018: 76).

Vardar, *spirantisation* "sızıcılaşma" terimi için kapantılının sızıcı olana dönüşmesi, açıklamasını yapmaktadır (Vardar, 2002: 177).

Vural, Böler, patlamalı olan ünsüzlerin farklı sebeplerle sızıcı ünsüzlere dönüşmesini sızıcılaşma olarak tanımlar ve şu örnekleri verir: *açlık > aşlık, akıt > aẖıt-, içtima > iştima, secde > sejde, yamaç > yamaş, uçkur > uşkur* (Karaağaç, 2012: 119).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine kırk dokuz */ķ/ > /x/,* bir */ç/ > /ş/,* bir */p/ > /f/* ve 3 */b/ > /v/* sızıcılaşması tespit edilmiştir.

2.3.1. /ķ/ > /x/

Kâşgarlı, Kıpçak ve Oğuzların kaf'ı (ق) ẖı (خ) şeklinde söylediklerini aktarmaktadır. Modern Türk lehçelerinin büyük kısmında art damak */ķ/* ünsüzü korunurken bazı lehçelerde bu ünsüz, sızıcılaşarak */x/* (ẖ) söylenmiştir. Karahan, özellikle **ķa-* soru sözcüğü ve türevlerinin Modern Oğuz grubu dillerinde sistemli bir şekilde sızıcılaştığını belirtmiş ve şu örnekler vermiştir: Trkm. Tü. ẖaysı, Az.Tü. hansı, Tü.T. hangi (Karahan, 2009: 149).

Kâşgarlı, ET. *kanda* sözcüğünün /x/ (ẖ) ile söylenen *xanda* şeklini (Oğuzca ve Kıpçakça) olarak kaydederek "hangi" anlamına gelen *ķayu* sözcüğüne خَيُى *xayu* da dendiğini, Türklerin قيزم *ķızım* dedikleri yerde Oğuzların خيزم *xızım* dediklerini, ve diğer Türklerin قَندا اَردِنك *ķanda erdiğ* diye söledikleri yerde bunların خَندا اَردِنك *xanda erdiğ* dediklerini aktarmıştır (DLT III, 218).

2.3.1.1. /ķ-/ > /x-/

Ön sesteki ötümsüz art damak patlayıcı olan /ķ/ ünsüzünün ötümsüz art damak sürtünücüsüne dönüşme durumu Brahmi yazılı metinlerinden bu yana gözlenen bi durumdur. Eski Uygurcadaki birkaç örneği şu şekildedir: *ET. karı- > E.Uyg. ẖari-, Et. ķaçan > E.uyg. ẖaçan, ET. ķalın > E.Uyg. ẖalın, Et. ķayu > E. Uyg. ķayu.* (Karaağaç, 2015: 187).

Ötümsüz sesler, çıkarmak için en çok çaba harcanan seslerdir. Bu nedenle dillerin ses bilgisi tarihi büyük ölçüde patlamalı seslerle ilgilidir. Patlayıcı */ķ/* ünsüzünün çoğu Türk yazı dilinde sürtünücü art damak */ẖ/*'sına dönüşmesi de bunun bir örneğidir (Karaağaç, 2015: 187).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine iki sözcükte söz başı */ḳ-/ > /x-/* sızıcılaşması görüşmektedir.

Tablo 76. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ḳ-/ > /x-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ḳatun	xatun
2	ḳız	xız

2.3.1.2. /-ḳ-/ > /-x-/

İç ses konumunda olan art damak patlamalı */-ḳ-/* ünsüzünün arka damak sürtünücü */-ḫ-/* ünsüzüne dönme hadisesi Eski Türkçeden beri gözlemlenen bir olaydır. Bu ses değişimi Kâşgarlı'dan beri Oğuzcanın bir tesiri olarak bilinir.

Ergin, */ḳ/ > /x/* değişikliğinin Eski Anadolu Türkçesinde görüldüğünü belirterek şu örnekleri vermiştir: *çıḳan > çıḫan, yaḳın > yaḫın*. Sonrasında Batı Türkçesinde Osmanlı sahasının bu */ḫ/*'lerden (x) tamamiyle ayrılıp, */ḳ/* tarafında kaldığını, Azerbaycan Türkçesinin ise büyük ölçüde */x/* tarafını seçtiğini aktarır. (Ergin, 2009: 89).

Muharrem Ergin'in, Eski Anadolu Türkçesinden sonra Osmanlıca ve mirasçısı Türkiye Türkçesinin */ḳ/* tarafında kaldığı tespiti doğrudur. Ancak buna istisna olarak Divan'da tespit edilen bir sözcük Türkiye Türkçesinde *aḳır > aḫır* değişimi ile yaşamaktadır.

• *DLT. aḳur* "ahır" (DLT I, 7-7), *Tü.T. aḫır ~ Az.Tü. aḫur* (axur) (ATS I, 10-12).

Bununla birlikte söz başındaki */ḳ/*'li sözcüklerin Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi Türkiye Türkçesinde de */ḫ/*'lı (x) olduğu örnekler bilinmektedir.

•*DLT. ḳanı* "nere ?" (DLT III, 383-11) *Tü.T. hani ~ Az.Tü. hanı*

• *DLT. ḳatun* "kadın, hatun, Afrasyan kızlarından olanların adı" (DLT III, 240-5). *Tü.T. hatun ~ Az.Tü. hatun*

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine otuz bir sözcükte söz içi */-ḳ-/ > /-x-/* sızıcılaşması görülmektedir.

Tablo 77. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ḳ-/ > /-x-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**

1	aḳım	axım
2	aḳın	axın
3	aḳındı	axıntı
4	aḳıt-	axıt-
5	aḳur	axur
6	arḳa	arxa
7	arḳasız	arxasız
8	arḳalan-	arxalan-
9	arḳar	arxar
10	baḳın-	baxın-
11	baḳış	baxış
12	baḳışġan	baxışḳan
13	çaḳtur-	çaxdır-
14	çıḳar-	çıxar-
15	çıḳış-	çıxış-
16	ḳoḳıt-	ḳoxut-
17	ḳorḳıt-	ḳorxut-
18	oḳta-	oxta-
19	oḳtaş-	oxtaş-
20	oḳtat-	oxtat-
21	soḳtur-	soxdur-
22	taḳıl-	taxıl-
23	tıḳış-	tıxış-
24	toḳluḳ	toxluḳ
25	toḳımaḳ	toxmaḳ
26	toḳıt-	toxut-
27	toḳsun	doxsan
28	yaḳın	yaxın
29	yıḳıl-	yıxıl-
30	yoḳaru	yuxarı
31	yufḳa	yuxa

2.3.1.3. /-ḳ/ > /-x/

Söz sonu */-ḳ/ > /-x/* değişmesi Eski Brahmi metinlerinden itibaren gözlemlenen bir ses olayıdır. Oğuzcanın dışında Kıpçak Türkçesinde de görülür: *ET. buyruḳ > Kıp. buyruḫ, ET. aḳ- > Kıp. aḫ-*. Hasaçadaki örneleri şu şekildedir: *ET. balıḳ > Hak. balıḫ "balık", ET. aḳ- > Hak. > aḫ-, ET. yoḳ > Hak. çoḫ, Çağ. ~ Kıp. çıḳ- > Az.Tü. sıh-* (Karaağaç, 2015: 192).

Aynı zamanda Yakutçada da görülen bir ses olayıdır: *ET. yoḳ > Yak. suoḫ, ET. oḳ > Yak. oḫ-* "ok", *ET. adaḳ > Yak. ataḫ* "ayak" (Karaağaç, 2015: 192).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 16 sözcükte söz sonu */-ḳ/ > /-x/* sızıcılaşması görülmektedir.

Tablo 78. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ḳ/ > /-x/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	aḳ-	ax-
2	baḳ	bax
3	çıḳ-	çıx-
4	ḳaḳ	ḳax
5	ḳaḳ-	ḳax-
6	ḳırḳ	ḳırx
7	ḳırḳ-	ḳırx-
8	ḳoḳ-	ḳox-
9	ḳorḳ-	ḳorx-
10	oḳ	ox
11	sıḳ	sıx
12	suḳ-	sox-
13	taḳ-	tax-
14	toḳ	tox
15	yıḳ-	yıx-
16	yoḳ	yox

2.3.2. /ġ/ > /x/

Kâşgarlı, اُلخُت *olxut-* ~ اُلغُت *olgut-* sözcükleri için */ġ/* (غ) ve */ẖ/* (خ) seslerinin değişimli bir şekilde birbirlerinin yerine kullanıldığını ancak */ẖ/* (خ) ile *müteaddi* (geçişli) fiil olmadığından doğru ve asıl olanın gayın (غ) ile olduğunu belirtir. Bu hususta */ġ/* sesiyle yazılan *todhgur- ve udhgur-* fillerini örnek gösterir (DLT I, 260).

Aynı şekilde *axtar-* ve *aġtar-* örneklerini veren Kâşgarlı, */ẖ/* (خ) harfinin */ġ/* (غ) gayından çevrildiğini aktarır (DLT I, 219).

2.3.2.1. /-ġ-/ > /-x-/

Kâşgarlı, اُلخُت*olxut-* ~ اُلغُت *olġut-* sözcükleri için */ġ/* (غ) ve */ẖ/* (خ) sözcüklerinin değişmli şekilde birbirirlerinin yerine kullanıldığını ancak */ẖ/* (خ) ile *müteaddi* (geçişli) fiil olmadığından doğru ve asıl olanın gayın (غ) ile olduğunu belirtir. Benzer şekilde *aġtar-* ve *axtar-* örneklerini vererek */ẖ/* (خ) harfinin */ġ/* (غ) gayından çevrildiğini, asli harfin */ġ/* olduğunu aktarır (DLT I, 219).

Karahan, Dîvânu Lugâti't-Türk'te tespit edilen */-ġ-/ > /-x-/* (ẖ) değişimlerini tespit etmiş ve şu şekilde göstermiştir: *olġut-* > *olẖut-* "oturtmak", *aġtar-* > *aẖtar-* "çevirmek", *sıġta-* > *sıẖta-* "ağlamak", *ḳoġşat-* > *koẖşat-* "gevşetmek", *boġsuḳ* > *boẖsuḳ* "lale" (Karahan, 2009: 148).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz içi 3 sözcükte */-ġ-/ > /-x-/* değişmesi görülmektedir.

Tablo 79. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ġ-/ > /-x-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	aġtar-	axtar-[3]
2	aġtarıl-	axtarıl-
3	oġlaḳ	oxlaḳ

2.3.3. /ç/ > /ş/

Boğumlanma noktaları bakımından benzer olan, diş damak ünsüzleri olarak bilinen sürtünmeli */ç/* ile sürtünmesiz ve sızıcı bir nitelikte olan */ş/* ünsüzü kolay bir şekilde birbirlerine dönüşebilmektedir (Karaağaç, 2018: 162).

Hacıeminoğlu bu ünsüzlerin birbirlerinin karşılı olduğunu söyleyerek, DLT'den şu örnekleri vermiştir: *çagıla-* > *şagıla-* "bağırmak, çağırmak", *çöpik* > *şöpik* "çer çöp" (Hacıeminoğlu 2019: 6).

2.3.3.1. /-ç/ > /-ş/

Divan'dan Azerbaycan Türkçesine yalnızca bir sözcükte tespit edilmiştir.

Tablo 80. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ç/ > /-ş/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	saġdıç	sağdış

2.3.4. /p/ > /f/

[3] Divanda *axtar-* ve *aġtar-* örneklerini veren Kâşgarlı /ẖ/ (خ) harfinin /ġ/ (غ) gayından çevrildiğini ve müteaddi (geçişli) fiil yapmak için aslında gayın (غ) harfinin kullanıldığını aktarır (DLT I, 219).

İç seste görülen */-p-/ > /-f-/* değişimi özellikle Çağtay Türkçesi döneminin karakteristik özelliklerinden biridir: *ET. opra- > Çağ. ofra-* "yıpranmak", *ET. yapırġak > Çağ. yafraḳ, ET. köprüg > Çağ. köfrük* "köprü" (Karaağaç, 2015: 202).

2.3.4.1. /-p-/ > /-f-/

Divan'dan Azerbaycan Türkçesine söz içi */-p-/ > /-f-/* ses olayı tespit edilen bir sözcük tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 81. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-p-/ > /-f-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	öpke	öfkə

2.3.5. /b/ > /v/

Türkçede */v/* olan */b/* seslerini sözcükteki yerleri bakımından ikiye ayırmak gerekir. Söz başındaki /b/ ünsüzü ve söz içindeki */b/* ünsüzleri. Azerbaycan Türkçesinde tespit edilen */b/ > /v/* değişimi örnekleri söz başındadır. Söz başındaki */b/ > /v/* değişimi Eski Türkçe ve Oğuz Türkçesi arasında olmuştur. Eski Türkçede söz başı */v/* ünsüzü yoktur. Oğuz Türkçesine gelindiğinde ise kelime başlarında */v/* ünsüzleri görülmektedir. Bu ünsüzlerin görüldüğü sözcüklerin eski biçimleri ise */b/*'lidir: *bar > var, bar- > var-, bir- > vir-* (Ergin, 2009: 84)

2.3.5.1. /b-/ > /v-/

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 3 örnekte söz başı */b-/ > /v-/* değişimi gözlenmektedir.

Tablo 82. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-p-/ > /-f-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	bar-	var-
2	bar	var
3	bér-	ver-

2.4. Akıcılaşma

Zeynep Korkmaz, akıcılaşma terimini */b/, /g/, /k/* patlayıcı ünsüzlerinden birinin */m/, /l/, /y/, /ğ/* gibi sesi bol olan akıcı ünsüzlerden birine dönüşmesi olarak tanımlar. Korkmaz, akıcılaşma örnekleri için şu sözcükleri vermiştir: *baŋa > maŋa, bu gün > böyün, seksen > seysen, felek > feley* (Korkmaz, 2009: 6).

Vural ve Böler'e göre akıcılaşma, */b/, /d/, /g/, /ġ/, /k/, /ķ/* gibi patlamalı ünsüzler ve */h/* gırtlak sesinin */r/, /n/, /m/, /y/* ünsüzlerine dönme durumudur. Bu ses olayına *açıklık benzeşmesi* de denmektedir: *ķod- > koy, ķuduġ > kuyu, ķadġu > kaygı, bınar > mınar, fehime > feyime, şehit > şeyit* (Vural, Böler: 2012: 119).

Günay Karaağaç, patlamalı */b/, /p/, /d/, /t/, /c/, /ç/, /g/, /k/, /ġ/, /ķ/* ve sürtünmeli */j/, /ş/, /z/, /s/* ünsüzlerin sürtünmesiz veya akıcı seslere dönmesi, yani patlamalı ve sürtünmeli seslerin */l/, /r/* gibi akıcı ve */v/, /y/, /ğ/* gibi yarı ünlülere dönüşmesi olayını akıcılaşma olarak tanımlamaktadır.

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine otuz dokuz */dh/ ~ /d/ > /y/,* seksen */g/ > /ğ/,* otuz */g/ > /y/*, bir */t/ > /y/* ve bir */d/ > /m/* ses olayı olmak üzere toplam yüz elli bir sözcükte akıcılaşma olayı yaşanmıştır.

2.4.1. /dh/ ~ /d/ > /y/

Divan'da pek çok yerde sözcüklerin hem */d/*'li hem */d̲/*'li (dh) biçimi gösterilmiştir. Bu durumun bir tutarlılık mı, yoksa bir değişim mi olduğunu anlamak zordur. Divan'da */d/*'li bir sözcük bazı yerde */d̲/* ile bazısında */d/* ile yazılmış bir şekilde bulunmaktadır. Karahan, bu hususta şu örnekleri vermiştir: *bodun ~ bod̲un, öd ~ öd̲, ķuduġ ~ ķud̲uġ, ud ~ ud̲* (Karahan, 2009: 155).

Kâşgarlı, Oğuzların hiçbir zaman Karahanlı Türkçesinde olan */d̲/* ünsüzünü söyleyemediklerini, ve bünyesinde bu sesi bulunduran sözcüklerde zel'leri *(d̲) /y/*'ye dönüştürdüklerini belirtir (Karahan, 2009: 156).

Ötümlü, patlayıcı */d/* ünsüzünün */y/*'ye dönüşmesi Eski ve yeni Türk dillerindeki en belirgin ses olaylarından biridir. */d/* ünsüzü tarih boyunca */d̲/, /z/, /y/ ve /r/* gibi ünsüzlere dönmüştür. */d/ ~ /dh/* ünsüzü Bulgar, Suvar, Yemek ve Kıpçaklarda genel olarak /z/'ye

dönmüştür. Ancak Oğuz grubu lehçelerinde temayül hep */d/ ~ /dh/ > /y/* yönünde olmuştur. (Karaağaç, 2015: 172).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz içi 3, söz sonu 5 */d/ ~ /dh/ > /y/* ses olayı yaşanmıştır.

2.4.1.1. /-dh-/ ~ /-d-/ > /-y-/

Söz içi */-dh-/* sesinin yarı ünlü */y/*'ye dönme durumu Türkçenin tarihinde en sık görülen ses olaylarından biridir. Azerbaycan Türkçesinde bu hadisenin görüldüğü 33 sözcük tespit edilmiştir.

Tablo 83. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-dh-/ ~ /-d-/ > /-y-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	adaḳlık	ayaḳlık
2	adhaḳ	ayaḳ
3	adhaḳla-	ayaḳla-
4	adhaḳlan-	ayaḳlan-
5	adhġır	ayḳır
6	adhgıraḳ	ayḳıraḳ
7	adhıġ	ayıḳ
8	adhır-	ayır-
9	adhrıḳ	ayrıḳ
10	adhrıl-	ayrıl-
11	badhram	bayram
12	bodhu-	boya-
13	edher	əyər
14	bodhu-	boya-
15	ḳadġu	ḳayğı
16	ḳadġulan-	ḳayğılan-
17	ḳadhın	ḳayın
18	ḳadhınğ	ḳayın
19	ḳadhış	ḳayış
20	ḳadhışla-	ḳayışla-
21	kedhil-	geyil-
22	ḳudruḳ	ḳuyruḳ
23	ḳuduğ	ḳuyu
24	sıdhır-	sıyır-
25	todhur-	doyur-
26	todhġur-	doyur-
27	udhun-	oyan-
28	yadağ	yaya
29	yadhıl-	yayıl-

30	yadhın-	yayın-
31	yadhış-	yayış-
32	yadhlış-	yayılış-
33	yadhtur-	yaydır-

2.4.1.2. /-dh/ ~ /-d/ > /-y/

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz sonu */-dh/ ~ /-d/ > /-y/* olayı, 6 sözcükte tespit edilmiştir.

Tablo 84. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-dh/ ~ /-d/ > /-y/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	bod	boy
2	bod	boy
3	kedh-	gey-
4	ḳodh-	ḳoy-
5	todh-	doy-
6	yadh-	yay-

2.4.2. /ġ/ > /ğ/

Eski Türkçedeki */ġ/* ünsüzünün Batı Türkçesinde ne zaman /ğ/' ye döndüğü, eski harflerin bu ses için yetersizliğinden yani */ġ/* ve */ğ/*'nin Arap alfabesinde aynı harfle **(غ)** yazılmasında dolayı tam olarak bilinmemektedir. Ancak bu */ġ/*'ler tahmini olarak Batı Türkçesinin son devirlerinde Osmanlıca, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde */ğ/*'ye dönmüşlerdir (Ergin, 2009: 86)

Azerbaycan Türkçesindeki */ğ/* ünsüzü Türkiye Türkçesinde bulunan */ğ/* ünsüzünden daha belirgin ve baskılı bir şekilde söylenmektedir. Bizde ince ünlülerin yanında kullanılan /ğ/ ise daima Azerbaycan Türkçesinde */y/* olarak kullanılır (Buran, Alkaya, 2017:89).

Türkiye Türkçesindeki */ğ/* harfi ile gösterilen ses daha ince ve */y/* sesine yakınken Azerbaycan Türkçesindeki */ğ/* sesi art damak */ġ/*'si olmamakla birlikte bu sese yakın yani */ğ/* ve */ġ/* arası bir sestir. Öyle ki, Azerbaycan Türkçesi ile ilgili bazı dil bilgisi kitaplarında kalın ünlülerin yanında bulunan */ğ/*'ler */ġ/* olarak gösterilmiştir.

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */g/ > /ğ/* ses olayı oldukça sistemlidir. Söz içi 76, söz sonu 4 sözcükte tespit edilen örnekler tablo şeklinde gösterilmiştir.

2.4.2.1. /-ġ-/ > /-ğ-/

Azerbaycan Türkçesinde */-ġ-/* ünsüzü iç seste patlayıcı ve sürtünücü olma özelliğini kaybederek */-ğ-/* ünsüzüne dönmüştür. Türkiye Türkçesinde de aynı durum görülmekteyken diğer Türk lehçelerinde bu ses korunmuştur: *ET. aġır > Trkm. Tü. ~ Uyg. ~ Özb. Tü. ağır, ET. aġıt > Trkm. Tü. ~ Uyg. ~ Özb. Tü. ağıt, ET. aġıl > Trkm. Tü. ~ Uyg. ~ Özb. Tü. ağıl, ET. baġır- > Trkm. Tü. baġır- ~ Uyg. béġir-, ET. yaġu > Özb. Tü. yağı, Uyg. yéġi* (Karaağaç, 2015: 178)

Karaağaç, verdikleri örneklerde Azerbaycan Türkçesinin de bu örneklerde /ġ/ ünsüzünü koruduğunu belirtmiş ve örnekler vermiştir. Ancak bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır (Buran, Alkaya, 2017:89), (Kartallıoğlu, Yıldırım, 2007: 177). Azerbaycan Türkçesinde */ğ/* ünsüzü, Buran, Alkaya'ya göre */ġ/* ile */ğ/* arasında kalan, Türkçedeki */ğ/* ünsüzünden daha kalın ve baskılı söylenen bir ünsüzdür (Buran, Alkaya, 2017:89).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 76 sözcükte ses içi */-g-/ > /-ğ-/* ses değişimi tespit edilmiştir.

Tablo 85. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ġ-/ > /-ğ-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	aġır	ağır
2	aġırlıḳ	ağırlıḳ
3	aġırla-	ağırla-
4	aġırlan-	ağırlan-
5	aġla-	ağla-
6	aġlaḳ	ağlaḳ
7	aġlat-	ağlat-
8	aġna-	ağna-
9	aġnat-	ağnat-
10	aġrıḳan-	ağrıḳan-
11	aġrın-	ağrın-
12	aġrıt-	ağrıt-
13	aġıl	ağıl
14	aġım	ağım
15	aġır	ağır
16	aġırlıḳ	ağırlıḳ

17	ağırla-	ağırla-
18	ağırlan-	ağırlan-
19	ağıt-	ağıt-
20	ağız	ağız
21	ağızla-	ağızla-
22	ağlaḳ	ağlaḳ
23	ağu	ağı
24	ağuz	ağız
25	ayġır	ayğır
26	baġır	bağır
27	baġırla-	bağırla-
28	baġırsaḳ	bağırsaḳ
29	baġla-	bağla-
30	baġlan-	bağlan-
31	buzaġu	buzağu
32	çıġrı	çığrıḳ
33	boġuz	boğaz
34	ḳadġu	kayğı
35	ḳadġulan-	kayğılan-
36	ḳarġa	ḳarğa
37	ḳarġa-	ḳarğı-
38	ḳarġış	ḳarğış
39	oġraş-	uğraş-
40	oġrat-	uğrat-
41	oġrı	oğru
42	oġul	oğul
43	oġur	uğur
44	oġurla-	oğurla-
45	saġtur-	sağdır-
46	sıġın-	sığın-
47	sıġır	sığın
48	soġan	soğan
49	toġra-	doğra
50	toġran-	doğran-
51	toġrat-	doğrat-
52	toġtur-	doğdur-
53	toġur-	doğur-
54	toġur-	doğuz-
55	yaġık-	yağık-
56	yaġıla-	yağıla-
57	yaġız	yağız
58	yaġla-	yağla-
59	yaġlan-	yağlan-
60	yaġlat-	yağlat-
61	yaġtur-	yağdır-
62	yıġıl-	yığıl-
63	yıġın	yığın
64	yıġın-	yığın-

65	yıġla-	ağla-
66	yıġlaş-	ağlaş-
67	yıġlat-	ağlat-
68	yoġla-	yoğla-
69	yoġru	yoğru
70	yoġrul-	yoğrul-
71	yoġruş-	yoğruş-
72	yoġun	yoğun
73	yoġur-	yoğur-
74	yoġurt	yoğurt
75	yoġurt-	yoğurt-
76	yorıġa	yorğa

2.4.2.2. /-ġ/ > /-ğ/

Birden çok heceli sözcüklerdeki */ġ/* ünsüzlerini düşüren Oğuz Türkçesi tek heceli sözcüklerin sonunda bulunan */ġ/* sesini yarı ünlü /ğ/'ye çevirir. Bu durum Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde yaşanmaktadır (Karaağaç, 2015: 181).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 4 sözcükte söz sonu /ġ/ > /ğ/ değişmesi yaşanmıştır.

Tablo 86. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ġ/ > /-ğ/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	baġ	bağ
2	saġ-	sağ-
3	sıġ-	sığ-
4	yaġ-	yağ-

2.4.3. /g/ > /y/

Ergin'e göre Eski Türkçedeki */g/* ünsüzleri Oğuz Türkçesinde, Eski Anadolu Türkçesinden sonya yumuşayarak /y/'ye dönmüştür: *beg* > *bey, degmek* > *değmek* > *deymek* (Ergin, 2009: 87).

Eski Türkçedeki kalın ünlülerin yanında bulunan */g/*, Azerbaycan Türkçesinde daima */ğ/* olarak telafuz edilir. Ancak bu */ğ/* ünsüzü Türkiye Türkçesindekiyle aynı değildir. Bizdeki */ğ/*'den daha baskılı ve kalındır. Eski Türkçede ince ünlülerin yanında bulunan */g/* sesi ise Azerbaycan Türkçesinde yarı ünlüye */y/*'ye dönmüştür.

2.4.3.1 /-g-/ > /-y-/

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 27 örnekte söz içi */g/ > /y/* değişimi görülmektedir. Divan'da */y/*'ye dönen bütün */g/*'ler ince ünlülerin yanında bulunan ünsüzlerdir.

Türkçede bu değişiklik Kıpçakçada ve onun varisi olan çağdaş yazı dillerinde de görülmektedir. *ET. degül > Kıp. teyül, ET. tügme > Kıp. tüyme, Tat. Tü. Bşk. Tü. T. töyme*

Tablo 87. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-g-/ > /-y-/*

	DLT	**Azerbaycan Türkçesi**
1	bögür	böyür
2	çigit	çiyid
3	egil-	eyil-
4	egin	əyin
5	egri	əyri
6	kegir-	gəyir-
7	köger-	göyər-
8	ögret-	öyrət-
9	ögüt	öyüd
10	ögütle-	öyüdlə-
11	segirt-	səyirt-
12	sogı-	soyu-
13	soguḳ	soyuḳ
14	sögüş-	söyüş-
15	sögüt	söyüd
16	tegir	deyər
17	tegirmen	deyirmən
18	tegül	dəyil
19	tögüş-	döyüş-
20	tügme	düymə
21	tügmelen-	düymələn-
22	tügün	düyüm
23	yigde	iydə
24	yigirmi	iyirmi
25	yigirminç	iyirminci
26	yigne	iynə
27	yigren-	iyrən-

2.4.3.2. /-g/ > /-y/

Söz sonu */-g/* ünsüzünün yarı ünlü */y/*'ye dönmesi Türkçede düzensiz şekillerde karşımıza çıkmaktadır: *ET. eg- > Az.Tü. ey-, ET. beg > Tat. Tü. ~ Kaz. Tü. biy "beğ", ET. teg- > Tat. Tü. ~ Kaz. Tü. ~ Kum. iy-* (Karaağaç, 2015: 177).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz sonu 3 sözcükte /-g/ > /-y/ ses olayı tespit edilmiştir.

Tablo 88. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-g/ > /-y/*

	DLT	**Azerbaycan Türkçesi**
1	eg-	ey-
2	sög-	söy-
3	tég-	dey-

2.4.4. /d/ > /m/

Patlayıcı ünsüz /d/'nin akıcı ünsüz /m/'ye dönmesi olayıdır. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine yalnızca bir örnekte görülmektedir.

2.4.4.1. /-d-/ > /-m-/

Tespit edilen söz içi */-d-/ > /-m-/* ses olayı tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 89. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-d-/ > /-m-/*

	DLT	**Azerbaycan Türkçesi**
1	yudruḳ	yumruḳ

2.5. Dudaksıllaşma

Zeynep Korkmaz'a göre *dudaksıllaşma*, yuvarlak ünlülerin yanındaki ünsüzlerle dudak ünsüzlerinin yanında bulunan ünsüzlerin boğumlanmaları bakımından dudak ünsüzlerine dönüşmesi olayıdır. Korkmaz, bu husuta şu örnekleri vermektedir: *ög- > öv-, göŋlek > gömlek, doŋuz > domuz , penbe > pembe, anbar > ambar* (Korkmaz, 1992:48).

Günay Karaağaç'a göre yuvarlak dudak ünlüleri ile dudak ünsüzleri yanındaki ünlü ve ünsüzlerin yuvarlaklaşması veya dudak ünsüzüne dönmesi durumu, dudaksıllaşmadır. Karaağaç şu örnekleri vermiştir: *ög- > öv-, dög- > döv-, göŋlek > gömlek, doŋuz > domuz, penbe > pembe* (Karaağaç, 2015: 71).

2.5.1. /g/ > /v/

Türkçede özellikle Oğuz lehçelerinde görülen bir ses olayıdır. Eski Türkçe */g/* ünsüzünden */w/* ünsüzüne dönmüş olan ses, ilk defa Harezm Türkçesinde, bazı sözcüklerde diş dudak */v/* ünsüzüne dönmeye başlamıştır. Harezm Türkçesi üzerindeki Oğuzca tesirinin bir sonucu olan ve henüz gelişimi tamamlanmamış olan bu ses olayı, Kıpçak Türkçesinde tamamen diş dudak */v/*'li şekilde gelişim göstermiştir : *ET. kigür- > Hrz. kiwür- / kivür-, > Kıp. kivür-, ET. yaġu- > Hrz. yawu- > Kıp. yavu-, ET. koġa > Hrz. kowa > Kıp. kova.* Bunlara bakarak Türkçede *dişdudaksıllaşma* olaylarından */v/*'leşme durumu için iki farklı gelişimden bahsedilebilir.

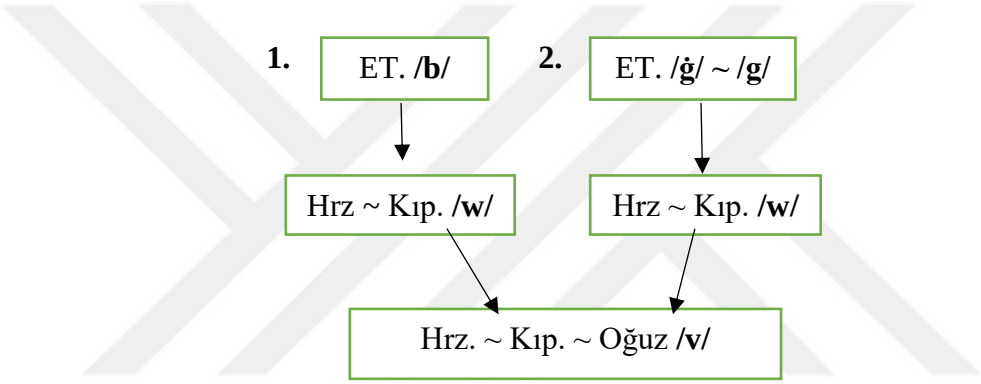

Karahan, Divan'da */g/ > /v/* değişimi yaşayan şu sözcükleri tespit etmiştir: *ḳaġrul- ~ ḳawrul-* "kavrulmak", *oġruġ ~ ovruġ* "kemiğin ek yerleri", *ḳaġut ~ ḳavut* "darı unu yağ ve şekerle yapılmış yemek" (Karahan, 2009: 151).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz içi 7, söz sonu 1 */g/ > /v/* ses olayı yaşanmıştır.

2.5.1.1. /-ġ-/ > /-v-/

İç ses durumunda ve özellikle iki ünlü arasında temas noktasını iyice kaybeden /g/ ünsüzü zayıflar ve akıcılaşarak */ğ/* veya */v/* ünsüzüne dönüşür. Karaağaç, bu ses hadisesinin Kâşgarlı'dan bu yana görüldüğünü belirterek şu örnekleri vermiştir: *ET. çaġar > DLT. çavar, ET. soġuḳ > Oğuz ~ Kıp. sovuḳ, ET. aġır > Kıp. avur, Et. koġ- > kov-, ET. baġır > Kıp. bavır, ET. aġır > Kıp. avur* (Karaağaç, 2015: 179).

Bu hadise en çok Kıpçak Türkçesi döneminde görülmekle birlikte Harezm Türkçesinde de örneklerine tesadüf edilmektedir: *ET. kigür >Hrz. kiwür/ kivür.*

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 7 sözcükte söz içi */-ġ-/ > /-v-/* ses olayı görülmektedir.

Tablo 90. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ġ-/ > /-v-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ḳaġun	ḳovun
2	ḳaġrul-	ḳovrul-
3	ḳaġut	ḳavut
4	ḳuġur-	ḳovur-
5	ḳoġur-	ḳovur-
6	yaġuḳ	yavuḳ
7	yaġut-	yavu

2.5.1.2. /-g/ > /-v/

Son seste görülen ötümlü arka damak patlayıcısı /g/'nin dudak yarı ünlüsü /v/'ye dönme olayı genellikle Kıpçak dillerinde düzenli bir ses olayıdır: *ET. saġ > sav, ET. yadaġ > Tat. Tü. ceyev, ET. boġ- > Kaz. ~ Kırg. Tü. ~ Tat. Tü. bov-* (Karaağaç, 2015: 181).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine bir örnekte söz sonu /-g/ > /-v/ hadisesi tespit edilmiştir.

Tablo 91. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-g/ > /-v/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	bög	böv

2.5.2. /n/ > /m/

Asıl diş dudak ünsüzü */n/*'nin zamanla çift dudak */m/*'si ile söylenmesi, bir *dudaksıllaşma* olayıdır. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz sonu iki sözcükte görülmektedir.

2.5.2.1. /-n/ > /-m/

Kâşgarlı "boğum, kamış boğumu, parmak boğumu" anlamlarına gelen *boġun* sözcüğündeki */n/* (ن) ünsüzünün /m/'den (م) çevrildiğini aktarır (DLT I, 399-12). Buna göre Kâşgarlı, Divan'daki bu örnekte */n/ ~ /m/* nöbetleşmesi için asli ünsüzü */m/* olarak görmekte ve */n/*'nin */m/*'den geliştiğini belirtmektedir. Azerbaycan Türkçesinde ise bu sözcükler /m/'li şekildedir: DLT. *boġun ~ buğum, tügün ~ düyüm*.

Söz sonu tespit edilen */-n/ > /-m/* değişimi tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 92. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-n/ > /-m/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	boġun	buğum
2	tügün	düyüm

2.6. Dişsilleşme

Diş ünsüzü olmayan ünlülerin boğumlanma noktasına göre diş: */d/, /t/, /z/, /s/, /n/, /r/* , diş dudak: /v/, /f/ veya diş eti /c/, /ç/, /l/, /ş/ ünsüzlerine dönmesi durumudur (Vural, Böler, 2012: 62)

2.6.1. /nğ/ > /n/

Oğuz Türkçesinde görülen en önemli ses değişimlerinden biridir. Nazal n (ŋ) ünsüzü Oğuz grubundan Osmanlı Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde XVI. yüzyıla kadar kullanılmaya devam etmiş, XVII. yüzyıla gelindiğinde yok olma süreci başlamış ve XVIII. yüzyılda kullanımdan tamamen kalkmıştır.

Bu */ŋ/(nğ) > /n/* değişmesine */n/* sesi de bünyesinde bulunduğundan gelişme denilebilir. Bu ses Oğuz Türkçesinin karakteristik seslerinden birisi ve belki de birinci sesidir. İstanbul Türkçesi dısışındaki ağızlarda genel olarak kullanılmaktadır. İstanbul Türkçesinde /ŋ/ seslerinin /n/'ye dönüşümü tahminen XVII. yüzyılda başlayıp XVIII. yüzyılda biter. Ancak tam olarak tarihi bilmek zordur, bunun nedeni ise İstanbul Türkçesinde eski yazı terkedilene kadar bu ses, sağır kefle yazılmıştır. Yeni yazı ile birlikte */ŋ/*'nin tarihi imlası da bitmiştir.

2.6.1.1. /-nğ-/ > /-n-/

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz içi */-nğ-/ > /-n-/* ses olayı 32 sözcükte tespit edilmiştir. Tespit edilen bu sözcükler tablo olarak gösterilmiştir.

Tablo 93. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-nğ-/ > /-n-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	anğduz	andız
2	anğız	anız
3	anğla-	anla-
4	çınğra-	çınla-
5	enğlik	ənlik
6	ınğra-	inra-
7	ḳanğdaş	ḳandaş
8	kenğeş-	gənəş-
9	ḳonğur-	ḳonur-
10	könğlek	gönlək
11	könğül	könül
12	manğra-	manra-
13	manğraş-	manraş-
14	manğrat-	manrat-
15	menğiz	bəniz
16	menğze-	bənzə-
17	menğzet-	bənzət-
18	siñğek	sinək
19	siñğir	sinir
20	siñğirlen-	sinirlən-
21	soñğḳur	sonḳur
22	teñğiz	dəniz
23	teñğri	tanrı
24	tınğla-	dinlə-
25	toñğuz	donuz
26	yalnğus	yalnız
27	yanğaḳ	yanaḳ
28	yanğı	yeni
29	yanğıla-	yənilə-
30	yanğḳu	yanḳu
31	yanğḳula-	yanğḳula-
32	yénğge	yengə

2.6.1.2. /-nğ/ > /-n/

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz sonu */nğ-/ > /n-/* ses olayı 12 sözcükte tespit edilmiştir. Tespit edilen bu sözcükler aşağıda tablo olarak gösterilmiştir.

Tablo 94. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-nğ/ > /-n/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	axsunğ	axsun
2	aydınğ	aydın
3	iriğ	irin
4	miğ	min
5	otuğ	odun
6	siğ-	sin-
7	soğ	son
8	tağ	tan
9	toğ	don
10	toğ	don-
11	yalığ	yalın
12	yuğ	yun

2.6.2. /m/ > /n/

Karahanlı Türkçesinde */m/* ve */n/* ünsüzleri iki sözcükte nöbetleşme şeklinde görülmektedir: *aḫsun ~ aḫsum, imir ~ iŋir* (Karahan, 2009: 163).

Türkçede az sayıda olan ses olaylarından biridir. Azerbaycan Türkçesinde tespit edilen bir örnek dışında Çuvaş Türkçesinde de söz sonu bazı örneklerde görülmektedir: *ET. tütün > Çuv. Tü. tidim, ET. yun > Çuv. Tü. yün* (Karaağaç, 2015: 196).

2.6.2.1. /-m/ > /-n/

Azerbaycan Türkçesinde bir sözcükte söz sonu */m/ > /n/* ses hadisesi tespit edilmiştir.

Tablo 95. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-m/ > /-n/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	sağım	sağın

2.6.3. /w/ > /v/

Kâşgarlı, Türklerde */f/* (ف) ile */b/* (ب) arasında söylenen çift dudak */w/* (ڤ) ünsüzünün Oğuzlarda ve onları izleyen boyların lehçelerinde diş dudak */v/* (و) ünsüzü olduğunu, Türklerin اَڤ *ew* dediğine Oğuzların اَو *ev* dediğini, (DLT I, 31) diğer Türklerin deveye تَڤَی *tewey* derken Oğuzların دَوَی *devey* dediklerini aktarmıştır. Yine başka bir örnekte "canlı,

cansız mal” anlamına gelen تَفَر *tawar* sözcüğünün Oğuzlar ve Oğuzlara uyanlarca */v/* (و) ile تَوَر *tavar* şeklinde söylendiğini belirtir (DLT III, 310-24). Buna göre */w/ > /v/* değişimi XI. yüzyılda bir Oğuz lehçesi özelliği olarak bilinmektedir.

Dîvânu Lugâti’t-Türk’te tespit edilen */w/ ~ /v/* nöbetleşmeleri şu şekildedir:

- *ew ~ ev* “ev” (DLT I, 32-1).
- *ḳarwa- ~ ḳavra-* “ararken bir şeye dokunmak” (DLT III, 290-18).
- *ḳowuḳ ~ ḳovuḳ* “içi boş olan her şey” (DLT III, 164-18).
- *tawar ~ tavar* “mal, mülk, eşya” (DLT III, 310-24).

Eski Türkçede */b/* ünsüzünden veya */g/* ve */ġ/* ünsüzünden çift dudak */w/* ünsüzüne dönmüş olan ses, ilk defa Harezm Türkçesinde, bazı sözcüklerde diş dudak */v/* sesine dönmeye başlamıştır. Harezm Türkçesi üzerindeki Oğuzca tesirinin bir sonucu olan ve henüz gelişimi tamamlanmamış olan bu ses olayı Kıpçak Türkçesinde tamamen diş dudak /v/’li şekilde temayül etmiştir : *ET. sab > Uyg. saw > Hrz. saw/sav > Kıp. sav ET. kigür- > Hrz. kiwür- / kivür-, > Kıp. kivür-, ET. yagu- > Hrz. yawu- > Kıp. yavu-, ET. eb > Hrz. ew > Kıp. ev, ET. koga > Hrz. kowa > Kıp. kova*

Dîvânu Lugâti’t-Türk’ten Azerbaycan Türkçesine 30 kelimede söz içi, 5 kelimede söz sonu */w/ > /v/* ses olayı tespit edilmiştir.

2.6.3.1. /-w-/ > /-v-/

Söz içi */-w-/ > /-v-/* değişimi tespit edilen 30 sözcük tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 96. Dîvânu Lugâti’t-Türk’ten Azerbaycan Türkçesine */-w-/ > /-v-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	arwa-	arva-
2	arwal-	arval-
3	arwaş	arvaş
4	awa	ava
5	awla-	avla-
6	çewrül-	çevril-
7	çewür-	çevir-
8	ewlen-	evlən-
9	ḳarwa-	ḳavra-

10	ḳawra-	ḳavra-
11	kewre-	gəvrə-
12	kewrek	gəvrək
13	ḳowuḳ	ḳovuḳ
14	ḳowurmaç	ḳovurmac
15	sawur-	sovur-
16	sawurt-	sovurt-
17	sewinç	sevinc
18	sewiş-	seviş-
19	sewün-	sevin-
20	suwar-	suvar-
21	süwri	sivri
22	tawar	davar
23	tawarlıġ	davarlı
24	tawışġan	dovşan
25	tawran-	davran-
26	yawaş	yavaş
27	yawlaḳ	yavlaḳ
28	yawrı-	yavrı-
29	yawrıt-	yavrıt-
30	yawuz	yavuz

2.6.3.2. /-w/ > /-v/

Söz sonu */-w/ > /-v/* ses hadisesi yaşanan 5 sözcük tablo olarak gösterilmiştir.

Tablo 97. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-w/ > /-v/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ew	ev
2	kew-	kəv-
3	ḳow-	ḳov-
4	öw	ev
5	sew-	sev-

2.7. Art Damaksıllaşma

Bir sesin çıkış yerinin arka damak olarak değişmesi durumudur. Hem ünlü, hem ünsüzler için söz konusudur. Ön damak ünsüzlerinin art damak ünsüzüne dönme durumu, *art damaksıllaşma* veya ünsüzü arkaya alma olarak bilinir. Yani */k/, /g/, /h/, /n/* ünsüzlerinin */ḳ/, /ġ/, /ŋ/, /ḫ/* art damak ünsüzlerine dönmesi artdamaksıllaşmadır (Karaağaç, 2018: 263).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz içi ve söz sonu ön damak */k/* ünsüzü, 3 sözcükte kalınlaşarak art damak */ḳ/* ünsüzüne dönmüştür.

2.7.1. /-k-/ > /-ḳ-/

Söz içi art damaksıllaşan sözcükler tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 98. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-k-/ > /-ḳ-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	biçekle-	bıçaḳla
2	biçeklen-	bıçaḳlan

2.7.2. /-k/ > /-ḳ/

Söz sonu art damaksıllaşan sözcükler tablo olarak gösterilmiştir.

Tablo 99. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-k/ > /-ḳ/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	biçek	bıçaḳ

2.8. Ön Damaksıllaşma

Art damak ünsüzü olmayan bir sesin çıkış yerinin arka damak olarak değişmesi olayıdır. Hem ünsüz hem ünlüler için söz konusudur. Sesin incelmesi ve sesi öne alma olarak da tanımlanabilir. Dilin ön damağa veya sert damağa dokunarak çıkardığı sesler, ön damak sesleridir: */k/, /g/, /ğ/, /n/, /h/* (Karaağaç, 2018: 263).

2.8.1. /-ḳ-/ > /-k-/

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz içi art damak ünsüzü */ḳ/,* ön damak ünsüzü /k/'ye dönmüştür.

Tablo 100. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ḳ-/ > /-k-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
2	buḳul-	bükül-

2.8.2. /-ḳ/ > /-k/

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz sonu art damak ünsüzü */ḳ/*, ön damak ünsüzü /k/'ye dönmüştür.

Tablo 101. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ḳ/ > /-k/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	buḳ	bük

2.9. Süreksizleşme

Ünsüzlerde ön, iç ve son seslerde bulunan */m/, /v/, /f/* gibi sürekli ünsüzlerin */b/, /p/, /t/, /d/* gibi süreksiz olan ünsüzlere dönüşmesi hadisesi, *süreksizleşme* olarak tanımlanır (Tanyeri, 2012: 222).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 3 sözcükte */m/ > /b/* süreksizleşmesi görülmektedir.

2.9.1. /m/ > /b/

Türkçede yalnızca kelime başında görülen bir ses olayıdır. Bu hadiseyle Oğuz Türkçesinde Eski Anadolu Türkçesi döneminde karşılaşılmaktadır. O dönemde */b/* ve */m/* bazı kelimelerin söz başında karışık olarak kullanılmışlardır. Eski Anadolu Türkçesinden sonra Osmanlı sahasında bu */m/*'ler terkedilmiş ve tamamıyla */b/*'li söylenmeye başlanmıştır. Buna karşılık olarak Azerbaycan Türkçesinde temayül */m/*'li şekildedir. Bugün Azerbaycan Türkçesinde söz başı */m/*'li örnekler şu şekildedir: *ben > men, binmek > minmek, boncuḳ > muncuḫ , baŋlamaḳ > maŋlamaḫ* (Ergin, 2009: 91).

Söz başı */b/ ~ /m/* nöbetleşmesinde */m/*'li biçimleri benimseyen Azerbaycan Türkçesinde *menğiz, menğze-, meğzet-* sözcükleri, bu yönelimin dışında kalarak */b/*'li şekilleri *bəniz, bənze-, bənzət-* sözcüklerine dönmüştür.

2.9.1.1. /m-/ > /b-/

Hacıeminoğlu, */b/ ~ /m/* nöbetleşmesinin genellikle */n/, /g/* gibi ünsüzleri bünyesinde bulunduran sözcüklerde gerçekleştiğini belirtmektedir (Hacıeminoğlu, 2019: 6). Söz başı */m-/ > /b-/* değişimi 3 sözcükte görülmektedir.

Tablo 102. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */m-/ > /b-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	menğiz	bəniz
2	menğze-	bənzə-
3	menğzet-	bənzət-

2.10. Patlayıcılaşma

Patlayıcı olmayan ünsüzlerin boğumlanma noktasına göre */b/, /p/, /d/, /t/, /g/, /k/, /ġ/,* /ķ/ patlamalı ünsüzlerinden birine dönmesine *patlayıcılaşma* denir (Karaağaç, 2015:40)

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ç/ > /d/, /ş/ >/d/, /ğ/ > /g/ patlayıcılaşma* örnekleri görülmektedir.

2.10.1. /ç/ > /d/

Türkçenin tarihsel ses bilgisinde görülmeyen düzensiz bir değişimdir. Divan'dan Azerbaycan Türkçesine */-ç-/ > /-d-/* ses olayı bir sözcükte tespit edilmiştir.

Kâşgarlı, *çaçır* sözcüğünü Oğuzca olarak kaydetmiş ve lehçe kaydetmeksizin bu sözcüğün *çatır* örneğini de vermiştir (DLT I, 406-11). Bu halde sözcüğün */t/ > /d/* değişimi ile *çatır > çadır* şeklinde geliştiği düşünülebilir.

2.10.1.1. /-ç-/ > /-d-/

Tespit edilen sözcük tablo olarak gösterilmiştir.

Tablo 103. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ç-/ > /-d-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	çaçır	çadır

2.10.2. /ğ/ > /g/

Genel Türkçede bu iki ünsüzün değişme temayülü genellikle tam aksi yöndedir: */g/ > /ğ/*. Ancak */g/* ve */ğ/*'nin aynı harfle (ɣ) gösterilmesi bu ses değişimi hakkında kesin bir sonuç çıkarmaya olanak vermemektedir. (Ergin, 2009: 87).

Oğuz Türkçesinde /ŋ/ ünsüzü genellikle /n/'ye döner. Bazı durumlarda yerini */g/*'ye bırakır *öŋ > ög*, bazen */m/*'ye döner: *doŋuz > domuz, koŋşu > komşu*. Bununla birlikte */ŋ/* ünsüzünün Batı Türkçesinde */ğ/*'ye döndüğü örnekler de bulunur: *aŋlamak > ağnamak, yaŋlış > yağnış*. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine ise */ŋ/* sesi bazı sözcüklerde */ng/*'ye dönmektedir. söz içi 4, söz sonu bir sözcükte */g/ > /ğ/* ses olayı görülmektedir. (Ergin, 2009: 93).

2.10.2.1. /-ğ-/ > /-g-/

Tespit edilen */-ğ-/ > /-g-/* söz içi değişimi 4 sözcükte görülmektedir. Tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 104. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ğ-/ > /-g-/*

	DLT	**Azerbaycan Türkçesi**
1	sünğü	süngü
2	sünğüle-	süngülə-
3	tünğlük	tünglük
4	tünğür	tüngür

2.10.2.2. /-ğ/ > /-g/

Tespit edilen bir sözcük tablo olarak gösterilmiştir.

Tablo 105. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ğ/ > /-g/*

	DLT	**Azerbaycan Türkçesi**
1	teŋğ	deng

2.11. Akıcı Ünsüzler Arası Değişim

Akıcı ünsüzler arasında söz içi */-r-/ > /-l-/,* söz sonu */-r/ > /-n/* ve */-n/ > /-l/* değişimleri görülmektedir. Her ikisi de akıcı ünsüz olan seslerin birbirlerinin yerine geçmesi durumudur.

2.11.1. /r/ > /l/

Bu ses olayı Karahanlı Türkçeninde de görülmektedir. Kâşgarlı */r/* harfinin bazı durumlarda */l/*'ye değiştiğini belirtmiştir. Karahan, Divan'da */r/ ~ /l/* nöbetleşmesi bulunan 2 sözcüğü tespit etmiştir (Karahan, 2009: 165).

- *arḳa- / alḳa-* "gurur etmek" (DLT I, 284-14).
- *tarḳa / talḳa* " koruk" (DLT I, 427-3)

Ergin, Türkçede */r/ > /l/* değişikliğinin ender görüldüğünü, yeni bir değişiklik olduğunu ve daha çok ağızlarda görüldüğünü belirterek *güreş > güleş* örneğini vermektedir. Ayrıca bazı yabancı kelimelerde de görülmektedir: *servi > selvi, merhem > melhem vd.* (Ergin, 2009: 92).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine akıcı ünsüzlerden */l/*'nin */r/*'nin yerini yerini alması hadisesi söz içi 3 sözcükte tespit edilmiştir.

2.11.1.1. /-r-/ > /-l-/

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine akıcı ünsüzlerden */l/*'nin */r/*'nin yerini alması hadisesi söz içi 3 sözcükte tespit edilmiştir.

Tablo 106. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-r-/ > /-l-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	çınğra-	çınla-
2	kirit	kilit
3	körüş-	güləş-

2.11.2. /r/ > /n/

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */r/ > /n/* değişimi bir sözcükte görülmektedir.

2.11.2.1. /-r/ > /-n/

Tespit edilen bir sözcük tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 107. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-r/ > /-n/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	sığır	sığın

2.11.3. /n/ > /l/

Akıcı */n/* ünsüzü bir sözcükte kendisi gibi akıcı olan */l/* ünsüzüne dönmüştür.

2.11.3.1. /-n/ > /-l/

Tespit edilen bir sözcük tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 108. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-n/ > /-l/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	boğun-	boğul-

2.12. Sızıcı Ünsüzler Arası Değişim

Sızıcı */r/, /m/, /w/ ~ /v/* ünsüzleri, sırasıyla */s/, /v/, /y/, /ğ/* sızıcı ünsüzlerine dönmüşlerdir. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine tespit edilen bu ses olayları, düzensiz ve oldukça az sayıdadır.

2.12.1. /r/ > /s/

Divan'dan Azerbaycan Türkçesine iki sızıcı ünsüz arasında görülen */r/ > /s/* olayı, yalnızca bir örnekte tespit edilmiştir.

2.12.1.1 /-r-/ > /-s-/

Tespit edilen bu sözcük tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 109. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-r-/ > /-s-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**

1	irte-	istə-

2.12.2. /m/ > /v/

2.12.2.1. /-m-/ > /-v-/

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine bir sözcükte söz içi */-m-/ > /-v-/* ses olayı tespit edilmiştir. Tespit edilen bu sözcük, tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 110. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-m-/ > /-v-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	emet	əvet

2.12.3. /w/ ~ /v/ > /y/

Bu ses değişimi, Türkçede nadir görülmektedir. Muharrem Ergin, bu olayın genellikle yuvarlaklaşma ile ortaya çıktığını düşünmekte ve şu örneği vermektedir: *övün > öyün.* (Ergin, 2009: 93)

2.12.3.1. /-w-/ ~ /-v-/ > /-y-/

Söz içi çiftdudak */w/* ile dişdudak */v/* ünsüzünün */y/*'ye döndüğü birer örnek vardır.

Tablo 111. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-w-/ ~ /-v-/ > /-y-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	söwle-	söylə-
2	suvıḳ	sıyıḳ

2.12.4. /v/ > /ğ/

Nadir ve düzensiz ses olaylarından biridir. Bir örnekte */v/ > /ğ/* durumu görülmektedir.

2.12.4.1. /-v-/ > /-ğ-/

Söz içi tespit edilen */-v-/ > /-ğ/* olayı tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 112. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-v-/ > /-ğ-/*

	DLT	**Azerbaycan Türkçesi**
1	ḳulavuz	ḳılağuz

2.13. Patlamalı Ünsüzler Arası Değişim

Patlamalı */t/* ve */k/* ünsüzleri değişerek sırasıyla */k/* ve */c/* sesine dönmüşlerdir. Patlamalı ünsüzler arasında oldukça nadir görülen bu ses değişimleri yalnızca 3 örnekte tespit edilmiştir.

2.13.1. /t/ > /k/

Oldukça nadir görülen ve düzensiz bir ses hadisesi olan */t/ > /k/* değişimi 2 örnekte görülmektedir.

Bu ses olayı, düzenli olarak Karaim Türkçesinde görülmektedir: *til > kil, tiş > kis, tiz > kiz* (Karaağaç 2015: 219).

2.13.1.1. /-t-/ > /-k-/

Söz içi 2 örnekte */-t-/ > /-k-/* olayı tespit edilmiştir. Tespit edilen bu sözcükler tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 113. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-t-/ > /-k-/*

	DLT	**Azerbaycan Türkçesi**
1	etmek	əkmək
2	ötmek	əkmək

2.13.2. /k/ > /c/

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine tespit edilen */k/ > /c/* değişimi patlamalı ünsüzler arasında gerçekleşen düzensiz bir değişimdir. Yalnızca bir örnek bulunmaktadır.

2.13.2.1. /-k/ > /-c/

Bir sözcükte tespit edilen söz sonu */-k/ > /-c/* değişimi tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 114. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-k/ > /-c/*

	DLT	**Azerbaycan Türkçesi**
1	çeküк	çəkic

2.14. Ünsüz Düşmesi

Zeynep Korkmaz, *ünsüz düşmesi* olayını kelime içinde ve sonunda veya kaynaşma olayı ile söz içi */r/, /n/, /l/, /f/* gibi sızıcı ve akıcı olan ünsüzler ile */ğ/, /y/, /g/, /k/, /h/* gibi ünlüleşme ve sızıcılaşarak erime özelliği taşıyan ünsüz seslerin kaybolması olarak tanımlar ve *cephe > cepe, eksik > esik, çiftçi > çifçi, öğretmen > öretmen, yoksam > yosam, öksüz > ösüz, doğru > doru* örneklerini verir (Korkmaz, 1992: 162).

Günay Karaağaç'a göre ses düşmeleri bir sesin kendi niteliği kadar sözcük içerisinde yer aldığı komşu sesleri ile de ilgilidir. Karaağaç, dillerde düzensiz şekillerde ortaya çıkan ses düşmelerini vurguyla ilişkilendirir. Ses düşmesini *ön ses düşmesi, iç ses düşmesi, son ses düşmesi* ve *hece düşmesi* olarak 4 alt başlıkta değerlendirir (Karaağaç, 2018: 342).

Muharrem Ergin, *konsanant düşmesi* olarak tanımladığı bu olayı, seslerin birbiriyle olan ilişkisi sırasında, gramer birliği içerisindeki bir konsonantın bazen düşmesi olarak değerlendirir. Ergin, bu durum için *büyük* + *cek* ekinin birbirlerine bağlanırken */k/* konsonantının düşmesini ve yeni *büyücek* şeklini almasını örnek gösterir. Diğer örnekler ise şu şekildedir: *ermek > imek, > ufaḳ-raḳ > ufaraḳ, küçük-cük > küçücük vd.* (Ergin, 2009: 51).

2.14.1. /g/ ~ /ġ/ > /ø/

Kâşgarlı, Divan'da Oğuzlar ve Kıpçakların söz ortasındaki /ġ/ (غ) ünsüzünü atmakta birbirlerine uyduklarını, Türklerin "alakarga" anlamına gelen kuşa جُمغُق *çumġuḳ* derken Oğuz ve Kıpçakların جُمُق *çumuḳ* dediklerini, Türklerin boğaza تَمغَق *tamġaḳ* derken bunların تَمَق *tamaḳ* dediklerini aktarır (DLT I, 33).

Kâşgarlı'ya göre söz içi ve söz sonu */g/* seslerinin düşme hadisesi yalnızca Oğuz grubu lehçelerine has bir özellik değildir. Kâşgarlı'nın kayıtlarına göre aynı durum Kıpçak Türkçesinde de vardır. Karahan, Kâşgarlı'nın vermiş olduğu bu bilgilere rağmen Divan'da

söz içi ve söz sonunda */ġ/, /g/* sesinin muhafaza edildiği Kıpçak Türkçesi ve Oğuz Türkçesi örnekler bulunmasını, */ġ/, /g/ > /ø/* ses olayının Oğuz ve Kıpçak lehçelerinde görülmeye başladığını ancak henüz düzenli bir ses olayı olmadığı şeklinde değerlendirerek şu örnekleri verir: *ayıġ* (Oğuz, Kıpçak, Yağma), *yorıġçı* (Oğuz), *yalġu* (Oğuz), *yäŋgäç* (Oğuz), *ingäk* (Oğuz). (Karahan, 2009: 168)

Kâşgarlı, söz içi */ġ/ - /g/* erimesi için *çumġuk ~ çumuḳ* "ala karga", *baraġan ~ baran, uraġan ~ uran* örneklerini vermiştir. Ancak yeri geldikçe Oğuz Türkçesi için *ḳarġan, urġan, ḳurġan, ḳakılġan, sevindirilgen* gibi sözcüklerin */ġ/ ~ /g/*'li ve */ġ/ ~ /g/*'siz şekilleri ve *tarıġçı, yazıġçı, ḳapıġ, satġaş, yorıġçı* gibi örnekleri de vermiştir. Bunlara göre XI. yüzyıl Oğuzcasında */ġ/, /g/* ses olayı başlamış ancak gelişimini tamamlamamıştır. Korkmaz'a göre bu hadisenin gelişimini tamamlaması XI-XIII. yüzyıllar arasında gerçekleşmiştir (Korkmaz, 1994: 61).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 41 söz içi /-g-/ ~ /-ġ-/ > /-ø-/, 31 söz sonu /-g/ ~ /-ġ/ > /ø/ olmak üzere 72 sözcükte ünsüz düşmesi görülmektedir.

2.14.1.1. /-g-/ ~ /-ġ-/ > /-ø-/

Eski Türkçeden Oğuz Türkçesine geçerken birden fazla heceli sözcüklerin sonunda /g/-/ğ/ ünsüzleri zamanla düşmüştür. Oğuz Türkçesinde çok eskiden başlayan bu hadise Batı Türkçesini Doğu Türkçesinden ayıran en önemli özelliklerden biridir. Bunlardan bazıları şu şekildedir: *kutgar > kurtar-, kapıġ > kapı, katıġ > katı, kuruġ > kuru, kutluġ > kutlu, yatġur- > yatur-*, (Vural, Böler, 2012: 104)

Bir Oğuz grubu üyesi olan Azerbaycan Türkçesinde erime yoluyla 41 sözcükte söz içi */-g-/* sesi *yutulma* yoluyla düşmüştür. Bununla birlikte DLT'de de söz içi */-g-/, /-ġ-/* sesinin düştüğü birkaç örnek bulunmaktadır.

- *tamġaḳ > tamak* "damak" (DLT I, 469-8)
- *ḳuruġ > kur* "kuru" (Oğuzca), (DLT III, 122-12)
- *kirtgün- > kirtin-* "İnanmak, gerçekleşmek", (DLT III, 423-24).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz içi erime yoluyla düşen sözcükler tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 115. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-g-/ ~ /-ġ-/ > /-ø-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	bulġa-	bula-
2	bulġama	bulama
3	bulġan-	bulan-
4	bürge	birə
5	bürgelen-	birələn-
6	çumġuḳ	çumuḳ
7	elge-	ələ-
8	elget-	ələt-
9	emgek	əmək
10	eşgek	eşşək
11	ingek	inək
12	ḳamġaḳ	ḳamaḳ
13	ḳapġaḳlan-	ḳapaḳlan-
14	ḳayġıḳ	ḳayıḳ
15	ḳazġan-	ḳazan-
16	ḳazġanç	kazanc
17	ḳısġa	ḳısa
18	ḳısġan-	ḳısḳan-
19	ḳurġaḳ	ḳuraḳ
20	kürgek	kürək
21	orġaḳ	oraḳ
22	otġar-	otar-
23	ötgür-	ötür-
24	satġaş-	sataş-
25	sıçġan	sıçan
26	tamġaḳ	damaḳ
27	tarġaḳ	daraḳ
28	tatlıġ	dadlı
29	tawışġan	dovşan
30	tırnğaḳ	dırnaḳ
31	tirsgek	dirsək
32	todhġur-	doyur-
33	yalġa-	yala-
34	yalġan	yalan
35	yalġaş-	yalaş-
36	yalġat-	yalat-
37	yaratġan	yaradan
38	yazıġçı	yazıçı
39	yinçge	ince
40	yumġaḳ	yumaḳ
41	yumġaḳlan-	yumaḳlan-

2.14.1.2. /-g/ ~ /-ġ/ > /ø/

Eski Türkçeden Oğuz Türkçesine geçerken birden fazla heceli sözcüklerin sonunda */g/-/ġ/* ünsüzleri zamanla düşmüştür. Oğuz Türkçesinde çok eskiden başlayan bu hadise Batı Türkçesini Doğu Türkçesinden ayıran en önemli özelliklerden biridir. Bunlardan bazıları şu şekildedir: *kutgar > kurtar-, kapıġ > kapı, katıġ > katı, kuruġ > kuru, kutluġ > kutlu, yatġur- > yatur-*, (Vural, Böler, 2012: 104).

Eski Türkçede birden fazla heceli sözlerin sonunda bulunan */g/-/ġ/* sesi Kıpçak ve Oğuz Türkçelerinde düşerken bazı Karluk dillerinde korunur*: ET. baġlıġ > Az.Tü., Trkm. Tü. baġlı : Y.Uyg., Özb. Tü. baġlıḳ* (Karaağaç, 2015: 182) .

Azerbaycan Türkçesinde erime yoluyla 31 sözcükte söz sonu */-g/* sesi, *erime* yoluyla düşmüştür. Bu sözcükler tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 116. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-g/ ~ /-ġ/ > /ø/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	açıġ	acı
2	adhıġ	ayı
3	aġrıġ	ağrı
4	arıġ	arı
5	arrıġ	arrı
6	ayıġ	ayı
7	azıġ	azı
8	çerig	çəri
9	ekşig	əkşi
10	elig	əlli
11	ḳamuġ	ḳamu
12	ḳapuġ	ḳapı
13	ḳatıġ	ḳatı
14	ḳuduġ	ḳuyu
15	ḳuyuġ	ḳuyu
16	ḳuruġ	ḳuru
17	ölüg	ölü
18	pusuġ	pusu
19	sarıġ	sarı
20	sürüg	sürü
21	tapuġ	tapu
22	tarıġ	darı
23	taşaḳlıġ	daşşaḳlı
24	tatlıġ	dadlı
25	tawarlıġ	davarlı
26	tirig	diri
27	törpig	törpü
28	türlüg	dürlü

29	uluġ	ulu
30	yadaġ	yaya
31	yaġlıġ	yağlı

2.14.2. /y/ > /ø/

Türk dilinin tarihi devirlerinden itibaren izlenen bir ses olayıdır. Özellikle Azerbaycan Türkçesinde */y/* sesinin düşmesi oldukça sistemlidir. Düz-dar, dar-yuvarlak seslerin komşuluğunda düzenli şekilde gerçekleşir. Diğer Türk dillerinde düzensiz durumdadır (Karaağaç, 2015: 221).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz başı 35, söz sonu 2 */y/ > /ø/* düşmesi gerçekleşmiştir.

2.14.2.1. /y-/ > /ø/

Azerbaycan Türkçesinde söz başı */y/* sesinin düşmesi oldukça sistemlidir. Düşen */y/* sesinden sonraki ses */ı/* ise genellikle */i/*'ye döner: *yılıġ > ilık, yıl > il, yılan > ilan, yılıg > ilıķ, yılıt- > ilıt-, yıp > ip, yıpla- > iple-, yıraķ > iraķ* . Yalnızca 5 örnekte */ı/* sesi */a/*'ya dönmüştür: *yıgaç > ağac, yıgaçlıķ > ağaclıķ, yıgla- > ağla, yıglat > ağlat-, yıglaş- ağlaş*.

Tablo 117. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */y-/ > /ø/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	yıġaç	ağac
2	yıġaçlıķ	ağaclıķ
3	yıġla-	ağla
4	yıġlaş-	ağlaş
5	yıġlat-	ağlat-
6	yılıġ	ilıķ
7	yilik	ilik
8	yıl	il
9	yılan	ilan
10	yıldız	ulduz
11	yılıġ	ilıķ
12	yılıt-	ilıt-
13	yıp	ip
14	yıpla-	iplə-
15	yıraķ	iraķ
16	yıraķlıķ	iraķlıķ
17	yigde	iydə

18	yigde	iydə
19	yigirmi	iyirmi
20	yigirminç	iyirminci
21	yigit	igid
22	yigitlik	igidlik
23	yigne	iynə
24	yigren-	iyrən-
25	yin	in
26	yincü	inci
27	yinçge	ince
28	yit-	it-
29	yüksük	üzük
30	yürek	ürək
31	yüreklen-	ürəklən-
32	yüz	üz
33	yüz-	üz-
34	yüzerlik	üzərlik
35	yüzük	üzük

2.14.2.1. /-y/ > /ø/

Dîvânu Lugâti't-Türk'te bazı sözcüklerin söz sonu */y/*'li ve */y/*'siz biçimleri de gösterilmişmiştir.

- *DLT. kükü / küküy* "hala", (III, 332,-9)

- *DLT. yokru > yoḳruy* "yukarı" (III, 31-10)

Söz sonu */y-/* ünsüzü yalnızca 2 örnekte görülmektedir. Bu örnekler tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 118. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-y/ > /ø/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	budġay	buğda
2	tevey	dəvə

2.14.3. /k/ > /ø/

Ön damak ünsüzü */k/*'nın düştüğü yalnızca 2 örnek bulunmaktadır. Düzenli bir ses olayı değildir. Bu ünsüz Türk lehçelerinden ancak Çuvaşçada düşme eğilimi gösterir: ET. *inek* > Çuv. Tü. *iné,* ET. *ada* > Çuv. Tü. *ada,* ET. *sünük* > Çuv. Tü. *şama. vd.* (Karaağaç, 2015: 186).

2.14.3.1. /-k-/ > /ø/

Söz içi */-k-/* ünsüzünün düşme olayı bir örnekte tespit edilmiş, tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 119. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-k-/ > /ø/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	ötkün-	ötün-

2.14.3.2. /-k/ > /ø/

Söz sonu */-k-/* ünsüzünün düşmesi bir sözcükte tespit edilmiş ve tablo olarak gösterilmiştir.

Tablo 120. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-k/ > /ø/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	örtük	örtü

2.14.4. /ķ/ > /ø/

Art damak ünsüzü */ķ/*'nın Türkçenin yazılı dönemleri öncesinde düşmesi, Türk dilinin şiveleştiğini göstermektedir. Bu ses denkliği Eski Türkçe içerisinde de yaşamaktadır: ET. *karıġ ~ arıġ* "argın, yorgun", *kapa- ~ abı-* vd. "kapamak, örtmek"

Türkçede bulunan ender ses olaylarından biridir. Çağdaş Türk lehçelerinde karışık bir şekilde bulunmaktadır. Dîvânu Lugâti't-Türk'te bu ses olayı yalnızca bir örnekte görülmektedir: *ķuşġun > uşġun* "bir çeşit ekşi ot" (Karahan, 2009: 168).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz içi 2, söz sonu 1 */-ķ-/ > /ø/* hadisesi yaşanmıştır.

2.14.4.1. /-ķ-/ > /ø/

Söz içi 2 sözcükte */-ķ-/* düşmesi gözlemlenmiştir. Bu kelimeler tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 121. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ḳ-/ > /ø/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ḳulḳaḳ	ḳulaḳ

2.14.4.2. /-ḳ/ > /ø/

Söz sonu yalnızca bir sözcükte */-ḳ/* düşmesi görülmektedir. Bu sözcük tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 122. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ḳ/ > /ø/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ḳuruḳ	ḳuru

2.14.5. /w/ > /ø/

Söz sonu */w/* sesinin Batı Türkçesinde düştüğü bilinmektedir. Eski Türkçede */b/ > /w/* değişimi gösteren *sab > saw, sebin > sewin, eb > ew* sözcükleri, Oğuz Türkçesinin etkisiyle çift dudaksı */w/*'den diş dudaksı */v/*' ye dönmüştür*: saw > sav, sewin > sevin, ew > ev, kiwür- > kivür-*. Bunlar arasında suw sözcüğü ise böyle bir değişim yaşamamış, söz sönu */w/* sesi düşmüştür: */-b/ > /-w/ > /ø/, sub > suw > su vd.*

Kâşgarlı, lehçe kaydetmeksizin *suw* kelimesinin *suf* şeklini de göstermiştir (DLT I, 15-20). Divan içerisinde */-w/ > /ø/* ses olayının yaşandığı bir sözcük gözlemlenmiştir: *suwluḳ > suluḳ* "sarık, mendil vb." (DLT I, 201-13).

Karahanlı Türkçesinden Azerbaycan Türkçesine gözlemlenen */w/ > /ø/* ses olayı yalnızca *suw* sözcüğü ve bu sözcükten türeyen kelimelerde görülmektedir.

2.14.5.1. /-w-/ > /ø/

Tespit edilen 5 sözcük *suw* kelimesinin türemiş fiil biçimleridir. Bu fiiller tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 123. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-w-/ > /ø/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	suwla-	sula-
2	suwlan-	sulan-
3	suwlat-	sulat-
4	suwsa-	susa-
5	suwsat-	susat-

2.14.5.2. /-w/ > /ø/

Söz sonu */-w/* düşmesi yalnızca bir sözcükte tespit edilmiştir. Tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 124. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-w/ > /ø/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	suw	su

2.14.6. /m/ > /ø/

Divânda 2 sözcükte */-m-/ > /ø/* değişimi bulunmaktadır: *borsmuḳ* (Türk) ~ *borsuḳ* (Oğuz) "porsuk", *başmaḳ* (Oğuz, Kıpçak) ~ *başaḳ* (Çiğil) "pabuç" (Karahan, 2009: 171).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 2 sözcükte söz içi */m/* ünsüz düşmesi görülmektedir.

2.14.6.1. /-m-/ > /ø/

Tespit edilen 2 sözcük tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 125. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-m-/ > /ø/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	yarımla-	yarıla-
2	yarımlan-	yarılan-

2.14.7. /b/ > /ø/

Oğuz Türkçesinin en önemli ses özelliklerinden biridir. *Bol-* fiilinde */b/*'nin düşmesi Oğuz grubu lehçelerini diğer Türk lehçelerinden ayıran karakteristik bir durumdur.

2.14.7.1. /b-/ > /ø/

Tespit edilen bir sözcük tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 126. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */b-/ > /ø/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	bol-	ol-

2.14.8. /x/ > /ø/

Kâşgarlı, Türkçede */x/ (ḫ)/(ج)* ünsüzünün elife, elifin ı'ya çevrilmesi, */x/* türemesi veya düşmesi hadiselerinin sıklıkla gerçekleştiğini, Oğuz boyundan olanların Karahanlı hükümdar ailesinin üyelerine emir diyemedikleri için elifi */x/*'e çevirerek *xamir* dediklerini belirtir (Karahan, 2009: 171).

2.14.8.1. /-x-/ > /ø/

Divan'dan Azerbaycan Türkçesine */-x-/* ünsüzünün düşmesi bir sözcükte görülmektedir. Bu örnek tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 127. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-x-/ > /ø/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ḳulxaḳ	ḳulaḳ

2.14.9. /f/ > /ø/

Yalnızca bir sözcükte görülmektedir. *Yufka* kelimesi tarihi olarak */b/ > /w/ > /f/* değişimine uğramıştır: *yubḳa > yuwḳa > yufḳa.*

Günay Karaağaç, bu sözcüğün ET. */b/ > /p/ > /f/* değişikliği ile ortaya çıktığını düşünür. *ET. yubka > Çağ., Kıp., Oğuz. yuvḳa, yufḳa > yuḳa.* Bu sözcük *Tü. T. yufḳa, Kaz. Tü. juḳa, Az.Tü. yuxa* şeklindedir. Karaağaç, bu şekilde gelişim gösteren başka bir sözcüğü de örnek olarak vermiştir*: ET. ubşaḳ > Çağ. ~ Kıp. ufşaḳ, uvşaḳ > uşaḳ ~ ufaḳ ~ uvaḳ "*ufak" (Karaağaç, 2015: 173).

Bazı örneklerde */v/ ~ /f/* sesinin */y/*'ye döndüğü de gözlemlenmektedir: *yufḳa > yuyḳa, söwle- > söyle, suvıḳ > sıyıḳ.* Bunlara göre */f/* sesinin Eski Türkçeden Azerbaycan Türkçesine düşme eğilimi 2 örnekte şu şekilde gösterilebilir.

1. *ET. yubḳa > yuwka > yuvḳa > yufḳa > yuyḳa > yuxa*

2. *ET. ubşaḳ > uvşaḳ > ufşaḳ > uyşaḳ > uşaḳ*

2.14.9.1. /-f-/ > /ø/

Söz içi /-f-/ ünsüzü yalnızca bir sözcükte düşmüştür.

Tablo 128. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-f-/ > /ø/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	yufḳa	yuxa

2.14.10. /l/ > /ø/

Azerbaycan Türkçesinde */l/* ünsüzünün düşme hadisesi yalnızca *oltur-* kelimesinde görülmektedir.

2.14.10.1. /-l-/ > /ø/

otur- kelimesinin **ol-* kökeninden geldiği bilinmekte ve bu fiilin kökeni hakkında araştırmacılar tarafından farklı görüşler ileri sürülmektedir. Vambery, **ol-* "sein, existiren, sich aufhalten, an einem orte stehen bleiben" [olmak, var olmak, kalmak, bir yerde durmak] fiilinin *oltur-/ olor-* "sitzen" [otur] gibi fiiller oluşturduğunu düşünmektedir. (Vambery, 1878: 52).

Tablo 129. Dîvânu Lugâti't-Türk'teki *oltur-* fiilinin tarihi Türk dillerindeki durumu

Orhon Türkçesi	**Uygur Türkçesi**	**Karahanlı Türkçesi**	**Harezm Türkçesi**	**Kıpçak Türkçesi**	**Çağatay Türkçesi**	**Osmanlı Türkçesi**
olur- (KT D-25)	-	oltur- /oldur- ,(DLT I,224-5).	oltur- (KE 123v3)	oltur- (CC 25b)	oltur- (FK :298)	Otur- (LO: 122)

Sözcükteki */l/* ünsüzü, Oğuz Türkçesinin etkisiyle, Osmanlı Türkçesinde düşmektedir, *oltur-* fiili Azerbaycan Türkçesinde de *otur-* şeklindedir. Söz içi */-l-/* ünsüzü yalnızca bu örnekte düşmüştür.

Tablo 130. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-l-/ > /ø/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	oltur-	otur-

2.15. Ünsüz Türemesi

Muharrem Ergin, ses türemesini seslerin gramer içerisinde yan yana gelirken bazen doğrudan doğruya birleşmeyerek bir sesin aralarına gelip bağlanmayı sağlaması hadisesi olarak tanımlar (Ergin, 2009: 51).

Korkmaz'a göre ünsüz türemesi, sözcüğün ilk, iç ve son seslerinde sözcüğün aslında bulunmayan bir ünsüzün türemesi olayıdır: *elbette > helbette, ır > yır, igit > yiğit, tamir > tağmir, dua > duva* (Korkmaz, 1992: 163).

Günay Karaağaç, türemeyi *ön ses türemesi, iç ses türemesi, son ses türemesi* olarak üç alt başlıkta inceler. Karaağaç, türemeyi seslerin kendi doğal yapıları veya birbileriyle etkileşimleri sonucu ortaya çıkan bir ses olayı olarak görmektedir. Türkçede görülen sözcük içi türemelerini tam bir düzenlilik için çalışan yardımcı öğelere bağlarken sözcük önü ve sonu gerçekleşen türemelerin genellik alıntı sözcüklerin ses yapısından kaynaklandığını belirtmektedir. Ses türemesi genellikle seslerin söyleyiş kolaylığı ile ilişkilendirilebilir (Karaağaç, 2015: 94).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine toplam 12 ünsüzde */ø/ > /y/, /ø/ > /r/, /ø/ > /h/, /ø/ > /n/, /ø/ > /t/, /ø/ > /k/, /ø/ > /b/, /ø/ > /m/, /ø/ > /v/, /ø/ > /ḳ/, /ø/ > /d/, /ø/ > /x/* şeklinde 28 türeme hadisesi görülmüştür.

2.15.1. /ø/ > /y/

Ünsüz */y/*'nin türemesi Eski Türkçede de görülmektedir. Özellikle Orhon ve Eski Uygur Türkçesi metinlerinde söz başı */-y/* türemesi yaygın gerçekleşen bir ses olayıdır: *ıd- > yıd-*, "göndermek", *äm > yäm* "ilaç". Kâşgarlı, Divan'da bazı sözcüklerin */y-/* türemesi ile oluşmuş biçimleri ile, türemesiz biçimlerini nakletmektedir (Karahan, 2009: 166).

Kâşgarlı'nın Divan'da */ø/ > /y/* türemesi ile oluşmuş biçimleri ile oluşmamış şekillerini birlikte verdiği bazı örnekler şu şekildedir:

- *urıla-* "bağırmak, ses yükseltmek", bk: *yurla-* (DLT I, 309-6).
- *in* "yırtıcı hayvan ini", bk: *yin* (DLT I, 49-18).
- *ilik* "İlik", bk: *yilik* (DLT I, 72-19).
- *ılığ* "ılık", bk: *yılığ* (DLT I, 31-7).
- *ıgla-* "ağlamak" bk: *yıgla-* (DLT I, 287-2).
- *ıglaş-* "ağlaşmak", bk: *yıglaş-* (DLT I, 240-15).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz başı ve sonu */y/* sesi düşmesi sistemli bir ses olayıdır ve örnekler sayıca fazladır. Ancak */y/* sesinin türeme hadisesi, 1 söz içi, 1 söz ortası ve 4 söz sonu olmak üzere 6 sözcükte gözlemlenmiştir.

2.15.1.1. /ø/ > /y-/

Söz başı ünsüz türemesi, bir sözcüğün ilk sesinin önüne bir ses veya bir hece getirilmesi ile gerçekleşir. Türkçenin yazılı dönemlerinde gözlemlenen ön ses türemesi, bazı sözcüklerdeki ilk hecede bulunan zayıf ve vurgusuz söz başı ünlülerinin ses değerlerini muhafaza etmek amacıyla gerçekleşir. Yarı ünlü */y/*'nin türemesi de buna örnektir (Karaağaç, 2015: 94).

Akartürk Karahan, söz başı */y-/* türemesinin sebeplerinden birisini de sözcüğün ilkel biçiminde bulunan birincil uzun ünlülerin tesiri olarak değerlendirmiş ve *īn > in/yin* "koyun pisliği", **ırlā- > ırla/yırla* "şarkı söylemek" örneklerini vermiştir (Karahan, 2009: 167).

Söz başı /y-/ türemesi bir sözcükte görülmektedir. Tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 131. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ø/ > /y-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	it-	yit-

2.15.1.2. /ø/ > /-y-/

Bir kelimenin ilk ve son sesleri arasında çeşitli sebeplerle yeni seslerin ortaya çıkışı, iç ses türemesi olarak bilinir (Karaağaç, 2015: 95). Söz içinde */-y-/* sesinin türemesi bir sözcükte görülmektedir.

Tablo 132. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ø/ > /-y-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ḳatar-	ḳaytar-

2.15.1.3. /ø/ > /-y/

Türetmelik herhangi bir sebep olmaksızın, kelimenin söylenişinde kolaylık sağlamak amacıyla sözün anlamına etki etmeden, değiştirmeden sözün sonuna bir ses eklenmesi, son ses türemesi olarak bilinir (Karaağaç, 2015:96).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 4 sözcükte son ses türemesi */ø/ > /-y/* görülmektedir.

Tablo 133. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ø/ > /-y/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	çi	çiy
2	ḳarġu	ḳarḳuy
3	sa-	say-
4	ya	yay

2.15.2. /ø/ > /r/

Belirlenemeyecek kadar çok sebepten Türkçe ya da alıntı sözcüklerde iç ses türemesi gelişir (Karaağaç, 2015:95). Bunlardan birisi de */ø/ > /r/* türemesidir.

Türk dilinin bütün dönemlerinde olan bu ses hadisesi, Karahanlı Türkçesinde de bulunmaktadır. Bu dönemde sözcüklerin */r/*'li ve */r/*'siz biçimleri görülmektedir: *kutul-* > *kurtul-* "kurtulmak", *irkle-* > *ikle-* "çiğneme, basma" , *berçkem* > *beçkem* "alamet, belge", *berk* > *bek* "sağlam, kuvvetli" (Hacıeminoğlu, 2009: 8).

Divânu Lügâti't Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ø/ > /r/* türeme örneklerinin hepsi iç ses türemesi olarak gerçekleşmektedir. */r/* sesinin tam olarak hangi sebepten ortaya çıktığı

belli olmamakla birlikte genellikle *tonsuz /t/, /ç/, /ş/* seslerinden önce türediği gözlemlenmiştir.

2.15.2.1. /ø/ > /-r-/

Tablo 134. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ø/ > /-r-/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	bilezük	bilərzik
2	ḳuşun	ḳurşun
3	ḳutul-	ḳurtul-
4	seçe	sərçə

2.15.3. /ø/ > /h/

Karahanlı Türkçesi döneminde de ayrıca */h/* sesinin türediği örnekler bulunmaktadır: *ana > hana* "Ana", *ata > hata* "ata". (Hacıeminoğlu: 2019: 8).

Azerbaycan Türkçesinde Tespit edilen */h/* türemelerinin dışında *ör- > hör-, örgü > hörgü, ür- > hür-, ayva > hayva* sözcüklerinde de türeme olayı görülmektedir. Bu durumda */h/* sesinin genellikle */ö/, /o/* ve */ü/* gibi yuvarlak ünlülerden önce türediği tespit edilmiştir.

Kâşgarlı, Hoten ve Kençek halklarının söz başındaki elifleri (ا) /h-/'ye (ح) çevirdiklerini, bunun kural dışı sayıldığı, Hoten halkının aslında Hint kökenli olduğu ve Kençeklerin ise konuşmalarına Türkçede bulunmayan sesler ekledikleri için Türklerden sayılmadıklarını ifade etmiştir. Karahan, bu tarz elif (ا) > /h-/ (ح) değişimi için *ata > hata, ana > hana, äç äç > häç häç* örneklerini vermiştir (Karahan, 2009: 165).

Karahan, ikincil */h-/* türemesinden bahsederek bu ses olayının ise genellikle Anadolu ağızları, Oğuz ve bazı Kıpçak lehçelerinde gerçekleştiğini belirtir ve *okka > hokka, ārzūla- > harzala-, Amu Derya > hamū-derya* örneklerini verir (Karahan, 2009: 165).

Divan'dan Azerbaycan Türkçesine gözlemlenen */h/* türemelerinin dışında *ör- > hör-, örgü > hörgü, ür- > hür-, ayva > hayva* sözcüklerinde de türeme olayı görülmektedir. Bu durumda */h/* sesinin genellikle */ö/, /o/* ve */ü/* gibi yuvarlak ünlülerden önce türediği tespit edilmiştir. Karahan'ın vermiş olduğu *ata > hata (Hotan, Kençek), ana > hana (Hotan, Kençek), äç äç > häç häç (Hotan, Kençek)* örneklerindeki */h-/* türemeleri, Kâşgarlı'nın

bahsetmiş olduğu Oğuz ve Kıpçak lehçelerindeki ikincil */h-/* türemesi ile karıştırılmamalıdır. Oğuz, Kıpçak lehçelerinde ve Anadolu ağızlarında genellikle */o/, /ö/, /ü/* seslerinden önce türeyen */h/* sesi, *ayva > hayva, ārzūla- > harzala-, Amu Derya > hamū-derya* örneklerinde *elif (ا) > /h-/ (ح)* şeklinde oluşmuştur. Bu türemeler, bazı ağız özelliklerine bağlı olarak ve sözcüklerdeki uzun ünlüler sebebiyle gerçekleşmiş olabilmektedir. Kâşgarlı'nın bahsettiği, Hotan ve Kençeklerdeki */h/* sesinin türemesi hadisesi ile oluşum yönünden (ا > ح) benzerlik gösterse de bu iki türeme olayı farklıdır. Kâşgarlı, bu tip */-h/* oluşumunu, sözü edilen lehçelerin yabancı kökenli olmasına bağlamaktadır.

Söz başında */h-/* türemesi Azerbaycan Türkçesinde 4 örnekte görülmektedir. Örnekler tablo şeklinde gösterilmiştir.

2.15.3.1 /ø/ > /h-/

Tablo 135. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ø/ > /h/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	örümçek	hörümçek
2	ürk-	hürk-
3	ürküş-	hürküş-
4	ürküt-	hürküt-

2.15.4. /ø/ > /n/

Belirlenemeyecek kadar çok sebepten Türkçe ya da alıntı sözcüklerde iç ses türemesi gelişir (Karaağaç, 2015:95). Divânu Lügâti't Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 3 sözcükte geçen iç ses */ø/ > /-n-/* türemesi yalnızca *kılınç* örneğinde görülmektedir.

2.15.4.1. /ø/ > /-n-/

Türkçede söz içi */n/* türemeleri genellikle */c/* veya */ç/* sesinden önce gerçekleşmektedir: *ortaca > ortanca, meclis > mencilis, palyaço > palyanço, piliç > pilinç* vd. (Vural, Böler, 2012: 03).

Divânu Lügâti't Türk'ten Azerbaycan Türkçesine tespit edilen */ø/ > /-n-/* türemesi tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 136. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ø/ > /-n-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ḳılıç	ḳılınc
2	ḳılıçla-	ḳılınçla-
3	ḳılıçlan-	ḳılınçlan-

2.15.5. /ø/ > /t/

Divânu Lügâti't Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-t-/* türemesi 2 örnekte gözlemlenmektedir. Bu 2 örnekte de */t/* sesinin */r/* ve */g/* sesleri arasında türediği gözlemlenmiştir.

Divânda ise bir */t/* sesi bir örnekte türemiştir: *külgü/kültgü* "felç" (I, 430-14), (Karahan, 2009: 167).

2.15.5.1. /ø/ > /-t-/

İç seste, 2 örnekte gerçekleşen */-t-/* türemesi tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 137. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ø/ > /-t-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	çekürge	çekirtgə
2	yaşurġan	yaşurtgan

2.15.6. /ø/ > /k/

Nadir görülen ses olaylarından birisi de */k/* türemesi hadisesidir. Türetmelik herhangi bir sebep olmadan, sözcüğün telaffuzunda kolaylık sağlamak amacıyla kelimenin anlamına etki etmeden, değiştirmeden sözün sonunda bir ses eklenmesi, son ses türemesi olarak bilinir (Karaağaç, 2015: 96).

2.15.6.1. /ø/ > /-k/

Divândan Azerbaycan Türkçesine son seste, 2 örnekte */ø/ > /-k/* türemesi görülmektedir. Bu örnekler tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 138. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ø/ > /-k/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	tü	tük
2	yası	yasıḳ

2.15.7. /ø/ > /b/

Divan'dan Azerbaycan Türkçesine */b/* sesinin türemesi bir söz içi ve bir söz sonu olmak üzere 2 örnekte *pamuḳ > pambıḳ, ḳa > ḳâb* görülmektedir.

2.15.7.1. /ø/ > /-b-/

Söz içi /-b-/ sesinin türemesi Türkçede neredeyse bütün örneklerde */m/* sesinden sonra gerçekleşmektedir: *kızamıḳ > kızambıḳ, bazlamaç > bazlambaç, domurcuḳ > domburcuḳ, basamaḳ > bastambaḳ, saklamaç > saḳlambaç.* Bir çift dudak ünsüzü olan */m/*, kendisinden sonra, boğumlanma noktası kendi niteliğine yakın bir ünsüz olan */b/*'nin türemesine etki etmektedir.

Tablo 139. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ø/ > /-b-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	pamuḳ	pambıḳ

2.15.7.2. /ø/ > /-b/

Söz sonu */b/* nin türeme hadisesi Divan'dan Azerbaycan Türkçesine yalnızca bir örnekte görülmektedir. Bununla birlikte Karahanlı Türkçesinde bu sözcük */ø/ ~ /p/* nöbetleşmesi şeklindedir: *ka ~ kap* "kap, akar konan kap" (DLT I, 407-11).

Tablo 140. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ø/ > /-b/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ḳa	ḳab

2.15.8. /ø/ > /m/

Divânu Lügâti't Türk'ten Azerbaycan türkçesine */m/* türemesi yalnızca bir sözcükte tespit edilmiştir.

2.15.8.1. /ø/ > /-m-/

Kâşgarlı, "papuç" anlamına gelen بَشَق *başaḳ* sözcüğünün Oğuzlar tarafından bir */m/* ünsüzü getirilerek بَشْمَق *başmaḳ* şeklinde söylendiğini aktarır (DLT I, 378). Söz içi */-m-/* türemesi tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 141. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ø/ > /-m-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ḳayaḳ	ḳaymaḳ
2	başaḳ	başmaḳ

2.15.9. /ø/ > /v/

Eski Türkçe *ur-* "vur" fiiline genel olarak Oğuz lehçelerinde söz başı */v/* sesi eklenmiştir.

2.15.9.1. /ø/ > /v-/

Divânu Lügâti't Türkten Azerbaycan Türkçesine söz başı */v-/* türemesi yalnızca bir örnekte görülmektedir.

Tablo 142. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ø/ > /v-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ur-	vur-

2.15.10. /ø/ > /ḳ/

Azerbaycan Türkçesinde son seste */ḳ/*'nın türediği bir örnek tespit edilmiştir.

2.15.10.1. /ø/ > /-ḳ/

Tespit edilen sözcük tablo şeklinde gösterilmiştir. Sözcükte aynı zamanda */g/ > /ğ/* değişimi meydana gelmiştir.

Tablo 143. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ø/ > /-ķ/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	çıġrı	çığrıķ

2.15.11. /ø/ > /d/

Divânu Lügâti't Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz sonu */-d/* türemesi bir sözcükte tespit edilmiştir.

2.15.11.1. /ø/ > /-d/

Tespit edilen örnek tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 144. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ø/ > /-d/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	ken	kənd

2.15.12. /ø/ > /x/

Yalnızca bir sözcükte */x-/* (ẋ)/(ḫ) türemesi tespit edilmiştir.

2.15.12.1. /ø/ > /x-/

Tespit edilen bu sözcük tablo olarak gösterilmiştir. Sözcükte aynı zamanda söz sonu */ķ/* patlayıcı ünsüzü sızıcılaşarak */x/* ünsüzüne dönmüştür.

Tablo 145. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */ø/ > /x-/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	ıķ	xıx

2.16. Ünsüz İkizleşmesi

Zeynep Korkmaz'a göre *ünsüz ikizleşmesi*, iç seste iki ünlü arasında olan ve vurguyu kendi üzerinde bulunduran ikinci hece başındaki ünsüzlerin zayıf ve açık boğumlanmalı ilk hece ünlüleri tesirinde kendi hece sınırlarını aşarak bir yeğinlik neticesinde boğumlanmalarıyla söz konusu ünsüzde tekrarlanma oluşturan ses hadisesidir (Korkmaz, 2002: 163).

Hanifi Vural, Tuncay Böler, ünsüzlerde ikizleşmeyi bir sözcük içerisindeki bir ünsüzün iki defa söylenmesi şeklinde tanımılayarak Türkiye Türkçesinde çok rastlanan bir ses hadisesi olmadığını belirtirler. Az sayıdaki örnekler şu şekildedir: *aşağı > aşşağı, ısır- > ıssır-, çakal > çakkal, sekiz > sekkiz, eşek > eşşek, döşek > döşşek, ana > anne, elig > ellig, şeker > şekker, depo > debbo, aman > amman vd.* (Vural, Böler, 2012: 94).

Azerbaycan Türkçesinde Türkiye Türkçesinin aksine ünsüz ikizleşmesi durumu yaygındır. Divânu Lügâti't Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 12 sözcükte */-l-/ > /-ll-/, /-s/ > /-ss-/, /-ḳ-/ > /-ḳḳ-/, /-k-/ > /-kk-/, /-ş-/ > /-şş-/, /-t-/ > /-dd-/* ikizleşmeleri tespit edilmiştir.

2.16.1. /-l-/ > /-ll-/

Elig ve *töle-* olmak üzere 2 sözcükte *ikizleşme* tespit edilmiş ve tablo biçiminde gösterilmiştir. Ayrıca *elig* sözcüğünde */-g/ > /ø/ ünsüz düşmesi*, *töle-* sözcüğünde */t-/ > /d-/ ünsüz tonlulaşması* görülmektedir.

Tablo 146. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-l-/ > /-ll-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	elig	əlli
2	töle-	döllə-

2.16.2. /-s-/ > /-ss-/

Kâşgarlının kayıtlarına göre أسُر *osur-* fiiline gelen *+Uk* ile türeyen أسرُق *os(u)r-uk* sözcüğünde, dilin en az çaba kanunu ile düşen */u/* sesi, sözcükteki *ikizlileşme* ile birlikte Türkçenin ses bilgisi kurallarına göre tekrar türemiştir: *DLT. osruḳ > Az.Tü. ossuruḳ.*

Tablo 147. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-s-/ > /-ss-/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	osruḳ	ossuruḳ
2	osur-	ossur-

2.16. 3. /-ḳ-/ > /-ḳḳ-/

Divânu Lügâti't Türk'ten Azerbaycan Türkçesine gerçekleşen */-ḳ-/ > /-ḳḳ-/* ikizlileşmesi, 4 sözcükte görülmektedir.

Tablo 148. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ḳ-/ > /-ḳḳ-/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	saḳız	saḳḳız
2	saḳal	saḳḳal
3	toḳu	toḳḳa
4	toḳuz	doḳḳuz

2.16.4. /-ş-/ > /-şş-/

Tespit edilen */-ş-/ > /-şş-/* ikizleşme hadisesi 2 sözcükte gözlemlenmiştir. Bu sözcüklerde aynı zamanda */t-/ > /d-/ tonlulaşma, /-ğ/ > /-ø/ ünsüz düşmesi* görülmektedir.

Tablo 149. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ş-/ > /-şş-/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	taşaḳ	daşşaḳ
2	taşaḳlığ	daşşaḳlı

2.16.5. /-k-/ > /-kk-/

Azerbaycan Türkçesinde özellikle sayı isimlerinde ikizleşme görülmektedir. *Sekiz* sözcüğü de bunlardan biridir. */-k-/ > /-kk-/* ikizleşmesi tablo olarak gösterilmiştir.

İkizleşen kelimelerde kelime içinde bulunan iki tonsuz ünsüzden ikinci olan tonlu söylenir. Bu değişim konuşma ağzında ortaya çıkar: */kk/ > /kg/*, *sekkiz > sekgiz* (Buran, Alkaya, 2018: 89).

Tablo 150. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-k-/ > /-kk-/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	sekiz	səkkiz

2.16.6. /-t-/ > /-dd-/

Tespit edilen /-t-/ > /-dd-/ ikizleşmesi tablo şeklinde gösterilmiştir. Bu sözcüklerde aynı zamanda */-t-/ > /-d-/ tonlulaşma* görülmektedir.

Tablo 151. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-t-/ > /-dd-/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	yéti	yeddi

2.17. Ünsüz Tekleşmesi

Ünsüz tekleşmesi, Günay Karaağaç'a göre ikiz ünsüzlerin tek ses haline gelmesi hadisesidir. Türkçede olmayan ikiz ünsüzlü sözcükler genellikle alıntıdır ve bu alıntı sözcükler, tekleşme temâyülü göstermektedir (Karaağaç, 2018: 796).

Yabancı sözcüklerin haricinde Türkçenin yazılı dönemlerinde özellikle sayı adlarında ve bazı isimlerde de ikiz ünsüzler bulunmaktadır. Divânu Lügâti't Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-rr-/ > /-r-/*, */-kk-/ > /-k-/*, */-tt-/ > /-t-/* ünsüz tekleşmeleri tespit edilmiştir.

2.17.1 /-rr-/ > /-r-/

İncelenen */-rr-/ > /-r-/* tekleşmesi bir sözcükte gözlemlenmiştir.

Tablo 152. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-rr-/ > /-r-/*

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	ırra	ar

2.17.2. /-kk-/ > /-k-/

Tespit edilen */-kk-/ > /-k-/* tekleşmesi iki sözcükte gözlemlenmiştir. Bu sözcükler tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 153. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-kk-/ > /-k-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ikki	iki
2	dikken	dikən

2.17.3. /-tt-/ > /-t-/

Tespit edilen */-tt-/ > /-t-/* tekleşmesi bir sözcükte gözlemlenmiştir. Bu sözcük tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 154. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-tt-/ > /-t-/*

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ottuz	otuz

2.18. Hece Düşmesi

Dîvânu Lugâti't-Türk'te geçen *ḳarındaş, ḳısırḳan-, ḳurğuşun, yorınça* sözcükleri, Azerbaycan Türkçesine geçtiklerinde hece düşmesine uğramışlardır.

Tablo 155. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine hece düşmesi

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ḳarındaş	ḳardaş
2	ḳısırḳan-	ḳısḳan-
3	ḳurġuşun	ḳurşun
4	yorınça	yonca

2.19. Göçüşme

Zeynep Korkmaz'a göre bu hadise bir sözcük içerisindeki komşu veya birbirine uzak olan seslerin yer değiştirmesidir. Ünsüzlerin karşılaşmalarında ortaya çıkan telaffuz zorluklarını gidermek sebebiyle gerçekleşir ve daha çok */r/* ve */l/* akıcı ünsüzlerinin bulunduğu sözcüklerde kendini gösterir. Korkmaz, yanyana olan sesler arasındaki değişimi *yakın göçüşme*, uzak olan sesler arasındaki değişimi ise *uzak göçüşme* olarak tanımlar (Korkmaz, 1992: 74).

Günağ Karaağaç, göçüşme olayının dillerin dinamik yapısından kaynaklanan değişikliklerden ziyade daha mekanik bir özelliğe sahip olduğunu belirtir. Ona göre göçüşme hadisesinde başka ses olaylarında görülen yer ve zamana bağlı belli ölçüler bulunmaz. Ayrıca diğer ses olayları kadar yaygın olmasa da dillerde yine de eksik olmazlar. Karaağaç, göçüşmeyi bir kelime içerisindeki iki sesin yer değiştirmesi, göçüşmesi olarak tanımlar. Bu olay genellikle */f/, /v/, /n/, /ş/, /ç/, /ş/, /t/, /d/, /y/, /z/* diş dudak, ve asıl olarak */r/, /l/* akıcı ünsüz bulunduran sözcüklerde gerçekleşir (Karaağaç, 2015: 77).

Berke Vardar, göçüşmeyi, bir kelime içerisinde birbirini izleyen, kimi durumlarda izlemeyen iki sesbirimin birbirleri arasında yer değişimi olarak tanımlayarak yalnız kelimesinin bazılarınca yalnız olarak söylenmesini bu duruma örnek gösterir. (Vardar, 2002: 104).

Divânu Lügâti't Türk'ten Azerbaycan Türkçesine göçüşme ses olayı, *yakın göçüşme* ve *uzak göçüşme* olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir. 11 *yakın göçüşme*, 4 *uzak göçüşme* olayı tespit edilmiştir.

2.19.1. Yakın Göçüşme

Göçüşme olayı içerisinde en çok tesâdüf edilen türüdür. Değişim birbirini izleyen, komşu iki ses arasında gerçekleşiyorsa *yakın göçüşme* denir (Vural, Böler, 2012: 107).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine tespit edilen */-dg-/ > /-ğd-/, /-ḳl-/ > /-lx-/, /-rv-/ > /-vr-/, /-şn-/ > /-nş-/, /-ug-/>/-ğu-/, /-tr-/ > /-rt-/, /-pr-/ > /-rp-/, /-ri/ > /-ir/, /-mg-/ > /-ğm-/* değişimlerden 9'u söz içi, 3'ü söz sonu ve birbiri ardınca gerçekleşmiştir.

2.19.1.1. /-dġ-/ > /-ğd-/

Tespit edilen */-dg-/ > /-ğd-/* göçüşmesi tablo şeklinde gösterilmiştir. İki sözcük arasında aynı zamanda /-g-/ > /-ğ-/, /-y/ > /ø/ ses olayları gerçekleşmiştir.

Tablo 156. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-dg-/>/-ğd-/* göçüşmesi

	DLT		**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	budġay	/-dg-/>/-ğd-/	buğda

2.19.1.2. /-ḳl-/>/-lx-/

Tespit edilen */-ḳl-/ > /-lx-/* göçüşmesi tablo şeklinde gösterilmiştir. Bu sözcükler arasında ayrıca */-ḳ-/ (ق) > /-x-/ (خ)/(ḫ) sızıcılaşma* gerçekleşmektedir.

Tablo 157. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ḳl-/>/-lx-/* göçüşmesi

	DLT		**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	çaḳlan-	/-ḳl-/>/-lx-/	çalxan-

2.19.1.3. /-rv-/ > /-vr-/

Tespit edilen */-rv-/ > /-vr-/* göçüşmesi tablo şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 158. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-rv-/ > /-vr-/* göçüşmesi

	DLT		**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ḳarva-	/-rv-/>/-vr-/	ḳavra-

2.19.1.4. /-şn-/ > /-nş-/

Tespit edilen */-şn-/ > /-nş-/* göçüşmesi tablo şeklinde gösterilmiştir. İki sözcük arasında aynı zamanda */-ı/ > /-u/ yuvarlaklaşma* görülmektedir.

Tablo 159. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-şn-/ > /-nş-/* göçüşmesi

	DLT		**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ḳoşnı	/-şn-/>/-nş-/	ḳonşu

2.19.1.5. /-uġ-/ > /-ğu-/

Tespit edilen */-uġ-/ > /-ğu/* göçüşme hadisesi tablo olarak gösterilmiştir. Bu sözcükler arasında ayrıca */-ı-/ > /-u-/ yuvarlaklaşma*, ve */-g-/ > /-ğ-/ akıcılaşma* ses olayları görülmektedir.

Tablo 160. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-uġ-/>/-ğu-/* göçüşmesi

	DLT		**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ḳuruġjın	/-ug-/>/-ğu-/	ḳurğuşun

2.19.1.6. /-uġ/ > /-ḳu/

İncelenen */-uġ/ > /-ḳu/* söz sonu göçüşmesi tablo şeklinde gösterilmiştir. İki sözcük arasında ayrıca */ġ/ > /ḳ/* ses değişimi görülmektedir.

Tablo 161. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-uġ/ > /-ḳu/* göçüşmesi

	DLT		**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	pusuġ	/-uġ/>/-ḳu/	puskṳ

2.19.1.7. /-uġ/ > /-ğu/

İncelenen söz sonu */-uğ/ > /-ğu/* göçüşmesi tablo olarak gösterilmiştir.

Tablo 162. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-uġ/ > /-ğu/* göçüşmesi

	DLT		**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	soruġ	/-uġ/>/-ğu/	sorğu

2.2.19.1.8. /-tr-/ > /-rt-/

Tespit edilen */-tr-/ > /-rt-/* göçüşmesi tablo şeklinde gösterilmiştir. Aynı zamanda iki sözcük arasında */-u/ > /-a/ düzleşme* olayı görülmektedir.

Tablo 163. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-tr-/ > /-rt-/* göçüşmesi

	DLT		**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	otru	/-tr-/>/-rt-/	orta

2.19.1.9. /-pr-/ > /-rp-/

İncelenen */-pr-/ > /-rp-/* göçüşmesinde *tepre-* 'kımıldamak, hareket etmek' sözcüğünden işteşlik ekleri *-n-, -ş-, -t-* ile oluşan 3 fiil tespit edilmiştir.

Tablo 164. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-pr-/>/-rp-/* göçüşmesi

	DLT		**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	tepren-	/-pr-/>/-rp-/	tərpən-

2	tepreş-	/-pr-/>/-rp-/	tərpəş-
3	tepret-	/-pr-/>/-rp-/	tərpet-

2.19.1.10. /-ri/ > /-ir/

Söz sonu gerçekleşen */-ri/ > /-ir/* göçüşmesi tablo olarak gösterilmiştir.

Tablo 165. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-ri/ > /-ir/* göçüşmesi

	DLT		**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	semri-	/-ri/ > /-ir/	səmir-

2.19.1.11 /-mġ-/ > /-ğm-/

Tespit edilen */-mġ-/ > /-ğm-/* göçüşmesi tabloda gösterilmiştir. İki sözcük arasında ayrıca */-ġ-/ > /-ğ-/ akıcılaşma* hadisesi görülmektedir.

Tablo 166. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-mġ-/ > /-ğm-/* göçüşmesi

	DLT		**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	yamġur	/-mġ-/>/-ğm-/	yağmur

2.19.2. Uzak Göçüşme

Bir sözcük içerisinde komşu olmayan, uzak iki sesin yer değiştirmesine *uzak göçüşme* denir (Vural, Böler, 2012: 107). Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine yaşanan uzak göçüşmeler yakın göçüşme olayına göre oldukça azdır. Nadir olarak görülen bu ses olayı 4 sözcükte tespit edilmiştir.

2.19.2.1. /dz/ > /zt/

Ködez/gözet- Sözcüklerinin farklı kökenlerden geldiğini düşünenler de vardır. Bu nedenle göçüşme olup olmadığı ile ilgili farklı görüşler ortaya atılmıştır. Gabain, "to watch over" [gözetlemek, kollamak] anlamı verdiği *ködez-* fiili için "Unquestionably a metathesis of közed-" diyerek bu iki sözcüğün arasındaki *metathesis* 'göçüşme' ses olayının tartışmaya kapalı olduğunu düşünmektedir (Gabain, 1972: 706). Anna Dybo, *közed-* maddesi altında "метатеза ködez-" açıklaması ile bu fikre katılmaktadır (Dybo, 2013: 460).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine tespit edilen */dz/ > /zt/* göçüşmesi tablo halinde gösterilmiştir. Ayrıca bu iki sözcük arasında */k-/ > /-g/ tonlulaşma*, */-d-/ > /-t/ tonsuzlaşma* hadiseleri görülmektedir.

Tablo 167. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */dz/ > /zt/* göçüşmesi

	DLT		**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	ködez-	/dz/>/zt/	gözet-

2.19.2.2. /mr/ > /rm/

Sözcüğün *sarumsaḳ, sarmısaḳ, sarmusaḳ*, sarımsaḳ biçimlerini de gösteren Clauson, *samursaḳ* sözcüğünü metatize edilmiş alternatif oluşumlardan birisi olarak niteler (Clauson, 1972: 853). Tespit edilen */mr/ > /rm/* göçüşme hadisesi tablo şeklinde gösterilmiştir. Ayrıca iki sözcük arasında */-u-/ > /-ı-/ düzleşme* olayı görülmektedir.

Tablo 168. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */mr/ > /rm/* göçüşmesi

	DLT		**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	samursaḳ	/mr/>/rm/	sarımsaḳ

2.19.2.3. /sḳ /> /xs/

İncelenen */sḳ/ > /xs/* göçüşmesi tablo olarak gösterilmiştir. Sözcükler arasında ayrıca */-ḳ/(ق) > /-x-/ (خ)/(ḫ) akıcılaşma* olayı görülmektedir.

Tablo 169. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */sḳ /> /xs/* göçüşmesi

	DLT		**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
2	sasıḳ	/sḳ/>/xs/	saxsı

2.19.2.4. /pr/ > /rp/

Karahanlı Türkçesinden Azerbaycan Türkçesine tespit edilen */pr/ > /rp/* göçüşmesi tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 170. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */pr/ > /rp/* göçüşmesi

	DLT		AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	yapurġaḳ	/pr/ >/rp/	yarpaḳ

2.20. /r/ ~ /z/ Denkliği

Bu ses denklikleri ilk zamanlar *rotasizm* ve *lambdasizm* olarak anılmıştır. Bunun sebebi ise önceleri Cuvaşça */r/* ve */l/* seslerinin Türkçe */z/* ve */ş/*'den geldiğine inanılmıştır. Bu nedenle /z/'nin /r/'leştiği (rotasizm), /ş/'nin /l/'leştiği düşünülmüştür. Sonrasında Genel Türkçedeki */z/* ve */ş/* seslerinin Mançu-Tunguz ve Moğolcadaki */r/* ve */l/* sesleri denklikleri keşfedildiğinde, Altay Dilleri Teorisinin kurucusu Ramstedt, ilk zamanlar inanılanın aksine Cuvaşça ve Moğolcadaki */r/* ve */l/* seslerinin Genel Türkçedeki */z/* ve */ş/*'den daha eski olduğunu, sonraki süreçlerde bu seslerin */r/* ve /l/'den geliştiği fikrini ortaya atmıştır (Tekin, 1969: 51).

Altayizm çalışmalarında zetasizm (z'leşme), rotasizm (r'leşme) en tartışmalı konulardan biridir. Bu konuyu çözmek adına pek çok çalışma yapılmış olsa da bulunan sonuçlar kesinlik içermez. */r/-/l/*'nin mi yoksa */z/-/ş/*'nin mi daha ilkel olduğu bir bilinmezlik içindedir (Sçerbak, 1987: 282).

Altay Dil Teorisi içerisinde farklı diller arasında bulunan bu denklik, Türkçenin tarihi dönemlerinden Karahanlı Türkçesinde de görülmektedir. Bu bir */r/ > /z/* ya da */z/ > /r/* gelişmesi değildir. */r/ ve /z/* şeklini beraber bulunduran sözcüklerden Azerbaycan Türkçesinde ya /z/'li biçimi, ya */r/*'li biçimi devam etmiştir. Bazı örneklerde ise iki şekilde de karşımıza çıkmaktadır.

Kâşgarlı, özellikle fiillerin söz içindeki */r/* seslerinin /z/'ye çevrildiğini ve iki farklı şekilde söylendiğini, ancak kuralın */r/* ile olduğunu söylemektedir. DLT'de /z/'li kullanımın genellikle Oğuzlar tarafından yapıldığını belirtmiştir (Karahan, 2009: 178).

Karahanlı Türkçesinde *ḳuru-/ḳuzı-, emür-/emüz-* fiilinde görülen denklik, Azerbaycan Türkçesinde *semir-/semiz, doğur-/doğuz-, yor-/yoz-* fiillerinde görülmektedir. Azerbaycan Türkçesinde her iki şekli de kullanılan bu üç fiilin dışında DLT'deki *tamur-, tatur-, emür-* fiillerinin z'li şekilleri *dadız-, damız-, emiz-* kullanılmaktadır. Tespit edilen sözcükler tablo olarak gösterilmiştir.

Tablo 171. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine /r/ ~ /z/ Denkliği

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ
1	emür- *bk:* emüz-	əmiz
2	ḳuru-/bk: ḳuzı-	ḳuru-
3	semri-	səmir-, səmiz-[4]
4	tamur-	damız-
5	tatur-	dadız-
6	toġur-	doğur-, doğuz-
7	yor-	yoz-, yor-

2.21. Ünsüz Benzeşmesi

Zeynep Korkmaz, benzeşme terimini sözcük içerisinde bir sesin nitelik veya boğumlanma noktası bakımından yanyana veya aralıklı duran bir başka sesle benzer ya da eş duruma getirilmesi olayı olarak tanımlamıştır. Benzeşmeyi niteliği bakımından *tam benzeşme, yarı benzeşme, yakın benzeşme, uzak benzeşme, ilerleyici benzeşme, gerileyici benzeşme* olarak alt türlere ayırmaktadır (Korkmaz, 1992: 23).

Günay Karaağaç'a göre benzeşme, bir sözcükte yer alan seslerin çıkış biçimi veya yeri bakımından birbirine yaklaşması, benzemesi durumudur. Karağaç, benzeşmeleri birbirlerine yakın veya uzak olmalarına bağlı olarak *yakın benzeşme, uzak benzeşme*, birbilerinden önce ve sonra oluşlarına göre *ilerleyici benzeşme, gerileyici benzeşme* şeklinde sınıflandırır (Karaağaç, 2018: 189).

Hanifi Vural, Tuncar Böler, art arda duran ya da aralıklı olarak birlikte bulunan iki sesten birinin diğerine tesir ederek onu kendine benzetmesi durumunu *benzeşme* (assimilation) olarak tanımlar. Benzeşmeler derecesine göre *tam benzeşme, yarı benzeşme*, yerine göre *ilerleyici benzeşme, gerileyici benzeşme*, seslerin uzaklığına göre *yakın benzeşme, uzak benzeşme* olarak ayrılmaktadır (Vural, Böler, 2012: 110).

2.21.1. İlerleyici ünsüz benzeşmesi

İlerleyici ünsüz benzeşmesi için dilcilerin görüşleri şu şekildedir: Sözcük içinde önde olan sesin, sonra gelen sesi etkileyerek kısmi ya da tamamen kendisine benzetmesi (Vural, Böler, 2012: 110). Önceki sesin kendisinden daha sonra gelen sesi kendi boğumlanma

[4] Clauson, *semiz* sözcüğünün etimolojik olarak *semri-* sözcüğü ile bağlantılı olduğunu düşünmektedir. (Clauson, 1972: 830)

noktasına yaklaştırması, çekmesi (Korkmaz, 2002: 24). Bir sözcük içerisindeki seslerden birinin kendinden sonra gelen diğerini çıkış yeri veya biçimi bakımından etkileyerek kısmen veya tamamen kendine benzetmesi durumu (Karaağaç, 2018: 189).

2.21.1.1. /-şg-/ > /-şş-/

Eşgek sözcüğündeki sızıcı */ş/* sesi, kendisinden sonra gelen patlamalı */g/* sesini kendisine benzeterek sızıcı hale getirmiştir. Benzeştiren */ş/*, benzeşen */g/* sesidir. Bu benzeşme, önce gelen, benzeştiren ses */ş/*'nin kendisinden sonra gelen benzeşen */g/* sesini benzetmesi bakımından yerine göre *ilerleyici benzeşme*, benzeşen ve benzeştiren seslerin yan yana olması bakımından *yakın benzeşme*, boğumlanma noktası olarak benzeşenin bizzat benzeştirenle aynı sese benzemesi bakımından *tam benzeşme* olarak kabul edilebilir.

Tablo 172. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-şg-/ > /-şş-/* göçüşmesi

	DLT		**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
1	eşgek	/şg/>/şş/	eşşək

2.21.1.2. /-dl-/ > /-dd-/

Ödlek sözcüğündeki sızıcı */d/* (dh) sesi, kendisinden sonra gelen sızıcı */l/* sesini kendisine benzetmiştir. Benzeştiren */d/*, benzeşen */l/* sesidir. Bu benzeşme, önce gelen, benzeştiren ses */d/*'nin kendisinden sonra gelen, benzeşen */l/* sesini benzetmesi bakımından yerine göre *ilerleyici benzeşme*, benzeşen ve benzeştiren seslerin yan yana olması bakımından yakın *benzeşme,* boğumlanma noktası olarak benzeşenin bizzat benzeştirenle aynı sese benzemesi bakımından *tam benzeşme* olarak kabul edilebilir.

Tablo 173. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine */-dl-/ > /-dd-/* göçüşmesi.

DLT		**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**
ödlek	/dl/>/dd/	öddek

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ANLAM BİLGİSİ BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRMA

1. Anlam Olayları

Zeynep Korkmaz anlam olaylarını sözcüklerin bağlı oldukları kavramların ve gösterdikleri anlamların, zamanla ve çeşitli sebeplerle değişmeleri durumu olarak tanımlamakta ve *anlam değişmesi, anlam genişlemesi, anlam kötüleşmesi, anlam kayması, anlam iyileşmesi* örneklerini vermektedir (Korkmaz, 2009: 12).

Doğan Aksan'a göre her bir sözcük, başlangıçta bir temel anlam öğesi karşılamaktadır. Bu sözcüğün zamanla temel kavramından uzaklaşması veya yeni bir kavramı yansıtması durumu da anlam değişmesi olarak kabul edilebilir. Aksan, anlam değişmelerini, *anlam daralması, anlam genişlemesi, başka anlama geçiş, anlam iyileşmesi* ve *anlam kötüleşmesi* başlıkları altında toplamaktadır. (Aksan, 1982: 213).

Günay Karaağaç, dil birimlerinin, dillerin sosyal uzlaşılara dayalı saymaca (sembolik), ve iğretilemeli (metaforik), iki veya çok katmanlı göstergelerindeki değer değişimini anlam değişmesi olarak tanımlamaktadır. Karaağaç, bu hususta anlam değişmelerinin *anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam boşalması, anlam kötüleşmesi, anlam iyileşmesi,* gibi anlam olayları ile gerçekleştiğini belirtir (Karaağaç, 2018: 124).

Bahsedilen bu anlam değişmelerinin gerçekleşmesi uzun zamanlar alır. Bir dilin tarihsel olarak geçirmiş olduğu değişimleri saptamak ve gelişim sürecini ayrıntılı bir şekilde tespit edebilmek için art zamanlı bir inceleme gereklidir. Bu inceleme yöntemi sözcük birimde görülen gerek ses gerek anlam değişikliklerini, art zamanlı olarak belirli kurallar içerisinde birbirleri ile ilişkilendirmeyi hedefler. Dîvânu Lugâti't-Türk'teki sözcüklerin Azerbaycan Türkçesindeki şekil ve anlamları bu doğrultuda incelenmiş ve farklılıklar tespit edilmiştir.

1.1. Anlam Daralmasına Uğrayan Sözcükler

Zeynep Korkmaz, sözcüğün kavram ve anlam kapsamı bakımından bir daralmaya uğraması, eskiden anlattığı şeyin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma gelmesi durumunu anlam daralması olarak tanımlamakta ve şu örnekleri vermektedir: *ET. tawar* "her türlü mal, mülk" *Tü.T. davar* "büyük baş hayvan", *ET. alkış* "övme, metih, kutlama, dua, takdis", *Tü.T. alkış* "el çırparak alkışlamak" vd. (Korkmaz, 2009: 9).

Doğan Aksan, bu anlam olayında sözcüğün eskiden anlattığı nesnenin bir bölümünü, bir türünü anlatır duruma geldiğini, kavram alanının eskiye göre daraldığını belirtmektedir. Aksan, bu hususta Eski Türkçede anlamca geniş ve farklı anlamlar taşıyan *konmak* "yerleşmek, gecelemek, yer tutmak" fiilinin Türkiye Türkçesinde yalnızca "uçan şeylerin yere konması" anlamında kullanıldığını ve anlamının daraldığını belirtmektedir. (Aksan, 1982: 215).

*DLT. ogul > Az.Tü. oğul***:** Türkçede *anlam daralması* olayı denilince ilk akla gelen sözcüklerden birisi, Dîvânu Lugâti't-Türk'te "çocuklar, çocuk" anlamına gelen *oğul* kelimesidir. Eski Türkçede hem kız çocuk hem erkek çocuk için kullanıldığını Orhon yazıtlarında açık bir şekilde görmekteyiz: *Tavgaç bodunka beglik urı oglın kul boltı eşilik kız oglın küŋ boltı.* "Çin halkına beğ olmaya layık oğlun köle oldu, evlenmeye, hanımefendi olmaya layık kızın cariye oldu" (KT D-7). Bu sözcük, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Azerbaycan Türkçesinde de yalnızca "erkek oğlan, erkek çocuk" anlamlarını karşılar hale gelmiş ve anlam daralmasına uğramıştır. (DLT II, 143-6), (ATS II, 2605-3).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine anlam daralmasına uğradığı tespit edilen 90 sözcük şu şekildedir:

DLT: **agıl**: Koyun yatağı, Oğuzlara göre koyun pisliği (DLT I, 73-19), Az.Tü: **ağıl** (is.) Yazın hayvanları koymak için etrafı çevrili, üzeri açık yer. (ATS I, 74-6)

DLT : **axsum** : Sarhoşlukta kavga eden, sarhoş olan, pişman olan (DLT I, 116-18). Az.Tü: **axsum** (sf.) Şarap içen, sarhoş. (ATS I, 107-2).

DLT: **alkış**: Alkış, öğme. (DLT I, 97-23) Az.Tü: **alḳış** (is.) Alkışlamak fiili, el çırparak yapılan övgü ve beğenme ifadesi. (ATS I, 144-2)

DLT: **alpagut**: Tek başına düşmana saldıran, hiçbir yandan yakalanmayan yiğit. (DLT I,144-2) Az.Tü: **alpaut**: (is.) Alpagutlar, Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türk devletlerini oluşturan, Safevi Türk Devleti zamanında Çukursat ve Şirvan bölgesinde yaşayan Türk boyu. (ATS I, 123-2).

DLT: **arın**-: Temizlenmek, istemek ve yunmak; iyileşmek; ot tutunmak (DLT I, 201-7), Az.Tü: **arın**- (f.) : 1. Temizlenmek, temize çıkmak; saf ve berrak olmak, durulmak. 2. Yıkanmak, temizlenmek (ATS I, 212).

DLT: **atın**-: Bir tarafa atılmak, yuvarlanmak; atar gibi görünmek (DLT I, 199-19), Az.Tü: **atın**- (f.) Bir yöne doğru atlama (ATS I, 253).

DLT: **aş**: Yemek, aş (DLT I, 20-10), Az.Tü: **aş** (is.) 1. Pilav. 2. Sütlü pirinçli püre. ATS I, 238).

DLT: **bekle**-: Beklemek, gözetmek; saklamak, hapsetmek; kapatmak. (DLT, III, 292-26) Az.Tü: **bəklə**-: 1. Muhafaza etmek, korumak. 2. Gözlemek. (ADİL I, 271)

DLT: **belinğle**- : Belinlemek, korku ile uykusundan sıçramak, hayvan habersizce bir şeyden korkup sıçrayarak ürkmek (DLT III, 409-19) Az.Tü: **bəlinle**-: Beklenmeyen bir şey karşısında şaşırıp kalmak (ATS I, 420). DLT.*belinğ* düşman gelmesi yüzünden halka düşen ürküntü ve korku (DLT III,370-27). Azerbaycan Türkçesinde bu isim olmamasına rağmen bu isimden türeyen *bəlinle*- fiili yaşamaktadır.

DLT: **bıçuḳ**: Kesik, parçalanmış her şeyin yarısı, buçuk (DLT I, 377-20), Az.Tü: **bıçıḳ**: Testere ile kesilmiş yer (ATS I, 442).

DLT(OĞUZCA) **boy**: Yenilen bir ot, poy otu (Oğuzca) (DLT III,141-6), Az.Tü: **boy**: Boy otunun tohumu (ATS I, 507).

DLT: **bulga**-: Bulandırmak, barıştırmak, bulanıp kusayazmak, öfkelendirmek (DLT III, 289-16), Az.Tü: **bula**-: 1. Bir şeyin her tarafını sulu ve yapışkan bir şeyle sıvamak. 2. Kirletmek, lekelemek. 3. Sıvı olan bir şeyin içine kaşık vb. daldırıp karıştırmak, yumurta döver gibi karıştırmak (ATS I 535).

DLT: **bulgan**-: Bulanmak; kızmak, öfkelenmek, karışmak (DLT II, 238-16), Az.Tü: **bulan**- 1. Duruluğunu, saflığını, şeffaflığını, berraklığını kaybetmek. 2. *mec*. Bozulmak, kötüleşmek, tutulmak. 3.*mec*. coşmak, heyecanlanmak (ATS I, 536).

DLT: **çaruḳla**- : Çarıklamak, Türk çarığı giymek; Çaruk boyuna nisbet etmek (DLT III, 338-1) Az.Tü: **çarıḳla**- : Çarık giymek (ATS I, 663-19).

DLT: **çıgrı**: Çıkrık; değirmen, çark, dolap gibi şeylerin çıkrığı; ip çıkrığı ve her türlü makara; değre, felek (DLT I, 421-10), Az.Tü: **çığrıḳ**: Kuyudan kovayı çekmeye yarayan ve el ile çevrilen alet (dolap)

DLT: **enük**: Hayvan yavrusu, enik; arslan, sırtlan, kurt, köpek yavruları (DLT I, 72-26) Az.Tü: **ənik:** Köpek yavrusu (ATS I, 1128-14).

DLT: **eren**: Er'in kuraldışı çoğul şekli (I, 35-27) Az.Tü: **ərən** 1. Güçlü ve yürekli, kahraman, alp. 2. Gözü pek, düşüncelerini açıkça söylemekten çekinmeyen kimse (ATS 1134-1).

DLT: **erk**: Saltanat, sözü ve buyruğu geçerlik, kudret, iktidar, gücü yeterlik. (DLT I, 43-1) Az.Tü: **ərk**: 1. Bir şahsın yaş itibariyle büyük olması, yakın akrabalığı veya dostluğu (ATS I, 1132-2).

DLT: **erük**: Şeftali, kayısı gibi meyvalara verilen genel ad (DLT I, 69-17) Az.Tü: **ərik**: Anayurdu kadim Türk yurdu Doğu Anadolu'dur. 4-6 m boyunda olup dalları yaygın ve dik, yaprakları yüreksi oval, değirmidir. Çiçekleri pembemsi beyaz ve büyüktür. Çiçekleri yapraklanmadan önce açar (ATS I, 1135-6).

DLT: **esne**- : Esmek; esnemek (DLT I, 288-25) Az.Tü: **əsne**- : Uyku, yorgunluk veya sıkıntı etkisiyle ağzı iyice açarak derin derin nefes alarak anında bırakmak (ATS I, 1148-2).

DLT: **ḳaḳ**: Kurutulmuş nesne (DLT II, 282-13) Az.Tü: **ḳax**: Kurutulmuş meyve, kurutulmuş et Bk: **ḳaḳ** (ATS II, 1924-11).

DLT: **ḳap**-: Kapmak, çalmak; dokunmak, çarpmak, uçurmak; hücum ve defi etmek (DLT II, 4-11) Az.Tü: **ḳap**- 1. Birden bire çekip almak, aniden kapıp almak. 2. Çalmak, gizlice almak, alıp kaçmak (ATS II, 1961- 20).

DLT: **ḳaşan**- Hayvan, at işemesi (DLT II, 155-27), Az.Tü: **ḳaşan**- (At) çişini yapmak (ATS II, 2009-7).

DLT: **ḳat**- : Katmak, karıştırmak; katılaşmak, sert olmak; mihnete ve sıkıntıya düşmek, yorulmak (DLT II, 295-24), Az.Tü: **ḳat**- 1. İlave etmek, eklemek, içine koymak, dökmek, birleştirmek. 2. Karıştırmak (ATS II, 2020-5).

DLT **ḳayın**: Kardaş, hısım ve akraba (Oğuzlar ve uyanlarca) (DLT I, 32-8) **ḳayın**: Karının veya kocanın erkek kardeşi. bk:**ḳeyin**. (ATS II, 2026-11).

DLT: **ḳaz**-: Kazmak, at haşarılanarak ve çamışlanarak ayağıyla yeri kazmak; kazılmak. (DLT II, 10-8) Az.Tü: **ḳaz**-: 1. Herhangi bir aletle toprağı kazmak, oyuk açmak, çukurlaştırmak, derinleştirmek. 2. Çelik kalem vb. ile bir şeyin sathını oymak, nakış yapmak (ATS II, 2038- 6).

DLT: **keçür**-: Evirip çevirmek, başarmak ; bağışlamak. (DLT I, 47-15) Az.Tü: **keçir**- : 1. Yönlendirerek, yol göstererek bir yerden başka bir yere gitmesine yardımcı olmak veya

mecbur etmek. 2. Yanında, kucağında veya sırtında bir şeyin içinden öbür tarafa götürüp çıkarmak (ATS I, 1737 -22).

DLT: **kenğeş**: İşlerde danışma, görüşme, düşünme, tedbir (DLT III, 365-31), Az.Tü: **gənəş-**: Herhangi bir konuyla ilgili birisine danışmak, fikir almak, akıl almak. 2. Sohbet etmek, istişare etmek (ATS 1274-15).

DLT: **kew**-: Gevmek, gevelemek ; gevşetmek (DLT II, 16-12) Az.Tü: **kəv**- Yutulan yiyeceği midesinden çıkararak ağzında yeniden çiğnemek (ATS I, 1280-26).

DLT: **kéyik**: Geyik; yaban hayvanı; aslında yabani olan her şey, eti yenen hayvanlardan ceylan, sıgın, dağ keçisi ve benzer yabani hayvanlar; vahşi, evcil karşıtı; av hayvanı ve av (DLT I, 26-16) Az.Tü: **geyik**: İranın kuzeyi, Kafkasya ve Anadolu'da yaşayan, boynuzları birkaç dala ayrık ve uzun bir tür, maral, geyik (ATS I, 1259-8).

DLT: **ḳız** : Cariye, pahası çok olan nesne, kız çocuk, kız. Bk: **xız**. (DLT I, 7-15) Az.Tü: ḳız: 1. Dişi insan evladı, çocuğun dişisi (ATS II, 2219-16).

DLT: **kişi**: Adam, kişi, insan, kimse, karu, kadın, halk (DLT I, 24-14) Az.Tü: **kişi**:1. Yetişkin adam. 2. Er, yiğit. 3. Adam, şahıs, kimse. 4. *mec*. Mert, namuslu, söz eri. (ATS I, 1807-20).

DLT: **ḳoḳ**- Fena kokmak: kokusu yükselmek; -hastalık- sakinleşmek (DLT II, 293-16) Az.Tü: **ḳox**- 1. Belirli bir koku yaymak. 2. Kötü koku yaymak, kokmak, çürümek (ATS II, 2145-5).

DLT: **ḳon**-: Konmak, bir yere konmak (DLT III, 185-3) Az.Tü: **ḳon**-: Havadan inerek yere oturmak, konmak, bir yerde durmak; inmek (ATS II 2153- 29).

DLT: **ḳop**-: Kopmak, gelmek; kalkmak; bağlamak, çıkmak; baş kaldırmak (DLT II, 4-18) Az.Tü: **ḳop**-: 1. Çekilmek, gerilmek vb. neticesinde kopmak, kırılıp ayrılmak. 2. Ayrılmak, ilişkisini kesmek. 3. Aniden ve şiddetle başlamak, ortaya çıkmak, duyulmak (ATS II, 2156-15).

DLT: **ḳovuḳ**: İçi boş olan her şey, Bk: **kovı, kowı, kowuk**. (DLT III, 164-18) Az.Tü: **ḳovuḳ**: 1. İçi hava ile dolu kabarcık, köpük. 2. İnsan ve hayvan vücudunda sıvı veya öz su ile dolu kesecik. 3. Herhangi bir sebeple deri altında meydana gelen şişlik. 4. Çeşitli maksatlar için kullanılan, içi hava veya su ile doldurulmuş lastik vb. ile yapılan kesecik (ATS II, 2168-23).

DLT: **kön**-: Düzelmek, doğrulmak; yola girmek; inkârdan sonra ikrar etmek; yola çıkmak; (Arguca) yanmak (DLT II, 30-9), Az.Tü: **kön**-: Geri gelmek, geri gitmek (ATS I, 1858-20).

DLT: **kur**-: Kurmak, germek, derlemek, toplamak; himaye etmek (DLT II, 59-6), Az.Tü: **ḳur**- 1. Yapmak, kurmak, ortaya çıkarmak. 2. İnşa etmek, yapmak (ATS II, 2207-18).

DLT: **ḳus**-: Kusmak; solmak, bezikmek (DLT II, 10-28), Az.Tü: **ḳus**-: Yediğini çıkarmak (ATS II, 2214-23).

DLT: **kümüş**: Gümüş, akça, kadın adı (DLT III, 251-19) Az.Tü: **gümüş**: 1. Gümüş. 2. *Kim.* 'ag' sembolü olan, 47 atom numaralı, kıymetli maden. 2. Gümüş ve gümüşten yapılan her türlü şey, gümüş para (ATS I, 1347-20).

DLT: **ogurla**- Vaktinde yapmak; çalmak, hırsızlık yapmak. (DLT I, 300-10) Az.Tü: **oğurla**-: Başkasına ait olan bir şeyi gizlice almak, götürmek. Bk. **cazla**- (ATS II, 2605-21).

DLT: **orna**-: Yerleşmek; yer edinmek, yer tutmak ; (güneş) batmak, kaybolmak (DLT I, 288-12), Az.Tü: **orna**-: Belli bir yere veya bölgeye konuşlanmak, mevzilenmek (ATS II, 2627-19).

DLT: **ot**: Ot, hayvan yemlerinin geneli. (DLT I, 169-24), Az.Tü: **ot**: En çok bir veya iki sene yaşayan, gövdesi odunlaşmayan bir bitki (ATS II, 2635-6)

DLT: **öz**: (I) Öz, kendi, nefs; can, ruh, gönül. (II). Yürek ve karnın içindeki nesne. (III). Ağaç özü (DLT I, 46-6) Az.Tü: **öz**: Şahsı ve kendine ait olan, has ve mensup olan. 2. Kişinin kendi tarafından meydana getirilen, oluşturulan, elde edilen ya da edilmiş. 3. Şahsi. 4. Hususi. 5. Tabii, yakın. 6. Bir işe şahsi olarak katılan. 7. Şahıs zamiri, isim (ATS II, 2670-27).

DLT: **sağ**: Sağ, iyi, tatlı ; temiz, halis ; sağlam, sağ ; sıcak (DLT III, 154-12) Az.Tü: **sağ**: 1. Canlı, diri, hayatta olan. 2. Sağlam, kırığı ve zedesi bulunmayan. 3. *mec*. Saf, bütün temiz (ATS II, 2860- 26).

DLT: **saḳın**-: Sakınmak; düşünmek, sanmak (DLT III, 361-3), Az.Tü: **saḳın**-: Çekinmek, ihtiyatlı davranmak (ATS II, 2869-19).

DLT: **satgaş**-: Rast gelmek, karşılaşma, kavuşma; sataşmak, saldırışmak; (Oğuzlarca) sayışmak, ödeşmek (DLT II, 214-19) Az.Tü: **sataş**-: Sataşmak, tahrik etmek, birinin

moralini bozmak, sinirlendirmek. 2. Namusuna dokunmak, rahatsızlık vermek. 3. Dokunmak (ATS II, 2897-22).

DLT: **segirt**-: Seğirtmek, koşturmak. Bk: **sekirt**- (DLT III, 329-3), Az.Tü: **seyirt**-: Atı 4nala sürmek (ATS II, 2963-29).

DLT: **sıg**-: Sığmak; tesir etmek, koymak, dokunmak (DLT II, 321), **sığ**-: Sığmak, sığışmak (ATS II, 2968-9).

DLT: **sırt**: Kıl, kalın kıl; (Oğuzlarca) bayır, yokuş, sırt, küçük dere (DLT I, 342-11) Az.Tü:**sırt**: (I). Bel, omurgalı, omurgasız İnsan ve hayvanlarda boyundan kuyruk sokumuna kadar olan kısım. (II). Yamacın, tepenin üstü (ATS II, 2974-23/24).

DLT: **sız**-: Sızmak, erimek; -güneş- belirmek, ucu görünmek, arıklamak, zayıflamak. (DLT III, 182-17), Az.Tü: **sız**-: 1. İnce aralık ve gözeneklerden yavaşça akma. 2. *mec*. Gizli olduğu halde belirli ölçüde işitilmek. 3. tıp. Terlemek. (ATS II, 2977-14).

DLT: **sinğ**-: Sinmek, hazmedilmek; girmek, işlemek; saklanmak, sahibine sormaksızın bir bölgeye girip sinmek (DLT III, 391-15), Az.Tü: **sin**- 1. Kendini göstermeme amacıyla büzülmek, saklanmak, pusmak. 2. Çökmek. 3. Bir şey tutarak eğilmek. 4. *mec*. Susmak, kormak, cesaretini kaybetmek (ATS II, 2997-5).

DLT**soḳ**-: Sokmak, delmek, döğerek inceltmek, toplamak (Oğuzca). Bk: **suḳ**- (DLT II, 18-16), Az.Tü: **sox**-: 1. İçine, arasına girmesini sağlamak. 2. Daldırmak. 3. Bir yere girdirmek, saplamak, batırmak, geçirmek (ATS II, 3014-20).

DLT: **sonğ**: Bir adamın çoluğu çocuğu; her şeyin ve her işin sonu; sonra (DLT III, 357-23), Az.Tü: **son**: 1. Bir şeyin bitişi, nihayeti. 2. Zamansal olarak bitiş, nihayet. 3. Akıbet. 4. *mec*. Ölüm, son nefes. 5. En son çıkan, taze, en yenisi (ATS II, 3019-3). Bu sözcük, "bir şeyin bitişi, nihayet" anlamlarını muhafaza ederken, "bir adamın çoluğu çocuğu" anlamını kaybetmiştir.

DLT: **sor**-: (sorgu) Sormak, aramak (Oğuzca) (DLT III, 181-25), Az.Tü: **sor**-: Birine soru yöneltmek ve bir konu hakkında bilgi istemek, sual etmek (ATS II, 3022-15)

DLT: **soruğ**: Sorma, soru, arama; kaboyalan bir şey, aranan (DLT II, 184-15), Az.Tü: **sorğu**: 1. Sorma, soru sorma. 2. Muhakame yapma, sorma (ATS II, 3022-5).

DLT: **sök**-: Sökmek, yarmak, yırtmak; diz çökmek (DLT II, 22-2), Az.Tü: **sök**-: 1. Yapılan bir şeyi parçalara ayırmak, dağıtmak. 2. Dikişleri açmak, sökmek. 3. Ham olan

toprağı işlemek, sürmek. 4. Işıklanmaya, aydınlanamya (hava) başlamak. 5. *mec*. Parçalamak, dağıtmak (ATS II, 3029-19).

DLT'deki *sök-* fiilinin "sökmek, yarmak, yırtmak" anlamları Azerbaycan Türkçesinde korunurken "diz çökmek" anlamı artık kullanılmamaktadır. Ancak burada sözünü ettiğimiz *sök-* 'diz çökmek' anlamı, *çök-* fiilinde yaşamaktadır. Fiil ile ilgili *s/ç* denkliğinden bahsetmek mümkündür. Clauson *çökür-* 'to make (a camel or person) kneel' [bir deveye veya insan diz çöktürmek] maddesinde fiilin bir diğer biçimi olarak *sökür-* sözcüğünü göstermiştir (Clauson, 1972: 416). Fiil Orhon metinlerinde de şu şekildedir: *Başlıgıg yüküntürmiş tizligig sökürmiş* "Başlıya baş eğdirmiş, dizliye diz çöktürmüş." (BK D-13), DLT'de ise*; Er begge sökündi* "adam beyin önünde diz çöktü" (Atalay, 2019:II, 154-7)

DLT: **suvıḳ**: Sıvık, cıvık, sulu; durultularak akar haline getirilen her şey; ağaç ve kuyruk gibi şeylerin up uzun ve çırıl çıplak kalmış hali (Kıpçakça). Bk: **suvuḳ**. (DLT III, 164-14), Az.Tü: **sıyıḳ**: Yarı yarıya katılığını kaybedip durulmuş durumda olan, seyyal, sıvı, akışkan (çamur, hamur vb) (ATS II, 2975-13).

DLT: **sünğü**: Süngü, mızrak, kargı (DLT III, 337-7), Az.Tü: **süngü**: Tüfek namlusunun ucuna takılan küçük kılıç biçiminde olan delici silah (ATS II, 3087-6).

DLT: **tap-**: Tapmak; hizmet etmek; bulmak, sezmek, kaybolanı bulmak (DLT III, 222-1), Az.Tü: **tap-**: 1. Arama sonucu meydana çıkarmak. 2. Kaybettiği, unuttuğu bir şeyi tekrar elde etmek, almak, bulmak. 3. Kaybolmuş bir kimseyi bulmak. 4. Elde etmek. 5. *mec*. Görmek, hissetmek. 6. *mec*. Birisini bir vaziyette, durumda görmek. 7. *mec*. Elde etmek, nail olmak (ATS II, 3207-22).

DLT: **tarıg**: Ekin, bitki; arpa, buğday; tane, tohum; zahire (Türklerce); darı (Oğuzlarca) (DLT II, 74-28), Az.Tü: **darı**: Tohumları buğday gibi besin maddesi olarak kullanılanilen, bir veya çok yıllık, kültürü yapılan otsu bir bitki (ATS I, 789-21).

DLT: **tart-**: Tartmak; cezbetmek; çekmek, uzatmak, germek ; getirmek, almak, çıkarmak (DLT III, 426-6), Az.Tü: **dart-**: 1. Bir şeyi el veya başka bir şeyle tutup kendine ya da bir kenara çekmek. 2. Kapıp almak. 3. Zorla çekmek, kendisi ile beraberinde götürmek. 4. Germek (ATS I, 792-22).

DLT: **taş**: Dış; taşra, gurbet; geniş açıklık, yabancı yer, yazı (DLT III, 152-9), Az.Tü: **dış**: Bir şey veya yerin ötesinde olan yer, dışarısı (ATS I, 877-23).

DLT: **tawar**: Mal, mülk; eşya. Bk: **tavar** (Oğuzlar ve uyanlarca) (DLT III, 310-24, Az.Tü: **davar**: Küçükbaş hayvan (ATS I, 804-6).

DLT: **tawarlığ**: Mallı, mal sahibi (DLT I, 495-4), Az.Tü: **davarlı**: Davarı olan (ATS I, 804-10).

DLT: **teg**-: Değmek; dokunmak; ermek, erişmek, varmak; yakalamak; düşmek; hücum etmek. II, 19-24, Az.Tü: **dey**-: 1. Dokunmak, temas etmek. 2. Ulaşarak bir şeye dokunmak. 3. *mec*. Kötü tesir etmek, dokunmak, tahrif etmek (ATS I, 872-17).

DLT: **tepret**-: Tepretmek, teprendirmek; kıpıldatmak, saldırmak; (deve) sıçratmak (DLT II, 330-3), Az.Tü: **tərpət**-: 1. Kıpırdatmak, hareket ettirmek. 2. Gitmek için hareket ettirmek (ATS II, 3290-4).

DLT: **tik**-: Bir şeyi delmek, türtmek, sokmak; (ağaç) dikmek; bir şeyi dikeyleştirmek; (dikiş) dikmek (DLT III, 229-9), Az.Tü: **dik**-: Yetiştirmek amacıyla bitkiyi toprağa yerleştirmek (ATS I, 888-26).

DLT: **toḳluḳ**: Tokluk; İnsanda başı saçsız, hayvanda başı boyunsuz olma (DLT I, 469-3), Az.Tü: **toxluḳ**: 1. Aç olmama, tok. 2. *mec*. Kibirlilik (ATS II, 3327-5).

DLT: **toḳımaḳ**: Tokmak, çamaşır tokmağı (DLT III, 177-7), Az.Tü: **toxmaḳ**. 1. Elbiseyi, çamaşırı vb. suyun içinde döverek temizlemeğe yarayan, bir tarafı kalın ve yassı ağaç parçası, çamaşır tokmağı (ATS II, 3328-7).

DLT: **tög**-: Döğmek, inceltmek, dövmek (DLT III, 184-11), Az.Tü: **döy**-: 1. Eziyet ve cezalandırma için birinin el veya vucuduna vurmak, dövmek (ATS I, 966-7).

DLT: **topıḳ**: Topuk; top, çevğenle vurulan top, topaç (DLT III, 61-12), Az.Tü: **topuḳ**: Ayağın arka bölümünde bulunan şişkince yer; ayak bileği, aşık (ATS II, 3339-8).

DLT: **tuzaḳ**: Tuzak (DLT III, 304-14), Az.Tü: **duzaḳ**: 1. Kuş, yabani hayvan yakalamak amacıyla kullanılan alet, tuzak (ATS I, 981-6).

DLT(Oğuzca) : **uç**: Bir nesnenin tükenmesi, bitmesi (Oğuzca); uç; kenar (DLT I, 44-10), Az.Tü: **uc**: 1. Bir şeyin ince, sivri batıcı olan tarafı. 2. Kumaş, elbise kenarı. 3. Bir şeyin bitiş kısmı. 4. Son, nihayet. 5. Baş, tepe (ATS II, 3395-3).

DLT: **ulug**: Ulu, büyük, yüce; büyüklük. bk: **ulug**. (DLT III, 69-1), Az.Tü: **ulu**: Çok büyük, en büyük (ATS II, 3406-14).

DLT: **urıla**-: Bağırmak, sesini yükseltmek. Bk: **urla**-, **yurla**-, **orılaş**-, **orlaş**. (DLT I, 309-6), Az.Tü: **urla**-: Koyunları suya sesleyerek suya indirmek (ATS II, 3411-18)

DLT: **yap**-: Örtmek, kapamak; kurmak, yapmak (DLT III, 57-12), Az.Tü: **yap**-: 1. Pişmek amacıyla tandırın duvara yapıştırmak. 2. *kl*. Yapmak, etmek. 3. *kl*. Kurmak, meydana getirmek (ATS II, 3562-5).

DLT: **yançık**: Torba, kese (DLT II, 250-18), Az.Tü: **yancuḳ**: Abanın yan taraflarında bulunan cep (ATS II, 3553-16).

DLT: **yaran**-: Yaranmak, yaltaklık etmek, koşakta koşturularak alıştırılmak (DLT III, 20-17), Az.Tü: **yaran**: Birinin hoşuna gitmek için tavır ve hareketlerini onun istek ve arzusuna göre uydurmak (ATS II, 3566-17).

DLT: **yaraş**-: Uyuşmak, anlaşmak; yaraşmak (DLT III, 20-17), Az.Tü: **yaraş**-: Uygunluk olmak (ATS II, 3568-4).

DLT: **yarış**-: Yarışmak, yarış etmek, at yarışı yapmak, üleşmek (yarı yarıya) (DLT III, 10-19), Az.Tü: **yarış**-: Bir işte birincilik ve birbirini geçme için çalışmak, yarışmak (ATS II, 3580-8).

DLT: **yaz**-: Şaşmak, yanılmak; çözmek; (Oğuzca) yazmak (DLT III, 111-30), Az.Tü: **yaz**-: 1. Kağıt veya başka bir şey üzerine yazı işaretleri işlemek. 2. Bir şey yazı metnini hazırlamak. 3. Bir şeyle ilgili yazılı metin vermek. 4. Edebi, ilmi eser yaratmak (ATS II, 3606-23).

DLT: **yazıl**-: Açılmak, yayılmak; yalabımak, güzelleşmek, çözülmek (DLT II, 285-28), Az.Tü: **yazıl**-: 1. Kağıt veya başka bir şey üzerine işaretlerle ifade olunmak. 2. Bir şeyin yazılı metni hazırlanmak (ATS II, 3606-3).

DLT: **yém**: Azık, yemek, taam (DLT III, 144-24), Az.Tü: **yém**: 1. Hayvanlara verilen yiycek (ATS II, 3618-24). Genelden özele.

DLT: **yıgaç**: Ağaç, Ağaç parçası; erkeklik aygıtı; fersah (eski bir yer ölçüsü) (DLT I, 14-1), Az.Tü: **ağac**: 1. Ağaç. 2. Değnek, sopa, baston. (ATS I, 59-2).

DLT: **yıgaçlıḳ**: Ağaçlık, ağaç olan yer; kereste bulunan yer (DLT III, 38-17), Az.Tü: **ağaclıḳ**: Ağaç biten saha, ağaç olan (ATS I, 61-13).

DLT: **yumgaḳ**: Yumak, yuvarlanana ve yuvarlak olan şeyler (DLT III, 44-6), Az.Tü: **yumaḳ**: Top şeklinde sarılmış iplik, bez, tel (ATS II, 3670-1).

DLT: **yumuş**: Hizmet, vazige; elçilik (DLT III, 12-8), Az.Tü: **yumuş**: Bir nesne veya bir kimsenin yaptığı iş, görev (ATS II, 3675-7).

1.2. Anlam Genişlemesine Uğrayan Sözcükler

Zeynep Korkmaz'a göre anlam alanı dar olan bir sözcüğün zaman içerisinde bulunduğu kavram alanı içinde genişleyerek daha genel bir anlam kazanması olayıdır. Korkmaz, bu hususta *ET. oltur* "tahta çıkmak, tahta oturmak" > *Tü.T. otur* "oturmak" ve *EAT. danış-* "bir konu hakkında görüş almak" > *Az. Tü. danış-* "konuşmak söylemek" örneklerini vermektedir (Korkmaz, 2009: 10).

Doğan Aksan, bir göstergenin temelde bir nesnenin, bir işin bir bölümünü, ya da bir türünü gösterirken zaman içerisinde o nesnenin bütününü veya bütün türlerini anlatır duruma gelmesini *anlam genişlemesi* olarak tanımlamaktadır; Bu konuda Alm. *Nadel* sözcüğünün eskiden "dikiş iğnesi, örgü iğnesi" anlamına gelirken bugün iğnenin her türlüsünü anlamca karşılamasını örnek göstermektedir (Aksan, 1982: 123).

Günay Karaağaç, Anlam alanı dar olan bir sözcüğün zaman içerisinde ilişkisi bulunduğu kavram alanı içerisinde yayılarak daha geniş ve daha genel bir anlam kazanması olayını anlam genişlemesi olarak tanımlamaktadır. Karaağaç, *anlam genişlemesi* olayında kelimenin anlamında, alt anlamdan üst anlama geçiş olduğunu belirtir. (Karaağaç, 2018: 128).

*DLT. açlıḳ > Az.Tü. açlıḳ***:** "Dîvânu Lugâti't-Türk'te *açlıḳ* sözcüğü yalnızca "aç olmak, açlık" kavramını karşılarken Azerbaycan Türkçesinde "kıtlık, yoksulluk" anlamlarını sonradan kazanarak anlam genişlemesine uğramıştır. (DLT I, 114-3), (ATS I, 34-2).

DLT. açığ > Az.Tü. acı: DLT'de "acı, acı olan her nesne, ekşi" anlamına gelen sözcük, Azerbaycan Türkçesinde "1. Tadı güzel olmayan, ağzı veya boğazı yakan, 2. *mec.* Üzüntü verici, dokunaklı, keskin, etkileyici, 3. *mec.* Izdıraplı, meşakkatli, dert ve eziyetle dolu, felaketli, 4. *mec.* Kötü, kaba, hoşa gitmeyen. 5. is. Dert, felaket, musibet, elem" Anlamlarındadır. Eski Türkçede yalnızca tat ve duyu kavram alanına yönelik "acı" ve "ekşi" anlamlarını karşılarken Azerbaycan Türkçesinde "ızdırap, dert, eziyet, felaket, kötü olan, kaba, elem, musibet" gibi mecazi anlamlar kazanmış ve çok zengin bir anlam genişlemesine uğramıştır. Öte yandan "ekşi" anlamını Azerbaycan Türkçesinde sürdürmemektedir. (DLT I, 63 -10), (ATS I, 30-3).

DLT. sag- > Az.Tü. sağ-: DLT'de sag- "sağmak" anlamına gelen sözcük, Azerbaycan Türkçesinde "hayvanların memesinden süt sağmak" *mec.* "birinin parasını veya malını sürekli elinden almak" anlamlarındadır. *Sag-* fiilinin hayvanı sağarak sütünü elde etmek temel anlamı, birinin devamlı parasını ve malını almak, ondan faydalanmak durumu benzerlik kurularak Azerbaycan Türkçesinde anlam genişlemesine uğramıştır. (DLT III, 154-12), (ATS II, 2860-26).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine anlam genişlemesine uğradığı tespit edilen 416 sözcük şu şekildedir:

DLT. **aba**: Ana (oğuzca) (DLT I, 86 – 11) Az.Tü. **aba:** Baba, büyük kız kardeş, abla, hürmet göstermek için yaşça büyük kadınlara da denir. (ATS I, 13-2)

DLT. **açuḳlug**: Açıklık (DLT I, 150- 2) Az. Tü. **açıklıḳ** saha, düzlük, meydan. 2. Karşılıklı iki şey arasındaki mesafe, iki şey arasında bulunan mesafe. 3. Aydınlık, temizlik, Bulutsuzluk, kapalı olmama durumu. 4. Örtüsüz açık. Kapalı olmayan şeyin hali. 5. Rengin koyu olmaması durumu. 7. Kolay anlaşılır olma durumu (ATS I, 159-4).

DLT. **adaḳlıḳ** : Üzüm bağlarında çardak ayakları yapmak için kullanılan ağaç. Az. Tü. **ayaḳlıḳ** (is): 1. Dikine duran veya koyulan şeylerin dayanağı. 2. Ayakkabının yüz kısmı 3. *hlk.* Merdiven (ADİL I 176-3).

DLT. **adhaḳ**: ayak bk: **ayaḳ**, **azaḳ.** (DLT I, 32 -13) Az. Tü. **ayaḳ** (is) 1. İnsan ve hayvanın yürümesine hizmet eden beden uzuv 2. Yarım metreye yakın uzunluk, ayak ölçüsü, 3. Sürat, adım. 4. Masa sandalyenin, bazı eşyaların ayakta durmasını sağlayan dayanaklar. 5. Dikine duran bazı şeylerin yere değen kısımları, 6. Çay ve akarsuların aşağı kısmı. 7. Defa, kere, 8. Tuvalete çıkma, tuvaleti giderme işi. 9. Değersiz, kifayetsiz, kıymetsiz yaramaz mal (ADİL I, 171-2).

DLT. **adhaḳlan**-: Ayaklanmak, ayak sahibi olmak. (DLT I, 293- 27) Az. T: **ayaḳlan**- (f): 1. Ayaklanmak, ayağa kalkmak, harekete hazır olmak. 2. İsyan etmek, başkaldırmak, 3. Gitmeye başlamak. 4. Çiğnenmek, ayaklar altına alınmak. 5. Cesaretlenmek, cesarete gelmek, yüreklenmek (ATS I, 279-3).

DLT: **adhıg** (DLT I,63-20) ayık, sarhoşluktan ayılan kişi. Az.Tü: **ayık**: 1.Baygınlığı, mestliği geçmiş, aklı başında. 2. Uykuda olmayan, uyanık. 3. *mec.* Gözüaçık, aklı başında kendisini kandırmayan, ihtiyatlı, sağlam fikirli (ADİL I, 179).

DLT: **adhır**- : seçip ayırmak, ayırmak (DLT I, 128-14) Az. T: **ayır**- (f.): bütün halde olan bir şeyi parçalamak veya bir kısmını almak. 2. İlişkisini kesmek, birbirinden uzaklaştırmak. 3. Kavga veya münakaşa edenlerin her birini bir tarafa çekerek uzaklaştırmak. 4. Başkalarından, diğerlerinden uzaklaştırmak, tecrit etmek, 5. Yarmak, parçalamak, kesmek. 6. Seçmek. 7. Tahsis etmek, emrine vermek. 8. Diğerlerinden farklı hale getirmek. (ATS I, 286-4).

DLT: **adhrıl**- : ayrılmak. (DLT I, 247-7) Az. T (f.) **ayrıl**-: 1. Ayrı düşmek, uzaklaşmak. 2. Vedalaşmak, veda etmek. 3. Artık görüşmemek, ilişkiyi kesmek. 4. Hayalinden , aklından çıkarmak, düşünmemek, terk etmek. 5. Kopmak. 6. Çekilmek, yerini terk etmek. 7. Bölünmek. 8. Beraberken birbirinden ayrılmak ve bağımsız yaşamaya başlamak. 9. Aralarındaki evlilik bağını koparmak. 10. Herhangi bir özelliğine göre diğerlerinden seçilmek, farklı görünmek. (ATS I, 290-32).

DLT: **agır**: Ağır. (DLT I, 198-8), Az.Tü: **ağır** (sf.) 1. Tartıda, ölçüde çok gelen, hafif olmayan, yerinden zor kaldırılan, sakil. 2. Güçlü, etkili, şiddetli. 3. Zor, çok zor, zahmetli, güç, 4. *mec*. Eziyetli, meşakkatli, mahrumiyetle dolu, kederle dolu. 5. *mec*. Muhkem, sert, çok ciddi, amansız. 6.*mec*. Dayanılmaz, tahammül edilmez, katlanılmaz. 7. *mec*. Çok ciddi sonuçlar doğurabilen veya büyük cezaya sebep olabilen, çok büyük. 8. *mec*. Sonucu tehlikeli, korku ve ürküntü veren, çok ciddi. 9. Zor, rahatsız edici. 10. Yavaş yavaş, ağır ağır, hızlı olmayan, yavaş hareket eden, ağır davranan. 11. *mec*. Sıkıntılı, kasvetli hava oluşturan. 12. *mec*. Çokluk büyüklük anlamında (ATS I, 114-2).

DLT: **agırlan**- : Ağırlanmak, ikram edilmek; pahalı bulunmak (DLT I, 292-1), Az.Tü: **ağırlan**- (f.) 1. Şiddeti, baskısı, ağırlığı artmak. 2. Her türlü ihtiyacı ve rahatı sağlanmak, saygıyla konuk edilmek, ihtimam gösterilmek. (ATS I, 77-23).

DLT: **agız:** Ağız (I,43-12), Az.Tü: **ağız** (is.): İnsan ve hayvanların yüzlerinin alt kısmında olup yemeğe ve ses çıkarmaya yarayan delik. 2. Kapların, içi boş eşyaların dışa açılan tarafı. 3. Ateşli silahların namlusunun ön tarafındaki delik. 4. Kesici aletlerin keskin tarafı. 5. Bir yerin girilebilecek veya geçilecek tarafı. 6.Bir yerin veya şeyin ön tarafı, yakın tarafı. 7. Bir şeyin kenarı, yakın tarafı. 8. Irmağın denize dökülen kısmı. 9. Sayılara takılarak "defa","kere" anlamını kazandırır. 11. Körfez, liman, koy gibi yerlerin açık kısmı. 12.

Bölgelere ve mesleklere göre değişen söyleyiş şekilleri ve kelime hazinesi, şive, diyalekt. (ATS I, 79-3)

DLT: **ağrığ**: Ağrı. (DLT I, 98-6). Az.Tü: **ağrı**: (is.) Vücudun bir yerinde duyulan sızı, sancı, acı. 2. *mec*. Keder, gam, dert, ızdırap duygusu. 3. Memnuniyetsizlik, gönül kırıklığı. (ATS I, 92-3)

DLT: **axsa**- : Aksamak, topallamak. (DLT I, 276-18) Az.Tü **axsa**- (f.) 1. Aksamak, bir ayağın kısa, sakat veya ağrımasından dolayı sekerek yürümek, topallamak. 2. *mec.* İlerlememek, iş yolunda gitmemek, geride kalmak, gecikmek, işi yapıp bitirmemek. 3. Bir kusuru olmak (ATS 107-12).

DLT: **axsat**- aksatmak. I, 262 -11 (dizin s.14) Az.Tü: **axsat**- (f.) 1. Aksamasına sebep olmak. 2. *mec*. Engel olmak, bir işin yolunda gitmemesine , geri kalmasına sebep olmak. ATS. s. 107

DLT: **ak**: Ak, beyaz bk: **ürüng**. (DLT I,81-9), Az.Tü: **ağ** (sf.) 1. Beyaz, rengi beyaz olan. 2. Temiz, lekesiz. 3. *mec*. Pak, namuslu. 4.*sf*. Bazı şeylerde beyaz kısım. (yumurtanın akı) (ATS I, 56-2)

DLT: **akın**: Sel, akıntı. (DLT I,15-19), Az.Tü: **axın** (is.) 1. Akma, seyir, gidiş, akım. 2. Sel, akın; izdiham, kalabalık. 3. Akıp gitme, akaç, dere; lağım. 4. *mec*. Toplu hücum, üşüşme. 5. Sürekli değişme (ATS I, 104-23)

DLT: **akındı**: Akıntı. (DLT I, 140-13), Az.Tü: **axıntı** (is.) 1. Akıntı, sızıntı, bir tarafa doğru hareket eden su, hava veya elektrik kütlesi. 2. Su ile akıp bir yerde toplanan şeyler, suyun kendisiyle birlikte sürüklediği maddeler. 3. Kayıp, sızıntı, sızma (ATS I, 104).

DLT: **al**: Hanlara bayrak, devlet adamlarının atlarına eğer örtüsü yapılan turuncu ipek kumaş. (DLT I,81-16), Az.Tü: **al** (is.) Bir tür bez (ATS I, 121).

DLT: **al**- : Almak, (DLT III, 162-18), Az.Tü: **al**- (f.) 1. El ile tutup götürmek, kaldırmak, çabucak kapmak, tutmak, yakalamak, avlamak. 2. Yapmak için kabul etmek. 3. Satın almak. 4. Kaldırmak, götürmek, çıkarmak. 5. Faydalanmak, kullanmak, istifade etmek. 6. Rütbe, nişan, derece, makam kazanmak. 7. Ele geçirmek, istila etmek, işgal etmek. 8. Evlenmek. 9. Yemek, içmek, tatmak. 10. Dahil etmek, kabul edilmesini sağlamak (ATS I, 149-3).

DLT: **al**: Al renk, (DLT, (DLT III 162-18), Az.Tü: **al** (is.) : 1. Parlak kırmızı renk, kızıl. 2. Kadınların yüzlerine sürdükleri pembe toz, allık (ATS I, 121)

DLT: **ala** : Ala, alaca, ala tenli, alaca tenli kişi. Bir çeşit deri hastalığından vücudunda alacalar olan kişi, cüzzam hastalığı (DLT I, 81-28), Az.Tü: **ala** 1. Renkli. 2. Alacalı. 3. Lekeli, benekli, 4. Ela (göz) 5. Hastalık sonucu vücutta oluşan beyazlık (ATS I, 121).

DLT: **alım**: Alacak; borç (DLT I, 44-1), Az.Tü: **alım** (İs.) 1. Alacak, talep. 2. Bir kucak; istiap haddi, alabileceği kadar (ATS I, 129).

DLT: **ana**: Ana Bk: **aba.** (DLT I, 32-29), Az.Tü: **ana**: *Hit*. "anna- , anni- " sözünden 1. Çocuğu olan kadın, anne, valide, mader. 2. Yavrulamış olan dişi hayvan 3. Aziz, muhterem, saygıdeğer kadın. 4. Yaşlı kadınlara saygıyla seslenme ifadesi. 5. *mec*. Bir şeyin esas kısmı, asıl bölümü, merkezi, kökü. (ATS I, 166)

DLT: **anğla**-: Anlamak (Oğuzca) (DLT I, 290-10), Az.Tü: **anla**- (f.) 1. Akıl erdirmek, kavramak, idrak etmek. 2. İncelemek, araştırmak, öğrenmek. 3. Birinin duygularını bilmek, duymak, hissetmek. 4. Bir konuda belirli bir düşüncesi, belirli bir fikri olmak. 5. Farkına varmak, fark etmek (ATS I, 179).

DLT **ara**: Ara, arasında (DLT I, 87-19), Az.Tü: **ara**: 1. İki şeyi birbirinden ayıran uzaklık, açıklık. 2. İki olguyu iki olayı birbirinden ayıran zaman, fasıla. 3. Sürenin bir parçası, vakit, zaman. (ATS I, 193-12)

DLT: **arguç**: İnsanın aldandığı nesneler. (DLT I, 95-9) Az.Tü: **arḳuç:** Yanıltma özelliği olan, sofistike. 2. Kendini beğenme, başkalarından üstün tutma, büyüklenme, benlik, gurur. (ATS I, 214-23)

DLT: **arığ**: Temiz (DLT I,12-23), Az.Tü: **arı** (sf.) 1. Temiz, duru, saf, parkal, pak. 2. Mukaddes, dini. 3. Gerçek, halis, katıksız, su katılmamış (ATS I, 210).

DLT: **arıt**- : Temizlemek (DLT I, 208-9), Az.Tü: **arıt**- (f.) : Yıkamak, temizlemek; saflaştırmak (ATS I, 212).

DLT: **art**-: Artmak. (DLT III, 425-10) Az.Tü: **art**- : 1. Çoğalmak, fazlalaşmak. 2. Büyümek, artmak, yükselmek, şiddetlenmek. 3. İlerlemek. 4. Kabarmak, 5. Eklenmek, katılmak, ilave edilmek. 6. Büyümek, boy artmak. (ATS I, 222-3)

DLT: **artaş**- : Birbirini bozmak (DLT I, 230-25), Az.Tü: **artaş**- (f.) Bozuşmak, karşılıklı olarak birbirini kötülemek (ATS I, 219).

DLT: **artuḳ-**: Fazla, ziyade. (DLT II, 99-3) Az.Tü: **artık**: (sf. ve zarf.) 1. Fazla, ziyade, istenenden çok, 2. Artan, geriye kalan, kusur. 3. Çok. 4. Değerli, üstün. 5. *Sf*. Bundan sonra, bundan fazla, şimdi. 6. Kafi, yeter. (ATS I, 220-12)

DLT: **arwa-** : Büyü yapmak, efsunlamak. (I, 283-21) Az.Tü: **arva-** : 1. Büyü ile etki altına almak, efsunlamak. 2. *mec*. Çekiciliği ile etkisi altına almak, birini kendine bağlamak. ATS I, 224-23)

DLT: **as-** : Asmak. (DLT I, 173-20) Az.Tü: **as-** 1.Bir şeyi yüksek bir yere iliştirip, herhangi bir şekilde raptedip aşağı sarkacak şekilde takmak, sallandırmak. 2. Dar ağacından asarak idam etmek. (ATS I, 231-12)

DLT: **aşuḳ**: İnsanın aşığı, topuğu, topuk kemiği (DLT I, 66-30) Az.Tü: **aşık** : (is.) 1. Ayak bileğinde bulunan kemiklerden hareketli bir kemik , aşık kemiği, 2. Koyunların ve keçilerin dizlerinden çıkan ve çocukların oyun oynadıkları oynak kemik. 3. Tüfeğin tetiği ile çakmağı arasındaki madeni parça. ATS I, 240-12)

DLT: **at-** : Atmak. (DLT I, 170-10) Az.Tü: **at-** : Bir şeyi elden bırakıp az çok fırlatmak. 2. Bir şeyi yüksek bir yerden aşağıya fırlatmak, bırakmak. 3. Hapse atmak, hapse tıkmak. 4. Terketmek, bırakmak. 5. Vazgeçmek, terk etmek. 7. Tüfek, tabanca ile ateş açmak. 8. *mec.* (Tüfek, tabanca vb. ile) vurmak, öldürmek, yaralamak (ATS I, 256-23).

DLT: **ata**: Baba, ata (DLT I,32-28)Az.Tü: **ata**: 1. Çocuğu olan erkek, peder. 2. *mec.* Bir görüş, fikir, düşünce vb.nin kurucusu, önder, yol gösteren. 3. Besleyip büyüten, himaye eden. 4. Yaşlı birine saygı ifadesi olarak seslenme şekli (ATS I, 247-23).

DLT: **ataç**: Büyüklük gösteren çocuk. Az.Tü: **atac** : 1. Büyüklük gösteren çocuk, büyük gibi davranan çocuk. 2. Atalardan gelen, atalarla ilgili (ATS I 247-32).

DLT: **atış**- Atışmak (DLT I, 180-11), Az.Tü: **atış-** (f.) 1. Karşılıklı olarak birbirine kurşun sıkmak. 2. Ateşli silahlarla vuruşmak. 3. Nişancılıkta yarışmak. 4. *mec.* Ağız dalaşı yapmak (ATS I, 253-12).

DLT: **aydınğ** : Aydın, ay aydınlığı (DLT I, 117), Az.Tü: **aydın:** (sf.) 1. Işıklı , aydınlanmış. 2. Mehtaplı gece, aydınlık, ışıklı gece. 3. Nurlu, ışık saçan; parlak. 4. Bulutsuz, temiz, açık. 5. Açık, anlaşılır, aşikâr, vazıh. 6. Mesut, sevinçli bahtiyar (ATS I, 282-3).

DLT: **av**: Av (Oğuzca) I,32-2), Az.Tü: **av** :1. Karada, denizde, gölde veya akarsularda evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi. 2. Bu şekilde elde edilen hayvan (ATS I, 262).

DLT: **awla-**: Avlamak (DLT I, 287-6), Az.Tü: **avla-** (f.) 1. Av neticesinde bir şeyi elde etmek, tutmak, yakalamak. 2. *mec*. Tuzağa düşürmek, hileyle ele geçirmek (ATS I, 261).

DLT: **az-** : Azmak, yoldan çıkmak (DLT I, 173-11), Az.Tü: **az-** (f.) 1. Yolunu kaybetmek. 2. Yolunu şaşırdığından dönüp durmak; tesadüfen başka bir yere gitmek. 3. Ahlaksızlaşmak, ahlakı bozulmak, normal davranışların dışına çıkmak . 4. Küstahlaşmak, yüzsüzleşmek (ATS I, 299-15).

DLT: **az**: Az (DLT I, 75-25), Az.Tü: **az** (sf.) 1. Belirli bir ölçünün altındaki miktar, çok olmayan, cüzi. 2. Nadir, arada bir, zaman zaman. 3. Eksik, noksan. 4. Seyrek (ATS I, 291).

DLT: **azıt-**: Yoldan çıkarmak. azıtmak (DLT I, 209-2), Az.Tü: **azıt-** (f.) Şaşırtmak, yanıltmak, yolunu şaşırmasına ve kaybolmasına sebep olmak; evden uzaklaştırmak, kaybolmasını sağlamak (ATS I, 298).

DLT: **bag**: Bağ, üzüm asması (DLT III, 152-27), Az.Tü: **bağ** (is.)1. Üzüm bahçesi; meyve bahçesi. 2. Yazlık ev. (ATS I, 300-12).

DLT: **bag**: Bağ, düğüm, bağlanacak ip vb.; odun ve benzeri bağlamları ,(DLT III, 152-28), Az.Tü: **bağ**: 1. Bağ, çene bağı, sakındırık; ip, kaytan, sicim, urgan; sargı. 2. Bağ, ilişki. 3. Demet, yığın, birçok. 4. Deste, bağlam (ATS I, 313).

DLT: **bagla-** : Bağlamak (DLT III, 292-10), Az.Tü: **bağla-** (f.) 1. İp, zincir veya başka bir şeyle sarmak, tutturmak. 2. Düğümlemek, düğüm yapmak, iliklemek. 3 Bohça haline getirmek. 4. Sargı beziyle sarmak. 5. Takmak, asmak. 6. Yapıştırmak. 7. Kesmek, engel olmak. 8. Aralarında ilgi kurmak, bir suçu birinin üzerine yıkmak. 9. *mec.* Birleştirmek, yakınlaştırmak. 10. Bir araya getirmek, aralarında ilişki kurmak. 11. Kendine bağlamak, aşık etmek. 12. Bir eseri yazmak, düzenlemek, bitirmek. 13. Bir şeyin akışını durdurmak, son vermek. 14. Anlaşma yapmak (ATS I, 320-24).

DLT: **bağışla**: Bağışlamak (DLT III, 335- 9), Az.Tü: **bağışla-** (f.) Bir malı veya bir şeyi karşılık beklemeden birine vermek. 2.*mec*. bahşetmek, vermek, hediye etmek. 3. Alacağından gönül rızasıyla vazgeçmek (ATS I, 318).

DLT: **baglan-** bk: **boglan-** Bağlanmak (DLT II, 238-28), Az.Tü: **bağlan-**: 1. 1. İp veya başka bir bağla sarılmak, raptolunmak. 2. Bitmek, sonra ermek, sonra erdiği ilan edilmek. 3. Kapanmak, kilitlenmek. 4. *mec*. Vurulmak, aşık olmak (ATS I, 320-21).

DLT: **baḳ-**: Bakmak (DLT II, 16-14), Az.Tü: **baḫ-** 1. Görmek gayesiyle gözlerini bir tarafa çevirmek veya görme duygusunu bir yere yoğunlaştırmak. 2. Seyretmek, gözlemek. 3. Araştırmak, göz gezdirmek. 4. Belirli bir tarafa yönlendirilmek, çevrilmek. 5. Yoklamak, muayene etmek. 6. Birini örnek almak. 7. Önderlik etmek; idare etmek, yönetmek. (ATS 324-23)

DLT: **baḳır-** : Bağırmak (Oğuzca) (DLT III, 186-9), Az.Tü: **bağır-** 1. Yüksek ve gür ses çıkarmak. 2. Nara atmak. 3. Ağlamak, feryat etmek. 4. Yüksek sesle azarlamak (ATS I, 318).

DLT: **bar-** : Varmak, gitmek (DLT II,26-11) Az.Tü: **var-** 1. Gitmek, yetişmek, çatmak, gelmek, galip gelmek. 2. Neticelenmek, müncer olmak, nihayetlenmek. 3. *mec*. Dalmak, gark olmak. (ADİL. IV-466)

DLT: **bas-**: Basmak, üzerine çökmek, yıkmak (DLT II, 10-21) Az.Tü: **bas-** 1. Bir şeyin üzerine baskı yapmak, bastırmak, sıkmak, tazyik etmek. 2. Sıkıştırmak, itmek. 3. Ayağıyla ezmek, ayaklamak, çiğnemek. 4. Altına alrak felç etmek, ezmek, öldürmek. 5. Galip gelmek, yenmek. 6. Tazyik ederek sokmak, tıkamak. 7. Bayırmak, daldırmak. (ATS I, 357-12)

DLT: **baş**: Baş (DLT III, 151-16) Az.Tü: **baş**: (is.) 1. İnsan ve hayvan vücudunun 4 duyu uzvu ve beyni de içine alan en üst kısmı, kafa, kelle, şer, şef. 2. *mec*. Zeka, şuur, akıl. 3. Bir şeyin en yukarı kısmı, zirve, tepe. 4. Bir şeyin kalın, çıkık, yuvarlak ucu. 5. Yuvarlak şekilde olan her şey. 6. Kenar, yan. 7. Bir şeyin başladığı yer, başlangıç. 8. Bir şeyin ön tarafı. 9. Yukarı taraf, saygı duyulan yer. 10. Topluluğun en üst idarecesi, başkan, reis, şef. 11. Kumandan, önder. 12. Tane, adet. 13. Kendi, zat (ATS I, 358).

DLT: **batığ**: Batak; ırmak ve ırmağa benzer şeylerin derin olan yerleri (DLTI, 371-13) Az.Tü: **bataḳ**: 1. Üzerine ağırca bir şey konulduğunda çöken çamurlaşmış toprak: çamurluk. 2. Batak yeri, batak bölgesi. 3. *mec*. Bataklık, batak. 4. *mec*. Durgunluk, hareketsizlik, atalet. ATS s. 376

DLT: **bedü-** : Büyümek (DLT III, 259-13) Az.Tü: **böyü-** 1. İrileşmek, eskisinden daha büyük hâle gelmek. 2. Artmak, şiddetlenmek, güçlenmek. 3. Boyu uzanamak, yetişmek. 4.

Herhangi bir yerde ömür tüketmek. 5. Vazifesi, rütbesi, nüfuzu, itibarı, saygısı artmak (ATS I, 353).

DLT: **bedük**: Büyük. Bk: **bedhük** (DLT III, 168-4) Az.Tü: **böyük**: 1. Ölçüleri alışılmıştan çok, iri. 2. Üstün vasıflarıyla ayrılan, ulu, yüce. 3. Belli bir yaşa ulaşmış, yaşlı, koca. 4. Nitelik olarak fazla. 5. Geniş, bol (ATS 520-3).

DLT: **beg**: Bey, koca, evli erkek (DLT I, 22-8) Bk: **bég** Az.Tü: **bəy**: 1. Beyliğin başında bulunan kimse , küçük devlet başkanı . 2. Büyük, zengin, ileri gelen kimse ve böyle insanların adına ilave edilen lakap. 3. Önder, reis, kumandan. 4. *mec*. İdareyi ve hâkimiyeti elinde bulunduran kimse. 5. Genelde okumuş, aydın kimselere verilen lakap (ATS I, 476).

DLT: **belgü**: Alamet, nişan, im, belge (DLT I, 427-28) Az.Tü: **bəlgə**: 1. Belge, nişan. 2. Halk arasında geleneklere göre söz kesilen kıza adaklarını bildirmek için oğlan evi tarafından verilen baş örtüsü, parmağına takılan yüzük. 2. *hlk*. Sınır, tarlaların sınırlarını gösteren işaret. 3. *mec*. Delil, kanıt, belirti, alamet, dayanak (ATS I, 419).

DLT: **bér-**: Vermek, gelmek (DLT I, 134-22) Az.Tü: **ver-**: 1. Bir şeyi kendi elinden çıkarıp başkasına uzatmak, teslim etmek, ulaştırmak. 2. Bağışlamak, hediye etmek, mükafatlandırmak. 3. Sarf etmek, yöneltmek, sevk etmek. 4. Ödemek, geri vermek. 5. Pulla ödemek. 6. Hasıl etmek, hüsula getirmek. 7. Düzeltmek, teşkil etmek, tertip etmek. 8. Neşr etmek, elen etmek (ADİL I, 471).

DLT: **bérgü**: Borç, verecek (DLT I, 427-25) Az.Tü: **vergi:** 1. Müesseseden, idareden, ahaliden alınan zorunlu devlet vergisi. 2. *mec*. Süper yetenek, zeka sahibi (ADİL I, 471) .

DLT: **berk**: Bk: **bek**. Muhafaza edilmiş, tahkim edilmiş, sağlam (I, 349-18). Az.Tü: **bərk** 1. Sıvı, gaz ve benzeri cisimlerden farklı olarak kendi şekil ve ölçülerini muhafaza eden. 2. Sert, katı 3. Fiziksel sağlam, dayanıklı, güçlü. (ATS I,431).

DLT: **berkit-**: Berkitmek, sağlamlaştırmak. (DLT II, 340-4) Az.Tü: **bərkit-** 1. Kilitlemek, sıkıca kapamak, sımsıkı örtmek; bir şeyle bağlayarak, çivileyerek, ekleyerek, yapıştırarak, geçirerek, çevirerek, burarak sağlamlaştırmak. 2. Sağlamlaştırmak, alınmaz, geçilmez hale getirmek. 3. Beden ve ruhen güçlendirmek, sağlamlaştırmak. 4. Israr etmek, inat etmek, 5. Süratini artırmak, çabuklaştırmak (ATS I, 342).

DLT: **béşik**: Beşik. (DLT I, 236-20), Az.Tü: **beşik**: 1. Küçük cocukları sallayarak uyutmak için yapılan şey. 2. *mec.* Bir şeyin çıkış ve oluş noktası, vatanı (ATS I, 396).

DLT: **bil-**: Bilmek. (DLT II,22-12), Az.Tü: **bil-** 1. Bir konu hakkında bilgi sahibi olmak, haberdar olmak, vakıf olmak. 2. Herhangi bir konuda özel bilgisi olmak. 3. Öğrenmek, haber almak, bilgi almak. 4. Anlamak, idrak etmek, sezmek, hissetmek, duymak. 5. Tanımak. 6. Başarmak, yapabilmek, zihinde canlandırabilmek. 7. Yardımcı fiil olarak bazı fiilimsi isimlerin sonuna getirilerek "bir şeye muktedir olmak" fiili yapılır (ATS I,459).

DLT: **bir**: Bir (DLT I, 15-15) Az.Tü: **bir**: Bir, ilk sayı, sayıların en küçüğü ve ilki. 2. Tek, eşi ve benzeri bulunmayan, vâhid, yegane. 3. Beraber, birlikte. 4. Eşit, aynı. 5. Genel, umumi. 6. Bazı kelimelerin önüne gelerek belirsizlik, bilinmezlik bildirir. (bir adam, bir şey). 7. Herhangi bir şeyden belirli bir miktar bildirir (ATS I, 467).

DLT: **bodhu-**: Boyamak; yapıştırmak (DLT III, 260-9), Az.Tü: **boya-** 1. Bir şeyi boyaya daldırmak veya boya sürerek renkli hâle getirmek. 2. *mec*. Bir şeye renk veya ayrı bir hava vermek, güzelleştirmek.3. Bir şeye daldırmak, gark etmek. 4. Kirletmek, lekelemek, bulaştırmak (ATS I, 508).

DLT: **bogun-**: Boğulmak (DLT II, 142-22), Az.Tü: **boğul-**: 1. Boğmak fiiline maruz kalmak, boğularak öldürülmek. 2. Hava yetersizliğinden dolayı nefes alıp vermesi zorlaşmak, nefes alamamak. 3. Suda ölmek. 4. *mec*. Mahvolmak, yok olmak, telef olmak, kaybolmak. 5. *mec*. Bir şeyin çokluğunu, ağırlığını, kesifliğini, güçlülüğünü, üstünlüğünü bildirir (ATS I, 497).

DLT: **boğ-**: Boğmak (DLT II, 14-14). Az.Tü: **boğ-**: 1. Nefes almasını engelleyerek öldürmek. 2. Suda öldürmek. 3. Bir hissi bir şeyle gidermek veya yatıştırmak. 4. Sıkmak, sıkarak daraltmak. 5. *mec.* Sıkmak, sıkarak bunaltmak. 6. Yolunu daraltarak suyunu azaltmak. 7. *hlk.* Henüz bilinmeyen veya acemi ata biniş öğretmek (ATS I, 496-2).

DLT: **bogaz**: Boğaz. Bk: **boguz.** (DLT I, 364-28) ,Az.Tü: **boğaz**: 1. Boynun ön tarafı ve ağız boşluğundan sonra gelen yemek borusunun başlangıç kısmı. 2. Gırtlak. 3. Çeşitli eşyaların ve nesnelerin dar kısmı. 4. Değirmenin üst taşında bulunan ve öğütülecek şeylerin döküldüğü yer. 5. Çizme ve çorabın ayakların üstünde kalan kısmı. 6. İki dağ arasındaki dar geçit. 7. *coğ.* İki denizi birbirine bağlayan dar kısım. 8. *müz.* Belirli sanatçıların parçaları ifa ederken kendilerine has olan üslup ve yorumları (ATS I, 494).

DLT: **boş**: Boş, hür, ergin; boşanmış; sölpük, pörsük, gevşek; salıverilmiş. Boşaltılmış. (DLT I, 330-10) Az.Tü: **boş**: 1. İçinde hiçbir şey olmayan. 2. Yapılması, halledilmesi zor olmayan, kolay. 3. *mec*. Kocasından ayrılmış, kocasıyla ilişkisini kesmiş. 4.

Beyhude, asılsız, aslı olmayan. 5. Hür, rahat, erkin, işsiz. 6. Zayıf bağlanmış, gerilmemiş, gergin olmayan. 9. Kaburgaların alt kısmında bulunan yer. 10. *mec* anlamsız, faydasız, ciddi olmayan. 11. *mec*. İradesiz, dayanıksız, ciddiyetsiz (ATS I, 504).

DLT: **boyın**: Boyun, tutamak. Bk: **boyun** (DLT III, 169-7). Az.Tü: **boyun**: 1. Başı vücuda bağlayan, omuzla baş arasında kalan vücut kısmı. 2. Elbiselerin boğazı çevreleyen kısmı. 3. Araba, çift. 4. Bir şeyin boyuna benzeyen kısmı. 5. Dağın, kayanın vb. tepesiyle yamacı arasındak, kısım; iki dağın birleşme yeri (ATS I, 511).

DLT: **boynat**- : Dik başlılık ettirmek (DLT II, 357-11), Az.Tü:**boynat**- : İsyan etmek, düşman hâline gelmek, baş kaldırmak (ATS I, 511).

DLT: **boyunduruḳ**: Boyunduruk (DLT III, 179-17) Az.Tü: **boyunduruḳ**: 1. Çifte veya arabaya koşulan hayvanların boynuna takılan ve saban veya araba okuna bağlanan çerçeve. 2. *mec.* Zulüm, esaret, mahkumiyet, şiddetli baskı, tahakküm (ATS I, 513).

DLT: **boz**: Boz renk. (DLT II, 12-9) Az.Tü: **boz** (sf.) 1. Toprak, ve deve tüyü renginde olan, siyah ve beyaz renklerin karışımından oluşan renk. 2. Dumanlı, sisli, açık olmayan . 3. *mec.* Renksiz, sönük. 4. Mavimsi, kır renkte. 5. Çıplak, bitkisiz. 6.*mec.* kon. Utanmaz, nezaketsiz, rezil, yüzsüz (ATS I, 513).

DLT: **boz**- : Bozmak, yıkmak (DLT II, 8-26) Az.Tü: **poz**- : 1. Yazıyı silgi vb. ile silmek, yahut üstüne çizgi çekerek karalamak. 2. *mec.* İzin verilmeyen bir işi yapmak. 3. *mec.* Karmaşıklık türetmek, mani olmak, dağıtmak, engel üretmek. 4. *mec.* Değişmek, değiştirmek (ADİL I, 617).

DLT: **bozul**- : Bozulmak, yıkılmak (DLT II, 131-17) Az.Tü: **pozul**-: 1. Üstünden hat çekilmek, silinmek, karalanmak . 2. *mec.* Neşesizleşmek, meyus olmak; keyifsizleşmek. 3.*mec.* Vaziyeti kötüleşmek, hastalığı ağırlaşmak, hali harap olmak. 4. *mec.* Birbirine karışmak. 5. *mec.* İzin verilmeyen bir iş yapılması. 6.*mec.* Hayata geçirilmesine izin verilmemek (ADİL I, 618).

DLT: **bögür**: Böğrek, böbrek (DLT I, 361-12) Az.Tü: **böyür**: 1. İnsan ve hayvan vücudunun iki tarafında kaburga ile kalça kemiği arasında bulunan yer. 2. Yan, kenar, yan taraf. 3.İnsan vücudunun bir bölümü. 4. Yapının bir bölümünü ana yapıya bağlayan kemer.(ATS I, 522)

DLT: **bölük**: Bölük (I, 385-13) Az.Tü: **bölük**: 1. Bir bütünden ayrılmış kısım, parça, hisse. 2. *as*. Temel askeri birlik (yüz askerden oluşur) (ATS I, 518).

DLT: **bulıt**: Bulut. Bk:**bulut**. (DLT I, 138-10) Az.Tü: **bulud**: 1. Yeryüzündeki sulardan havaya kalkıp ısı ve rüzgârın etkisiyle yer değiştiren, yağmur, dolu veya kar halinde yere inen, bazen ufukları kaplayıp güneş ışınlarına bir dereceye kadar engel olan buhar. 2. Duman. 3. *mec*. Keder, üzüntü, moral bozukluğu, gam. 4. Karartı. 5. *mec*. Bir şeyin çokluğunu kesifliğini, hareket halindeki bir kütle olduğunu gösterir (ATS I, 537).

DLT: **bulıtlan**-: bulutlanmak (DLT II, 264-13) Az.Tü: **buludlan**-: 1. Bulutla kaplanmak, bulutla örtülmek. 2. *mec*. Gamlanmak, sıkıntıya bürünmek, kedere gark olmak. ATS s.537

DLT: **bulun**-: Bulunmak (DLT II,132-17) Az.Tü: **bulun**- 1. Bulmak fiiline konu olmak, ele geçirilmek, aranarak veya aranmaksızın ele geçirilmek. 2. Olmak, var olmak, bir yerde hazır olmak (ATS I, 538).

DLT: **burun**: Burun, öne doğru çıkıntı yapan yer; önce. (DLT I, 398-18) Az.Tü: **burun**: 1. Bir şeyin ucu. 2. İnsanın koku alma organı (ATS I, 546).

DLT: **burunla**- : Buruna vurmak. (DLT III, 342-2) Az.Tü: **burunla**- : 1. Burnuyla kazmak, dağıtmak, alt üst etmek, deşmek. 2. Baskı yapmak, zulmetmek; yerinden etmek, yerine geçmek, ayağını kaydırmak, birini bir şeyden veya bir yerden çekilmeğe mecbur etmek (ATS I, 547) .

DLT: **butaḳ**: Budak, dal. Bk: **butıḳ** (DLT I, 44-9), Az.Tü: **budaḳ**: 1. Ağaç veya bitkilerin gövdelerine ayrılan kolların her biri, dal. 2. *mec*. Bir şeyin aslından ayrılan kol, şube, hat, hisse, kısım (ATS I 528).

DLT: **butaḳlan**- : Budaklanmak, tomurcuklanmak, kollara ayrılmak (DLT II, 264-24), Az.Tü: **budaḳlan**- 1. Budak peyda etmek, budak meydana getirmek. 2. *mec*. Şubelere, bölümlere, kollara ayrılmak (ATS I, 528).

DLT: **bügdele**- : Hançerlemek. Bk: bükdele- (DLT III, 352-24) Az.Tü: **bükdələ**- *hlk*. 1. Özensiz bir şekilde bükmek. 2. Bir şeyin içini dışına çıkarmak (ATS I, 555).

DLT: **bürünçük**-: Bürüncük; kadın baş örtüsü (DLT I, 510-11) Az.Tü: **bürünçək**: Şal, pelerin, çarşaf, perdesü vb. gibi bürünülen şeylere verilen ad (ATS I, 560).

DLT: **bütün**: Doğru, dürüst, sahih; bütün (DLT I, 224-6) Az.Tü: **bütün**: 1. Herkes, bilcümle, bilumum, umum. 2. Kararlı, değişmez, sağlam. 3. Bir bütün hâlinde, yekpare hâlde olan. 4. *zf*. Hep, tamamen. 5. *zf*. Baştan başa, baştan ayağa, tamamen.

DLT: **çaḳmaḳ**: Çakmak (yakma aracı) (I, 469-21) Az.Tü: **çaxmaḳ**: 1. Ateşli silâhlarda kullanılan zemberek, yay. 2. Çakmak taşla vurulan, kıvılcım çıkararak kavı yakan çelik parçası. 3. Çok sert taş (ATS I, 649-13).

DLT: **çaḳtur**- : Çaktırmak; iki kişiyi kızıştırmak (DLT II, 181-5) Az.Tü: **çaxdır**- : 1. Çakmak işini yaptırmak. 2. Tüfeğin tetiğini çektirmek. 3. Ocağı yaktırmak. 4. Birini vurdurmak (ATS I 648-27).

DLT: **çal**- : Yere çalmak, vurmak, yenmek; söz kulağa çalmak (DLT II, 24-14) Az.Tü: **çal**- 1. Bir müzik aletini kullanmak, onda bir şey icra etmek. 2. Vurmak, çarpmak, savurmak. 3. Dövmek, vurmak, dayak atmak. 4. Ot vb. içmek. 5. Sokmak, ısırmak, dişlemek (böcek, akrep, yılan vb.). 6. Ses çıkarmak, sesle bildirmek, haber vermek, uyandırmak. 7. Darbe indirmek. 8. Koparıp almak, alıp kaçmak. 9. Katılaştırmak (ATS I, 656-7)

DLT: **çeçeklen**-: Çiçeklenmek (DLT II, 266-19) Az.Tü: **çiçəklən**- : 1. Çiçek açmak. 2. *mec*. Gelişmek, güzelleşmek. 3.*mec.* şenlenmek, bayındır hale gelmek, bakımlı olmak. 4.*mec*. Gerçekleşmek, icra olunmak, hayata geçmek. (ATS I, 710-17).

DLT: **çek**- Kitap noktalamak; attan kan almak; sıkılan oku çekmek; çekerek bağlamak. (DLT II, 21-11) Az.Tü: **çək**- 1. Bir şeyi çekip kendine veya başka bir tarafa doğru hareket ettirmek. 2. Kendine tarafa çekmek. 3. Bir şeyi başka bir şeyin içinden çekip çıkarmak. 4. Yakalayıp götürmek, sürükleyip götürmek. 5. Sarıp sıkmak, bağlamak vb. için sıkmak. 6. Kendine veya başkasına yaklaştırmak. 7. Tokat yapıştırmak, vurmak. 8. Boyamak, renk sürmek. 9. *mec*. Benzemek, andırmak, hatırlatmak. 10 . Örtmek, kapamak, sermek, yaymak. 11. Öğütmek, un yapmak, un haline getirmek. 12. Sofa açmak (ATS I, 683- 20).

DLT: **çert**-: Elinden bırakmak; bir şeyin ucunu kırmak (DLT III, 426-25) Az.Tü: **çərt**- 1. Keskin bıçağın veya başka bir şeyin ucu ile yaranın vb. üstünü biraz kesmek, iz açmak. 2. Kuyumculuk, bakır işlemeciliği vb. özel aletlerle iz açmak, nakış vurmak, süs yapmak. 3. Yontmak, çentik atmak. 4. Ucunu keskinleştirmek. 5. *mec*. Üstü kapalı konuşmakla sataşmak, iğnelemek, laf atmak (ATS I, 696-5)

DLT: **çewrül**-: Çevrilmek, döndürülmek (DLT II, 230-25) Az.Tü: **çevril**- 1. Başka bir şekle, hâle getirilmek. 2. Sık sık bir hâlden başka bir hâle geçmek. 3. Yönlendirilmek, yönetilmek. 4. (hâkimiyet) Devrilmek, yıkılmak. 5. Vücudunu döndürmek, yüzünü çevirmek, bakınmak. 6. Toprak işlenmek, sürülmek (ATS I, 678-9).

DLT: **çıbıḳ**: Çubuk, yaş olan dal (DLT I, 318-21) Az.Tü : **çubuḳ**: 1. Uzun, yapraksız, ince, eğrisi olmayan dal parçası . 2. İnce metal mil. 3. Tömbeki içmek için bir tarafı ağızlık, diğer tarafı tömbeki koymaya yarayan delikli ince daldan ibaret araç. 4. *mec*. Zayıf, ince kimse (ATS I, 746-26).

DLT: **çıḳ-** : Çıkmak. bk: **taşık-** (DLTII, 18-6) Az.Tü: **çıx-** 1. İçeriden çıkmak, bir yerden uzaklaşmak, gitmek, bulunduğu yeri terketmek. 2. Yola çıkmak, bir yere gitmeye başlamak, yola koyulmak. 3. (güneş, ay vb.) doğmak, görünmek, tırmanmak. 5. Zorluğu geride bırakmak. 6. Üst kata, katlara, yukarı tırmanmak. 7. Mevkisi yükselmek. 8. Kemikler eklem yerinden çıkmak. 9. Peyda olmak, ortaya çıkmak. 10. *mec.* Bir şey olmak. 11. Yeşermek, bitmek. 12. Sonuç meydana gelmek. 13. Ortaya çıkarılmak. 14. Terketmek. 15. Yeşermek. (ATS I, 701- 7).

DLT: **çıḳar-** : Çıkarmak. (DLT II, 83-9) Az.Tü: **çıḫar-(çıxar**) : 1. Bir şeyi bir yerlerden çıkarmak. 2. Ortadan kaldırmak, alıp götürmek, uzaklaştırmak. 3. İşten, görevden, okuldan vb. uzaklaştırılmak. 4. Karar vermek, teklif etmek. 5. Elbisesini, ayakkabısını, şapkasını vb. üzerinden atmak (ATS, 701-2).

DLT: **çi**: Toprakta yaşlık; yaş (III; 207-13) Az.Tü: **çiy** 1. Pişmemiş veya az pişmiş. 2. Nemli, ıslak. 3. İs. Havada buğu durumundayken akşamın ve gecenin serinliğiyle yerde veya bitkilerde toplanan küçük su damlaları, şebnem. 4. *mec.* Kaba, yersiz, münasebetsiz, alakasız. 5. *mec.* Kendine gelmemiş, tabii halini almamış. 6. *mec.* Olgunlaşmamış (ATS I, 720-13)

DLT: **çigit**: Pamuk çekirdeği (Arguca) (DLT I, 356-11) Az.Tü: **çiyid**: 1. Pamuk çekirdeği. 2. Meyve çekirdeği. 3. Dereotu. 4. *sf.* Henüz olgunlaşmamış, ham (ATS I, 421-6).

DLT: **çil**: Bere, döğmek yüzünden deri üzerinde olan iz (DLT I, 336-19) Az.Tü: **çil**: 1. Deride genelde yüzde oluşan kahverengi veya sarımtırak benekler, lekeler. 2. Belirli renkte olan hayvanların, genelde kuşların tüyleri içinde olan başka renkli küçük benekler, lekeler; böyle lekeleri olan hayvan. 3. Kumaş üzerinde genelde yuvarlak şekilde olan başka renkli küçük benekler, puanlar (ATS s.711-20).

DLT: **çörek** : Çörek (DLT I, 388-22) Az.Tü: **çörək:** 1. Çeşitli tahıl ununda yapılmış hamurun fırında, sacda veya tandırda pişirilmesiyle yapılan yiyecek. 2.*mec* genelde yemek. (ATS I, 743-6).

DLT: **çübür:** Keçi kılı (DLT I, 363-6) Az.Tü: **çübür**: 1.Keçi kılı. 2. Sık orman (ATS I, s. 751-7).

DLT: **dik**: Dik, (DLT I, 334-18), Az.Tü: **dik:** 1. Aşağıdan yukarıya doğru düz vaziyette duran. 2. Çok yüksek (ATS I, 887-14).

DLT: **egri:** Eğri (DLT I, 127-6) Az.Tü: **əyri:** 1. Doğru olmayan, doğru bir çizgi oluşturmayan. 2. Çarpık duran. 3. İşte ve sözde güvenilmez olan (ATS I, 1163- 29).

DLT: **él**: İl, vilayet (DLT I, 48-25) Az.Tü: **el**: 1. Aynı soydan gelen, ayrı ülkelerin uyruğu olarak yaşayan insan topluluğu. 2. Bir ülke içerisinde yaşayan değişik soylardan insan topluluklarının her biri. 3. Ülke, memleket, diyar. 4. Yabancı, aileden veya çevreden olmayan (ATS I, 1017-15).

DLT: **elge**- : Elemek, (DLT I, 284-20), Az.Tü: **ələ**- 1. Elekten geçirmek, elekle çalkalamak. 2. *mec*. Serpmek, dökmek, saçmak (ATS I, 1107-21).

DLT: **elig**: El, (DLT I, 72-14) Az.Tü: **əl**: Kolun bilekten tırnaklara kadar olan ve bir şey tutmak, iş yapmak, bir şeyden yapışmak için kullandığı iki organından her biri. 2. Bazı hayvanların ön ayaklarının her biri. 3. Defa, kere, sefer, 4. Katılma, ilgi (ATS I, 1093-19)

DLT: **eri**- Erimek. Bk: erü- (DLT III, 367-23) Az.Tü: **əri**- 1. Sıcaklığın tesiriyle katı halden sıvı hale gelmek, yanarak azalmak. 2. Sıvının içinde eriyip sıvıya karışmak. 3. *mec.* Zarıflamak, kilo kaybetmek. 4. *mec.* Utanmak, mahcup olmak (ATS I, s. 1136-11).

DLT:**erkeç**: Erkeç, genç teke (DLT I, 95-11), Az.Tü: **erkəc**: Hayvan keçi (ATS I, 1046-15).

DLT: **erkek**: Her hayvanın erkeği (DLT I, 111-11) Az.Tü: **erkək**: 1. İnsan ve hayvanın iki cinsinden dölleyici özelliği olanı, doğurtmak nitelik ve gücü olanı. 2. Erkek anlamında (insan). 3.*mec*. Erkek gibi sağlam, dayanıklı, güçlü. 4. *sf*. Kaba, nezaketsiz (ATS I, 1046-16).

DLT: **érte**: Erte (DLT I, 124-10), Az.Tü: **ertə**: 1. Sabahtan, erkenden, sabah erkenden. 2. Yaşanan günden sonraki gün. 3. Daha erken (ATS I, 1048- 9).

DLT: **esirge**- : Acımak, eseflenmek (DLT I, 306-18) Az.Tü: **əsirgə**-: 1. Korumak, saklamak, himaye etmek. 2. Kıymamak, acıyıp vermemek, hasislik etmek. 3. Kanaat etmek, azar azar kullanmak (ATS I, 1145-9).

DLT: **eski**: Eski (DLT I, 129-17) Az.Tü: **əsgi** : 1. Eskimiş, köhne, ortaya çıkışı veya var oluşundan beri çok zaman geçmiş olan. Köhnemiş, yıpranmış, harap duruma gelmiş. 2. Kadim, eski devirlere ait olan. 3. Çoktan beri devam eden, olan, köhne. 4. Tecrübeli, yaşlı. (ATS I, 1145- 16).

DLT: **eş**: Eş, arkadaş (DLT I, 47-10), Az.Tü: **eş** : 1. Benzer çift teşkil eden iki şeyin her biri, birbirine çok benzeyen iki şeyden biri, emsal. 2. Dost, yar, arkadaş (ATS I, 1050-14).

DLT: **eşik**: Eşik (DLT I, 42-5) Az.Tü: **eşik** : 1. Dışarı, Avlu. 2. Dışarıya çıkan, dış tarafa bakan, dışa doğru olan şey. 3. Bir şeyin dış tarafı, yerleşim yerine değil de çöl tarafa bakan kısmı (ATS I, 1051-15).

DLT: **etek**: Etek. (I, 68-18) Az.Tü: **ətək**: 1. Elbisenin belden aşağıya doğru sarkan kısmı. 2. Dağın yamacın ve genelde yüksek yerlerin aşağı tarafları. (ATS I, 1152- 15)

DLT (OĞUZCA) **ew**: Ev bk: **ev** (DLT I, 32-1). (dizin s. 205) Az.Tü: **ev**: 1. İnsanların barındıkları yer, mesken, ayrıca çeşitli kuruluş ve idareleri yerleştirmek için yapılan bina; ailenin yaşadığı yer. 2. Çalışanların herhangi medeni ihtiyaçlarını için kurulan sosyal müessese, teşkilat, yer. 3. Aile, çoluk, çocuk, eş anlamında. 4. Hayvan adlarının başına takılarak onların evcil olduğunu bildirir (ATS I, 1059- 1).

DLT: **ez**-: Kazımak, sıyırmak, (DLT I, 165-14) Az.Tü: **əz**- : 1. Bastırarak veya sıkarak yassılatmak, şeklini bozmak. 2. Havanda vb. döverek toz haline getirmek, doğramak, ufalamak. 3. Tazeliğini parlaklığını, ütülü şeklini bozmak. 4. Bastırarak, bükerek, sıkarak yumuşatmak. 5. *mec*. Darmadağın etmek, yenmek, mağlup etmek (ATS I, 1172-11).

DLT: **gerü**: ….. doğru. (DLT III, 251-11) Az.Tü: **geri**: 1. Arka tarafa, geriye. 2. Arka, arka taraf. 3. *mec.* Akıbet, sonuç, netice. 4. *mec.* İlerlememiş, geri kalmış (ATS I, 1257-6).

DLT: **xan**: Han; Türklerin en büyük başbuğu; Afrasiyab oğullarına verilen ungun (DLT I, 63-5) Az.Tü: **xan**: 1. Eski Türklerde hakana bağlı veya bağımsız hükümdar, emir. 2. mec. Hükümran, bey, ağa. 3. Aşık oyununda başkan (ATS I, 1482-7).

DLT: **ıgla**- : Ağlamak. Bk: **yıgla**- (DLT I, 287-2) Az.Tü: **ağla**- 1. Acı veya sevinçle gözyaşı dökmek. 2. Kederlenmek, elemlenmek, gamlanmak, efkârlanmak, üzülmek, içi sızlamak, mahzun olmak (ATS I, 90- 3).

DLT: **ıglaş-**: Ağlaşmak. Bk: **yıglaş-**, (DLT I, 240-15) Az.Tü: **ağlaş-** 1. Beraberce ağlamak, baş başa vererek ağlamak, karşılıklı olarak ağlamak. 2. Şikayetçi olmak. (ATS I, s. 91-3).

DLT: **ılığ** : Ilık (Oğuz ve Kıpçakça) Bk: **yılığ**. (DLT I, 31-7) Az.Tü: **ılık**: 1. Az sıcak, ne soğuk ne de sıcak. 2. Tam pişmemiş, yarı sıvı hâlinde pişmiş (yumurta), rafadan. 3. *mec*. Harereтli, okşayıcı, hoş sevgiyle dolu (ATS I, 1599-8).

DLT: **ılış-** : Birbirine ilişmek ; çatışmak; asmakta yardım etmek (DLT I, 188-12) Az.Tü: **iliş-**: 1. Takılmak, takılıp kalmak, bir şeyi geçip takılıp kalmak. 2. Bir şeye dokunmak, değmek, ayağı dolaşmak, takılmak. 3. Dolaşık düşmek, karışmak, birbirine geçmek. 4. *mec.* Sataşmak. 5. Tutulmak, takılmak, gönülden istemek (ATS I, 1600-15).

DLT: **ınan-** : İnanmak, güvenmek. (DLT I, 206-11) Az.Tü: **inan-**: 1. Bir işin, lafın, yolun vb. doğruluğuna kesin emin olmak, doğru gözüyle bakmak. 2. Bir şeyin varlığını, doğru olduğunu bilmek, kabul etmek, gerçek kabul etmek. 3. Ümit etmek, emin olmak. 4. din. İtikat etmek, iman etmek, inanmak (ATS I, 1613- 10).

DLT: **ır**: Utanma bildiren söz. Bk: **ir**, **ırra**, **ıra** (DLT I, 36-1, Az.Tü: **ar** (Ar.) 1. Utanma, mahcubiyet. 2. Ayıp, utanılacak şey. 3. Kusur (ATS I, 193- 14

DLT: **iç**: İç. (DLT I, 35-22) Az.Tü:**iç**: 1. Bir şeyin içerisi, iç kısmı, dahili, bir şeyin arası, kapalı, örtülü veya oyuk olan şeylerin boşluğu. 2. İnsan ve hayvanların göğüs ve karın boşluğunda olan organlar. 3. Çekirder, öz, tane. 4. *mec*. Bir şeyin iç ve gizli, görünmeyen yönü (ATS I, 1565- 20).

DLT: **iç-**: İçmek, bir şeyi içmek veya sorup içine çekmek. (DLT I, 102-14), Az.Tü: **iç-** 1. Sıvı bir şeyi ağza alarak yutmak. 2. *mec.* Yutmak. 3. Sarhoşluk etmek, ayyaşlık etmek (ATS I, 1568-14).

DLT: **ış**: İş (DLT I, 47-8) Az.Tü: **iş**: 1. Faaliyet, çalışma, emek, zahmet. Bir idare veya müessesede vb. çalışmak için belirlenmiş zaman, müddet. 2. Bir şey meydana getirmek, hazırlamak, yapmak için yapılan her türlü faaliyet, uğraşı. 3. Bir idarede veya kuruluşta çalışma, hizmet etme. 4. Bir şeyin hareket halinde olması, enerjinin bir halden başka bir hale geçmesi süreci; faaliyet. 5. Vazife, görev. 6. Herhangi bir olay ve delille ilgili olarak mahkemenin incelemesi. Mahkemenin verdiği ceza. 7. Bir şahsa, olaya, meseleye vb. ait olan belgeler. 8. Hizmet, idare, uğraşı. 9. Eser. 10. Fiili hareket, faaliyet (ATS 1659-22).

DLT: **ikinç** : Sayıda ikinci (DLT I, 131-25) Az.Tü: **İkinci**: 1. Birinciden sonra gelen. 2. Kalite olarak düşek, daha az değerli. 3. En mühim, en önemli kabul edilmeyen, asıl olmayan. 4. Birincinin yerine geçen, onu karşılayan (ATS 1585-20).

DLT: **ilk**: İlk, her şeyin evveli (DLT I, 43-5), Az.Tü: **ilk**: 1. Birinci, zaman, mekan, mevki, bakımından önce gelen, başta olan. 2. Başlıca, esas, önemli (ATS I, 1601-1).

DLT: **ilik**: (Oğuzca) İlik. Bk: **yilik**. (DLT I, 72-19) Az.Tü: **ilik**: 1. Kemiklerin içindeki boşlukları dolduran yağlı madde. 2. *mec.* Benzetmelerde, beyaz, zarif, hoş olan şeyler için kullanılır (ATS 1599-18).

DLT: **irte**- Arkasına düşmek: istemek. *bk*: **iste** (DLT I, 272-9), Az.Tü: **istə**- : 1. Arzu etmek, içinden geçirmek, içinde istek duymak. 2. Bir şeye ihtiyaç hissetmek. 3. Sevgi duymak, birisi için meraklanmak, aşık olmak. 4. Rica etmek; kendisine verilmesini veya bir işin yapılmasını talep etmek, rica etmek (ATS 1653-5).

DLT: **isin**-: Isınmak; sevmek. Bk: **ısın**- (DLT I, 202-4), Az.Tü: **isin**- : 1. Harereti yükselmek. 2. Isınmak. 3. *mec*. Sevilmek, okşanmak. 4. *mec*. Bağlanmak, alışkanlık (ATS I, 1647-1).

DLT:**iş**: İş, Bk: **ış** (DLT I, 265-3) Az.Tü: **iş**: 1. Faaliyet, çalışma, emek, zahmet. Bir idare veya müessesede vb. çalışmak için belirlenmiş zaman, müddet. 2. Bir şey meydana getirmek, hazırlamak, yapmak için yapılan her türlü faaliyet, uğraşı. 3. Bir idarede veya kuruluşta çalışma, hizmet etme. 4. Bir şeyin hareket halinde olması, enerjinin bir halden başka bir hale geçmesi süreci; faaliyet. 5. Vazife, görev. 6. Herhangi bir olay ve delille ilgili olarak mahkemenin incelemesi. Mahkemenin verdiği ceza. 7. Bir şahsa, olaya, meseleye vb. ait olan belgeler. 8. Hizmet, idare, uğraşı. 9. Eser. 10. Fiili hareket, faaliyet (ATS 1659-22).

DLT: **işit**: İşitmek. bk: **éşit**- (DLT I, 428-9), Az.Tü: **eşit**- : 1. Herhangi bir sesi kulakla kavramak, duymak, hissetmek. 2. Dinlemek, takip etmek, kulak verip dinlemek, meraklanmak. 3. Haberdar olmak, haber almak, bilgi elde etmek, bilmek. 4. Laf dinlemek (ATS I, 1052- 4).

DLT: **işle**-: İşlemek. bk: **ışla**- (DLT I, 285-22) Az.Tü: **işlə**-: 1. Bir işle meşgul olmak, iş yapmak. 2. Çalışarak bir şey yapmak, meydana getirmek, mükemmel hale getirmek veya incelemek. 3. Muntazam bir şekilde öğretmekle eğitmekle meşgul olmak. 4. Herhangi bir alet, cihaz, motor vb. vasıtasıyla çalışmak. 5. Vücut organlarının çalışması ile ilgili olarak

kullanılır. 6. Açık olmak, hizmet vermek. 7. Süreci uzun sürmek, devam etmek. 8. Etkisi olmak, nüfuzu işlemek. Tasvir etmek, izah etmek (ATS I, 1668- 5).

DLT: **işlet**- : İşletmek (DLT I, 265- 5) Az.Tü: **işlət**- 1. Bir iş yaptırmak, iş yapmaya mecbur etmek; çalıştırmak. 2. Kullanmak, faydalanmak. 3. Tatbik etmek, icra etmek. 4. Kullanmak, sarf etmek (ATS I, 1668- 16).

DLT: **iz**: Yerde ve deride uzunlamasına olan çizik. bk: **az** (I, 80-11) Az.Tü: **iz**: 1. Hareket eden bir cismin, insan hayvan vb. ayağının satıh üzerinde bıraktığı belirti, nişane. 2. Herhangi bir şeyden, bir hayattan, bir hâlden geri kalan şey, eser, alâmet. 3. Yol.)ATS I, 1684- 11).

DLT: **ḳaç**-: Kaçmak; gitmek (DLT II, 5-4) Az.Tü: **ḳaç**- 1. Bulunduğu yerden hızla uzaklaşmak, süratle gitmek. 2. İş yerinden, hapisten vb. başını alıp gitmek, gizlice gitmek, ayrılmak. 3. İzinsiz olarak takılıp gitmek, evini, ailesini terketmek. 4. Çekinmek, sakınmak, uzaklaşmak, ilişki kurmamak. 5. Çekinmek, yakasını kurtarmaya çalışmak (ATS II, 1919-23).

DLT: **ḳadgu**: Kaygı. Bk: **ḳadhgu** (DLT III, 295-8), Az.Tü: **ḳayğı**: 1. Birinin rahatı ve refahı için gösterilen dikkat veya yapılan faaliyet; birisi için duyulan ilgi. 2. Dert, mihnet, gam, keder (ATS II, 2024-17).

DLT: **ḳadhış**: Kayış (DLT I, 369-13), Az.Tü: **ḳayış**. 1. Kuşak ve ip yerine kullanılan uzun ve dar kösele parçası. 2. tekn. Hareketi bir tekerlekten, makaradan diğerine nakleden iki ucu birbirine eklenmiş uzun kösele, sağlam lastikten yapılan kayış (ATS II, 2026- 7).

DLT: **ḳagrul**- Kavrulmak. Bk: **ḳawrul-**, **ḳagur-**, **ḳugur-**, **ḳuwur**-. (DLT II, 235-14) Az.Tü: **ḳovrul**-: 1. Susuz veya yağda ateşin üzerinde pişip kızarmak, kavrulmak, kavurmak fiiline konu olmak. 2. *mec.* Yanmak, 3. *mec*. Azap, ızdırap çekmek. (ATS 2168-8).

DLT: **ḳalın**: Kalabalık; çok; sürü; kalın, kesif, yıgarlı olan her nesne (DLT I, 149-4) Az.Tü: **ḳalın:** 1. Gövdesi çok yer kaplayan, kalın. 2. Birbirine çok yakın ağaçlardan, dallardan budaklardan ibaret olan; sık. 3. Kesif, yoğun, şeffaf olmayan. 4. *mec*. Kaba, nazik olmayan (ATS II, 1933-15).

DLT: **ḳamaş**- : Kamaşmak, ekşi yemeden diş kamaşmak (DLT II, 111-13) Az.Tü: **ḳamaş**-: 1. Ekşi bir şey yemeden veya başka bir sebepten dolayı kamaşmak, kesmez bir hâle gelmek, uyuşmak (diş) 2. Parlak bir şeye veya kuvvetli bir ışık kaynağına bakmadan dolayı kamaşmak, görmez hâle gelmek, bakamaz hâle gelmek (ATS II, 1939-16).

DLT: **ḳamçıla**-: Kamçılamak, kamçı ile vurmak. (DLT III, 352-21) Az.Tü: **ḳamçıla**-: 1. Kamçı ile vurmak, kamçı ile darbe indirmek. 2. *mec*. Şiddetle tenkit etmek, kusurlarını, suçlarını, ayıplarını ifşa etmek; kusurlarını açıp dökerek tenkit etmek. (ATS II, 1940-3).

DLT: **ḳan**: Kan. (DLT I, 272-18) Az.Tü: **ḳan**: 1. İnsan ve hayvan damarlarında dolaşan, bu şekilde hücreleri besleyerek hayatın devamını sağlayan, plazma ve yuvarlardan meydana gelen kırmızı sıvı. 2. *mec*. Kan akrabalığı hakkında. 3. *mec.* Birini öldürme. 4. *mec.* Düşmanlık, kan dökmeye vardıracak düşmanlık. 5. *mec*. Öldüren kimsenin intikamı, kısası. 6. *mec.* Kavga, savaş. 7. *mec.* Tabiat, yaratılış (ATS II, 1943-4).

DLT: **ḳanğdaş**: Babaları bir olan. Bk: **kanğsık** (DLT III, 382-8), Az.Tü: **ḳandaş**: Aynı kandan olan kimse, aynı ırktan, soydan olan kimse (ATS II, 1949-15).

DLT: **ḳapuğ**: Kapı. (DLT I, 48-27) Az.Tü: **ḳapı**: 1. Etrafı kapalı bir yere, binaya veya herhangi bir yere girip çıkmak için bırakılan açıklık ve bu açıklığı kapamak için demir, ahşap vb. yapılan şey. 2. *mec.* Ev. 3. Evin, binanın önü, giriş kısmı; evin bahçesi. 4. Bir şeyin ağzını, deliğini kapamak, kilitlemek için ahşap, demir, cam vb.'den yapılan şey, kapak. 5. Tavla oyununda iki pulla kapanan yer. 6. Evin duvarları, eve yapışık olan yerler (ATS II, 1959-5).

DLT: **ḳara**: Kara; karanlık. (DLT I, 7-9) Az.Tü: **ḳara** 1. Bütün renklerin en koyusu, siyah. 2. Çok koyu. 3. Canlı teşbihlerde karanlık, koyuluk anlamında kullanılır. 4. *mec*. Derisinin rengi siyah olan, zenci. 5. *mec*. Ölüm, yas, matem işareti. 6. Sertlik, koyuluk, amansızlık, çare bulunmamazlık bildirir. 7. En aşağı seviyede olan, sade, basit, vasıfsız olan. 8. *mec*. Kasvetli, ağır, kötü, keder, gam meydana getiren, korku yaratan (ATS II, 1962-8).

DLT: **ḳaraçı**: Kapıları dolaşan dilenci. I, 445-8 (dizin s. 266) Az.Tü: **ḳaraçı**: 1. Asya, Avrupa ve Afrika'da göçer ve yarı göçer gruplar hâlinde yaşayan ve aslen Hindistan'lı olan bir halk, çingene. 2. *mec*. Bağırıp çağıran, ortalığı velveleye veren, rezil; def çalıp oynayan kadın anlamında. 3. *mec*. Hasis, pinti anlamında. 4.*mec*. Yolcu, dilenci. ATS II, 1969-1

DLT: **ḳarala**-: Karalamak; pislemek. (DLT III, 324-3) Az.Tü: **ḳarala**-: 1. Siyah boya sürmek, siyaha boyamak, siyah renkle kirletmek. 2. Siyahlaşmak, kararmak. 3. Bir şeyin müsveddesini yazmak, yapmak. 4. Yazılmış bir yazıyı karalamak, bozmak. 5. *mec.* Lekelemek, iftira etmek, rezil kepaze etmek. 6. Kaybetmek, karıştırmak (ATS II, 1978-11).

DLT: **ḳarın** : Karın. (DLT I, 32-16) Az.Tü: **ḳarın**: 1. İnsan ve hayvanda vücudun kaburga kemiğinin bitiminden kasıklara kadar olan kısmı ve içinde bulunan organların toplu

adı, mide, bağırsak vb. olduğu yer. 2. Ana rahmi, batın. 3. *mec*. İç, dâhili dünya. 4. *mec*. Bir şeyin karın gibi öne çıkan kısmı (ATS II, 1992 -19).

DLT: **ḳarındaş**: Kardaş (DLT I, 407-1) Az.Tü: **ḳardaş**. 1. Aynı ana ve babadan olma veya yalnız ana yahut babası müşterek olan çocuklar. 2. Erkeğe, gence dostça seslenme. 3. *mec*. Kardeş gibi yakın, dost olan kimse (DLT II, 1987 -18).

DLT: **ḳarış**-: Karışmak; karşılanmak; karşı koymak (DLT II, 98-5), Az.Tü: **ḳarış**-: 1. Başka şeyin veya şeylerin içine girerek kaybolup gitmek, ayırt edilemeyecek duruma gelmek. 2. Birleşerek bir kitle hâline gelmek. 3. Karmakarışık olmak, tertip ve düzeni bozulmak, dolaşık hâle gelmek. 4. Müdahale etmek, katılmak, bir işin yapılışına tesir etmek. 5. Bulanmak (ATS II 1996-6).

DLT: **ḳars**: Deve veya koyun tüyünden yapılan elbise (DLT I, 348-17), Az.Tü: **ḳars**. 1. Koyun veya deve yününden yapılan kıyafet. 2. Bele bağlanan şal (ATS II, 2001-13).

DLT: **ḳarşu**: Karşı, zıt. Bk: **ḳarşı** (DLT I, 423-25) Az.Tü: **ḳarşı**. 1. Bir şeyin veya yerin karşısında bulunan yer veya şey, mukabil taraf; ön. 2. Karşı karşıya olan iki şeyden birinin karşısında olan. 3. *sf*. Zıt, muhalif, aleyhine, aksine. 4. *zf*. Hakkında, konusunda, için (ATS II, 2002-9).

DLT: **ḳat**: kat (DLT I, 320-14), kat (II) nezd, yan (I, 320-17) Az.Tü: **ḳat**: 1. Üst üste, yan yana veya arka arkaya konulmuş yayvan cisimlerin her biri. 2. Eski inanışa göre göğün kubbelerini oluşturan tabakalardan her biri. 3. Bükülmüş kumaşın, kâğıdın vb. her katı. 4. Bükülme yeri, kırış. 5. İpi oluşturan tellerden her biri (ATS II, 2015).

DLT: **ḳatış**-:Katmakta yardım ve yarış etmek. (DLT I, 352-23). Az.Tü: **ḳatış**- 1. Başka bir şeyin içine girerek orada kaybolup gitmek, orada seçilmeyecek dereceye gelmek, hâle düşmek. 2. Yerini değiştirmek, başka yere geçmek. 3. *mec*. Birleşmek, kaynaşmak (ATS II, 2018- 11).

DLT: **ḳatun**: Kadın, hatun, Afrasyab kızlarından olanların adı (DLT I, 138-14) Az.Tü: **xatun**: Kadın, hanım. Bk: **xatın** (ATS I, 1494-6).

DLT: **ḳayaḳ**: Kaymak (yenecek) . Bk: **kıyak**. (DLT III, 167-5) Az.Tü: **ḳaymaḳ**. 1. Pişirilen veya yayılan sütün veya yoğurdun üzerinde oluşan ince yağ tabakası, kaymak. 2. mec. Her şeyin en güzel, en seçkin, en iyi kısmı. 3. *mec*. Tat, lezzet (ATS II, 2029-3).

DLT: **ḳaytar**- Yöneltisinde döndermek, çevirmek (Oğuzca) Bk: **ḳatar**- (DLT III, 193-8) Az.Tü: **ḳaytar**- 1. Alınmış veya yollanmış bir şeyi geri çevirmek, göndermek. 2. Ricayla veya başka bir yol ile geri dönmeğe veya bir yere dönmeğe mecbur etmek. 3. Reddetmek, def etmek, başından atmak (ATS II, 2032- 23).

DLT: **ḳazgan**-: Kazanmak (DLT II, 249-26) Az.Tü: **ḳazan**-: 1. Çalışarak elde etmek, fayda sağlamak. 2. Kâr etmek, gelir elde etmek. 3. Genelde elde etmek, sahip olmak, ulaşmak. 4. Sahiplenmek, sahip olmak (ATS II, 2035-7).

DLT: **ḳazganç**: Kazanç. (DLT III, 386-16) Az.Tü: **ḳazanc**: Kazanılan, elde edilen şey, gelir, kâr. 2. Ganimet. 3. Çalışmakla elde edilen şey, netice; gelir. 4. Yapılan masrafla elde edilen gelir arasındaki fark; kâr. ATS II, 2034-11

DLT: **keçe**: Keçe (Oğuzca) (DLT III, 219-9) Az.Tü: **keçə**: 1. Islatılarak dövülmek suretiyle yün veya kıldan elde edilen kalın ve kaba materyal. 2. *mec*. Taranmamış, birbirine geçmiş, yapışmış (saç) (ATS I, 1733-11).

DLT: **kéçe**: Gece. (DLT III, 219-11) Az.Tü: **gecə**: 1. Güneşin batıp karanlık çökmesiyle güneşin doğması arasında geçen zaman, akşamdan sabaha kadar olan zaman. 2. Belirli sosyal, siyasi, edebi konuların tartışıldığı, tanınmış şahsiyetlerin anısına düzenlenen toplantı, merasim. 3. Gece kullanılan, geceleri evde giyilen. 4. Gece çalışan, gece olan. (ATS I, 1247- 7).

DLT: **kel**-: Gelmek. (I, 407-22) Az.Tü: **gəl**-: 1. Hareket ederek, yürüyerek bir yerden başka bir yere ulaşmak, gitmek. 2. Söyleyen birine doğru varmak, yakınlaşmak. 3. Nakil aracı ile herhangi bir yere varmak. 4. Topluluk halinde hareket ederek bir bölgede durmak, konuşlanmak, yerleşmek. 5. Görülmek, tasavvur edilmek. 6. Evlenmeyi kabul etmek, evlenmek. 7. Yakınlaşmak, ulaşmak (ATS I, 1269-19).

DLT: **kelin**: Gelin (DLT I, 404-26), Az.Tü: **gelin**. 1. Düğünü yapılan, kocaya giden kız. 2. *mec*. Gösterişli, sevilen, süslü şey (ATS I, 1263-7).

DLT: **kes**-: Kesmek. (DLT II, 11-18) Az.Tü: **kəs**-: Keskin bir aletle bütünden parça ayırmak; kesmek, parçalamak. 2. Kesici bir şeyle kesmek, yaralamak. 3. Saç, elbise vb. kesmek, kısaltmak. 4. Devam eden bir şeyi durdumak, kesmek, son vermek. 5. Muhtaç etmek, artık vermemek, yoksun bırakmak. 6. Ara vermek, durmak. 7. Cezasını kesmek, ceza vermek (ATS I, 1782-5).

DLT: **kesil**-: Kesilmek. (DLT II, 137-1) Az.Tü: **kəsil**-: 1. Kesilmek, kesmek eylemine konu edilmek. 2. Tükenmek, mahvolmak, bitmek, sakinleşmek. 3. Çocukların sünnet edilmesi. 4. Ceza kesilmesi, ceza verilmesi. 5. Çalınmak (ev) 6. Mahrum olunmak. (ATS I, 1780- 8).

DLT: **kez**- Gezmek, dolaşmak. (DLT II, 10-11) Az.Tü: **gəz**-: Dolaşmak, gezmek, yürümek. 2. Etrafta dolaşmak, gelip gitmek, gezinmek. 3. Seyahate çıkmak, her yeri gezmek. 4. Teferrüç etmek, seyrederek gezmek. 5. Geçmek. 6. Cinsi ilişkiye girmek. 7. Zamanı yeme içme ve eğlence ile geçirmek (ATS 1283- 6).

DLT: **ḳımız**: Kımız (I, 365-26) Az.Tü: **ḳımız**: 1. Kısrağın sütünden üretilen, ekşimiş içki kımız. 2. Oldukça ekşi şey. 3. Karalamak, yazmak, çizmek (ATS II, 2093- 12).

DLT: **ḳır**: Kır rengi (I, 324-22) Az.Tü: **ḳır**: Terebentinin damıtılması ile oluşan siyah ve sert madde. 2. Sigara ağızlığının içinde oluşan katran. 3. Grinin koyu tonu. 4. Karamsı, kara renginde (ATS II 2096- 3).

DLT: **ḳır**-: Kazımak, bir şeyi kökünden çıkarmak; kırmak. II, 7-28 (dizin s. 317) Az.Tü: **ḳır**- Bir şeyle vurarak, dokunarak kırıp parçalamak. 2. Bütün olan bir şeyi parça haline getirmek, parçalamak. 3. Balta vb. ile parçalamak, kesmek. 4. Toplu öldürme yapmak, mahvetmek. 5. Koparark kesmek (ATS II, 2104- 12).

DLT: **ḳırnaḳ**: Cariye (Yabaku, Kay, Çomul, Basmıl, Oğuz, Yemek ve Kıpçak dillerince (DLT I, 473-18) Az.Tü: **ḳırnaḳ**: 1. Hizmetçi kadın. 2. Hoş ve beğenilen, takdir edilen. 3. Zevk veren, beğenilen (ATS II, 2017-24).

DLT: **ḳırtış**: Yüz, yüz rengi (DLT I, 460-22) Az.Tü: **ḳırtış**: 1. Yüz, surat rengi. 2. Yeşillenmemiş sebze. 3. Kök (ATS II, 2109- 16).

DLT: **ḳızıl**: Kızıl renginde olan, kırmızı (DLT I, 40-16). Az.Tü: **ḳızıl**: 1. Altın çerçeveyle süslenmiş, altın süsleme. 2. Altından yapılmış şeyler, altın eşyalar. 3. Kırmızı renginde, al renginde. 4. Sosyalizim ile alakalı, sovyet sosyalizmi ile ilgili (ATS I, 2010).

DLT: **kiçik**: Küçük; küçük olan. Bk: kiçük (DLT I, 227-11) Az.Tü: **küçük**: 1. Hayvan yavrusu, köpek yavrusu. 2. Çocuk. 3. Daha büyümemiş olan, boy ve yaş olarak benzerlerinden kısa olan. (ATS I, 2002-12).

DLT: **kir-** : Girmek (DLT II, 8-20) Az.Tü: **gir-** İçeri sokmak, dahil olmak. 2. Yerleşmek, sığmak. 3. Gitmek, Ulaşmak. 4. Gelmek, başlamak. 5. Bir yerde saklanmak. 6. Uyumak için yatağa girmek (ATS I, 1293-28).

DLT: **ḳodh**-: Koymak, bırakmak; terk edilmek; koyuvermek. Bk: **koy-**, **kot-** (DLT II, 295-29) Az.Tü: **ḳoy**-: 1. Bir şeyi bir yere bırakmak, yerleştirmek. 2. Geçiçi vermek, emanet etmek. 3. Okumak, çalışmak vb. için bir yere göndermek. 4. Bir şey yapılmasına izin vermek, imkan vermek. 5. Rahat bırakmak, imkan bırakmak. 6. Bekletmek, sonraya bırakmak (ATS II, 2172-5).

DLT: **ḳol**: Kol. (DLT III, 134-22) Az.Tü: **ḳol**: 1. İnsan vücudunun omuz başından parmak uçlarına kadar olan uzvu. 2. Atın ön ayaklarından her biri. 3. Elbisenin kola gelen kısmı. 4. Ağaç dalı. 5. Esas bir şeyde ayrılan kısım, bölüm, çizgi. 6. Taraf, semt, cenah. 7. İmza (ATS II, 2145-25).

DLT: **ḳoltıḳ**: Koltuk (DLT I, 475-12) Az.Tü: **ḳoltuḳ**: 1. Kolla omuzun birleştiği yerin alt kısmı. 2. Irmak veya deniz sahilinde suyun karaya doğru girintisi, körfez (ATS II, 2149-2).

DLT: **ḳondur-** :Kondurmak, üzerine koymak. (DLT II, 192-15) Az.Tü: **ḳondur-** 1. Konma işini yaptırmak, oturtmak. 2. İndirmek, aşağı indirmek (ATS 2153-12).

DLT: **ḳoruğçı**: Korucu, bir koruyu koruyucu (DLT III, 242-10) Az.Tü: **ḳoruḳçu**- (I) Devlet ilişkileri ile ilgili kanunları uygulayan insan. (II) Özel bir yerdeki kuralları koruyan kimse, ekin, tarla, orman, bostan vb. bekleyen nöbetçi, muhafız, bekçi (ATS II, 2161-5).

DLT: **ḳow**-: Koğmak, kovalamak; sürmek (DLT II, 16-5) Az.Tü: **ḳov**-: 1. Çıkıp gitmeğe mecbur kılmak, uzaklaştırmak; çıkıp gitmesini emretmek. 2. Bir şeyle veya eliyle uzaklaştırmak, çıkarmak, reddetmek. 4. mec. Düşüncesinden ve hayalinden kovmak. 5. Birini takibe almak, izlemek, kaçmasını mecbur etmek. 7. Olduğu yerden hareket ettirmeye, bir tarafa gitmeye, kaçmaya mecbur etmek (ATS II, 2167-27).

DLT: **ḳowurmaç**: Kavrulmuş buğday. (DLT I, 493-17), Az.Tü: **ḳovurmac**: kavruşmuş buğday, mısır ve pirinç taneleri. Bk: ḳorğa, ḳovurḳa (ATS II, 2169).

DLT: **köç**: Göç (DLT I, 321-15), Az.Tü:**köç**: 1. Bir yerden bir yere göç eden topluluk. 2. Göç topluluğunun geçici olduğu yer, göç çadırı. 3. Ölerek dünyayı terketmek (ATS I, 1847-17).

DLT:**köç-** : Göçmek. (DLT II, 5-15). Az.Tü: **köç-** :1. Yaşanılan yerden başka yere geçmek, yaşadığın yeri değiştirmek. 2. Yem, iklim vb. sebeplerden yaşanılan yeri değiştirmek. 3. *mec*. Kovaya gitmek, gelin olmak. 4. Dünyasını değişerek ölmek. (ATS I, 1848-17)

DLT: **köçür-** : Göçürmek ; yazmak, nakletmek, istinsah etmek (DLT II, 76-3) Az.Tü: **köçür-**: 1. Birisinin yaşadığı bölgeyi değiştirmek. Başka yere götürmek, bulunduğu yeri değiştirmek. 2. *mec*. Kocaya vermek, evlendirmek. 3. Kopayısını ve suretini çıkarmak. 4. Bir lehçeden veya şiveden başka bir lehçe veya şiveye uyarlamak, aktarmak. 5. Bir yerden başka bölgeye göç ettirmek (ATS I, 1849-5).

DLT: **köger-**: Gök rengini almak, göğermek (DLT II, 84-16) Az.Tü: **göyər-** : Mavileşmek, morarmak, Bir yere dokunma veya darbe sonucu morarmak. 2.*mec*. Sinirden, soğuktan veya hiddetden dolayı morarmak. 3. Mavi renge bürünmek, mavileşmek. 4. (mavi bir şey) uzaktan görünmek (ATS II 1318-8).

DLT: **ködhez-** : Saklamak, korumak, beklemek, gözetlemek. Bk: **közet-** (DLT II, 86-22) Az. T: **gözet-**: 1. Bir şahsı veya bir şeyi beklemek. 2. Kaygılanarak korumak, bir şey olmaması için beklemek, bakmak. 3. Elde etmeye çalışmak, arzulamak. 4. İhtimal vermek, ümit etmek ve ve düşünmek. 5. Ciddi olarak bir şeye riayet etmek (ATS I, 1328-9).

DLT: **kök**: Asıl, kök (Oğuzca ve Kıpçakça) (DLT II, 284-7) Az.Tü: **kök**: 1. Toprak altındaki suyu emen, bitkilerin toprak üzerinde kalmasına yardım eden ve besin almasına yarayan kök. 2. Bitkilerin, bazı amaçlar için kazılarak topraktan çıkarılan kısımları. 3. Kökünden faydalanılan bitkilerin kök kısımları. 4. Siyah, kırmız, sarı renginde olan ve kökü yenen bitkilerin adı. 5. Saç, diş vb.nin vücud içinde olan kısmı . 6. *mec*. Nesil, menşe, soy (ATS I, 1851-5).

DLT: **köpür-** : Köpürmek. (DLT II, 72-19), Az.Tü: **köpür-** (I). Hacim büyümek, gaz veya hava dolması sonucunda şişmek (ATS I 1862) (II). *mec.* Çoşarak kendinden geçmek, çok sinirlenmek (ATS I, 1862-2).

DLT: **kör-**: Görmek, bakmak. Bk: **közün-** (Arguca) (DLT II, 8-12). Az.Tü: **gör-** 1. Göz aracılığı ile bir şeyin dış yüzeyini kavramak, hissetmek. 2. Görme gücüne sahip olmak. 3. Rastlamak. 4. Görüşmek. 5. Anlamak. 6. Bulmak, hissetmek, hesap etmek. 7. Görmek eylemine nail olmak, kısmet olmak. 8. Hayal etmek, tasvir etmek, göz önüne getirmek. Belli ederek ortaya çıkarmak (ATS I, 1307-16).

DLT: **ḳudruḳ**: Göt, kıç; kuyruk. bk: **kudhruk**. (DLT I, 472-3) Az.Tü: **ḳuyruḳ**: Hayvanların vücudunda arka bölgedeki uzantı. 2. Havada uçan cisimlerin arka uzantısı. 3. Hareket eden ve yürüyen bir şeyin en arka kısmındaki bölüm. 4. *mec*. Son olan, sonuncu. 5. Sıra, kuyruktaki kişiler (ATS II, 2220-27).

DLT: **ḳudur**-: Kudurmak; üstüne düşmek, çabalamak. bk: **ḳutur**. (DLT II, 76-17) Az.Tü: **ḳudur-**: 1. Kuduz hastalığına tutulmak, kuduz olmak. 2. *mec.* Aşırı derecede hiddetlenmek; hiddetinden kendini kaybetme noktasına gelmek. 3. *mec.* Yükselmek, şiddetlenmek, coşmak. 4. *mec*. Azgınlaşmak (ATS II, 2185-28).

DLT: **ḳurı**- : Kurumak. Bk: **ḳuru**-, **ḳuzı**-. (DLT III, 263-11), Az.Tü: 1. Islağın, rutubetin, nemin yok olması. 2. Kurulaşmak, kuru hale gelmek. 3. *mec. kon.* Zayıflamak. 4. *kon.* Harektisiz kalmak, felç olmak (ATS II, 2213-10)

DLT: **ḳurt**: Solucan soyundan gelen hayvanlar; (Oğuzlarca) Yırtıcı hayvan kurt (DLT III, 6-1), Az.Tü: **ḳurd**: 1. Kurt. 2. *mec*. İşini bilen, kandırılmayan, kurnaz kimse. 3. Zor bir işi yapana veya savaşta insanları gayrete getirmek için hitap şeklinde sarfedilen söz. (II) Küçük boydaki kurtçuklara ve solucanlara verilen genel isim (ATS II, 2202-12).

DLT: **ḳutul**- : Kurtulmak; doğurmak (DLT II, 121-16), Az.Tü: **ḳurtul**-: 1. Hürriyete erişmek; hayatını kurtarmak. 2. Tükenmek, sona ermek (ATS II, 2210-19).

DLT: **ḳuzı**: Kuzu (DLT III, 224-3) Az.Tü: **ḳuzu**: 1. Koyunun yavrusu. 2. *mec*. Mülayim olan kimse, sakin kimse (ATS II, 2224-5).

DLT: **menğiz**: Beniz, yüz (DLT III, 363-22), Az.Tü: **beniz**: 1. Yüz, yüz çehresi, rüz rengi. 2. Renk (ATS I, 424-23).

DLT: **menğze**-: Benzemek (DLT III, 403-6), Az.Tü: **bənzə**-: 1. Bir şeye benzemek, onu andırmak. 2. Eş olmak, uygun duruma gelmek (ATS I, 425-16).

DLT: **mündür**-: Bindirmek (DLT II, 197-9) Az.Tü. **mindir**-: 1. Binmesini sağlamak, binmesine neden olmak, oturtmak. 2. Üstüne yerleştirmek, koymak. 3. Takmak, geçirmek, yerine yerleştirmek (ATS II, 2423- 31).

DLT: **oçak**: Ocak. (I, 490-26) Az.Tü: **oçak**: 1. Yemek, su ısıtmak için vb. içinde ateş yakılan, üç tarafı kapalı, bir tarafı açık olan yer; genelde ateş yakılan yer. 2. Soba veya buhar kazanının ateş yanan yeri, tarafı. 3. *din.* Pir, kutsal yer, ev. 4. *mec*. Ev bark, yurt. (ATS II, 2597- 16).

DLT: **ograş**-: Uğraşmak (DLT I, 235-2), Az.Tü: **uğraş**-1. Uzun zaman bir şeyle meşgul olmak, çalışmak. 2. Karşı karşıya gelmek, rastlaşmak, maruz kalmak, geçici olarak bir müddet durmak (ATS II, 3402-31).

DLT: **ogrı**: Hırsız, hırsızlık (DLT I, 300-17), Az.Tü: **oğru**: 1. Hırsızlık yapan, hırsız, yankesici. 2. Düzenbaz, hilekar; madrabaz, kazık atan. 3. Aşırtıcı, muhtelis, çalan (ATS II, 2604-15).

DLT: **oxşa**-: Okşamak, şakalaşmak, oynaşmak; benzemek (DLT I, 282-22), Az.Tü: **oxşa**-: (I). 1. Benzemek, andırmak (II). Okşamak, sevgisini bildirmek, sevmek, yumuşak davranmak. 2. Sevgi belirtisi olarak eli ile sıvazlamak. 3. *mec*. Ruhunu okşamak, hoşlanmasına sebep olmak. 4. Ölen biri için sagu, ağıt yakıp ağlamak (ATS II, 2609-6/7).

DLT: **oḳ**: Ok. (DLT III, 115-23) Az.Tü: **ox**: 1. Yay ile atılan, ucunda temren olan, ince kısa mil, çubuk. 2. Yön belirtmek için ok şeklinde çizilen işaret (ATS II, 2606-19).

DLT: **ortu**: Orta Bk: **orta**, **otru**, **utru** (DLT I, 125-29), Az.Tü: **orta**: 1. Bir şeyin bütün uçlarından, kenarından, başlangıç noktasından ve bitişinden eşit uzaklıkta bulunan yeri, merkez. 2. Ortada olan. 3. Bir şeyin başlangıcından veya sonundan aynı derece eşit olan vakit. 4. Büyük ve küçük, yüksek ve alçak, ağır ve hafif arasında olan (ATS II, 2628-13).

DLT: **ot**: Ateş, duman (DLT I, 208-4) , Az.Tü: **od**: 1. Ateş. 2. *mec*. Canlı benzetlemelerde şiddetli duygu, coşku ve ruh yüksekliğinin bir işaretidir. 3. Çok sıcak. 4. mec. Kızarıklık, kırmızılık (ATS II, 2598-14).

DLT: **otunğ**: Odun (DLT III, 153-1) , Az.Tü: **odun**: Yakılmak için kesilen ağaç. 2. *mec.* Duygusuz, hissiz, uyuşuk kişi. 3. *mec.* Kaba ve kalın kafalı insan (ATS II, 2602-5)

DLT: **oy**-: Oymak, yerleştirmek, sıkıştırmak. (DLT I, 174-16) Az.Tü: **oy**-: 1. Kazmak, hakketmek. 2. Aşındırmak, harap etmek; söküp görtürmek. 3. Delmek veya delik açmak. 4. *kon.* Beynine yerleşmek, kafa ütülemek, tekrarlayıp durmak; dırdır yapmak. 5. *kon.* Anlamı kavramadan ezber yapmak. 6. Boğazlamak, boğazlayarak öldürmek. 7. İncitmek (ATS II, 2645-23).

DLT: **oynaş**: Oynaş, başkasıyla sevişen kadın (DLT I, 120-24), Az.Tü: **oynaş**: Aralarında gayrimeşru ilişki olan kadın ve erkekten biri, metres, dost, aşna (ATS II, 2647-5).

DLT: **oynaş**: Oynaş, başkasıyla sevişen kadın, (DLT I, 120-24) Az.Tü: **oynaş**: Aralarında gayrimeşru ilişki olan kadın ve erkekten biri, metres, dost, aşna (ATS II, 2647-5).

DLT: **ögret**-: Öğretmek (DLT I, 261- 21), Az.Tü: **öyret**- 1. Bilgi, sanat ve meslek sahibi ettirmek. 2. Bilmediği bir şeyi öğretmek, bilmesini sağlamak, kavratmak. 3. Alışkanlık kazandırtmak. 4. Tanıştırmak, bildirmek. 5. *kon.* Tahrik etmek. (ATS II, 2665-23).

DLT: **öl**-: Ölmek (DLT III, 267-18), Az.Tü: **öl**-: 1. Hayatı sonra ermek, canı teslim etmek, ruhunu vermek, dünya değişmek. 2. Toplu halde ölmek, telef olunmak (hayvan). 3. *mec*. Çok istemek, arzulamak, hasretini çekmek, çok sevmek (ATS II, 2657-22).

DLT: **ölüğ**: Ölü (DLT III, 272-12) Az.Tü: **ölü**: 1. Ölen, vefat eden, hayatı sona ermiş olan. 2. Ceset, cenaze. 2. Geberen, ölen (hayvan). 4. Cansız (bitki), 5. Cansız, hayat belirtisinden yoksun olan. 6. *mec*. Bir şey yapmayan, durgun, beceriksiz, zayıf, cansız kişi (ATS II, 2659-1).

DLT: **öp**-: Öpmek (DLT I, 163-18), Az.Tü: **öp**-: 1. 1. Sevgi, dostluk ve sevinç işareti olarak, görüşürken ya da ayrılırken dudaklarını bir insana veya bir şeye dokunarak emer gibi yapmak. *2. mec.* Temas etmek, değmek (ATS II, 2662-21).

DLT: **öpke**: Ak çiğer, çiğer (DLT III, 393-3), Az.Tü: **öfkə**: Göğüsün büyük bir bölümünü içinden kaplayan, kanı temizleyen ve sağlı sollu iki parçadan meydana gelen solunum organı. 2. *kon.* Sinir, öfke (ATS II, 2652-23).

DLT: **ört**-: Örtmek (DLT III, 425-11) Az.Tü: **ört**-: 1. Üzerine herhangi bir şey örterek görünmez duruma getirmek, görünmez kılma. 2. Kapatmak. 3. Üstüne sermek. 4. *mec*. Sarmak, kaplamak, bürümek, basmak (ATS II, 2664-21).

DLT: **öt**-: Bir şeye geçmek, delmek ; boşalmak, (karın) sürmek (DLT II, 303-18) Az.Tü: **öt**-: Geçip gitme, gelip gitme. 2. Bir şeyin, alanın, ortasından veya içinden gelip geçmek, gitmek. 3. Uçar şekilde geçmek, gitmek. 4. İleride olmak, geçmek. 5. *mec*. Bir olayda başkalarına kıyasla daha başarılı olmak, daha çok başarı kazanmak (ATS II, 2666-25).

DLT: **öte**-: Ödemek (DLT III, 251-6), Az.Tü: **ödə**- : Parasını vermek, tediye etmek, mukabele etmek, cevap vermek. 2. Tazmin etmek, telafi etmek. 3. İfa etmek, yerine getirmek, tatmin etmek, ricasını yerine getirmek, memnun etmek, hoşnut etmek. 4. Uygun

olmak, uygun gelmek. 5. *kon*. Yerine getirmek, gerçekleştirmek; sona erdirmek, tamamlamak, ikmal etmek, yapmak (ATS II, 2651-19).

DLT: **ötgür**-: Ötürtmek, sürdürmek, göndermek, bir şeyi bir şeyin içerisinden öteye geçirmek (DLT I, 226-22) Az.Tü: **ötür**-: 1. Yola vurmak. 2. Biri birine vererek bir şeyi yollamak. 3. Bir şeyi hızlıca, gizli şekilde başkasına hissettirmeden bir yere koymak, vermek, düşürmek. 4. Atlamak, geçmek, önem vermemek, gözden kaçırmak. 5. *mec*. Aç gözlü bir şekilde hızlı hızlı yemek. 6. Katılmama, gelmeme (ATS II, 2667-9).

Clauson, *ötgür*- fiilini *öt*- 'geçirtmek' fiilinin ettirgen biçimi olarak değerlendirmiş ve *Uyg. ötgür-, KT. ötgür-, Çağ. ötker-/ötgüz-, Kıp. ötger-/ötker* örneklerini vermiştir (Clauson, 1991: 52). Muharrem Ergin *–ġur-/-gür*- ekinin Batı Türkçesine geçerken */g/* sesinin düştüğünü ve Eski Türkçede de işlek şekilde kullanılan *-r*- faktitifine karıştığını düşünmektedir. (Ergin, 2009: 214) Öyle ki Harezm Türkçesinde Oğuz Türkçesinin de etkisiyle *ötkür*- /*ötür*- biçimleri birlikte aynı eserlerde kullanılmıştır

DLT: **öw**: ev. Bk: **ew**, **üv**, **üw**. (DLT I, 81-6) Az.Tü: **ev**: 1. İnsanların barındıkları yer, çeşitli kuruluş ve idareleri yerleştirmek için yapılmış bina; ailelerin yaşadığı yer. 2. Çalışanların medeni ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan müessese, yer, teşkilat. 3. Aile, çoluk çocuk, eş anlamında (ATS II, 1059- 1).

DLT: **pamuḳ** (DLT III, 346-27), Az.Tü: **pambık**: Ekvatorun her iki yanında 40 derece enlemlere kadar yetişen, otsu veya odunsu bitki, pamuk. 2. Bu bitkinin tıpta veya bazı yerlerde kullanılan temizlenmiş lifleri, liflerden oluşan kütlesi (ATS II, 2688-19).

DLT: **pışur**- : Pişirmek (DLT II, 78-14) Az.Tü: **bişir**- 1. Sıcaklık sağlayarak bir şeyi yenecek duruma getirmek. 2. Yeterli sıcaklıkla katılaştırmak. 3. Kızartmak. 4. Yakmak, çok etki etmek. 5. Yara etmek. 6. Birlikte karar kılmak. 7. Deneyim kazandırmak. 8. *mec*. bir şeyi iyice kavramak, tam manasıyla anlamak (ATS I, 484- 20).

DLT: **sa**-: Saymak. *bk:* **sak**-, **san**-, **sana**-. (DLT III, 247-18), Az.Tü: **say**-: Rakamları sırayla demek, okumak, bilmek için miktarını hesaplamak. 2. *mec*. Saygı göstermek, hürmet etmek. 3. *mec*. Saygı gösterme ve hürmet etmek (ATS II, 2904-5).

DLT: **sag**-: Sağmak (DLT II, 37-25) Az.Tü: **sağ**-: 1. Hayvanların memesinden süt çekip çıkarmak. 2. mec. Birinin parasını veya malını sürekli elinden almak (ATS II, 2863).

Sag- fiilinin "hayvanı sağarak sütünü elde etmek" temel anlamı, "birinin devamlı parasını ve malını almak, ondan faydalanmak" durumu ile bağlantı kurulmuştur.

DLT: **sağım**: Sağış, sağım (DLT I, 397-25), Az.Tü: **sağın**: 1. Bir seferde veya belli bir zaman içinde sağılmış olan sütün miktarı. 2. *kon*. Süt veren, sağılmış hayvan. 3. Sağım vakti, süreci. Bk: sağım (ATS II, 2862-11).

DLT: **sal**-: Atmak; bir şeyle işaret etmek; göndermek, götürmek; toplamak, toplu duruma getirmek (DLT II, 24-23), Az.Tü: **sal**-: 1. Bir şeyi yüksekten aşağı atmak. 2. Elinden bırakmak, salmak. 3. Bilmeden bir şeyi düşürmek, kaybetmek. 4. Tesis etmek, kurmak, yapmak. 5. Dikmek, 6. Geçirmek. 7. Örtmek. 8. Hızlıca oturmak, kendine yer bulup oturmak. 9. Geçirmek, giydirmek. 10. Yerleştirmek, yatağına koymak, rahatlamak. 11. *mec.* Yaymak, bulaştırmak (hastalık). 12. *mec.* Yakalamak, hapsetmek (ATS II, 2877-7).

DLT: **salın**-: Sarkmak (DLT II, 154-11), Az.Tü: **salın**-: 1. Düşürülmek, bırakılmak. 2. İndilmek. 3. Konulmak, yerleştirilmek. 4. Geçirilmek. 5. Listeye eklenmek, adı yazılmak. 6. Örtülmek. 7. Yayılmak, yapılmak (yatak) (ATS II, 2875-5).

DLT: **saman**: Saman (DLT II, 316-11). Az.Tü: **saman**: Saman, kesmik, tatsız (yiyecek) (ATS II, 2878-13).

DLT: **sanç**-: Sançmak, dürtmek, sokmak; yenmek (DLT III, 420-24), Az.Tü: **sanc**- 1. Sokmak. 2. Takmak, geçirmek. 3. Dişlemek. 4. Batıyor gibi ağrımak. 4. *mec*. Kötü söz söyleyip kalp kırmak (ATS II, 2882-5).

DLT: **sapla**-: Sap yapmak (DLT III, 296-12) Az.Tü: **sapla**-: (I). Takmak. (II). Saplamak, bel, kürek vb.'ine sap takmak. (III). Hançeri vb. sokmak (ATS II, 2886- 5-7).

DLT: **sawur**-: Savurmak, saçmak (DLT II, 82-13), Az.Tü: **sovur**- 1. Havaya fırlatmak, dağıtmak, saçmak. 2. Havaya atıp taneyi samandan ayırmak. 3. *mec*. Parayı boşa harcamak, savurmak. 4. *mec*. Yüksekten atmak (ATS II, 3026-11).

DLT: **sıdhır**-: Sıyırmak (DLT I, 374-13) Az.Tü: **sıyır**-: (I). 1. İndirmek, hafifçe indirmek, 2. Tırmalamak; sıyırmak, bir yerin derisini sıyırmak. 3. *Kon*. Ağız kavgası yapmak. (II). 1. Yaprak dökmek, çıplak etmek, görünür kılmak. 2. *mec*. Açığa vurmak, ifşa etmek, perdeyi kaldırmak. 3. Kılıcı vb. çekmek (ATS II, 2976-1/2).

DLT: **sıgın**-: Sığınmak (DLT II, 152-29), Az.Tü: **sığın**-: 1. Saklanmak; barınmak; örtünmek. 2. Sığınacak yer bulmak (ATS II, 2967-5).

DLT: **sıḳ**-: Sıkmak (DLT II, 18-18), Az.Tü: **sıḳ**-:1. Üzerinden veya yanlardan basınç yapmak, basmak. 2. Kısmak, yüklenmek, sık yerleştirmek. 3. Meyve sıkarak su çıkarmak. 4.

mec. Sıkıştırmak, manevi yönden incitmek. 5. Ateşli silahlarda tetik çekmek, kurşun atmak. 6. Dar gelmek (elbise). 7.Sıkıca çekmek ve bağlamak (ATS II, 2970-1).

DLT: **sın**-: Kırılmak, bozulmak, incimek (DLT III, 365-18) Az.Tü: **sın**-: 1. Darmadağın olmak, kırılmak, zedelenmek, parçalanmak. 2. *mec*. İncinmek, kırılmak, kalbine dokunmak. 3. Yenilmek. 4. Azalmak. 5. *mec*. Azalmak (ATS II, 2972-12).

DLT: **sınuḳ**: Sınık, kırılmış (Oğuzca) (DLT III, 365-16), Az.Tü: **sınıḳ**: 1. Kırık. 2. Kırılmış. 3. *mec*. Perişan, gamlı, kederli, dertli. 4. İflas etmiş (ATS II, 2971- 22).

DLT: **sızla**-: Sızlamak, ağrımak (DLT III, 297-10), Az.Tü: **sızla**-: 1. Hafifçe ağrımak, sızı vermek. 2. *mec*. Durumdan şikayet etmek, ağlayıp sızlamak. 3. *mec*. ağlamak (ATS II, 2976-11).

DLT: **siktür**-: Siktirmek (DLT II, 186-19), Az.Tü: **sikdir**-: 1. (Kadın) cinsel ilişki kurmak. 2. *mec.* Defolmak (ATS II, 2982-16).

DLT: **sogı**- Soğumak (DLT III, 268-8), Az.Tü: **soyu**-: Isı yavaş yavaş yiterek soğuk hale gelmek. 2. mec. Gitgide heves kırılmak. 3. *mec*. Gittikçe sevgisini, samimi olan duygularını kaybetmek (ATS II, 3028-18).

DLT: **soguḳ**: Soğuk (DLT I, 503-16), Az.Tü: **soyuḳ**: Isının üşütecek derecede az veya düşük olması hali. 2. Isıtılmayan, ısıtılmamış. 3. *mec*. Sert, itinasız, tavırları soğuk, ilgisiz. 4. *mec*. Heyecansız, ihtirası, ateşi olmayan (ATS II, 3027-23).

DLT: **sol**: Sol. (DLT III, 134-18), Az.Tü: **sol**: 1. Sağ' karşıt olan. 2. Yüreğin olduğu kısımda olan. 3. *İs*. Sağdakilere zıt fikirler taşıyan veya savunan siyasi parti ya da şahıs (ATS II, 3016-6).

DLT: **soy**-: Soymak, deri yüzmek (DLT III, 244-21), Az.Tü: **soy**-: Bir şeyin üstünden deri, kabuk, zar vb.'ni çıkarmak. 2. *mec*. Bütün varını yoğunu almak, soymak (ATS II, 3027-13).

DLT: **soyul**-: Açılmak, dağılmak; (deri veya elbise) soyulmak (DLT III, 190-7), Az.Tü: **soyul**-: Kabuğu, derisi soyulmak. 2. *mec*. Varı, yoğu, üzerindeki elbiseleri elinden alınmak (ATS II, 3028-17)

DLT: **söz**: Söz (DLT III, 19-19), Az.Tü: **söz**: 1. Bir şey veya olay hakkındaki düşüncelerin sözlü ifade edilmesi, ses birlikteliği, sözcük, kelime. 2. Kelam. 3. Konuşma,

söyleme. 4. Emir, buyruk. 5. Vaat. 6. Konuşma yapmak için verilmiş müsaade (ATS II, 3034-7).

DLT: **suf**: Su. Bk: **suw** (III, 431-26), Az.Tü: **su**: 1. Hidrojen ve okjisen ile oluşan, oda sıcaklığında sıvı halinde bulunan, renksiz, kokusuz, tatsız madde. 2. Tedavi amacıyla sarfedilen maden suları. 3. *mec*. Boş anlamsız sözler, 4. Bu sıvıdan oluşan madde. 5. *mec*. (ATS II, 3051-25).

DLT: **suwsa**-: Susamak (DLT III, 281-26), Az.Tü: **susa**-: 1. Su içmek için ihtiyaç hissetmek. 2. *mec*. Bir şeyi çok arzulama, özleme (ATS II, 3070-25).

DLT:**sürüğ**: Sürü. (III, 102-19), Az.Tü: **sürü**: 1. Evcil hayvan, bir yerde otlayan hayvan topluluğu. 2. *mec*. Düzensiz insanlar topluluğu (ATS II, 3092-25).

DLT: **süt**: Süt (DLT III, 120-18), Az.Tü: **süd**: 1. Kadın ve hayvanların yavrusunu beslemesi için memelerinden gelen, besin değerince yüksek bir sıvı. 2. *bit*. Bazı bitkilerin çeşitli organlarında olan beyaz renkte öz su (ATS II, 3077-4).

DLT: **süz**-: Süzmek (DLT II, 9-25), Az.Tü: **süz**-: 1. Süzgeçten geçirmek. 2. Akıtmak, dökmek. 3. Aktarmak. 4. Filtre etmek. 5. Sıvı bir şeyi doldurmak (ATS II, 3099-13).

DLT: **süzül**-: Süzülmek (DLT II, 124-7, Az.Tü: **süzül**-: 1. Süzgeçten geçirilmek, süzme işine konu edilmek. 2. *bk*. süzələnmək. 3. Gözlerin baygın, mahmur hal alması. 4. Kullanımdan dolayı incelmek, yırtılmak (giysi) (ATS II, 3099-17).

DLT: **şış**: Şiş, tutmaç yedikleri şiş. Bk: **sış**. (DLT II, 282-10), Az.Tü: **şiş**: 1. Kebap şişi. 2. Başı çengelli, diğer tarafı sivri olan, tandır külü karıştırmak, bir şey sarkıtmak, çıkarmak için kullanılan uzun demir araç. 3. *kon*. Sivri tepeli dağ (ATS II, 3162-10).

DLT: **tağla**-: Dağlamak (DLT III, 294-18), Az.Tü: **dağla**-: 1. Kızgın demirle damgalamak. mec. Yakmak. 3. *mec*. Çok şiddetli etki etmek. 4 (ATS I, 764-8).

DLT: **taḳ**-: Takmak (DLT II, 16-26), Az.Tü: **tax**-: 1. İki şeyi uçlarından birbirine geçirmek. 2. Geçirmek. 3. Bir şeyi bir şeyin üzerine koymak, iliştirmek, geçirmek. 4. *kon*. Üzerine eline geçirmek, giymek (ATS II, 3194-3).

DLT: **tam**: Duvar, dam, kale (DLT III, 32-17) , Az.Tü: **dam**: 1. Yapı. 2. Bir binanın yanına ek olarak yapılan oda. 3. Ev, bina damı. 4. Bir veya iki tarafı açık, üstü kapalı yer. 5. Hayvanları saklamak için yapılmış yer (ATS I, 775-17).

DLT: **tam-**: Damlamak. III, 123-2, Az.Tü: **dam-**: 1. Damla damla akmak, damlamak. 2. *mec*. İçine doğmak, hissetmek, duymak. ATS I, 780-27

DLT(Oğuzca): **tamar**: Damar (Oğuzca). Bk: **tamur**, **tamır**. (DLT III, 201-23), Az.Tü: **damar**: 1. Canlıların vücudunda kan ve lenfaların dolaştığı boru şeklinde olan yollar. 2. Çeşme, pınar başlangıcı. 3. Volkanik taşlarda, ağaçlarda belirli hat şeklinde tabakalar. 4. Yapraklardaki çizgi şeklinde izler. 5. *mec*. Heves, kabiliyet, beceri (ATS I, 777-8).

DLT: **tapın**-: Tapmak, tapınmak; hizmet etmek (DLT II, 167-2), Az.Tü: **tapın-**: 1. Secde etmek, ibadet etmek. 2. *mec*. Secde edecek seviyede sevmek, meftun hale gelmek (ATS II, 3207-22).

DLT: **targaḳ**: Tarak (DLT I, 467-21), Az.Tü: **daraḳ**: 1. Saçları birbirinden ayırmağa, temizlemeğe yarayan dişli eşya. 2. Yün vb. şeyleri ayıklamaya yarayan alet. 3. Çeşitli amaçlar için kullanılan tarağa benzer aletler, yahut bunların tarak şeklinde olan kısımlarının adı. 4. Araba okunun dayandığı oyuk. 5. Silah mermilerinin geçirildiği kap. 6. Ot tırmığı. 7. *hay*. Balıkların solungaçları. 8. *hay*. Bazı kışların ibiği. 9. Bal peteği. 10. Pamuk bitkisi çiçeği (ATS II, 786-12).

DLT: **taş**: kaya (DLT III, 58-15), Az.Tü: **daş**: 1. Kimyasal ve fiziksel hali değişiklik gösteren, rengini içindeki maden, tuz ve oksitten alan sert, katı madde. 2. Kayaların inşatta kullanılmış parçası. 3. Taşla yapılmış. 4. Taş döşenmiş. 5. Yakut, firuze, pırlanta, elmas. 6. Dama, tavla. 7. Abaküs tanesi. 8. Terazi taşı. 9. *tıp*. Vücudun bazı organlarında taşlaşan madde. 10. *mec*. Merhametsizlik. 11. Sert, dayanıklı. 12. Bileğileme taşı (ATS I, 794-12).

DLT: **taş**-: Taşmak (DLT II, 12-23), Az.Tü: **daş**-: 1.Yatağından taşarak etrafı su altında bırakmak. (nehir) 2. Bir kabın taşması, dökülmesi. 3. Şiddetli kaynama sebebiyle taşmak, dökülmek. 4. *mec*. Çokluk, bolluk ve fazlalık bildirir. 5. Coşmak. 6. Gözün yerinden fırlaması (ATS I, 801-15).

DLT: **taşaḳlığ**: Taşaklı. (DLT I, 438-14), Az.Tü: **taşaḳlı**: 1. Taşağa sahip. 2.Yiğit, cesaretli, korkusuz (ATS II, 802-4).

DLT: **tatığ**: Tat, lezzet. (DLT I, 408-9), Az.Tü: **dad**: 1. Lezzet, ağızda duyulan his. 2. *mec*. Zevk, neşe. (ATS I, 755-26).

DLT: **tatlığ**: tatlı (DLT III, 178-16), Az.Tü: **dadlı**. 1. Tatlı, lezzetli. 2. *mec*. Gönül okşayan, iç açan. 3. Yemekten sonra yenen tatlı (ATS I, 785-6).

DLT: **tayaḳ**: Dayak, dayangaç (DLT III, 166-12), Az.Tü: **dayaḳ**: 1. Binaya, üzerinde çok fazla meyve olan ağac dallarına, yıkılmak üzere olan bir duvara verilen destek , dayanan ağaç. 2.Üstünde monte edilmek veya bir şey kurmak için yapılmış olan yer, temek. 3. *mec*. Güvenilecek itimat edilecek kimse (ATS I, 805-15).

DLT: **tayan-** : Dayanmak (DLT III, 191-1), Az.Tü: **dayan**: 1. Destek olmak, yaslanmak. 2. Fazla yaklaşmak. 3. Rastlamak (ATS I, 807-4).

DLT: **té**: Demek, söylemek (DLT III, 247-15), Az.Tü: **de-**: 1. Düşünceyi söz ile ifade etmek, söylemek. 2. Düşünceyi yazılı ifade etmek. 3. Nakletmek. 4. Sohbet etmek. 5. Haber etmek, bildirmek. 6. Emretmek. 7. kon. Nazma çekmek. 8. Çağırmak (türkü vb.). 9. Adlandırmak. 10. Anlam vermek. 11. İspat, ifade etmek (ATS I, 815-15).

DLT: **tegir**: Değer, kıymet (DLT II, 82-23), Az.Tü: **deyer**: 1. Kıymet, bedel, paha. 2. *ekon*. Üretimde harcanmış emek karşılığı. 3. *mec*. Kıymet, liyakat, önem. 4. Layık (ATS I, 869-21).

DLT: **telik**: Delik (DLT I, 388-2), Az.Tü: **dəlik**: 1. Derin ve dar olan çukur. 2. Boş olan yer. 3. Delinen, yırtılan. 4. Yuvarlak iç kısmı (bir şeyin) (ATS I, 835-18).

DLT: **telü**: Deli, çılgın; (oğuzca) ahmak. Bk. **telwe**. (DLT III, 156-13), Az.Tü: **dəli**: 1. Aklı ve şuuru yerinde olmayan, divane, çılgın, mecnun. 2. İsim olarak kullanılır. 3. Serseri, ahmak. 4. *mec*. Çoşkun, azgın, hiddetli. 5. *mec*. Fazla sevgi ve istek duyan kimse. 6. *mec*. (folklorda) deli gibi yiğit, kahraman. 7. *mec*. Ürkek, hareketli (ATS I, 834-1).

DLT: **temür**: Demir (DLT III, 253-10), Az.Tü: **dəmir**: 1. Yeryüzünde bol miktarda bulunup karbonla birleştiğinde çelik oluşan, Her neviden alet yapmada kullanılır sert maden. 2. Demir çubuk, parça. 3. Demir ile yapılan şey. 5. *mec*. Sağlam, yenilmez. 6. *mec*. Güçlü, kuvvetli (ATS II, 839-26).

DLT: **teñ**: Denk, öğür, akran (DLT III, 355-6), Az.Tü: **deng**: 1. *hlk*. Çeşitli bakımlardan eşit olan. 2. *kon*. Bir tane, cüzi miktar. 3. *kl*. Değeri az olan para. 4. *hlk*. Demet, tomar. 5. Tartı birimi (ATS I, 844-19).

DLT: **tepil-**: Tepilmek (DLT II, 119-17), Az.Tü: **təpil-**: 1. Zorla girmek, kendini sokmak. 2. Torba, kasa, sandık vb.'ne sokulmak. 3. Tıkıştırılmak, doldurulmak (ATS II, 3281-1).

DLT: **tepren-**: Teprenmek (DLT II, 240-16), Az.Tü: **tərpən-**: 1. Olduğu yerde hareket etmek. 2. Yola koyulmak, harekete başlamak. 3. Bir işe başlamak, harekete geçmek (ATS II, 3289-15).

DLT: **denğiz**: Deniz (III, 363-14), Az.Tü: **dəniz**: 1. Yeryüzünün acı, tuzlu su ile kaplı yerleri. 2. Acı, tuzlu su ile kaplı çok büyük göl. 3. Okyanus ve denizlerin hepsi. 4. Gölet. 5. *mec*. Teşbih ve karşılaştırmada çok büyüklük, sonsuzluk bildirir (ATS I, 845-9).

DLT: **teri**: Deri (DLT III, 244-21), Az.Tü: **deri**: 1. İnsan ve hayvan derisi. 2. Hayvanın tüyle kaplı olan derisi. 3. Kürk. 4. Hayvanın işlenmemiş derisi. 5. Deriden yapılan. 6. Meyve kabuğu (ATS I, 854-6).

DLT: **tınğla-**: Dinlemek. Bk: **tinğle-** (DLT III, 403-17), Az.Tü: **dinlə-**: İşitmek amacıyla kulan vermek. 2. Bakmak. 3. Tavsiyesi, lafını, ricasını dinlemek (ATS I, 906-12).

DLT: **tırnğaḳ**: Tırnak (DLT III, 382-24), Az.Tü: **dırnaḳ**: 1. İnsan ve hayvanların el, ayak parmakları ucundaki sert, hissiz kemikler. 2. Pençe (ATS I, 876-24).

DLT:**tış**: Diş (DLT III, 25-8), Az.Tü: **diş**: 1. Yenilen şeyleri tutmağa, ısırmağa, kesip koparmağa yarayan insan veya hayvan ağzındaki kemik. 2. Türlü alet, motor parçaları, ve çarkların dişe benzer parçalarından her birisi. 3. Meyve dilimi (ATS II, 916-19).

DLT: **tışı**: Dişi, her hayvanın dişisi, kadın. Bk: tişi. III, (DLT 224-18), Az.Tü: **dişi**: 1. Erkeğe karşı olan cins, yumurtlayan, doğuran (birey, bitki, hayvan,) 2. *kon*. Bazı aletlere takılan. 3. Ağaç ve odunun yumuşağı. 4. Çıban ve benzer yaraların iyileştirmesi zor nevisi, habis ur (ATS II, 919- 12).

DLT: **tilki**: Tilki. *bk*: *tilkü.* (ATS II, 343-18), Az.Tü: **tülkü**: 1. Tilki. 2. *mec*. Kurnaz, hilekar, yaltak kişi. 3. *mec*. Korkak kişi (ATS II, 3386-23).

DLT: **tire-**: Dayak veya direk dikmek (DLT III, 262-15), Az.Tü: **dirə-**: 1. Dayamak, yaslamak. 2. Dikkatli bir şekilde bakmak, gözleri bir nokta üstünde dikmek (ATS I, 910-28).

DLT: **tirek**: Direk; kavak (DLT I, 412-9), Az.Tü: **dirəḳ**: 1. Ağaç, sütun vb. 2. Elektrik, telefon telleri tutmak için dililmiş demir. 3. Geminin yelken serenlerini tutmak için dikilen ağaç. 4. *mec*. Güvenilen, yardımcı (ATS I, 910-12):

DLT: **tiren-**: Dayanmak; direnmek, çekinmek (DLT III, 146-5), Az.Tü: **dirən-**: 1. Yaslanmak. 2. Dokunmak. 3. *mec*. Engele rastlamak. 4. Dik konulmak. 5. Dik durmak. 6. Dikilmek (göz bir noktaya) (ATS I, 911-1).

DLT: **tirig̃**: Diri, canlı, yaşayan (DLT III, 331-11), Az.Tü: **diri**: 1.Canlı. 2. Kafası kesilmemiş. 3. Çiğ, iyi pişmeyen. 4. Sert (kumaş). 5. *mec*. Kuvvetli, kıvrak, çevik (ATS I, 911-11).

DLT: **todh**-: Doymak (DLT III, 244-11), Az.Tü: **doy**-: 1. Yemek ihtiyacı ortadan kalkmak, tok duruma gelmek. 2. *kim*. Kendi içerisinde bol miktarda başka maddeyi eritmek. 3. *mec*. Bıkmak, usanmak (ATS I, 950-7).

DLT: **todhur**-: Doyurmak. Bk: **todhgur**- II, 76-5), Az.Tü: **doyur**-: 1. Yedirmek, doyurmak. 2. *mec*. Yalan vaatlerle gönlünü almak (ATS I, 950-19).

DLT: **togra**-: Doğramak (DLT III, 311-14), Az.Tü: **doğra**: 1. Bir şeyi küçük küçük kesmek. 2. Aynı boyda ve uzunlukta kesmek. 3. Keskin aletle kesik kesik etmek. 4. *mec*. Pare pare, parça parça etmek. 5. *mec*. *kon*. Laf atmak, kandırmak sebebiyle randevu vermek (ATS I, 929-9).

DLT: **toḳ**: Tok, aç olmayan; saçsız insan, boynuzsuz hayvanlar (DLT III, 239-2), Az.Tü: **tox**: 1. Açlık, yemek ihtiyacı hissetmeyen, tok. 2. Beslenmiş. 3. *mec*. Zengin ve güzel yaşayan. 4. *mec*. Büyüklük taslayan. 5. *mec*. Usanmış, bıkmış (ATS II, 3327-5). Aynı zamanda "boynuzsun hayvanlar" anlamı kaybolarak kısmi *anlam daralması* yaşamıştır

DLT: **ton**: Elbise. (DLT III, 36-11), Az.Tü: **don**: 1. Kadın, erkek üstten giydikleri elbise. 2. Üstten giyilen elbise. 3. Edebi benzetmede örtü anlamında. 4. *mec*. Kıyafet, dış görünüş, görkem (ATS I, 941-16).

DLT: **tonğ**-: Soğuktan donmak (DLT III, 391-2), Az.Tü: **don**-: 1. Soğuğun tesiri ile donmak, buz tutmak. 2. Don sebebiyle mahvolmak, harap olmak. 3. Çok üşümek, soğuktan morarmak. 4. Sıvıdan katı hale geçmek, katılaşmak. 5. *mec*. Herhangi bir duygu veya olay tesiri ile hissizleşmek (ATS I, 943-20).

DLT: **tosun**: Haşarı (atlar için); tosun tay (DLT III, 429-3), Az.Tü: **tosun**: 1. Ehil olmayan at. 2. Şişman, dolgun, etli. 3. Nazlı (ATS II, 3344-26).

DLT: **tök**-: Dökmek. (DLT II, 19-14), Az.Tü: **tök**-: Sıvı, ince ve taneli şeyleri kabdan başka bir kaba dökmek, boşaltmak. 2. Üstündeki bir şeyi dökmek, atmak. 3. Bir şeyi bir yerden başka yere boşaltmak. 4. Durmadan yağmak (kar, yağmur vb.) 5. Sarkıtmak. 6. Bir yere çok insan ve nesne getirmek. 7. Döküm usulü ile heykel yapmak (ATS II, 3355-24).

DLT: **tökül-**: Dökülmek (DLT II, 129-29), Az.Tü: **tökül-**: 1. Akmak. 2. Taneli şeylerin saçılması. 3. Yerinden çıkarak düşmek. 4. Akmak, süzülmek, damlamak, sızmak. 5. *kon*. Şiddetli, aralıksız yağmak. 6. *mec*. Yağmak. 7. *mec*. Eskiyip yıpranmak, yararsız duruma gelmek. 8. *mec*. Yağmak, elenmek (ATS II, 3356-3).

DLT: **tön-**: Dönmek (Oğuzca) (DLT III, 184-23), Az.Tü: **dön-**: Gittiği yönün ters istikametine yönelmek. 2. Yönünü değiştirmek. 3. Arkaya doğru gelmek. 4. Sözünü, vaadini, kararını bozmak. 5. Vazgeçmek (ATS I, 953-17).

DLT: **töş**: Döş, göğüs başı (DLT III, 346-14), Az.Tü: **döş**: 1. Vücutta ciğer ve kalbin olduğu bölge. 2. At vb. hayvanların boyun ile ön ayaklarının yukarı kısmındaki bölümü. 3. Meme. 4. Yamaç. 5. Bir şeyin önü. 6. Yaşanılan, öğrenilen konuları, bu konuların geçmişle olan ilişkisini bilinçli şekilde zihinde saklama gücü, akıl, hafıza, zihin (ATS I, 959-9).

DLT: **töşen-**: Döşenmek, kendi kendine döşemek (DLT II, 147-7), Az.Tü: **döşənmek**: 1. Serilmek, yayılmak. 2. Yere yayılmak. 3. Ayaklarına kapanıp ağlamak. 4. *kon*. Kaçmak gitmek ve koşmak anlamında (ATS I, 961-16)

DLT: **tul**: Dul kadın (DLT I, 468-19), Az.Tü: **dul**: Kocanın ölümünden sonra kocaya gitmemiş kadın; eşin ölümünden sonra evlenmeyen erkek (ATS I, 971-19) DLT'de yalnızca kadınlara has bir olgu iken Azerbaycan Türkçesinde erkeklere de söylenmektedir.

DLT: **tuman**: Duman, sis (DLT II, 6-26), Az.Tü: **duman**: 1. Buharın toplanması sonucu oluşan kesif, koyu hava. 2. Tütsü. 3. Toz, tütsü vb. 4. *mec*. Bir şeyi kaplayan, örten perde. 5. *mec*. Yüzde ve gözde gam, keder, hüzün (ATS I, 972-15).

DLT: **tur-**: Durmak; çıkmak, yükselmek; ayakta durmak, kalkmak; zayıflamak (III, 233-16), Az.Tü: **dur-**: 1. Ayakta dik şekilde hareketsiz durmak. 2. Organların biri üstünde durmak. 3. Ayakta durara vazife yapmak. 4. Ayağa kalkmak. 5. Uykudan uyanıp yataktan çıkmak. 6. Olmak, bulunmak. 7. Bir şeye dayanmak. 8. Üzerine oturmak. 9. Dikleşmek, dikelmek. 10. Beklemek. 11. Rahat oturmak. 12. Karşı gelmek. 13. Sabır göstermek. 14. Bir karar vermek, neticeye varmak. 15. Kalmak. 16. Dokunulmadan, çalıştırılmadan kalmak. 17. Hareketsiz olmak. 18. İlertememek. 19. Çalışmamak. 20. Bir yerde beklemek. 21. Kendi işini ve meşguliyetini bekletmek. 22. Bitmek, tükenmek. 23. Şaşırıp kalmak. 24. Sabretmek, acele etmemek. 25. Dikkati başka bir şey üstünde yoğunlaştırmak. 26. Yer tutmak. 27. Bir işi, vazifeyi üzerine almak, işe girmek. 28. Mal olmak. 29. Kalkmak, yükselmek. 30. Artmak.

31. Harekete başlamak, davranmak. 32. Girişmek (ATS I, 975-4). Oldukça zengin bir anlam genişlemesine uğrayan *tur-* sözcüğü aynı zamanda "zayıflamak" anlamını kaybetmiştir.

DLT: **turḳun**: Durgun (DLT I, 440-16), Az.Tü: **durğun**: 1. Hareketsiz, sessiz. 2. Durgun bakış. 3. Akmayan, hareketsiz, dingin (ATS II, 974-24).

DLT: **tuşla-**: Karşısına, hizasına durmak (DLT III, 284-7), Az.Tü: **tuşla-**: 1. Birini, bir şeyi nişan almak. 2. Yönünü göstermek, yerini göstermek. 3. Göndermek. 4. Doğrultmak, çevirmek (ATS II, 3378- 6).

DLT: **tuşlan-**: Karşılaşmak, yönelmek (DLT II, 244-2), Az.Tü: **tuşlan-**: 1. Nişan almak, yönelmek. 2. Doğrultulmak, yöneltilmek. 3. Yönelmek. 4. Çevrilmek, doğrultulmak (ATS II, 3378-8).

DLT: **tut-**: Tutmak, yakalamak (DLT III, 118-7), Az.Tü: **tut-**: 1. Tek veya iki el ile bir şey yakalamak. 2. Hedefe dokunmak. 3. Canlı yakalamak. 4. Bir şeyin hacmini bildirir. 5. İşgal etmek. 6. Sirayet etmek, bulaşmak. 7. Yeşermek, bitmek. 8. Isırmak. 9. Örtmek. 10. İyi göstermek, yakışmak. 11. Engel olmak. 12. Bir işe almak. 13. *mec*. Kiralamak. 14. *mec*. Uygun gelmek (ATS II, 3380-12).

DLT: **tutuş-**: Tutuşmak (DLT II, 88-24), Az.Tü: **tutuş-**: 1. Kavga etmek, savaşa girmek. 2. Rastlaşmak. 3. Katılaşmak. 4. Güreşmek (ATS II, 3382-14).

DLT: **tuy-**: Duymak (DLT III, 244-2), Az.Tü: **duy-**: 1. Duyu organlarından biriyle duymak, hissetmek. 2. Sezmek (ATS I, 980-5).

DLT: **tügme**: Düğme (DLT I, 433-13), Az.Tü: **düymə**: 1. Elbise kavuşturmak için karşısındaki iliğe geçen, metal, kemik, sedef vb. yapılmış. 2. Kapı kitlemek için arkasına takılan kanca ucunun geçtiği, takıldığı yuvarlak halka delik. 3. Gonca. 4. Elektirik devresini açıp kapatan anahtar (ATS I, 995-29).

DLT: **tügün**: Düğüm (DLT III, 266-4), Az.Tü: **düyüm**: 1. İki ip vb. bağlanması ile oluşan yuvarlak ilmek, bağ. 2. Ağaç dal ve budaklarının birleştiği yer. 3. *mec*. Halledilmesi zor mesele. 4. *mec*. Kalp ağrısı, gam, keder (ATS I, 997-3).

DLT: **tüpü**: Tepe, insan başının üzeri tarafı (DLT III, 216-22), Az.Tü: **təpə**: 1. Yüksekliği genel olarak birkaç yüz metreyi aşmayan, çok kez tek başına, yamaçları yatık yer şekli, küçük dağ. 2. Zirve, doruk. 3. Uç nokta, doruk. 4. Yükseklik, irtifa. 5. İnsan ve hayvan kafasının üst kısmı (ATS II, 3279-4).

DLT: **tüş**-: Düşmek, inmek (DLT III, 5-4), Az.Tü: **düş**-: 1. Kendi ağırlığı ile yukarıdan aşağı inmek, düşmek. 2. Yukardan inip bir şey üstünde durmak. 3. Aşağı inmek. 4. Derin bir şeyin dibine çökmek. 5. Binilen bir şey veya hayvandan aşağıya inmek (ATS I, 992-21).

DLT: **tüz**: Düz (DLT III, 123-13), Az.Tü: **düz**: 1. İniş, yokuş, çukur, tepe olmayan. 2. Doğru ve düz yer. 3. Eğrisi dönemeci olmayan. 4. *sf*. Dürüst, namuslu. 5. *sf*. Düzgün, doğru. 6. *sf*. Temiz, vicdanlı (ATS I, 998-12).

DLT: **tüz**-: Düzmek, düzeltmek (DLT II, 9-5), Az.Tü: **düz**-: Tane şeklindeki şeyleri sıra ile ipe geçirmek. 2. Belli ölçüce nesneleri bir yere koymak, yerleştirmek. 3. Her birini bir yere koymak. 4. *mec*. Sıralamak. 5. *kl*. Kurmak (ATS I, 1002-7).

DLT: **uç**-: Uçmak (DLT I, 164-10), Az.Tü: **uç**-: 1. Kanatlar yardımı ile havada hareket etmek. 2. Rüzgar gücü ile havada haraket etmek. 3. Gaz, buhar haline gelip havada yok olmak. 4. *mec*. Süratli gitmek, geçip gitmek. 5. *mec*. Çıkmak (söz vb.)(ATS II, 3398-25).

DLT: **udhu**-: Uyumak. Bk: **udhı**- (DLT I, 39-12), Az.Tü: **uyu**-: Uykuya dalmak, uyku halinde olmak. 2. *mec*. Hareket ve canlılık göstermemek, sessizlik (ATS II, 3419-5).

DLT: **udhun**-: Uyanmak (DLT III, 194-15), Az.Tü: **oyan**-: 1. Uykudan uyanmak, kalkmak. 2. *mec*. Canlanmak. 3. Gözü açılmak. 4. *mec*. Meydana gelmek, doğmak. 5. *mec*. Kendinde erkeklik işaretleri hissetmeğe başlamak (ATS II, 2645-6).

DLT: **ulı**-: Ulumak (DLT I, 136-19), Az.Tü: **ula**-: Uzun ve iniltili bağırmak. 2. *kn*. İnleyerek ağlamak. 3. Beddua etme (ATS II, 3404-10)

DLT: **unıt**-: Unutmak (DLT II, 325-21), Az.Tü: **unut**-: 1. Akıldan ve hafızadan çıkarmak. 2. Riayet etmemek. 3. Tesadüfen unutarak bir yerde bırakmak (ATS II, 3409-13).

DLT: **uzaḳ**: Uzun; eski, uzak (DLT I, 380-16), Az.Tü: **uzaḳ**: 1. Mesafe, mekân olarak yakın olmayan. 2. Çok uzun. 3. Uzaktan görünen, uzakta olan. 4. Uzaktan duyulan. 5. Vakit olarak yakın olmayan. 6. Uzun zaman sonra olacak olan (ATS II, 3419-26).

DLT: **üstün**: Üstün (DLT I, 108-24), Az.Tü: **üstün**: 1. Benzerine ve eşine göre daha iyi durumda. 2. Nicelik ve nitelik bakımından daha yüksek. 3. Galip gelen (ATS II, 3454-3).

DLT: **üz**-: (ip ve benzeri şeyleri) kesmek (DLT I, 165-18), Az.Tü: **üz**-: 1. Kırmak, parçalamak, 2. Kesip atmak, kesmek. 3. Sona erdirmek, son vermek (ATS II, 3467-6).

DLT: **üzül**-: Üzülmek, kesilmek (DLT I, 196-8), Az.Tü: **üzül**-: 1. Hastalık, yorgunluk sonucu takatten düşmek. 2. Cılız düşmek. 3. Bitmek, halsiz düşmek. 4. Azap çekmek. 5. Çok

eskimek, yıpranmak, aşınmak. 6. Kopmak, ayrılmak. 7. Boşalmak, boşanmak. 8. Koparmak, fiiline konu olmak (ATS II, 3470-4).

DLT:**ya**: Ok; yay (DLT III, 16-25), Az.Tü: **yay**: 1. İki ucu kirişle bağlanıp kavisli hale getirilen ve ok atmaya yarayan alet. 2. Spiral şeklinde bükülmüş tel. 3. *mec*. Klasik şiirde güzelin kaşına benzetilir (ATS II, 3599-31)

DLT: **yadhıl**-: Yayılmak, dağılmak, ayrılmak (DLT III, 77-13), Az.Tü: **yayıl**-: 1. Kendi nüfuz dairesini genişletmek. 2. Her tarafa duyulmak. 3. *mec*. Ortaya çıkmak, duyulmak. 4. *mec*. Çok serbest bir şekilde oturup, geniş yer kaplamak (ATS II, 3601-20).

DLT: **yadhlış**-: Dağılışmak, yayılışmak (DLT III, 105-1), Az.Tü: **yayılış**-: 1. Yaygınlık kazanma. 2. Dağılma, yayılma. 3. *mec*. Ortaya çıkmak (ATS II, 3601-19).

DLT: **yafaş**: Yavaş, yumuşak huylu. . Bk: **yawaş**. (DLT III, 12-1), Az.Tü: yavaş: 1. Hareketi zayıf, yavaş olan. 2. Sakin, usul. 3. Sakin, yumuşak, mülayim. 4. *ünl*. Sus, dur, konuşma (ATS II, 3597-23).

DLT: **yaglan**-: Yağlanmak (DLT III, 111-5), Az.Tü: **yağlan**-: 1. Yağ sürülmek, üzerine yağ sürülmek. 2. Yağa batmak. 3. *mec*. Zenginleşmek (ATS II, 3531-14).

DLT: **yağlığ**: Yağlı (DLT III, 121-5), Az.Tü: **yağlı**: 1. Yağı olan. 2. Yağa bulaşmış. 3. *mec*. Paralı, zengin, geliri iyi olan (ATS II, 3531-20).

DLT: **yag**-: Yağmak (DLT III, 60-21). Az.Tü: **yağ**-: 1. Havadan, gökten kar, yağmur, dolu şeklinde dökülmek. 2. Çok miktarda, kesintisiz dökülmek. 3. *mec*. Bir şeyin çokluğunu, şiddetini, devamlılığını bildirir (ATS II, 3532-20)

DLT: **yagla**-: Yağlamak (DLT III, 308-28, Az.Tü: **yağla**-: 1. Üzerine yağ sürmek. 2. Paslamaya engel olması ve iyi çalışması için yağ sürmek. 3. *mec*. Rüşvet vermek (ATS II, 3531-11).

DLT: **yaxşı**: İyi, güzel, her şeyin güzel olanı (DLT III, 32-9), Az.Tü: **yaxşı**: 1. Müspet özellik ve niteliğe sahip olan. 2. Elverişli, faydalı. 3. Hoş, sefalı. 4. Tercürebli. 5. Olumlu manevi özellikler barındıran. 6. Sadık, güvenilir. 7. Yeteri kadar. 8. Öğrenciye verilen (iyi) not (ATS II, 3537-26)

DLT: **yaḳın**: Yakın (DLT III, 23-1), Az.Tü: **yaxın**: 1. Uzak mesafe olmayan. 2. Zaman olarak yakın. 3. Kan bağı akrabalığı veya dostluk ilişkisi olan (ATS II, 3535-33)

DLT: **yalga**-: Yalamak (DLT III, 307-2), Az.Tü: **yala**-: 1. Bir şeyin üstüne dil sürmek. 2. Dilini bir şeye bulaştırarak yutmak. 3. *mec*. Şöyle bir dokunup geçmek (ATS II, 3541-15).

DLT: **yamağ**: Yama (DLT III, 28-17), Az.Tü: **yamaḳ**: 1. Delik ve yırtık yeri kapamaya yarayan parça. 2. *mec*. Yama gibi görünen, düzeni ahengi bozan, yakışmayan, yersiz, gereksiz ilave edilmiş (ATS II, 3547-29).

DLT: **yaman**-: Kendi kendine yamamak (DLT III, 85-28), Az.Tü: **yaman**-: 1. Yama yapılmak, onarılmak, ek yapılmak. 2. *mec*. Yapışmak, yapışıp kopmamak (ATS II, 3549-10).

DLT: **yan**: Yan (DLT II, 19-16), Az.Tü: **yan**: 1. Bir şeyin ön, arka, alt ve üst dışında kalan tarafı. 2. Sağ ve solun ortak adı. 3. Yer, 4. Üst. 5. Birlikte. 6. Bedenin bir bölümü (ATS II, 3550-13).

DLT: **yanğı**: Yeni. Bk: **yenği** (DLT III, 369-4), Az.Tü: **yeni**: 1. İlk defa yapılmış, meydana çıkarılmış. 2. Devre ait olan. 3. Yeni bulunmuş (ATS II, 3622-4).

DLT: **yanğıla**-: Yenilemek (DLT III, 307-3), Az.Tü: **yenile**-: 1. Tazelemek, değişmek. 2. Yeniden yapmak (ATS II, 3622-17).

DLT: **yapış**-: Yapışmak (DLT III, 70-5), Az.Tü: **yapış**-: 1. Yapışmak, dokunduğu şeyle bitişmek. 2. Birbirine temas derecesinde yakın olmak. 3. Birbirinden kopmamak. 4. Yakalamak. 5. Tutup kaldırmak. 6. Diş geçirmek. 7. Meşgul olmak (ATS II, 3562-1).

DLT:**yarat**-: Yaratmak; (Oğuzca) oranlamak, oranlayarak yapmak; kendinden uydurmak (DLT III, 315-9), Az.Tü: **yarat**-: 1. Zahmet çekerek, emek vererek vücuda getirmek. 2. Uyandırmak, doğurmak. 3. *din*. Halk etmek. 4. Tesis etmek. 5. Eser yazmak (ATS II, 3568-6).

DLT: **yarımla**-: Yarılamak (DLT III, 343-6), Az.Tü: **yarıla**-: 1. İki eşit parçaya bölünmek. 2. Bir işin yarısına kadar yapılmak (ATS II, 3571-4).

DLT: **yarımlan**-: Yarımlanmak (DLT III, 115-16), Az.Tü: **yarılan**-: 1. İki parçaya bölünmek. 2. Bir iş yarısına kadar yapılmak (ATS II, 3571-5).

DLT: **yarma**: Uzunlamasına yarılan her hangi bir şey (DLT III, 34-14), Az.Tü: **yarma**: 1. Yarmak fiili. 2. Dibekte dövülmüş buğday taneleri. 3. Yarma ile pişirilen yemek (ATS II, 3581-11).

DLT: **yaşa**-: Yaşamak (ATS (DLT III, 89-5), Az.Tü: **yaşa**-: 1. Canlı olmak, hayatta var olmak. 2. Hayat, dirilik. 3. Ömür sürmek, hayat sürmek. 4. Hayatın zevk ve sefasından faydalanmak (ATS II, 3590-12).

DLT: **yaşıl**:Yeşil (I, 395-4), Az.Tü: **yaşıl**: 1. Maviyle sarı arasında yer alan renk. 2. Henüz olgunlaşmayan, kelek. 3. Yeşil renkli şey (ATS II, 3591-10).

DLT: **yat**: Yabancı (DLT III, 159-6), Az.Tü: **yad**: 1. Akraba olmayan. 2. Kendi vatanı, yurdu olmayan, yabancı kimse. 3. *mec*. Düşman anlamında (ATS II, 3525-14).

DLT: **yat**-: Yatmak (DLT III, 378-3), Az.Tü: **yat**-: 1. Uyku halinde olmak. 2. *mec*. Ebedi istirahatta olmak. 3. Uyumak için yatağa girmek. 4. Uzanmak, uzanmış şekil almak (ATS II, 3596- 19).

DLT: **yatuḳ**: Atılan, unutulan her şey; tembel; şehirlerden çıkmayan bir kısım Oğuzlar (DLT III, 14-29), Az.Tü: **yatıḳ**: 1. Eğilmiş, yatmış. 2. *mec*. Hiçbir şeyden haberi olmayan, gafil. 3. Sesi kısılmış. 4. Konkav, obruk. 5. Düz, yayvan. 6. Yatar durumda olan (ATS II, 3595-17).

DLT: **yayla**-: Yaylamak (DLT III, 311-8), Az.Tü: **yayla**-: 1. Yaz mevsimini bir yerde geçirmek, 2. Yaylada otlamak. 3. *mec*. Yaz olmadığı halde yaza dair işler yapmak (ATS II, 3602-17).

DLT: **yaylağ**: Yayla, yaylak, yazlanan yer (DLT III, 265-13), Az.Tü: **yaylaḳ**: 1. Yazın daha serin olduğundan gidilen, hayvan barındırılan yer, yayla. 2. Genel olarak serin ve güzel havadar olan bölge (ATS II, 3602-10).

DLT: **yazaḳ**: Otlak (DLT III, 16-3), Az.Tü: **yazaḳ**: Otlak, yaylak, mera (ATS II, 3604-4).

DLT: **yé**-: Yemek, yeyip telef etmek (DLT III, 9-13), Az.Tü: **ye**-: 1. Bir yiyeceği ağızda çinemek ve yutmak. 2. *kon*. Sokmak, dişlemek. 3. Aşındırmak. 4. Kemirmek. 5. *mec*. Rahat bırakmamak (ATS II, 3608-4).

DLT: **yél**: Yel, rüzgâr, esinti (DLT III, 108-13), Az.Tü: **yel**: 1. Rüzgar. 2. Mide, bağırsakta meydana gelen gaz, osuruk. 3. *mec*. Sürat (ATS II, 3613-29).

DLT: **yémiş**: Meyva (DLT III, 12-14), Az.Tü: **yemiş**: 1. Kavun. 2. Her türlü meyve (ATS II, 3620-6). Özelden genele.

DLT: **yénğge**: Yenge, büyük kardeşin karısı (DLT III, 380-20), Az.Tü: **yengə**: 1. Gelin yeni evine giderken onla giden ve ona rehberlik eden kadın. 2. Kardeş veya kardeş gibi olan kişilerin eşlerine seslenme şekli (ATS II, 3621-19).

DLT: **yér**: Yer, toprak, yer yüzü (DLT III, 208-23), Az.Tü: **yer**: 1. Yer küresi, dünya. 2. Kara parçası. 3. Yer kabuğu üst tabakası. 4. Üzerinde durduğumuz saha. 5. Ekilen, ekilmeyen toprak (ATS II, 3635-2).

DLT: **yét**-: Yetişmek, erişmek (DLT II, 314-9), Az.Tü: **yet**-: 1. Yetişmek. 2. Gelmek, geçmek, ulaşmak. 3. Kafi gelmek. 4. Dokunmak, temas etmek (ATS II, 3635-6).

DLT: **yıg**-: Yığmak, toplamak; bir şeye engel olmak, alıkoymak (DLT III, 61-4), Az.Tü: **yığ**-: 1. Bir yere toplamak. 2. Olgunlaşmış ürünü, meyveyi toplamak. 3. Toplamak, götürmek. 4. Grup grup, küme küme koymak (ATS II, 3642-22).

DLT: **yıgla**-: Ağlamak. Bk: **ıgla**- (DLT III, 258-14), Az.Tü: **ağla**-: 1. Acı veya sevinçle gözyaşı akıtmak. 2. Kederlenmek, elemlenmek, gamlanmak. 3. Sızlanmak, şikayetlenmek (ATS I, 90-3).

DLT: **yıglaş**-: Ağlaşmak (DLT III, 322-2), Az.Tü: **ağlaş**-: 1. Beraberce ağlaşmak. 2. Şikayetçi olmak (ATS I, 91-3).

DLT: **yıglat**-: Ağlatmak (DLT II, 355-17), Az.Tü: **ağlat**-: 1. Ağlatmağa mecbur etmek. 2. *mec*. Çok etkilemek; son derece üzme (ATS I, 91-6).

DLT: **yıgıl**-: Toplanmak; çekinmek, kaçınmak (DLT III, 80-9), Az.Tü: **yığıl**-: 1. Bir yere toplanmak. 2. Yıkanma, ıslanma vb. neticesinde kısalmak. 3. Toplanmak, koparılmak (ATS II, 3640-18).

DLT: **yıḳ**-: Yıkmak; yıkılmak (DLT III, 63-11), Az.Tü: **yıx**-: 1. İtmek, vurmak, şiddetli dokunup yere devirmek. 2. Bir tarafı üstüne yatırmak. 3. Bütün ağırlığı ile düşmek. 4. Dağıtmak, yıkmak, viran etmek (ATS II, 3644-8).

DLT: **yıldız**: Ağacın kökü, damarı (DLT III, 40-15), Az.Tü: **ulduz**: Geceleri kökte görünen nokta ışık, sitare, ahter. 2. Meşhur olan, tanınmış kişi. 3. Bir noktadan çevreye beş veya daha fazla çıkıntı (ATS II, 3405-21).

DLT: **yılıg**: Sıcak ve soğuk arası, ılık (DLT III, 14-10), Az.Tü: **ilıḳ** 1. Az sıcak, ne sıcak ne soğuk. 2. Tam pişmeyen. 3. *mec* Okşayıcı, hoş, sevgiyle dolu (ATS I, 1599-8).

DLT: **yırt**-: Yırtmak (DLT III, 435-6), Az.Tü: **yırt**-: 1. Parçalamak, vahşice dağıtmak. 2. Eskitmek, yıpratmak. 3. *kon*. Delmek, deşmek (ATS II, 3646-2).

DLT: **yırtıl**-: Yırtılmak (DLT III, 107-1), Az.Tü: **yırtıl**-: 1. Eskiyip ya da bir yere sürtüp, takılıp delinmek. 2. *mec*. Eskiyip yıpranmak, parçalanmak (ATS II, 3645-22).

DLT: **yigne**: İğne (DLT III, 35-12), Az.Tü: **iynə**: 1. Diliş ve işleme için kullanılan, ucu sivri, diğer ucudna iplik geçirecek delik bulunan çelik alet. 2. Vücuda ilaç şırınga etmek için kullanılan alet. 3. Çeşitli amaçlarla metalden yapılmış ucu sivri ince mil (ATS I, 1681-17).

DLT: **yincü**: İnci (DLT III, 30-15), Az.Tü: **inci** 1. İstiridye ve midyeden çıkan, parlak, yuvarlak ve ziynet eşyası olarak kullanılan sedef maddesi. 2. *mec*. Çok kıymetli şey için kullanılır (ATS I, 1614-23).

DLT: **yinçge**: İnce (DLT III, 380-16), Az.Tü: **incə**: 1. Kalınlığı az olan. 2. Çok küçük, ufak. 3. mec. Zarif, mülayim. 4. *mec*. Üstü kapalı, gizli biçimde, hemen hissedilmeyen. 5. *mec*. Zarif, hassas (ATS I, 1613-21).

DLT: **yit**-: Kaybolmak, yitmek (DLT II, 313-4), Az.Tü: **it**-: 1. Kaybolmak, yok olmak. 2. Önceki özelliği yok olmak. 3. *mec*. Heder olmak (ATS I, 1677-7).

DLT: **yogun**: Yoğun şişkin, kalın (DLT III, 29-25), Az.Tü: **yoğun**: 1. Geniş, dolgun. 2. Kalın (ses). 3. *mec*. Kaba, yontulmayan (ATS II, 3647-27).

DLT: **yoḳaru**: Yukarı (DLT III, 285-7), Az.Tü: **yuxarı**: 1. Üst, üst tarafta olan, yüksekte olan. 2. Fazla. 3. Görec, derece yönünden yüksekte olan, üstün olan. 4. Bir şeyin yukarısı, üstü (ATS II, 3667-4).

DLT: **yol**; Sefer; ani olarak yola çıkma (DLT III, 144-15), Az.Tü: **yol**: 1. Bir yerden başak yere giderken geçilen, gidiş geliş yapılabilmesi için yapılan şerit, yer, rah. 2. Demir yolu. 3. Sefer, gidiş. 4. İstikamet, yön. 5. *mec*. Bir yere girme yeri. 6. Bir şeyi elde etme yolu, vasıtası, usulü. 7. Görüş, düşünce. 8. *mec*. Görüş, düşünce. 9. *mec*. Kez, kere, sefer (ATS II, 3652-15).

DLT: **yorıga**: Yorga yürüyen (at) için (DLT III, 174-14), Az.Tü: **yorğa**: 1. Atın rahvan ile eşkin arası yürümesi. 2. Bu şekilde yürüyüşe sahip olan, böyle yürüyen (ATS II, 3661-6).

DLT: **yu-**: Yıkamak (DLT III, 249-17), Az.Tü: **yu-**: 1. Su veya sabunlu su ile yıkamak, temizlemek. 2. Çarparak, dokunarak dağıtmak, götürmek. 3. *mec*. Karşılığını vermek (ATS II, 3669-24).

DLT: **yük**: Yük, bohça (DLT III, 309-20), Az.Tü: **yük**: 1. Taşınacak her şey, taşıma vasıtasına yüklenen, elde vb. taşınan her şey. 2. İçinde bir şeyler olan torba. 3. Ağır şey. 4. Üst üste toplanmış yatak, yorgan, halı. 5. *mec*. Çetin, ağır görev. 6. *mec*. Yorucu, eziyetli (ATS II, 3682-2).

DLT: **yük**: Kuş tüyü, kuş yeleği, ok yeleği (DLT III, 143-28), Az.Tü: **yük**: 1. Taşınacak her şey, taşıma vasıtasına yüklenen, elde vb. taşınan her şey. 2. İçinde bir şeyler olan torba. 3. Ağır şey. 4. Üst üste toplanmış yatak, yorgan, halı. 5. *mec*. Çetin, ağır görev. 6. *mec*. Yorucu, eziyetli (ATS II, 3682-2).

DLT: **yüksek**: Yüksek (DLT III, 45-20), Az.Tü: **yüksək**: 1. Boyu fazla olan, bulunan yerden daha yüksek, yukarı olan. 2. Normal seviyeden yukarı. 3. Güçlü, çok fazla. 4. Kalite olarak iyi. 5. Çok büyük önemi olan. 6. Derin, büyük, ulu. 7. Debdebeli, muhteşem (ATS II, 3683-13).

DLT: **yürek**: Yürek (DLT III, 33-15), Az.Tü: **ürək**: 1. Kan dolaşımının hareket merkezi, kalp. 2. Göğüs sol tarafında bu organ üzerindeki yer. 3. *mec*. His, duygu merkezi, gönül. 4. Aşk, sevgi (ATS II, 3440-17).

DLT: **yüz**: Yüz, çehre. (DLT I, 422-3), Az.Tü: **üz**: 1. Baş ön kısmı, çehre. 2. Hayvan kafası ön kısmı. 3. Dokuma şeylerin üst kısmı. 4. Yatak, yorgan üst kısmı. 5. Bir şeyin ön tarafı. 6. Bir şeyin kopyası, sureti. 7. Sıvıların yüzeyi. 8. Taraf, semt, yan anlamında. 9. *mec*. Utanma duygusu, ar. 10. Süt, yoğurt, kaymak (ATS II, 3457-4).

DLT: **yüz-**: Yüzmek, soymak; yayılmak ve dağılmak (DLT III, 59-22), Az.Tü: **üz-**: 1. Kırmak, parçalamak, 2. Kesip atmak, kesmek. 3. Sona erdirmek, son vermek (ATS II, 3467-6).

1.3. Anlam İyileşmesine Uğrayan Sözcükler

Zeynep Korkmaz, kötü anlamlı bir sözcüğün zamanla iyi bir anlam kazanması olayını, *anlam iyileşmesi* olarak tanımlamaktadır (Korkmaz, 2009: 11).

Doğan Aksan, *anlam iyileşmesi* olayını, bir kelimenin eskisine göre daha iyi bir anlam taşır hale gelmesi olarak tanımlamakta ve *mareşal* örneğini vermektedir. Türkçeye Fransızcadan giren bu sözcük, *Alm. marahscalc,* ve *Lat. mariscalcus* şekilleri "at bakıcısı, nalbant" anlamlarındadır. Günümüzde ise *Fr. mareschal, Alm. Marschall* sözcükleri ordudaki en yüksek seviyeyi gösterir duruma gelmiştir (Aksan, 1982: 217).

Anlam iyileşmesi genel biçimiyle anlam anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam değişmesi gibi anlam olaylarını da içine almaktadır, diğerlerinden ayrıldığı temel nokta anlamın kötüden, açık bir şekilde iyiye geçmesidir.

DLT. yawuz > Az.Tü. yavuz: Türkçede anlam iyileşmesinin en bilinen örneklerinden birisi "kötü, fena" anlamına gelen *yabız>yawız>yawuz* sözcüğüdür. DLT'de *yafuz-/yawuz-* biçiminde geçen sözcükler temel anlamıyla "kötü, fena" anlamlarını karşılarken Azerbaycan Türkçesinde bu anlamını korumakla birlikte "mahir, usta, becerikli" gibi olumlu anlamlar da kazanmıştır. Türkiye Türkçesinde ise biraz farklı olarak, "cesur, yiğit, yaman, kahraman" anlamları kazanmıştır, Sözcük Oğuz grubunun iki sahasında da olumlu anlamlar kazanmıştır (DLT III, 10-13), (ATS II, 3599).

DLT. emgek > Az.Tü. əmək: Türkçede anlam iyileşmesine uğradığı bilinen en güzel örneklerden birisi de DLT'de "zahmet, emek, acı çekmek" anlamlarında geçen *emgek* sözcüğüdür. Bu sözcük Azerbaycan Türkçesinde "çalışma, bir işin yapılmasında sarf edilen beden ve zihin gücü" anlamlarını korumakla birlikte, "hak edilen kazanç için verilen emek", "alın teri" gibi olumlu anlamlar kazanmıştır. Bu değişim, aynı zamanda hem *anlam genişlemesi,* hem *anlam değişmesi* olaylarını da içermektedir. (DLT II, 110-2), (ATS I, 1116-20).

DLT. yaman > Az.Tü. yaman: yaman: DLT'de "Kötü, her şeyin kötüsü" anlamlarında olan yaman sözcüğü Azerbaycan Türkçesinde "Fena, kötü, çirkin, kötü, kötü kalpli, gaddar" anlamlarını da sürdürmekle birlikte "coşkun, ateşli, ihtiraslı, düşkün, müptela, müthiş, dehşetli; cesur; savaşçı, mücadeleci" anlamları da kazanmıştır. Bu sözcük anlam iyileşmesiyle birikte güçlü bir şekilde anlam genişlemesine de uğramıştır (DLT III, 85-28) (ATS II, 3548-14).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine anlam iyileşmesine uğradığı düşünülen 12 sözcük şu şekildedir:

DLT: **çoçuḳ:** Domuz yavrusu; her şeyin küçüğü (DLT I, 381-3), Az.Tü: **çocuḳ.** Doğumdan buluğ çağına kadar insan yavrusu (ATS I, 372-17).

DLT: **emgek**: Emek, zahmet (DLT II, 110-2) Az.Tü: **əmək**: Çalışma, bir işin yapılmasında sarf edilen beden ve zihin gücü; zahmet (ATS I, 1116- 20).

DLT: **er**: Er, erkek, adam. (DLT I, 16-17) Az.Tü: **ər**: 1. Kadının kanuni kocası. 2. *sf.* Sözüne güvenilen, mert; kahraman, yiğit (ATS I, 1130-24).

DLT: **ḳatıl**-: Karıştırılmak; erkek kadın, çiftleşmek. (DLT II, 121-11) Az.Tü: **ḳatıl**-: 1. Eklenmek, ilave edilmek; bir kitlenin içine dâhil olmak, katılmak. 2. Karıştırılmak (ATS II, 2017-18).

DLT: **keç**-: Geçmek, ölmek. (DLT II, 5-12) Az.Tü: **keç**- 1. Hareket ederek, yürüyerek ilerlemek, yer değiştirmek, geçip gitmek. 2. Yaşadığı yeri değiştirmek. 3. Sınıfı geçmek (ATS I, 1739- 7).

DLT: **ḳız** : Cariye, pahası çok olan nesne, kız çocuk, kız. bk: **xız** (DLT I, 7-15) Az.Tü: **ḳız:** 1. Dişi insan evladı, çocuğun dişisi (ATS II, 2219-16).

DLT: **telü**: Deli, çılgın; (oğuzca) ahmak. Bk. **telwe**. (DLT III, 156-13), Az.Tü: **dəli**: 1. Aklı ve şuuru yerinde olmayan, divane, çılgın, mecnun. 2. İsim olarak kullanılır. 3. Serseri, ahmak. 4. *mec*. Çoşkun, azgın, hiddetli. 5. *mec*. Fazla sevgi ve istek duyan kimse. 6. *mec*. (folklorda) deli gibi yiğit, kahraman. 7. *mec*. Ürkek, hareketli (ATS I, 834-1).

DLT: **uçuzluḳ**: Değersizlik, küçüklük; ucuzluk (DLT I, 149-18), Az.Tü: **ucuzluḳ**: 1. Fiyatın aşağı inmesi durumu. 2. Her şeyin ucuz olduğu yer (ATS II, 3397-29)

DLT: **uçuzla**-: Hor ve alçak görmek, hakaret etmek (DLT I, 301-19), Az.Tü: **ucuzla**-: Fiyatı inmek (ATS II, 3397-20).

DLT: **yafuz**: Her şeyin kötüsü, fenası. bk: **yawuz**. (DLT III, 10-13), Az.Tü: **yavuz**-: 1. Sert kimse, çok sert, çetin, amansız, gaddar. 2. Mahir, usta, becerikli, maharetli (ATS II, 3599).

DLT: **yaman**: Kötü, her şeyin kötüsü (DLT III, 30-3), Az.Tü: yaman: 1. Fena, kötü, çirkin. 2. Kötü, kötü kalpli, gaddar. 3. Çoşkun, ateşli, ihtiraslı, düşkün, müptela. 4. Yaman,

müthiş, dehşetli; cesur; savaşçı, mücadeleci. 5. *mec*. Sert; şiddetli, pek sıkı, güçlüklerle dolu, ağır (ATS II, 3548-14).

DLT: **yawuz**: Kötü, fena (DLT III, 215-2), Az.Tü: **yavuz**: 1. Sert kimse, sert, çetin. 2. Mahir, usta (ATS II, 3599-28).

1.4. Anlam Kötüleşmesine Uğrayan Sözcükler

Zeynep Korkmaz'a göre anlamı iyi olan bir sözcüğün zamanla kötü olması, veya kötüye doğru giden bir anlam kazanması durumu *anlam kötüleşmesi* olayıdır (Korkmaz, 2009: 11).

Doğan Aksan da *anlam kötüleşmesi* için kelime anlamının kötüleşmesi yahut kötüye doğru gitmesi tanımını yapmıştır. Aksan bu hususta şu örnekleri vermiştir; *ET. bayaḳı* "daha önce olan, önceki" > *Tü. T. bayağı* "adi, kalitesiz", *ET. balaban* "pehlivan" > *Tü.T balaban* "ayı" *T. Tü. Kaltak* "eyer, ahşap semer" > "düşük kadın, orospu" (Aksan: 2018:141).

Anlam kötüleşmesine uğrayan 41 sözcükten 23'ünde sözcüklerin anlamının kötüleşmesi, kazandığı yeni mecazi anlamlar ile olmuştur: ***DLT. anğıt*** "ördeğe benzer kuş" > ***Az.Tü. anḳut*** *mec*. "anlayışı kıt, ebleh", DLT. ḳan "kan" > ***Az.Tü. ḳan*** *mec*. "birini öldürme, düşmanlık, kısas, kavga, savaş", ***DLT. ḳara*** "karanlık, kara", > ***Az.Tü. ḳara*** *mec*. "ağır, kötü, gam, keder", DLT. ḳarı "yaşlı, ihtiyar" Az.Tü. ḳarı "kindar, hilekar, kaddar"

Anlam kötüleşmesi olayında 41 sözcüğün zamanla kötüleştiği ya da kötüye doğru giden bir anlam kazandığı tespit edilmiştir. Tespit edilen bu örnekler arasında hayvan isimleri ve bu isimlerden türeyen sözcükler ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda 12 hayvan ismi veya bu isimlerden türeyen sözcüklerde kendi temel anlamını korumakla birlikte anlamın kötüleştiği görülmektedir. ***DLT. anğıt*** "ördeğe benzer renkli kuş" > ***Az.Tü. anḳut*** "açgözlü, ebleh, anlayışı kıt olan", ***DLT. eşgek*** "eşek" > ***Az.Tü. eşşək*** "kafası kalın, kıt, cahil, ahmak", ***DLT. eşgeklen-*** "eşek sahibi olmak" ***Az.Tü. eşəklen-*** "edepsizleşmek", ***DLT. ıt*** "it, köpek" ***Az.Tü. it*** "kötü huylu, kavgacı, ahlaksız, değersiz"

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine anlam kötüleşmesine uğradığı düşünülen 41 sözcük şu şekildedir:

DLT: **anğıt**: Ördeğe benzer kızıl renkli bir kuş. (DLT I, 93-15), Az.Tü: **anḳut**: 1.35 cm kadar uzunlukta, pas kırmızısı renkte, Orta Asya'dan Avrupa'ya yayılmış bir kuş türüdür. 2. *mec.* Önüne gelen yemeği yiyen kimse, açgözlülükle yiyen kimse, açgözlü. 3. *mec.* Ebleh, anlayışı kıt, düşüncesi kıt kimse. (ATS I, 179-12).

DLT: **ayaḳ**: Ayak. Bk: **adhak**. (DLT I, 84-20) Az.Tü: **ayaḳ**: 1. İnsan ve hayvanlarda yürüme organı, bacak. 2. Adım, sürat. 3. Bir adım büyüklüğünde; yarım arşın uzunluğunda uzunluk ölçüsü. 4. Masa, sandelye vb. bazı eşyaların ayakta durmasını sağlayan dayanak. 5. Nihayet, son; bir yerin son noktası. 6. Tuvalete çıkma, tuvalet ihtiyacını giderme işi. 8. Merdiven basamağı. 9. Defa, sefer, kere. 10. Değersiz, kalitesiz. 11. Tetik, çakmak. 12. Mevki, durum, hal (ATS I, 274-23), temel anlamını korumakla birlikte, kötü anlamlar kazanmıştır. Ayrıca oldukça zengin bir şekilde *anlam genişlemesi* yaşamıştır.

DLT: **az**- : Azmak, yoldan çıkmak (DLT I, 173-11), Az.Tü: **az**- (f.) 1. Yolunu kaybetmek. 2. Yolunu şaşırdığından dönüp durmak; tesadüfen başka bir yere gitmek. 3. Ahlaksızlaşmak, ahlakı bozulmak, normal davranışların dışına çıkmak . 4. Küstahlaşmak, yüzsüzleşmek (ATS I, 299-15).

DLT'de *az*- fiilinin temel anlamı "yoldan çıkmak," şeklindedir. Ancak bu anlam kötüleşerek "ahlaksızlaşmak, ahlakı bozulmak, küstahlaşmak" şeklinde değişim göstermiştir. Azerbaycan Türkçesinde sözcük ilk anlamını korumakla birlikte, *anlam kötüleşmesi* de yaşamıştır. Türkiye Türkçesinde ise bu fiil "yoldan çıkmak" olan ilk anlamını kaybetmiş ve artık "ahlaksızlaşmak, cinsel istekleri çok artmak, ahlakı bozulmak" gibi anlamları karşılamaya başlamıştır.

DLT: **boz**: Boz renk. (DLT II, 12-9) Az.Tü: **boz** (sf.) 1. Toprak, ve deve tüyü renginde olan, siyah ve beyaz renklerin karışımından oluşan renk. 2.*kon.* Utanmaz, nezaketsiz, rezil, yüzsüz (ATS I, 513).

DLT: **bozla**-: Ses vermek, bağırmak; bozlamak (DLT III, 291-22) Az.Tü: **bozla**- : 1. Yüksek sesle ağlamak, 2. Kaval çalmak. 3. Yüze kabarmak, çemkirmek, kendinden büyüklere karşı edebe uymayacak şekilde kabaca cevap vermek, küstahlık etmek (ATS I, 516).

DLT: **butı-** : Budamak. bk: **butaḳla-, butıḳla-** (DLT III, 337-2) Az.Tü: **buda-:** 1. Ağacın bitkinin kuru veya fazlalık olan dallarını kesmek veya kısaltmak. 2. *mec*. Dövmek, dayak atmak, yumruklamak, pataklamak, tokatlamak. 3. *mec*. Öldürmek, kesmek, doğramak. (ATS I, 528).

DLT: **çepişlen-** : Çepiç olmak, çepiç haline gelmek (DLT II, 266-13) Az.Tü: **çəpişlən-** : Çebiş gibi sağa sola boşuna koşturmak. (hakaret ifadesi) (ATS I, 692-5)

DLT: **erkek**: Her hayvanın erkeği (DLT I, 111-11) Az.Tü: **erkək**: 1. İnsan ve hayvanın iki cinsinden dölleyici özelliği olanı, doğurtmak nitelik ve gücü olanı. 2. Erkek anlamında (insan). 3.*mec*. Erkek gibi sağlam, dayanıklı, güçlü. 4. *sf*. Kaba, nezaketsiz (ATS I, 1046-16)

DLT: **erkeklen-**: Dalgalanmak, erkek olmak, ürpermek. Bk: **irkeklen-** (DLT I, 315-22) Az.Tü: **erkəklən-**: 1. Erkek gibi davranmaya başlamak, erkek gibi olmak (kadın), 2. *mec.* Kabalaşmak, kabadayılık satmak (ATS I, 1047-8).

DLT: **eşgek**: Eşek. Bk: **eşyek**, **eşek** (DLT I, 111-1) Az.Tü: **eşşək**: 1. Eşek, Afrika'dan dünyaya yayılan yavaş ve sabırlı bir hayvandır. 2. İnşaatta bir şeyi durdurmak için altına vurulan, konan geçici direk, iskele. 3. *mec*. Kafası kalın, ahmak, zekâsı kıt, cahil. 4. Jimnastik hareketlerini yapmak için üzerine deri geçirilmiş ağaç (ATS I, 1054-2).

DLT: **eşgeklen-** : Eşek sahibi olmak (DLT I, 315, 16) Az.Tü: **eşəklen-**: Edepsizleşmek, terbiye dışı hareket etmek (ATS I, 1054-6).

DLT: **ıt**: İt, köpek. (DLT I, 35-11) Az.Tü: **it**: Köpek, sahipsiz köpek. 2. *mec*. Kötü huylu, küfürbaz, kavgacı, geçimsiz, terbiyesiz, ahlaksız ve değersiz kimse (ATS I, 1670).

DLT: **ıtla-** : Köpekletmek ; söğmek (DLT I, 286-2) Az.Tü: **itlə-** 1. Onur kırıcı, çoğu basmakalıp kaba sözler söylemek, küfretmek. 2. Sert veya küçük düşürücü sözlerle gitmesini söylemek, savmak, defetmek (ATS I, 1677-1).

DLT: **ingek**: İnek (DLT I, 111-13) Az.Tü: **inək**: 1. Dişi sığır. 2. Çok şişman, biçimsiz kadın. 3. Korkak veya sakar kimse (ATS I, 1618- 20).

DLT: **ḳan**: Kan. (I, 272-18) Az.Tü: **ḳan**: 1. İnsan ve hayvan damarlarında dolaşan, bu şekilde hücreleri besleyerek hayatın devamını sağlayan, plazma ve yuvarlardan meydana gelen kırmızı sıvı. 2. *mec*. Kan akrabalığı hakkında. 3. *mec.* Birini öldürme. 4. *mec.* Düşmanlık, kan dökmeye vardıracak düşmanlık. 5. mec. Öldüren kimsenin intikamı, kısası. 6. *mec.* Kavga, savaş. 7. *mec.* Tabiat, yaratılış (ATS II, 1943-4).

DLT: **ḳanıḳ**: Kanmış, kanık. Bk: **kanığ** (DLT I, 46-20) Az.Tü: **ḳanıḳ**: 1. Kana susamış, kan dökmekten zevk alan, hunhar. 2. Bir şeye yönelmiş, tarafına yönelmiş, tarafına geçmiş. 3. Sert, azgın, kötü, kuduz gibi saldırgan, gözü dönmüş, korkunç (ATS II, 1950-21).

DLT: **ḳara**: Kara; karanlık. (DLT I, 7-9) Az.Tü: **ḳara** 1. Bütün renklerin en koyusu, siyah. 2. Çok koyu. 3. Canlı teşbihlerde karanlık, koyuluk anlamında kullanılır. 4. *mec*. Derisinin rengi siyah olan, zenci. 5. *mec*. Ölüm, yas, matem işareti. 6. Sertlik, koyuluk, amansızlık, çare bulunmamazlık bildirir. 7. En aşağı seviyede olan, sade, basit, vasıfsız olan. 8. *mec*. Kasvetli, ağır, kötü, keder, gam meydana getiren, korku yaratan (ATS II, 1962-8).

DLT: **ḳarı**: Yaşlı, ihtiyar ; yaşlı olan herhangi bir şey (DLT II, 30-17) Az.Tü: **ḳarı**: 1. İhtiyar kadın, 2. Kadın, eş, zevce. 3. *sf. mec.* Kindar, kaddar, hilekar (ATS II, 1991-10).

DLT: **ḳarı-**: Kocalmak, yaşlanmak, kocamak (DLT III, 263-3) Az.Tü: **ḳarı-**: 1. İhtiyarlamak, ihtiyarlık çağına ermek. 2. *mec.* İhtiyarlayıp tecrübe kazanmak. 3. Suda çok kalmadan dolayı kırışmak (deri). 3. *hlk*. Çiftleşmek (hayvan). (ATS II, 1992-2).

DLT: **ḳatığ**: Katı, sert; sıkı, kuvvetli (DLT I, 110-11) Az.Tü: **ḳatı**: 1. Sıvı olmayan, yumuşak olmayan. 2. Sık, kesif, yoğun, derişik. 3. *mec*. Çok şiddetli, çok kuvvetli, çok güçlü. 4. *mec*. Gaddar, merhametsiz, acımasız (ATS II, 2016-9).

DLT: **ḳuduz-**: Dul kadın (DLT I, 365-25), Az.Tü: **ḳuduz**: 1. Kuduz hastası olmuş; kudurmuş. 2. *mec.* Azgın, gaddar, zalim, kızgın (ATS II, 2186-7).

DLT: **ḳurı-** : Kurumak. Bk: **ḳuru-**, **ḳuzı-**. (DLT III, 263-11), Az.Tü: 1. Islağın, rutubetin, nemin yok olması. 2. Kurulaşmak, kuru hale gelmek. 3. *mec. kon.* Zayıflamak. 4. *kon.* Harektisiz kalmak, felç olmak (ATS II, 2213-10)

DLT: **öküz**: Öküz. (DLT III, 421-25) Az.Tü: **öküz**: 1. İğdiş edilen ve gücünden faydalanılmış erkek sığır. 2. *mec*. Kaba ve kabiliyetsiz olan kişi. 3. *mec*. Kaba, kafası kalın, beceriksiz insan (ATS II, 2654-4).

DLT: **sap-**: İpliği iğneye geçirmek, saplamak, sarmak, cinsinden eksik olan bir şeyi başkasıyla tamamlamak (DLT II, 3-23), Az.Tü: **sap-**: Doğru yoldan çıkmak, sağ sola dönüp başka yola girmek. 2. *mec.* Yanlış yola girmek, yoldan çıkmak (ATS II, 2886-24)

DLT: **sapıt-**: Sallamak, hareket ettirmek; sallatmak (DLT II, 298-15) Az.Tü: **sapıt-**: 1. Voltalamak. 2. Aklını kaybetme, aklını oynatma (ATS II, 2885- 27)

DLT: **sat-**: Satmak (DLT II, 296-10), Az.Tü: **sat-**: 1. Para almak ve karşılık olarak bir şey vermek. 2. Hainlik, alçaklık, döneklik, şerefsizlik yapmak, ele vermek (ATS II, 2899-2).

DLT: **satgaş-**: Rast gelmek, karşılaşma, kavuşma; sataşmak, saldırışmak; (Oğuzlarca) sayışmak, ödeşmek (DLT II, 214-19) Az.Tü: **sataş-**: Sataşmak, tahrik etmek, birinin moralini bozmak, sinirlendirmek. 2. Namusuna dokunmak, rahatsızlık vermek. 3. Dokunmak (ATS II, 2897-22).

DLT: **sıdhır-**: Sıyırmak. I, 374-13, Az.Tü: **sıyır-**: (I). 1. İndirmek, hafifçe indirmek, 2. Tırmalamak; sıyırmak, bir yerin derisini sıyırmak. 3. *Kon*. Ağız kavgası yapmak. (II). 1. Yaprak dökmek, çıplak etmek, görünür kılmak. 2. *mec*. Açığa vurmak, ifşa etmek, perdeyi kaldırmak. 3. Kılıcı vb. çekmek (ATS II, 2976-1/2).

DLT: **sözleş-**: Söyleşmek, konuşmak (DLT III, 104-17), Az.Tü: **sözləş-**: 1. Bir konu hakkında konuşup anlaşmak. 2. Münakaşa etmek, ağız kavgası etmek (ATS II, 3032-12).

DLT: **sürtük**: Ezilen, sürüştürülen her şey. (DLT I, 477-27), Az.Tü: **sürtük**: 1. Sürtünme sebebiyle yazısı, nakşı veya süsü kaybolan, yırtık, aşınmış. 2. *mec*. Utanmaz, arlanmaz, yüzsüz, küstah, haddini bilmez (ATS II, 2092-9).

Azerbaycan Türkçesinde *sürtük-* fiilinin birinci anlamı olan "ezilen, yırtılan, sürtülen, aşınan" korunmuş ancak "utanmazlık, yüzsüzlük, arsızlık" gibi şahıs ile ilgili olumsuz karakter özelliği olarak yeni bir anlam kazanmıştır.

DLT: **tamga**: Damga, hakanın ve başkalarının damgası. (DLT I, 424-10), Az.Tü: **damga**: 1. At ve diğer hayvanların üzerine kızgın demirle vurulan işaret. 2. Mühür. 3. Damga basmaya yarayan alet. 4. *mec*. Lekeleyici, aşağılayıcı, alçaltıcı söz, lakap vb (ATS I, 779-26).

DLT: **tamgala-**: Hakanın damgasını (turasını) vurmak (DLT III, 353-8), Az.Tü: **damgala-**: 1. Damga vurmak, mühürlemek. 2. *mec*. Rezil etmek (ATS I, 779-29).

DLT: **tartış-**: Tartışmak, tartmada yardım etmek ; germekte yardım etmek; birbirini cezbetmekte, çekmekte ve kurmakta yardım etmek; sızlamak (DLT II, 205-7), Az.Tü: **dartış-**: 1. Birbirini tutup o tarafa bu tarafa çekmek, kavga etmek. 2. Münakaşa, tartışma yapmak. 3. *mec*. Araları bozulmak. 4. *kon*. Halat çekişmek (DLT ATS I, 792-19).

DLT: **tilki**: Tilki. bk: **tilkü**. (DLT II, 343-18), Az.Tü: **tülkü**: 1. Tilki. 2. *mec*. Kurnaz, hilekar, yaltak kişi. 3. *mec*. Korkak kişi (ATS II, 3386-23).

DLT: **toḳluḳ**: Tokluk; İnsanda başı saçsız, hayvanda başı boyunsuz olma (DLT I, 469-3), Az.Tü: **toxluḳ**: 1. Aç olmama, tok. 2. *mec*. Kibirlilik (ATS II, 3327-5).

DLT: **tonğuz**: Domuz (DLT III, 363-15), Az.Tü: **donuz**: 1. Domuz. 2. *mec*. Çok pis, çirkin, intizamsız. 3. *mec*. Kaba, anlayışsız (ATS I, 944-23).

DLT: **töşe**-: Döşemek (DLT III, 266-22), Az.Tü: **döşə**-: 1. Sermek, yaymak. 2. Döşemek. 3. Sırta bardak atmak. 4. Etrafına koymak. 5. *mec*. Vurmak, dövmek. 6. *kon*. Örtmek. 7. *mec*. Ağız dolusu küfretmek (ATS I, 960-24).

DLT: **tülek** (ğ): 4 ayaklı olan hayvanların tüylerini döktükleri sıra; koyun kırkımı (DLT I, 387-28), Az.Tü: **tüləк**: Hastalık sebebiyle tüy dökmüş veya değişmiş, yün dökmüş (hayvan). 2. Hilekar, kurnaz; kazıkçı (ATS II, 3386-18).

DLT: **yılan**: Yılan (DLT III, 39-26), Az.Tü: **ilan**: 1. Yılan. 2. *mec*. Hain, kötü dilli, kin sahibi insan (ATS I, 1592-15).

DLT: **yüg(ü)r-:** (at) koşmak, yüğrükçe koşmak; geçmek; seğirtmek; beze eriş yapmak (DLT III, 68-23), Az.Tü: **yügür**-: 1. Bir kimseye saldırmak, zarar verici bir davranışta bulunmak. 2. Adım atışlarını hızlandırarak, ileri doğru hızlıca gitmek (ATS II, 3681-25).

1.5. Anlam Kaymasına Uğrayan Sözcükler

Zeynep Korkmaz, *anlam kayması* terimini somut veya soyut nitelikte olan sözcüklerin benzetme yoluyla kullanışları dolayısıyla, zaman ile anlamlarında meydana gelen kayma veya kayma yoluyla kalıplaşma olarak tanımlamıştır. Korkmaz'a göre bu olayın *anlam değişmesi* olayından farkı, sözcüğün benzetildiği şey ile arasındaki anlam bağının kopmamış olmasıdır (Korkmaz, 2009: 11).

Bu anlam olayında sözcük, önceki karşıladığı kavram alanından çok uzaklaşmadan yeni bir kavramı simgeler duruma gelmektedir, *anlam değişmesi* olayına benzeyen bu durumun ondan farkı ise anlam kaymasında sözcüğün eski ve yeni anlamları aynı kavram alanında ve ilişkili olmaktadır.

DLT. uçuz > Az.Tü.ucuz: Dîvânu Lugâti't-Türk'te "ucuz, hor ve alçak, değersiz" anlamlarında geçen *uçuz* sözcüğü Azerbaycan Türkçesinde "değeri düşük olan, fiyatı az" anlamında kullanılmaktadır. Sözcük yeni haliyle, anlam kaymasına uğramış ancak eski kavram alanını tamamen yitirmemiştir (DLT I, 54-19), (ATS II, 3397-17).

DLT. avut > Az.Tü. avıç: Divan'da "avuç" anlamıyla verilen *avut* sözcüğü, Azerbaycan Türkçesinde *avıç* şeklinde yaşamakta ve "bir avucun tuttuğu kadar olan ölçü" anlamına gelmektedir. İlk anlamında yalnızca "avuç" kavramını karşılarken, kazandığı yeni anlamda avuçtan bağımsız olmayarak "avuç kadar, avucun tuttuğu kadar bir ölçü" anlamına gelmiş, *anlam kayması* yaşamıştır (DLT I, 83-4), (ATS I, 265-2).

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine anlam kaymasına Uğradığı düşünülen 131 sözcük şu şekildedir:

DLT. **abaḳı**: bostan korkuluğu, göz değmesin diye bostanlara, bahçelere dikilen korkuluk (I, 136 -22) Az.Tü. **abaḳı:** korkuluk, yapı ve binalarda önü açık ve yüksek yerlerden düşmeyi önlemek gayesiyle yapılan alçak duvar veya parmaklık. (ATS I, 14-2).

DLT. **adhakla**- : Ayağa vurmak, ayak ile vurmak, (DLT I, 304-24 (dizin s.6) Az.Tü: **ayaḳla** (f) : 1. Ayaklarıyla ezmek, harap etmek, ayaklarıyla ezerek mahvetmek ; ayaklarıyla kirletmek, 2. mec. Çiğnemek, aşağılamak, saygı göstermemek, lafına kulak asamamak. 3. Her tarafını dolaşmak, gezmek. 4. mec. Baskı altında tutmak (ATS I, 279-4).

DLT. **abıtgan** : Daima gizleyen, saklayan (I, 154-14) Az.Tü. **abıtḳan** (sf): Sürekli gizli olan şey, belli olmaz durumda olan. (ATS I, 18-23)

DLT: **agızla**- : ağza vurmak, ağız açmak. (DLT I, 302-5) Az.Tü: **ağızla**- (f.) 1. Otlamak, otları koparmak. 2. *mec*. Birine kızmak, bağırmak, azarlamak, paylaşmak; suçlamak. ATS I, 86-2).

DLT: **agtarıl**- : Yere vurulmak; sarsılmak. (DLT I,246-15) Az.Tü. **axtarıl**- (f.) 1. *hlk.* Ölmek, takati kesilmek, dermandan düşmek. 2. Can vermek ATS I, 109-3).

DLT: **akıt**- : Akıtmak; göndermek. (DLT I, 212- 15) Az.Tü: **axıt**- (f.) 1.Akıtmak. 2. Dökmek. (ATS I, 105-2)

DLT **ağ**: İki bacak arasındaki boşluk (DLT I, 80-20), Az.Tü: **ağ** (i.) Pantolon, külot vb.nin orta kısmı (ATS I, 57).

DLT: **alḳaş**- : Alkışlamak, alkışta yarış etmek (DLT I,237-19), Az.Tü: **alḳaş**- (f.) 1. Karşılıklı olarak birbirini teşvik etmek. 2. Toplu olarak karşılamak (ATS I, 144).

DLT: **alın**: Alın, cephe; dağın ön cephesi. (DLT I, 79-18) Az.Tü: **alın**: (is.) 1. Başın ön tarafının üst kısmı, göz ve kaşların üstüne gelen tarafı. 2. Bir şeyin ön tarafı. (ATS I, 139-3)

DLT: **alsıḳ**-: Alınmak, soyulmak. (DLT I, 243-5), Az.Tü: **alsıḳ**- (f.) Savaşta düşman eline geçmek, esir olmak. (ATS I, 151-2).

DLT: **amaç**: Hedef, nişan yeri, annaç, arnaç. (DLT I,52-20) Az.Tü: **amac** (far.) 1. Hedef, gaye, maksat, ulaşılmak istenen hedef. 2. Nişan tahtası (ATS I, 156-23).

DLT: **amaçla**-: Nişanlamak, nişan almak. (DLT I,299-21), Az.Tü: **amacla**- (f.) Gaye edinmek, amaçlamak (ATS I, 156-2).

DLT: **anaç** : Küçükken büyük bir anlayış gösteren kız; anacık. (DLT I, 52-24) Az.Tü: **anac**: Birkaç kere yavru yetiştirerek kartlaşmış ve alışmış kümes hayvanı. (ATS I, 168-32)

DLT: **arala**-: Aralamak, arasını bulmak, barıştırmak. (DLT I, 309-3)Az.Tü: **arala**- (f.) 1. Kapalı veya yan yana duran şeyleri birbirinden ayırmak, biraz uzaklaştırmak. 2. Açmak, ayırmak, aralık etmek. 3. Kavga edenleri çekerek birbirinden uzaklaştırmak (ATS I, 198-23).

DLT: **arḳar** : Boynuzundan bıçak yapılan dişi dağ geçisi (DLT I, 117-14), Az.Tü: **arxar**: (is.) yaban koyunu(ATS I, 208).

DLT: **arḳış**: Kervan; yurdundan uzak düşmüş olan birine gönderilen kimse, elçi, haberci, mektup (DLT I, 97-13), Az.Tü: **arḳuş** (sf.) Postacı, dedikoducu(ATS I, 215).

DLT: **as**- : Asmak. (I, 173-20) Az.Tü: **as**- Yemeği ocağa koymak. ATS I, 231-14)

DLT: **atım**: Atıcı, nişancı (DLT I, 75-1) Az.Tü: **atım** 1. Atış, atma. 2. Silah patlaması. 3. Herhangi bir silahın atışıyla tespıt edilen uzaklık. (ATS I, 253-23)

DLT: **atış**: Atışma. (DLT I, 60-18) Az.Tü: **atış** (is.) 1. Tüfek, tabanca vb. ile atma işi ve usulü. 2. Ateş açma, atış (ATS I, 253-23).

DLT: **atışgan**: Daima atışan. (DLT I,157-4) Az.Tü: **atışḳan** (sf.) Huzursuz, sürekli problemle uğraşma durumu, huzuru olmayan, tedirgin, rahatsız. (ATS I, 253-23)

DLT: **atlan**-:(Oğuzca) Atlaşmak, at haline gelmek (DLT I, 256- 4), Az.Tü: **atlan**- (f.) Ata binerek gitmek, atla uzaklaşmak (ATS I, 255-23)

DLT: **atlaş**-: At ortaya koyarak bahse girmek, atı öndül koyarak yarış etmek (DLT II, 114-23) **atlaş**- (f.) 1. Tay olgunlaşıp at olmak. 2. Atları yarıştırmak (ATS I, 256).

DLT: **ayaḳçı**: Kâseci, çanakcı (DLT III, 328-22) Az.Tü: **ayaḳçı** (is.) 1. Ayaḳçı, ayak işlerinde kullanılan kimse. 2. Kuryelik yapan, evrak vb. dağıtan kimse (ATS I, 278-23).

DLT'de *ayakçı* kelimesi köken olarak *ayak* "çanak, kâse" sözcüğünden geldiği için "kaseci, çanakçı, kase dağıtan ve kadeh dağıtan" anlamlarıyla birlikte Azerbaycan Türkçesine *ayaḳçı* "eskiden şarap dağıtan, içki sunan kimse" olarak geçmiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken durum "çanak, kase, kadeh" anlamına gelen *ayaḳ* kelimesinden türeyen *ayaḳçı* ile "uzuv olan ayak" anlamındaki *ayaḳ* kelimesinden türeyen *ayaḳçı* sözcükleri "bir şeyler dağıtan ve hizmet eden" manası itibari ile anlam olarak benzerlik gösterse de farkı kökenlerden gelmiş ve farklı kavram anlanlarını karşılamaktadır.

Az.Tü: *ayaḳ* = "ayak, uzuv, bacak" > *ayaḳ+çı* = Kuryelik yapan, evrak vb. dağıtan kimse.

Az.Tü: *ayaḳ* = "kadeh, içki içmeye yarayan bardak" > *ayaḳ+çı* = Saki, şarap dağıtan kimse.

DLT : **bagırla**- Bağrına vurmak; yayın tutamağını düzeltmek (DLT III, 331-14) Az.Tü: **bağırla**- (f.) Kollarla sarıp göğüs üzerine bastırmak, bağrına basma (ATS I, 318)

DLT: **bala**: Kuş ve hayvan yavrusu. (DLT II, 274-13), Az.Tü: **bala** 1. Çocuk, yavru, evlat, bebek. 2. "yavrum, evladım" anlamında bir seslenme şekli (ATS I, 329-23).

DLT: **balala**- Kuş yavrulamak. (DLT III, 92-1) Az.Tü: **balala**- (f.) bk: **yavrulamaḳ**; **korḳmaḳ**; **beklemek** : 1. Doğurmak. 2. Artmak, çoğalmak. 3. *mec.* Korkmak, şüpheye düşmek , şüphe ve korkudan dolayı, rahatsız olmak (ATS I, 332)

DLT: **basış**- : Basmakta yardım etmek (DLT II, 101-5) Az. T: **basış**- Birbirine baskı yapmak (ATS I, 355). DLT'de -Iş eki bir işi yapmakta yardım ve yarış etmek yahut karşılıklı olarak bir işi gerçekleştirme anlamını vermektedir, Azerbaycan Türkçesinde -Iş ekinin "karşılıklı olarak yapılan bir iş" anlamı öne çıkar.

DLT: **başaḳ**: Okun veya mızrağın ucuna geçirilen demir, temren; ok temreni, ok başağı (DLT I, 378-14) Az.Tü: **başaḳ** : (is.) 1. Tahıl tanelerini taşıyan kısım, sümbüle. 2. Ekin biçerken yere dökülen sümbüller (ATS I, 367)

DLT: **batraḳ**: Ucuna bir ipek parcası takılan mızrak. Bk: **bayrak**. (DLT I,456-15) Az.Tü: **batraḳ**: Bir milletin, belli bir topluluğun veya bir kuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dik4gen biçiminde kumaş, sancak (ATS I, 379).

DLT: **batruş**: Bulanık, koyulaşmış, -çorba vb. hakkında- (DLT I, 459-26), Az.Tü: **batruş**: Çamura, balçığa bulaşmış (ATS I, 379).

DLT: **bay**: Zengin (DLT I, 349-19), Az.Tü: **bay**: 1. Tasasız; kendinden emin. 2. Kaygısız, dersiz, kedersiz (ATS I, 379).

DLT: **belinğle**- : Belinlemek, korku ile uykusundan sıçramak, hayvan habersizce bir şeyden korkup sıçrayarak ürkmek (DLT III, 409-19), Az.Tü: **bəlinle**- Beklenmeyen bir şey karşısında şaşırıp kalmak (ATS I, 420).

DLT: **benek**: Tane, habbe (Arguca ve bir takımları dilince), Az.Tü: **bənək**: (is.) 1. Yüzde veya vücudun herhangi bir yerinde görülen leke, ben (ATS I, 424

DLT: **bez**: Bez, etle deri arasında bulunan bez. (DLT III, 123-2) Az.Tü: **bez** : Pamuk veya ketenden yapılan ve kalın olmayan dokuma; ince pamuklu dokuma (ATS I, 401) .

DLT: **bıçgu**: Bıçkı, bıçak (DLT I, 13-11). Az.Tü: **bıçḳı**: Testerenin büyüğü, biçeçek alet. (ATS I, 422) *bıç*- fiilinden *-ḳı, -ak* ekleriyle türetilen alet isimleri kullanılmasına rağmen *bıç*- fiili kullanılmamaktadır.

DLT: **biçeklen**- : Bıçak sahibi olmak. (DLT II, 265-12) Az.Tü: **bıçaḳlan**- : Bıçakla vurulmak, bıçakla yaralanmak (ATS I, 443).

DLT: **bitik**: Muska; afsun, üfrük (Oğuzca) (DLT I, 384-22) Az.Tü: **bitik**: 1. Mektup, betik. 2. Üzerine dua yazılmış kâğıt parçası. (ATS I, 486)

DLT: **borı**: Ok ucuna geçirilen temren oyuğu halkası; hokka ve taş gibi şeylerin yarılmaması için ağızlarına geçirilen halka. Az.Tü: **boru**: 1. İki ucu açık, içi boş silindir şeklindeki alet. 2. Dilsiz ve perdesiz çalınan madeni bir çalgı aleti. 3. Anat. Vücut organlarının birbiriyle bağlantılı kanalı. (ATS I, 423)

DLT: **bozlat**-: Böğürtmek (DLT II, 341-7), Az.Tü: **bozlat**- : Bir kimsenin haykırmasına, şiddetle ağlamasına sebep olmak (ATS I, 516).

DLT: **bulgama**: Yağsız ve tatsız bulamaç (DLT I, 491-24) Az.Tü: **bulama**: Koyun veya ineğin ilk sütünden pişirilen yemek (ATS I, 535).

DLT: **buruş**- -yüz- buruşmak (DLT II, 94-24 (dizin s.118), Az.Tü: **buruş**- 1. Büzülmek, toplanmak, düzgünlüğü bozulmak. 2. Kurumaya başlamak (çiçek, bitki, meyve vs.)(ATS I, 548).

DLT: **bürgelen**-: Öfkeden pire gibi sıçramak, pirelenmek (DLT III, 202-8) Az.Tü: **birələn**-: Üstü pire dolmak, üzerine pire düşmek (ATS I, 476).

DLT: **çal**: Alaca, kır. (DLT III, 156-26) Az.Tü: **çal**: 1. Üzerinde değişik renkler bulunan. 2. Kırlaşmış, yer yer beyazlaşmış saç. 3. Bitkisi az veya hiç olmayan yer (ATS I 651-14).

DLT: **çarla**- : Cırlamak, ağlamak, bağırmak. Bk: **çogla**- (DLT III, 295-21) Az.Tü: **carla**- : İlan etmek, haber vermek. Bk. **Car çəkmək** (ATS I, 538- 3)

DLT: **çerlen**- : Vücut ağırlaşmak; ağrımak, hastalanmak (Hakanlılar dilince) (DLT II, 244-18) Az.Tü: **çərlən**- Tekrarlanması, sürüp gitmesi yüzünden bir şeyden doygunluk veya yorgunluk duyarak onu istemez duruma getirmek (ATS I, 695-9).

DLT: **çertil**-: Yok edilmek; ortadan yok olmak, ölmek, kaybolmak; uzaklaşmak; elden çıkmak (DLT II, 229-21) Az.Tü: **çərtil**-: 1. Bıçak vb. ile biraz kesilmek, iz açılmak. 2. Yontulmak (ATS I 696-3).

DLT: **dede:** Baba (Oğuzca) (DLT III. 220-12) Az.Tü: **dədə:** 1. Babaya seslenme. 2. Üstad âşık (ATS I, 827-6).

DLT: **eke:** Büyük kız kardaş, koca veya karının kendinden büyük kız kardaşı, *Bk*: **eze** (Oğuzca), Az.Tü: **əkə.** 1. Boyutları, benzerlerine göre daha iri olan, kocaman, 2. Yaşça büyük olan (ATS. I, 1087-17).

DLT: **ekeç:** Akıllı küçük kız, büyüklük eseri gösteren küçük kız. (DLT I, 52-16), Az.Tü: **əkəc:** İri, yaşlı, tecrübeli (ATS I, 1087-19).

DLT: **emik**: Meme (DLT I, 72-22) Az.Tü: **əmik**. Çok emmeden dolayı zedelenmiş, bozulmuş (ATS I, 1119-15).

DLT: **erseklen-** : Kadın azgınlığından erkek istemek (DLT I, 314-19). Az.Tü: **ərsəklənmək**: Dişi hayvan çiftleşmek istemek (eşek, at, sığır vb.). (ATS I, 1138-3).

DLT: **értele**-: Erken başlamak. (DLT I, 316-11) Az.Tü: **ertələ**- 1. Ertesi güne bırakmak. 2. Başka bir zamana bırakmak. (ATS I, 1048-11)

DLT: **etrek**: Rengi kızıla çalan sarı adam (Oğuzca) (DLT I, 101-26) Az.Tü: **ətrək**: Kırmızımsı sarımsı renkte, ten renginde (ATS I, 1156-15).

DLT: **ıŋğra**- :Deve inlemek (DLT I, 120-18) Az.Tü: **inra**- Bk: **anırmak**. 1. Eşek bağırmak, 2. Birine yüksek sesle, tehdit yollu bağırmak (ATS I, 1625- 22).

DLT: **ısın**-: Isınmak; sevmek. bk. İsin- (DLT I, 202 -4) Az.Tü: **isin**- 1. Harareti yükselmek. 2. Isınmak. 3. *mec.* Sevilmek, okşanmak. 4. *mec*. Bağlanmak, alışmak (ATS I, 1647-1).

DLT: **içkü**: İçki, içilen şey (DLT I, 128-25) Az.Tü: **içki**: İspirtolu, alkollü içecek, sarhoş eden içecek (ATS I, 1468-6).

DLT: **kadhışla**- : Kayış yapmak (DLT III, 335-22) Az.Tü: **ḳayışla**- Kayışla, kemerle bağlamak (ATS II, 2028-2).

DLT: **iste**- : İstemek; arkasına düşmek; aramak (DLT I, 272-11), Az.Tü: **istə**: 1. Arzu etmek, içinden geçirmek, içinde istek duymak. 2. Bir şeye ihtiyaç hissetmek. 3. Sevgi duymak, birisi için meraklanmak, âşık olmak. 4. Rica etmek (ATS I, 1653-5).

DLT: **ḳagut**: Kavut, darıdan yapılan bir yemek. bk: **ḳavut**. (DLT I, 406-5) Az.Tü: **ḳovut**: Kavrulmuş buğday, nohut vb. çekilmesiyle hazırlanan un; bu unun şeker tozu karıştırılması veya şerbetle sulandırılmasıyla hazırlanan çerez. Bk: **ḳorut** (ATS II, 2171- 7).

DLT: **ḳaḳ**-:Hafifçe vurmak (DLT II, 293-11) Az.Tü: **ḳax**-: 1. Bütün gücüyle bir şeyi yere çalmak, çakmak. 2. Çakmak, vurmak, yere sokmak (ATS II, 1925-6).

DLT: **ḳamat**- : Kamaşmak, ekşi yemeden diş kamaşmak (DLT II, 111-13), Az.Tü: **ḳamat**-: kamaşmasına neden olmak (ATS II, 1939-18).

DLT: **ḳandur**- : Su ve başkalarına kandırmak. bk: **ḳantur**- (DLT II, 192-7) Az.Tü: **ḳandır**-: 1. Kanmasını sağlamak, inandırmak, ikna etmek. 2. İçme, yeme isteğini karşılamak (ATS II, 1949-21).

DLT: **ḳapaḳ**: Göz kapağı (DLT I, 382-4) Az.Tü: **ḳapaḳ**: 1. Herhangi bir şeyin, kabın vb. üstünü örtmek için kullanılan parça. 2. Bazı vücut organlarının üzerini örten perde (ATS II, 1957- 16).

DLT: **ḳapış**-: Kapışmak. Bk: **ḳapuş**- (DLT II, 88-5) Az.Tü: **ḳapış**- : Birbirini ısırmak, dişlemek (ATS II, 1961- 9).

DLT: **ḳarabaş**: Gerdek gecesi gelinle birlikte gönderilen hizmetçi kadın, sağdıç kadın; köle ve cariyelere verilen adlardandır, "kara baş" anlamındadır (DLT I, 150-24), Az.Tü: **ḳarabaş**: Hizmetçi, servis yapan (ATS II, 1965-18).

DLT: **ḳarışla**-: Karşılamak (DLT III, 335-26) Az.Tü: **ḳarışla**-: Karışla ölçmek (ATS II, 1996-5).

DLT: **ḳarıt**: Kocatmak (DLT II, 304-21) Az.Tü: **ḳarıt**-: 1. Kocaya vermeyerek evde bırakmak, bekâr yaşlanmasına sebep olmak (kız için). 2. Meyveyi zamanında toplamayarak tazeliğin gitmesine sebep olmak (ATS II, 1996-8).

DLT: **ḳatun**: Kadın, hatun, Afrasyab kızlarından olanların adı (DLT I, 138-14) Az.Tü: **xatun**: Kadın, hanım. Bk: **xatın** (ATS I, 1494-6).

DLT: **kebit**: Dükkân, mağaza; içki içilen yer, meyhane. Bk: **kepit**. (DLT I, 357-9) Az.Tü: **kəbit**: Büyük dükkân (ATS I, 1748- 16).

DLT: **kepek**: Başda ve unda bulunan kepek. (DLT I, 390-12) Az.Tü: **kəpək**: Hububatın işlenmesi sonucu dökülen kırıntılar. Ağaç, odun, tahta kesildiğinde dökülen küçük tozlar. Kafa derisinde oluşan ve pul pul dökülen beyaz deri parçaları. BK: **xozal** (ATS I, 1770-2).

DLT: **kesilgen**: Her zaman kesilen. (DLT I, 523-26) Az.Tü: **kəsilgən**: Keskinliğini kaybetmeyen (ATS I, 1780-8).

DLT: **ḳılıçlan**-: Kılıç sahibi olmak (DLT II, 267-15) Az.Tü: **ḳılınçlan**- 1. Kılıçla vurulmak, yara almak, kesilmek. 2. Kılıç kuşanmak (ATS II 2090- 8).

DLT: **ḳına**-: İşkence etmek, cezalandırmak (DLT III, 273-27) Az.Tü: **ḳına**- 1. Ayıplamak, sitemlenmek, kınamak. 2. Hüküm giydirtmek, mahkumiyet vermek. 3. Küfür etmek, paylamak. (ATS 2094- 4).

DLT: **ḳol**-: Rica etmek, istemek. (DLT II, 25-16) Az.Tü: **ḳol**-: İstek duyma ve arzulama. (ATS II, 2148- 24).

DLT: **ḳonğur-**: Kestane rengi (DLT III, 363-3) Az.Tü: **ḳonur-**: Gövdesi kızıl, ayakları ve yelesi koyu renkli olan, yağız (ATS II, 2154-16).

DLT: **ḳopur-**: Yerinden kaldırmak, kurcalamak. (DLT II, 72-8) Az.Tü: **ḳopur-** : Kopmasını sağlamak, kopmasına yol açmak (ATS II, 2156-21).

DLT: **ḳoş-**: Koymak, katmak; türkü düzmek (DLT II, 14-11) Az.Tü: **ḳoş-** 1. Hayvanı çekeceği arabaya vb. bağlamak. 2. Bağlamak, takmak. 3. Birleştirmek, katmak, ilave etmek. 4. Celbetmek, bir işe karıştırmak, Beraber, birlikte yollamak, arkadaş etmek (ATS II, 2165-1).

DLT: **kökre-**: Kükremek (DLT III, 282-25) Az.Tü: **kökrə-**: Öfke ile bağırmak, korkunç ses çıkarmak. 2. Kabarmak, taşmak (ATS I, 1853-21).

DLT: **körpe**: Mevsimi geçtikten sonra ortaya çıkan şey; zamandan sonra yeni doğan hayvan (DLT I, 415-12), Az.Tü:**körpə** 1. Yeni olan, doğan, süt emen, bebek. 2. mec. Yeni, taze. 3. Çok genç, çocuk gibi görünen (ATS I, 1862-13).

DLT: **küç**: Kuvvet; zor, güç; zulm (DLT II, 18-1), Az.Tü: **güc**. 1. İş yapabilme kapasitesi, sınırı. 2. Kuvvet. 3. İş yapabilmek için gerekli enerji, kabiliyet. 4. Beceri. 5. Kudret. 6. Hukuki olarak kuvvete ve güce sahip olmak (ATS I, 1335-14).

DLT: **küdh-**: Durma, bekleme ; gözleme, gütme (Oğuzca). Bk: **küt-**: (DLT I, 191-1) Az.Tü: **güd-**: Otlatmak ve önüne katarak otlatarak sürmek. 2. Birine gözlerini ayırmadan bakmak, gizlice takip etmek. 3. *mec.* Birinin kafadan çıkmaması ve ona musallat olmak (ATS I, 1338-9).

DLT: **küntüz**: Gündüz, gün ışığı (DLT III, 87-25), Az.Tü: **gündüz**: Sabahtan akşama kadar geçen vakit (ATS I, 1350-21).

DLT: **manğra-**: Bağırmak. bk: **münğre-** (DLT III, 402-24) Az.Tü: **manra-** : Üzüntü ve acı bildiren kesik sesler çıkarmak, inlemek (ATS II, 2313-18).

DLT: **ograt-**: Göndermek, uğraştırmak (DLT I, 261-17) Az.Tü: **uğrat-**: 1. 1. Duçar etmek, maruz bırakmak, karşı karşıya bırakmak. 2. Hissettirmek, maruz bırakmak (ATS II, 3402-33).

DLT: **öçeş-**: Yarış etmek. (DLT I, 181-3) Az.Tü: **öçəş-**: Biriyle uğraşmak, birine sataşmak, birine kafayı takmak, münakaşa etmek, dalaşmak, sürtüşmek (ATS II, 2651-7).

DLT: **ör-**: Belirmek; çıkmak, kopmak; (bulut) yükselmek (DLT I, 173-2) Az.Tü: **ör-**: Azın çok olması, çok hale gelmek, artmak, fazlalaşmak ve türemek (ATS II, 2664-5).

DLT: **ötüş**: Bir çocuk oyunu; bu oyunda yenme, ütme. Bk. **ütüş** (I, 60-21) Az.Tü: **ötüş**: Koşu, yürüyüş vb.'nin yarışı (ATS II, 2667- 15)

DLT: **pus-**: Pusu kurmak, pusuya girmek. Bk: **püs-**. (DLT II, 10-27), Az.Tü: **pus-**: Gizli bir şekilde hissettirmeden gözetlemek, gözünü üstünden ayırmama. II, 2792-25

DLT'de pusu kurmak, "savaşta zayıf düşürmek için gizli bir yere konuşlanmak" gibi bir anlamda iken Azerbaycan Türkçesinde g"özetleme, gizli takip, gizliden izleme" anlamlarındadır.

DLT: **sap-**: İpliği iğneye geçirmek, saplamak, sarmak, cinsinden eksik olan bir şeyi başkasıyla tamamlamak (DLT II, 3-23), Az.Tü: **sap-**: Doğru yoldan çıkmak, sağ sola dönüp başka yola girmek. 2. *mec*. Yanlış yola girmek, yoldan çıkmak (ATS II, 2886-24)

DLT: **sewiş-**: Sevişmek (DLT II, 102-12) Az.Tü: **seviş-**: Karşılıklı biribini sevmek, âşık olmak (ATS II, 2919-18).

DLT: **sıḳ**: Az (Oğuzca) (DLT III, 130-13). Az.Tü: **sıx**: 1. Sık, ağaç, yaprak, dalları çok yakın olan. 2. Benzerleri, parçaları arasında az aralık olan. 3. Birbirine yapışmış halde (ATS II, 2968-21).

DLT: **suç**: Suç, cürüm; bir şeyin sapmasını bildirir (DLT I, 321-5), Az.Tü: **suç**: 1. Günah, törelere, ahlak kurallarına ve yasalara aykırı davranma. 2. Kanuna göre yasak olan fiil, cürüm (ATS II, 3058-1).

DLT: **sürtüş-**: Sürmek ve sürtmekte yardım ve yarış etmek (DLT II, 210-23), Az.Tü: **sürtüş-**: 1. Birbirine sürtünmek. 2. *mec*. Anlaşamamak, dalaşmak, sürtüşmek (ATS II, 3092-19).

DLT: **sürül-**: Sürülmek; ezilmek (DLT II, 123-15), Az.Tü: **sürül-**: (I). 1. Kovulmak. 2. *mec*. Sürgün edilmek. (II). 1. Ekim için hazır duruma getirilmek (toprak). 2. Sürmek eylemine konu olmak (ATS II, 3092-10/11).

DLT: **tamga**: Damga, hakanın ve başkalarının damgası. (DLT I, 424-10), Az.Tü: **damga**: 1. At ve diğer hayvanların üzerine kızgın demirle vurulan işaret. 2. Mühür. 3. Damga basmaya yarayan alet. 4. *mec*. Lekeleyici, aşağılayıcı, alçaltıcı söz, lakap vb (ATS I, 779-26).

DLT: **tamur**-: (burun) Kanamak, damlamak (DLT II, 85-2), Az.Tü: **damız**-: Damla damla akıtmak, dökmek, damlatmak (ATS I, 780-15).

DLT: **tanğ**: Şaşacak, şaşılacak nesne, danılcak şey, acayip şey (DLT III, 355-21), Az.Tü: **tan** 1. Çirkin görme, beğenmeme. 2. Şaşkınlık, şaşırma (ATS II, 320-3-28).

DLT: **tar**-: Dağıtmak, yaymak; ayırmak. Bk: **tara**- (DLT I, 399-23). Az.Tü: **tar**-: 1. Darmadağın etmek, parçalamak, parça parça etmek. 2. Yağma etmek. ATS II, 3213-25

DLT: **tartış**-: Tartışmak, tartmada yardım etmek ; germekte yardım etmek; birbirini cezbetmekte, çekmekte ve kurmakta yardım etmek; sızlamak (DLT II, 205-7), Az.Tü: **dartış**-: 1. Birbirini tutup o tarafa bu tarafa çekmek, kavga etmek. 2. Münakaşa, tartışma yapmak. 3. *mec*. Araları bozulmak. 4. *kon*. Halat çekişmek (DLT ATS I, 792-19).

DLT: **tel**-: Delmek; sürüye kaymak (DLT II, 22-17), Az.Tü: **dəl**-: 1. Delik açmak. 2. Delip geçmek. 3. *mec*. Ruhen rahatsızlık vermek, incitmek (ATS I, 838-3).

DLT: **tizle**-: Diz ile ezmek, çiğnemek (DLT III, 294-1), Az.Tü: **dizlə**-: Diziyle vurmak. (ATS I, 926-2).

DLT: **togur**-: Doğurmak (DLT II, 80-10), Az.Tü: **doğur**-: 1. Doğum zamanı yardım etmek, doğmasına yardımcı olma (ATS I, 931-27).

DLT: **tokıt**-: Vurdurmak; döğdürmek; dokutmak (DLT II, 308-14), Az.Tü: **toxut**-: 1. Dokumak işini yaptırmak; ördürülme. 2 Örmek eylemi yaptırılmak (ATS II, 3330-21).

DLT: **tögüş**-: Döğmekte yardım ve yarış etmek. *bk*: **töküş**-. (DLT II, 106-10), Az.Tü: **döyüş**-: Dövüşmek, birbiri ile kavga etmek (ATS I, 967-22).

DLT: **tüle**-: Döllemek, kuzulamak (Oğuzca) (DLT III, 270-26), Az.Tü: **tülə**-: Yavrulamak (köpek) (ATS II, 3386-21).

DLT: **tüngür**: Dünür, karının hısımları (DLT III, 372-6), Az.Tü: **tüngür**. *hlk*. Kızı görme için yollanan görücü, hısım. Bk: **düngür** (ATS II, 3389-27).

DLT: **tünğlük**: Pencere, ocak, baca gibi evdeki delikler (DLT III, 120-23), Az.Tü: **tünglük**: Yapı ve tren, vapur vb. araçları havalandırmak, aydınlatmak için yapılan çerçeve, cam, perde gibi eklentilerle daha kullanışlı duruma getirilmiştir (ATS II, 3389-26).

DLT: **tüple**-: Diplemek, kökten aramak (DLT III, 293-6), Az.Tü: **dible**-: 1. Kökünden çıkarmak. 2. Diplemek, dibine kadar sokmak (ATS I, 883-1).

DLT: **tüpüle-**: Tepelemek, tepesine vurmak (DLT III, 322-26), Az.Tü: **təpələ-**: 1. Tepe gibi yığmak. 2. Çabucak ve ağzı şapırdatarak yemek (ATS II, 3279-16).

DLT: **türt-**: Sürtmek, sıvamak. Çalmak (DLT III, 425-25), Az.Tü: **dürt-**: 1. Zor güç ile bir şeyi sokmak. 2. Yumruk, dirsek, parmak ile hafifçe vurmak, itmek. Bk: **dürtələmək**: (ATS I, 990-21).

DLT: **uz**: Usta, mahir (DLT I, 46-12), Az.Tü: **uz**: 1. İstenilen, beğenilen nitelikleri taşıyan. 2. Etkisi olan, tesirli (ATS II, 3419-22).

DLT: **ülker**: Ülker yıldızı, süreyya yıldızı (DLT III, 40-11), Az.Tü: **ülkər**: Boğa burcunda yedi yıldızdan oluşan yıldız kümesi (ATS II, 3436-13).

DLT: **yagız**: Yağız, kızıl ile kara arası renk (DLT III, 10-9), Az.Tü: **yağız**: Kızıl ile kara arası olan at (ATS II, 3531-7).

DLT: **yanğaḳ**: Yan, yaraf. (DLT I, 241-11), Az.Tü: **yanaḳ**: Yüzün yan kısımlarından her biri (ATS II, 3552-5).

DLT: **yar-**: Yarmak, keserek zorla yarmak, parçalamak , yere bir sınır çizmek (DLT III, 58-11), Az.Tü: **yar-**: 1. Bir şeye vurarak ortadan ikiye bölmek. 2. Keskin alet veya herhangi bir şeyle yaralamak. 3. Engeli ortadan kaldırmak (ATS II, 3581-22).

DLT: **yaş**: Yaş, taze nesne, sebze, yeşillik (DLT III, 47-22), Az.Tü: **yaş**: 1. Islak, nemli. 2. Su, nem. 3. Gözyaşı. 4. Civan, genç (ATS II, 3590-5).

DLT: **yaşnat-**: Şimşek çaktırmak (DLT II, 356-10), Az.Tü: **yaşnat-**: Parlak duruma getirmek (ATS II, 3594-7).

DLT: **yaşurgan**: Her zaman gizleyen, saklayan (DLT III, 53-15), Az.Tü: **yaşurtgan**: Sürekli olarak gizli olan, gizli kalan, saklanan (ATS II, 3594-10).

DLT: **yawrıt-**: Kötületmek, zayıflatmak (DLT II, 352-22), Az.Tü: **yavrıt-**: Arık duruma gelmek, zayıflamak (ATS II, 3599-4).

DLT'de *yawrıt-* "kötületmek, zayıflatmak" fiili ettirgen yapıda iken Azerbaycan Türkçesinde *yavrı-* "arıklama, kötüleme" fiiline gelen faktitif eki *-t-* ettirgen, oldurgan anlamını kaybetmiştir. DLT'de ettirgen anlamını muhafaza edip günümüzde bu anlamın kaybolduğu bazı örnekler; *azıt-* "yoldan çıkarmak" > azıt- "yoldan çıkmak", *sapıt-* "hareket ettirmek, sallatmak, saptırmak" sapıt- "sapmak, yoldan çıkmak".

DLT: **yay**: İlk bahar; yaz (DLT III, 160-18), Az.Tü: **yay**: İlk bahardan sonra, sonbahardan önce gelen mevsim, yaz (ATS II, 3599-30).

DLT: **yayḳal-**: Her şeye gönül meyil göstermek (DLT III, 109-10), Az.Tü: **yayḳal-**: Heveslenmek, isteklenmek (ATS II, 3602-3).

DLT: **yazığçı**: Yazıcı, hasımlar arasında mektup getir götürü yapan elçi (Oğuzca) (DLT III, 55-8), Az.Tü: **yazıçı**: Yazar (ATS II, 3605-6).

DLT: **yazlat-**: Yazlatmak, yazı geçirtmek, yaylatmak (DLT II, 355-15), Az.Tü: **yazlat-**: İlk baharı geride bırakmak, ilkbaharı geçirmek (ATS II, 3606-17).

DLT: **yélimle-**: Yelek yapıştırmak; yolu araştırmak (DLT III, 343-17), Az.Tü: **yelimlə-**: 1. Bir işin doğru yapılıp yapılmadığını incelemek. 2. Trafik levhası veya işareti koymak (ATS II, 3615-25).

DLT: **yélin**: Kısrak memesi; tırnaklı hayvanlarda meme. (DLT III, 23-14), Az.Tü: **yelin**: Memeli hayvan süt kesesi (ATS II, 3615-27).

DLT: **yılıt-**: Sıtma tutmak, sıtmadan vücud ısınmak; ılıtmak (DLT II, 317-5), Az.Tü: **ilıt-**: Azıcık ısıtmak, ılık yapmak (ATS I, 1599-17).

DLT: **yıpla-**: İple kıl aldırmak (DLT III, 307-22), Az.Tü: **iplə-**: İple bağlamak, sarmak (ATS I, 1636-14).

DLT: **yogru**: Deve tüyünün uzunları (DLT III, 31-9), Az.Tü: **yoğru**: Devede bulunan tüyler (ATS II, 3647-21).

DLT: **yufḳa**: İnce, ucuz (DLT III, 302-12), Az.Tü: **yuxa**: 1. İnce yayılmış ekmek, yufka ekmek. 2. *mec*. Yumuşak, ince, zarif şey. (ATS II, 3674-2).

DLT: **yüksük**: Terzi yüksüğü (DLT III, 46-16), Az.Tü: **üzük**: 1. Süs veya evlilik işareti olarak parmağa takılan halka, alyans. 2. Yüzük şeklinde ortası boş olan eşya (ATS II, 3468-21).

1.6 Anlam Değişmesine Uğrayan Sözcükler

Zeynep Korkmaz, *anlam değişmesi* terimini bir sözcüğün göstermiş olduğu anlamdan az ya da çok uzaklaşarak yeni bir anlam kazanması olarak tanımlamaktadır (Korkmaz 2009: 10). Bu terim genel olarak *anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam iyileşmesi, anlam*

kötüleşmesi gibi diğer anlam olaylarını içine alsa da esasen asıl bir anlamdan yeni bir anlama geçiş, yani bir kavramdan başka bir kavrama geçiş durumudur.

Anlam değişmesini anlam kaymasından ayıran şey, *anlam kayması* sözcüğün eski kavram alanı ile yeni kazanmış olduğu kavram alanının benzer olması, ve anlam bağının tamamen kopmamış olması iken *anlam değişmesi,* sözcüğün eski anlamını anımsatmayacak bir şekilde yeni bir anlam kazanması ve farklı bir kavramı karşılaması durumudur.

Eski Türkçe "koparmak, kesmek" anlamında kullanılan *üzmek*- fiilinin aktarmalı bir şekilde insan için kullanılması, "kırmak, kesmek, koparmak" anlamları ile "birisini dertlendirmek, üzmek" anlamları arasında bir benzetme yapılarak somutlaştırılıp, bu somutlaştırmanın zamanla sözcüğün eski anlamı ile bir kavram bağı kalmayacak derecede genelleşmesi durumu, anlam değişmesidir. *ET. okumak* "davet etmek, çağırmak" sözcüğünün Türkiye Türkçesinde "okumak" anlamı ile kullanılması, *ET. okşamak* "benzemek" sözcüğünün ise "hafifçe dokunmak, okşamak" biçiminde kullanılması, *anlam değişmesi* olayı için verilebilecek diğer örneklerdir. Bu sözcüklerin kazandıkları yeni anlamlar, eskisinden tamamen bağımsız olup, kavram alanı olarak da bir benzerlik göstermez.

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine anlam değişmesine uğradığı düşünülen 28 sözcük şu şekildedir:

DLT: **agnat**-: Hayvanları yatırıp debelendirmek; dili buruşturmak; dişi ağırlaştırmak (DLT I 267-12) Az. T: **Ağnat**- (f.) Tahrip etmek, enkaz haline getirmek, darmadağın etmek (ATS I, 92).

DLT: **agırlıḳ**: İkram, ağırlayış. (DLT I, 114-17) Az.Tü **ağırlıḳ**: (is.) 1. Ağır olma hali, ağır olan şeyin durumu, sıklet. 2. Tartı olarak ağır olan şeyler, yük. 3. Dert, gam, keder, elem, ızdırap. 5. Vakar, temkin, ciddilik. 6. Ağırlık duygusu, baskı hissi. 7. *mec*. Kaygı, eziyet, zahmet. ATS I, 78-2).

DLT: **alçaḳ**: Yumuşak huylu, ince kişi, uslu (DLT I,44-11) Az.Tü: **alçaḳ:** (sf.) 1. Yerden veya herhangi bir yüzeyden yükseliği az olan, basık, düşük. 2. Çukur, ingin. 3. Boysuz, boyu kısa. 4. Aşağılık, karakteri bozuk, deni, soysuz, melun. 5. Korkak, sinsi, sefil (ATS I, 123-3).

DLT: **alın-** : Alınmak; kendi başına alacağını almak. (DLT I, 203-28) Az.Tü: **alın-** (f.) Söylenen bir sözden veya yapılan hareketten dolayı gücenmek, kırılmak, zanna düşüp üzülmek. (ATS I, 140-2)

DLT: **bas-**: Basmak, üzerine çökmek, yıkmak. (DLT II, 10-21) Az.Tü:**bas-**: 1. Yalan konuşmak, yalan savurmak, yüksekten atmak. 2. Kibirlenmek, kasınmak. (ATS I, 357-2)

DLT: **basruḳ**: Baskı, basrık. (DLT I, 466-14) Az.Tü: **basırıḳ** 1. İnsan sürüsü, iz diham, kalabalık. 2. Darlık, sıklık, kalabalık oluş (ATS I, 355)

DLT: **başla-** : Kılavuzluk etmek, komutanlık etmek (DLT III, 292-6) Az.Tü: **başla-** (f.) 1. Bir işi girişmek, kalkışmak, ilk adımı atmak, harekete geçmek. 2. Bir işin durumun ilk örneklerini göstermek. 3. Bir işin temeli atılmak (ATS I, 373).

DLT: **bat-**: Batmak, gözden kaybolmak (DLT II, 294-1) Az.Tü: **bat-**: 1. Yumuşak bir şey veya bir sıvının içine gömülmek, dibe çökmek. 2. Mec. Batar batmaz, girer girmez duyulmak, saplanmak. 3. Suda boğulmak. 4. Bir şeyin altında kalarak görünmemek, görünmez hale gelmek, kaybolmak. 5. Mahvolmak, zayi olmak, heder olmak, hiç olmak. 6. İflas etmek, hiçbir şeyi kalmamak. 7. *mec*. Ölmek, telef olmak, mahvolmak (ATS I,, 378)

DLT: **bérim**: Verim, borç; verecek (DLT I, 409-8) Az.Tü: **verim**: Mahsül verme kabiliyeti; bereket, mahsül, semere (ADİL I, 471)

DLT: **çaḳraḳ**: Kel, daz (I, 469-12) Az.Tü: **çaḳraḳ**: 1. Aydınlık, aydın, ziyadar, ışık alan. 2. Açık; berrak, duru. (ATS I, 651-13)

DLT: **çalış-** : Bir şeyin çatlakları, ekleri, araları açılmak; güreşmek. (DLT II, 108-23) Az.Tü: **çalış-** : 1. Bir şeyi elde etmek için çaba sarf etmek, gayret etmek. 2. Faaliyet göstermek, çalışmak. 3. Bir şeyler meydana getirmek, yapmak. 4. Zahmet çekmek, çabalamak, iş yapmak. (ATS I, 655-18).

DLT: **ḳan-** Su veya başka şeylere kanmak (DLT III, 184-27) Az.Tü: **ḳan-**: Kavramak, idrak etmek. 2. Kimseyi dinlememek, hiçbir şeyi kabul etmemek, inatlaşmak, inadını yürütmek, yola gelmemek (ATS II, 1953-3).

DLT: **ḳarwa-**: Ararken bir şeye dokunmak. bk: **karva-** (DLT III, 290-18) Az.Tü: **ḳavra-**: Bir şeyin her yönünü anlamak, idrak etmek (ATS II, 2022- 6).

DLT: **ḳawra-**: Sıkmak, kavramak. Bk: **ḳawur-** (DLT II, 82-22) Az.Tü: **ḳavra-**: Bir şeyin her yönünü anlamak, idrak etmek (ATS I, 2022-6).

DLT: **kert**-: Köleleri yola getirmek için söylenen bir söz, kertmek. (III, 427-10) Az.Tü: **kərt**- Kertmek, çentiklemek, çentik atmak (ATS I, 1776-20).

DLT: **ḳıy**- Sözden caymak; kıymak, eğri şekilde doğramak (III, 246- 15) ATS. **ḳıy**-: Merhamet göstermemek, acımamak (ATS 2118- 8).

DLT: **kön**-: Düzelmek, doğrulmak; yola girmek; inkârdan sonra ikrar etmek; yola çıkmak; (Arguca) yanmak (DLT II, 30-9), Az.Tü: **kön**-: Geri gelmek, geri gitmek (ATS I, 1858-20).

DLT: **ḳulavuz**: Kılavuz. Bk: **kulabuz**. (DLT I, 487-9) Az.Tü: **ḳılağuz**: Kız istemek için gönderilen kişi, görücü, dünür (ATS I, 2087-1).

DLT: **küre**-: Kaçmak. (DLT III, 263-19, Az.Tü: **küre**-: Kürekle atmak, kürekle temizlemek. 2. *mec*. Kabul etmemek, kovmak, uzaklaştırmak (ATS I, 1896-14).

DLT: **oḳı**-: Okumak, çağırmak (DLT III, 254-11). Az.Tü. **oxu-:** "okumak" (ATS 2402-12).

DLT: **ordu**: Hakanın oturduğu şehir. I, 124-18, Az.Tü: **ordu**: 1. Devletin silahlı kuvvetleri, güçleri. 2. Kara kuvvetleri ordusu. 3. Ordu. 4. *mec*. Genelde sayısız insan kitlesi. ATS II, 2624- 29.

DLT: **ödhlek**: Zaman, felek. III, 41-18, Az.Tü: **öddək**: *hlk*. Korkak, yüreksiz, tabansız, cebin. 2. Hemen, acele. ATS II, 2651-6

DLT: **tamaḳ**: Boğaz (Oğuz, Kıpçak ve uyanlarca). Bk. **tamgaḳ** (türklerce) (DLT I, 33-17), Az.Tü: **damaḳ**: 1. Ağız boşluğunun üst tarafı. 2. Ağız. 3. *vet*. At ve eşekte damak şişme hastalığı (ATS I, 776-11).

DLT: **tan**: Sabah, akşam esen serin esinti (DLT III, 157-10), Az.Tü: **dan**: 1. Şafak, güneş doğmasına az bir zaman kala havanın aydınlanması, güneşin ufukta görülen ilk beyazlığı (ATS I, 780-33)

DLT: **tün**: Gece. (DLT III, 87-25), Az.Tü: **dün**: Dün, içinde bulunulan gün değil, önceki gün (ATS I, 986-9)

DLT: **tütün**: Duman. III, 16-18, Az.Tü: **tütün**: 1. Tütün, tütün bitkisi. 2. Bu bitkinin kullanılmak için kıyılan yaprakları. 3. Duman. ATS II, 3393-7

DLT: **yaruḳ**: Işık, aydınlık; parlak (DLT III, 15-5), Az.Tü: **yaruḳ**: 1. Örtmek için kullanılan şey, perde. 2. Cisimleri görmeyi ve renk ayırt etmeyi sağlayan fiziksel enerji (ATS II, 3584-15).

DLT: **yogruş**-: Yoğruşmak, yoğrulmak, yoğurmakta yardım etmek (DLT III, 102-7), Az.Tü: **yoğruş**-: Uyuşmak, yakın ilişki kurmak, kaynaşmak, iyi anlaşmak (ATS II, 3647-26).

1.7. Sesteş Ancak Anlamları Farklı Olan Sözcükler

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine sesteş ancak anlamları farklı olan 100 sözcük tespit edilmiştir. Divan'da geçen bu yüz sözcük, Azerbaycan Türkçesindeki biçimleriyle ses olarak aynı olmasına rağmen anlamları tamamen değişmiş ve farklı kavram alanlarını simgeler duruma gelmiştir.

Mustafa Uğurlu'ya göre, *yalancı eş değerlik*, kaynak leçedeki bir sözcüğün ses ve yapı olarak aynı olan veya lehçler arası düzenli denkliklerle aynı kaynaktan geldikleri bilinen biçimlerinin hedef lehçede olması, ancak sesteş olan bu iki sözcüğün anlam alanlarının bir birine eş değer olmamasıdır (Uğurlu, 2002),

Türkçede sesteş sözcüklerin oluşumundaki sebeplerden birisi, bu öğelerin önceki devirlerde ses, kimi zaman biçim ve anlam özellikleri bakımından farklıyken, zamanla geçirmiş oldukları değişimlerle başka sözcüklere yaklaşarak sesteş duruma gelmeliridir. Misal, "ısının sıfırın altına düşmesiyle oluşan don" anlamındaki *don* sözcüğü DLT'de *tonğ* şeklinde (DLT III, 390-19) nazal n (ŋ)'li biçimde iken yine Türkçenin eski sözcüklerinden "giysi" anlamına gelen *don* sözcüğü de bulunmaktaydı. Yani *tonğ* sözcüğü */t/ > /d/* ve */ŋ/ > /n/* değişimleri ile "giysi" anlamına gelen *don* sözcüğü ile sesteş olmuş ancak tamamen farklı kavram alanlarını karşılamaktadırlar(Aksan, 1997: 132).

Aynı kaynaktan gelen sesteş sözcükler zamanla bir lehçede farklı anlamlar kazananıp yalancı eş değer konumuna gelebilmekteyken bazı durumlarda farklı kaynaklardan geldiği halde aralarında ses birliği olduğu için aynı kaynaktan geldikleri sanılan sözcükler de yalancı eş değer olabilir (Karadoğan, 2004: 103).

Bu başlık altında kelimenin aynı kaynaktan gelip gelmediği değerlendirilmeden tüm sesteş ancak anlamı tamamen farklı bir kavram alanını karşılayan sözcükler tespit edilerek değerlendirilmiştir. Bu hususta 100 sözcük tespit edilmiştir.

DLT: **abalı**: Bir şeyi az görme, az bulma zamanında söylenen bir kelimedir (DLT I, 137-11) Az. T: **abalı**: Aba bürünmüş, üzerinde aba olan (ATS. I, 14-3).

DLT: **açıḳ** : Büyük kardeş (DLT I, 64-27), Az. T: **açıḳ** (sf) :1. açık, kapalı olmayan, örtülü olmayan 2. Damı olmayan. 3. Hiçbir taraftan sınırlanamayan, geniş. 4. Serbest, engelsiz. 5. Bulutsuz, açık. 6. Boşluk, boş yer, boş saha (ADİL s.37).

DLT **ağ**: İki bacak arasındaki boşluk (DLT I, 80-20) Az.Tü **ağ**: (is.) (Ar.) 1. Kaba, itaat etmeyen, yaşça büyüklere karşı diklenen (ATS I 56-2) .

DLT: **aḫsak**: Aksak, topal. (DLT I, 119-15). Az. T: **aḫsaḳ** (is.) Şap hastalığı, büyükbaş ve küçükbaş hayvanlarda görülen, *picornaviridae* ailesinden, aftovirüs cinsinden olan bir virüsün çift tırnaklık hayvanlarda oluşturduğu, süt veriminde aşırı azalma ve büyümenin durması şeklinde görülen , önemli ekonomik kayıplara neden olan bir hastalık (ATS I, 107-23).

DLT: **akın**: Sel, akıntı. (DLT I,15-19) Az.Tü: **akın** (is.) Kazak, Kırgız, Karakalpak ve bazı Türk halklarında halk ozanı (ATS I, 112).

DLT (I): **al**: Hile. (DLT I,63-13, 81-20) DLT(II): **al**: al renk, (DLT III, 162-18) **3-** DLT(III): **al**: Hanlara bayrak, devlet adamlarının atlarına eğer örtüsü yapılan turuncu ipek kumaş. Az.Tü: **al** (Ar.) (İs.) Batıl inanışa göre karanlıkta yalnız kalan kadınların gözüne görünen korkunç surat, gulyabani, hayalet. (ATS I, 121-3)

DLT: **ala** : Ala, alaca, ala tenli, alaca tenli kişi. Bir çeşit deri hastalığından vücudunda alacalar olan kişi, cüzzam hastalığı (DLT I, 81-28) Az.Tü: **ala:** (is.) 1. Ekinlerin içinde biten yabani ot, ayrık otu. 2. Yeşillik, sebze. 3. Tavukların tünemesi için yapılan yer. (ATS I, 121-23).

DLT: **alış-** : Alacak almakta yardım etmek (DLT I, 188-9), Az.Tü: **alış-** (f.) Tutuşmak; sinirlenmek; üzülmek. (ATS I, 141)

DLT: **alışgan**: alış (veriş) yapan. (DLT I, 518-22), Az.Tü: **alışḳan**: (is.) 1. Ateş yakmada kullanılan çakmak, kibrit. 2. Sf. Tutuşan, tutuşucu. (ATS I, 140)

DLT. **Ar-** (I) Yorulmak, dermansız kalmak (DLT I, 172,11), **Ar-** (II) Aldatmak (DLT I, 172-11), Az.Tü: **ar-**: Alışmak, bir şeye alışmak, bir şeyin tiryakisi olmak (ATS I 172-32).

DLT: **arıḳ**: Irmak, ark, germeç, kal, kanal (DLT I, 7-6) Az.Tü: **arıḳ**: (sf.) Zayıf, cılız, sıska. (ATS I, 211-18)

DLT: **arta**- Bozulmak, kötüleşmek (DLT I, 272-3), Az.Tü: **arta**- 1. Sona ermek; uzun yaşamak. 2. Oğlu öldükten sonra yaşamak. (ATS I, 218-15)

DLT: **aşla**- : Kap kenetlemek. (DLT I, 286- 19). Az.Tü: **aşla**-: Aşılamak (ATS I, 244-21).

DLT: **aşsa**- :Tepeyi aşmak istemek; yemek yemek istemek. (DLT I, 277-6) Az.Tü: **aşsa**- Yemek yemek istemek, bir yerden geçmek istemek (ATS I, 245-23).

DLT: **atıl**-: Atılmak; (çiçek) açılmak; herhangi bir şey büsbütün ayrılmayarak açılmak . (DLT I, 193-7) Az.Tü: **atıl**- (f.) 1. Sıçramak, bir şeyin üzerinden atlamak, geçmek. 2. Yüksek bir yerden aşağıya atlamak. 3. Hızlı bir şekilde yönelmek, yürümek, dalmak, kendini fırlatmak. 4. Sıçramak, saldırmak (ATS I 253-24)

DLT: **ay**: Turunca renkte ipek kumaş (DLT I, 40-9) Az.Tü: **ay** 1. Dünya'nın etrafında dönen ve Güneş'ten aldığı ışığı yeryüzüne yansıtan gezegen, mah, kamer. 2. Ayın dünya etrafındaki devrine göre ölçülen müddet (ATS I, 272-12).

DLT: **ay** : Beylerin hizmetçisi, kölesi; bunların adı yazılı defter (DLT II, 193-6), Az.Tü: **ay** 1. Dünya'nın etrafında dönen ve Güneş'ten aldığı ışığı yeryüzüne yansıtan gezegen, mah, kamer. 2. Ayın dünya etrafındaki devrine göre ölçülen müddet (ATS I, 272-12).

DLT: **ayala**- el ayalarını (avuç içi) birbirine vurmak (DLT III, 328-22) Az.Tü: **ayala**- : karalamak, kötülemek.

Az.Tü: karalamak ve kötülemek anlamına gelen *ayala*- fiilinin kökeni hakkında kesin bir bulgu yoktur. Kutadgu Bilig'de *aya*- "acımak, korumak" anlamlarında, (ARAT III,45) DLT'de "lakap vermek, korumak", (DLT I, 273-13) şeklinde geçer. TDK'nın Tarama Sözlüğü ve Derleme Sözlüğü'nde *ayamak [ayalamak]* sözcüğü 1. Saygı göstermek, saygı ile anmak, 2. Uz kullanmak, kayırmak, korumak. 3. Menetmek. 4. Karşı koymak, dayatmak. 5. Çok yüz vermek, şımartmak. 7. Serbest büyümek, zorluk çekmeden gelişmek. 8. İşsiz kalmak. 9. Temizlemek. 10. Mehtapta yürümek, gezmek (TDK DS, s. 406) şeklindedir. Ancak +*la*- eki isimden fiil yapan bir ek olduğundan *ayala*- fiilinin kökenini bir isimde aramak daha doğru olacaktır.

1-Azerbaycan Türkçesinde *aya* "Parmaklar hariç el ve ayağın içi" (ATS s. 272) anlamıyla ayak içi ve ayak tabanı anlamlarını da korur. Bu bağlamda *ayala-* fiili "ayaklar altına almak, aşağılamak, ezmek" gibi anlamlarla "karalamak" ve "kötülemek" şeklinde gelişim göstermiş olabilir. Ayrıca Efrasiyap Gemalmaz, "Erzurum İli Ağızları" adlı eserinde Azerbaycan bölgesine yakın olan Erzurum ilimizde bu sözcüğü *aya /ayah < ET.adak* şeklinde belirtmiştir.

2- DLT'de geçen *aya-* "lakap vermek" (DLT I, 273-13) fiilinden türeyen *ayağ* "lakap, takma ad" anlamlarına gelen sözcük. Azerbaycan Türkçesinde yaşamamaktadır. Ancak *-la* eki isimden fiil yapan ek olduğu için *ayala-* fiilinin ayağ "lakap, takma ad" (is.) + la (FİYE) şeklinde türediği ve bu türemede *–ğ* foneminin düştüğü düşünülürse *ayala-* fiili "lakap takma, adlandırma" gibi kavramlardan anlam kötüleşmesi yaşayarak "karalamak, kötülemek" şeklinde (belki) gelişim göstermiş olabilir. Fakat bu ihtimal zayıf görülmektedir.

3- Derleme Sözlüğü'nde ayalama ismi "Avuca sığmıyacak büyüklükteki taş" anlamıyla geçer. (TDK DS. - I s. 405) Tarama Sözlüğü'nde ise "Avucu dolduracak büyüklükte olan (taş)". TDK (TS. - I s. 310) şeklindedir. Buna göre *aya* sözcüğü semantik olarak sadece "avuç içi, ayak tabanı" anlamını değil aynı zamanda "avuç büyüklüğündeki taş" anlamını da karşılamaktadır. Bu bağlamıyla *ayala-* fiili " taşlama, karalama, kötüleme" anlamlarıyla (belki) düşünülebilir.

DLT: **azaḳ** : Nereden ve kimden geldiği belli olmayan ok. (DLT II, 20-5), Az.Tü: **azaḳ**: Azmış olan, azılı; coşmuş, taşmış. (ATS I, 294-23)

DLT: **bagırsaḳ**: Merhametli; gönül alıcı (DLT I, 502-4) Az.Tü: **bagırsaḳ** : Sindirim sisteminin mideden başlayıp boşaltım kısmına kadar olan boru şeklindeki ince ve kalın bağırsaktan oluşan bölümü (ATS I 318-23)

DLT: **bala**: Bir adamın işlerinde – çok kere çiftlik işlerinde- yardımcısı, çırağı (DLT III, 232-22) Az.Tü: **bala** 1. Çocuk, yavru, evlat, bebek. 2. "yavrum, evladım" anlamında bir seslenme şekli (ATS I 329)

DLT: **baldır**: İlk çağında işlenen iş (DLT I, 456-17), Az.Tü: **baldır**: Bacağın diz ile topuk arasında bulunan kısmı ve bunun yumuşak ve şişkin tarafı (ATS I, 333).

DLT: **baldır**: Üvey (DLT I, 456-15) Az.Tü: **baldır**: Bacağın diz ile topuk arasında bulunan kısmı ve bunun yumuşak ve şişkin tarafı (ATS I, 333).

DLT: **balıḳ** Çamur (Oğuz ve Argu dilince) Bk: **balk** (Arguca) (DLT I, 248-3) Az.Tü: **balıḳ**: Suda yaşayan, yumurtadan çoğalan ve solungaçlarıyla nefes alan omurgalı hayvanların ortak adı. Semek, mahi. (ATS I, 334-21)

DLT: **balıḳ**: Kale, şehir (İslamiyetten önceki Türklerce, Uygurca) (DLT I, 379-16) Az.Tü: **balıḳ**: Suda yaşayan, yumurtadan çoğalan ve solungaçlarıyla nefes alan omurgalı hayvanların ortak adı. Semek, mahi (ATS I, 334)

DLT: **barak**: Çok tüylü köpek (DLT I, 377-24), Az.Tü: **barak** 1. Geçici barınak. 2. *Tıp*. Enfeksiyon hastalıkları için yapılmış özel hastane (ATS I, 334)

DLT: **barın**-: Aybaşı kanı boşalmak (DLT II,141-22) Az.Tü: **barın**- : Sığınmak, himaye olunmak, korunmak, yedirilip içirilmek, beslenmek (ATS I, 347)

DLT: **basan**: Ölü gömüldükten sonra yenilen yemek. (DLT I, 398-28) Az.Tü: **basan**: Göl veya nehir havzası; sulanabilen yerler, bir ırmaktan arklar kanalıyla alınan suyla sulanan yer (ATS I, 353-23).

DLT: **baş**: Yara (DLT I, 191-23), Az.Tü: Az.Tü: **baş**: (is.) 1. İnsan ve hayvan vücudunun 4 duyu uzvu ve beyni de içine alan en üst kısmı, kafa, kelle, şer, şef (ATS I, 358-2)

DLT: **bél** : Bel (DLT III, 133-6). Az.Tü. **bel**: 1. İnsan vücudunun göğüsle karın arasında kalan ve daralan orta kısmı; bu kısmın sırt tarafı. 2. Sırt, arka. 3. Hayvan vücudunun sağrı ile omuzbaşı arası. 4. Yüksek bir dağın iki tepesi arasındaki geçit veren yer, boğaz, geçit. 5. Çatı başlığı, dam tepesi. 6. Bazı eşyaların orta kısmı (ATS I, 389)

DLT: **benek**: Bakır para. (DLT I, 386-5) Az.Tü: **bənək**: (is.) 1. Yüzde veya vücudun herhangi bir yerinde görülen leke, ben (ATS I, 424).

DLT: **béş**: Sayıda beş (DLT I, 121-8) Az.Tü: **beş**: *hlk*. 1. Çalı çırpı, ağacın ince dalları, 2. Çocukların oynadıkları oyun (ATS I, 395).

DLT: **bor**: Şarap, süci. (DLT III, 119-18) Az.Tü: **bor** (Fr.) B sembolü ile bilinen, yoğunluğu 2.45, tabiatta bor asidi veya boratlar hâlinde bulunan basit bir kimya elementi (ATS I, 500)

DLT: **boynaḳ**: Yılana agu veren keler (DLT III, 175-15) Az.Tü:**boynaḳ**: dağda iki tepe arasındaki geçit, dağ beli (ATS I, 551).

DLT: **boz**: Boz renk (DLT II, 12-9), Az.Tü: **boz:** Dişi sülün (ATS I, 513).

DLT: **boz**: Boz renk (DLT II, 12-9 Az.Tü: **boz:** Kellik hastalığı (ATS I, 513) .

DLT: **bur**-: Kokmak (iyi), buğusu yükselmek, buğulanmak (DLT II, 6-24) **Az.Tü: bur**- 1. Düz bir şeyi burarak, kıvrımlı yapmak. 2. Geri katlayarak bükmek, çevirmek, döndürmek, kanırtmak. 3. Sıkmak, çevirip burup yerine takmak; açmak, kapamak (ATS I, 543).

DLT: **bürüş**-: Yuvarlak bir şey dikmekte yardım etmek (DLT II,94-21) Az.Tü: **bürüş**- 1. Buruşuk hâle gelmek, kırış kırış olmak. 2. Solmak, kuruyup tazeliğini kaybetmek (ATS I, 560).

DLT: **çaḳ**: Ses anlatan bir söz. (DLT I, 333-13) Az.Tü: **çaḳ**: 1. Bitkileri toprağa bağlayan ve onların, topraktaki besin maddelerini emmesine yarayan klorofilsiz bölüm. 2. *mec*. Dip, temel, esas (ATS I, 570).

DLT: **çalma**: Kerme, kemre, koyun ağıllarında veya deve ahırlarında toplanıp kurutularak kışın yakmak için kesilen kesek; kuru tezek (DLT I, 433-16) Az.Tü: **çalma**: 1. İçine sıvı maddeler konan, yuvarlak ve derince kap. 2. Ot ve ekin biçmekte kullanılan uzun saplı, gövdesi hafif yay şeklinde kıvrık uzun kesici alet. 3. Unla pişirilen bir yemek, Azerbaycan yöresinde "haşıl" olarak da adlandırılır. (ATS I, 656-2)

DLT: **çalma**: Kerme, kemre, koyun ağıllarında veya deve ahırlarında toplanıp kurutularak kışın yakmak için kesilen kesek; kuru tezek (DLT I, 433-16) Az.Tü: **çalma** (II) Başa sarılarak meydana getirilen başlık, sarık (ATS I, 656-3).

DLT: **çat**: Kuyu (Oğuzca) (DLT III, 146-23) Az.Tü: **çat**: Çatlamış halde olan, yarık (ATS I, 667-9).

DLT: **çek**-: Kitap noktalamak; attan kan almak; sıkılan oku çekmek; çekerek bağlamak. (DLT II, 21-11) Az.Tü: **çək**-: Tartmak, ağırlığını öğrenmek veya belirlemek (ATS I, 683-19).

DLT: **çert**- Elinden bırakmak; bir şeyin ucunu kırmak. (DLT III, 426-25) Az.Tü: **çərt**- (II): Kabuğu çatlamak (tohum), yeşermek (DLT III, 696-6).

DLT: **çınla**- Tahkik etmek, gerçekliğini araştırmak (DLT III, 296-11, Az.Tü: **çınla**-: Seslenmek, duyulmak, çın diye ötmek (ATS I, 704-13).

DLT: **çil**: Bere, döğmek yüzünden deri üzerinde olan iz (I, 336-19) Az.Tü: **çil**: İs. *bit.* Çiçekleri yedi parçalı bir çan şeklindedir. Türlerine göre değişik renkli çiçekler açan soğanlı bir bitkidir (ATS I, .711-21).

DLT: **çit** : Kamıştan veya dikenden yapılmış duvar veya hüğ, çardak, I, 320-10, Az.Tü: **çit:** Basma veya tek renkli pamuklu kumal, başörtüsü, yemeni (ATS I, 719-12)

DLT: **erin**-: Erinmek, üşenmek (DLT I, 201-22) Az.Tü: **ərin**-: 1. Eritilmek, eriyik hâle, sıvı hâle getirilmek. 2. Tembellik etmek, üşenmek (ATS I, 1136-4).

DLT: **imir**: Aydınlıkla karanlığın birbirine karışması (Oğuzca). Az.Tü: imir: Her kovanda bir adet bulunan ana arı (ATS I, 1607-1).

DLT: **it**- : İtmek. (I, 171-17) Az.Tü:**i t**- 1. Kaybolmak, yok olmak. 2. Önceki özelliği yok olmak, kaybolmak. 3. *mec*. Heder olmak, zati olmak (ATS I, 1677- 7).

DLT: **izlik**: Kesilen hayvanların derisinden yapılan Türk çarığı (DLT I, 104-21), Az.Tü: **izlik**: 1. Tekerlek izi, hareket eden herhangi bir şeyin bıraktığı iz. 2. Şimendifer yolu (ATS I, 1686).

DLT: **ḳalıḳ**: Hava, gök, sema (DLT III, 46-7) Az.Tü: **ḳalıḳ**: 1. Bir şeyin kullanılmasından sonra fazla kalan kısmı, hissesi, artık, çöp, kırıntı (ATS II, 1933- 13).

DLT: **ḳapaḳla**-: Kız bozmak (DLT III, 338-6) Az.Tü: **ḳapaḳla**- Kapağını kapamak, üzerine kapak koymak, üzerine kapak koyarak sıkıca kapamak (ATS II, 1957-21).

DLT: **ḳar**-: Bir şeyi bir şeyle karıştırmak; katmak, karmak; boğazda su durmak; su bir yerde durmak; taşmak (DLT III, 182-8) Az.Tü: **ḳar**-: Eğmek, burmak, katlamak, çevirmek (ATS II, 1998-11).

DLT: **ḳarsaḳ**: Derisinden güzel kürk yapılan bir hayvan, bozkır tilkisi. (DLT I, 473-8) Az.Tü: **ḳarsaḳ**. Ateşte hafifçe yanmış, ateşten geçirilmiş, ütülmüş (ATS II, 2001-15).

DLT: **ḳart**: Yara. (DLT I, 342-14) Az.Tü:**ḳart** (I) 1. Bıçak vb. bilemek için kullanılan taş, el bileğisi. 2. Mihenk, mihenk taşı (ATS II, 2003-16), **ḳart** (II) 1. Kocamış, ihtiyar, yaşlı. 2. *mec*. Gaddar, insafsız. 3. *hlk*. Gevrek, çabuk kırılan, dayanıksız (ATS II, 2003-17).

DLT: **ḳatlan**- Meyvalanmak (Kıpçak ve Oğuz dillerince); dikenli ağaçlar meyvalanmak (Ö. Türklerce) (DLT III, 191-1) Az.Tü: **ḳatlan**- 1. Bükülmek, iki kat hâline gelmek. 2. Tahammül etmek, sabretmek. 3. Eğilmek, hürmet ve saygı göstermek (ATS II, 2019-9).

DLT: **kem**: Hastalık. (I, 338- 19) Az.Tü: **kem**: Ot ile örülmüş olan urgan. (ATS I, 1742- 12)

DLT: **kesme**: Kâkül, zülüf, perçem (DLT I, 11-24) Az.Tü: **kəsmə**: Kesik durumda olan, kesilmiş (ATS I, 1781-20).

DLT: **ḳısraḳ**: Kısrak. (DLT I, 203-23) Az.Tü: **ḳısraḳ**: Kısır olan, doğurmayan (ATS II, 2114-5).

DLT: **kiriş** Kiriş, yay kirişi; yay (DLT I, 198-10) Az.Tü: **kiriş**: Yeni doğan hayvanın ilk sütü, ve bu sütten yapılan yemek (ATS I, 1802-14).

DLT: **öp-** : İçmek (DLT I, 163-18), Az.Tü: **öp**-: 1. 1. Sevgi, dostluk ve sevinç işareti olarak, görüşürken ya da ayrılırken dudaklarını bir insana veya bir şeye dokunarak emer gibi yapmak. *2. mec.* Temas etmek, değmek (ATS II, 2662-21).

DLT: **özekle**-: Şah damarını kesmek; şah damarına vurmak (DLT I, 306-4) Az.Tü: **özeklə**-: Yaranın ortasında cerahatli bir öz hasıl olmak, meydana gelmek (ATS II, 2675-1)

DLT: **sar**-: Kızmak, çıkışmak, sertelmek, sert sözler söylemek. Bk: **sür-**, **ser-** (DLT III, 181-20) Az.Tü: **sar**-: Kaplamak, bürümek, tütmek (ATS II, 2895-6).

DLT: **sarıl-** Kırmak, darılmak. bk: **sar-**, **sür-**, **ser-**. (DLT II, 123-13) Az.Tü: **sarıl**-: 1. Sarmak eylemine konu olmak, çevrelenmek. 2. Bükülmek. 3. *mec.* Kucaklamak, kucaklaşmak. 4. *mec*. Heyecan ve şevk ile bir işe girmek (ATS II, 2892-13).

DLT: **sür**-: Kızmak, çıkışmak. *bk*: **sar-**, **ser**-. (DLT II, 38-29), Az.Tü: **sür**-: 1. Yönlendirmek, önüne katmak ve götürmek, sevketmek. 2. Hareket halinde olan bir şeyi idare etmek, kullanmak. 3. Kovmak, ceza bahsiyle uzağa yollamak (ATS II, 3091-17).

DLT: **tal**: Dal, yaş dal (DLT III, 156-22), Az.Tü: **dal**: 1. Vücudun boyundan kalça kemiğine kadar olan kısmı, arka, hayvanların sırtı. 2. Bir şeyin arka bölümü. 3. Arka tarafta olan. 4. *mec*. Netice, son, akıbet. 5. Ardı, peşi. 6. Geri (ATS I, 769-21).

DLT: **tanış**-: Birbirine karşı borçlarını inkar etmek (DLT II, 112-19), Az.Tü: **tanış**-: 1. Birbirini tanır duruma gelmek. 2. *mec*. Tanış olmak (ATS II, 3204-16).

DLT'de *tan*- 'inkar etmek' fiil kökünden işteşlik eki *–ş*- ile türeyen *tanış*- "borçları inkar etmek" fiili ile *tanu*- "danışmak" kökünden türeyen *tanış*- 'danışmak' fiili sesteş hale gemiş fakat farklı anlamlardadır.

DLT: **tarxan**: İslamlıktan önce verilmiş olan bir isim. “bey” demektir (DLT I, 436,11), Az.Tü: **tarxan**: 1. Eski Rusya’da vergiden muaf olan toğrak ağası. 2. Böyle imtiyazlar veren belge (ATS II, 3211-17).

DLT: **tep**-: Tepmek, döğmek, vurmak. Az.Tü: **təp**-: Yavrusunu kabul etmemek, emmesine izin vermemek. 2. Sütü kesilmek, süt vermemek (ATS II, 3281-21)

DLT: **tepil**-: Tepilmek (DLT II, 119-17), Az.Tü: **təpil**-: Bel ile kazılmak, bellenmek (ATS II, 3280-26).

DLT: **tetik**: Akıllı. Bk: teytik (DLT III, 33-27), Az.Tü: **tətik**: Silahlarda ateşleme cihazı (ATS II, 3301- 26).

DLT: **toy**: (I). Ordu kurağı (DLT I, 522-5) İlaç yapılan bir ot. III, 141-24. (III) Çanak yapılan çamur. III, 142-1, Az.Tü: **toy**: Düğün (ATS II, 3346-20).

DLT: **tümen**: büyük iğne (DLT III, 367-10), Az.Tü: Az.Tü: **tümən**: 1. İran’da on riyale el para birimi. 2. On bin. 3. Tugay ve askeri kolordu arasında yer alan askeri birlik, fırka (ATS II, 3388-11).

DLT: **türk**: vakit anlamına gelen bir kelime (DLT I, 353-7), Az.Tü: **türk**: Türk, bu soydan olan kimse. (ATS II, 3390-23)

DLT: **ula**-: Ulamak, eklemek; ulaşmak ve buluşmak (DLT III, 255-14), Az.Tü: **ula**-: Uzun ve iniltili bağırmak. 2. *kn*. İnleyerek ağlamak. 3. Beddua etme (ATS II, 3404-10).

DLT: **uruḳ**: İp, urgan. Bk: **urk**. (DLT III, 330-21), Az.Tü: **uruḳ**: Soy, sülâle. (ATS II, 3412-14).

DLT: **uşaḳ**: Koğuculuk, koğu, dedi kodu; koğucu (DLT I, 122-18), Az.Tü: **uşaḳḫ**: 1. Doğumdan büluğ çağına kadar olan insan yavrusu, civan, genç erkek. 2. Erkek, kız (bebeklik çağında). 3. *mec*. Mukayese anlamında kullanılır (ATS II, 3414-17).

DLT: **üz**: Sağır. (DLT I, 45-15), Az.Tü: **üz**: 1. Başın ön kısmı, çehre; surat, sima. 2. Hayvan kafasının ön kısmı. 3. Dokuma şeylerin üst kısmı. 4. Yatak, yorgan üst kısmı. 5. Bir şeyin ön tarafı (ATS II, 3457-4).

DLT: **yal**: At yelesi (Türk dillerince), (DLT III, 160-12), Az.Tü: **yal**: Yüksek yerin tepesi (ATS II, 3540- 9).

DLT: **yal**: At yelesi (Türk dillerince) (DLT III, 160-12), Az.Tü: **yal**: Köpeğe verilen, su ve un ile yapılan yiyecek (ATS II, 3540-10).

DLT: **yalın**: Alev (DLT III, 23-12), Az.Tü: **yalın**: 1. Çıplak, açık. 2. Boş, hiçbir şeyi olmayan (ATS II, 3544-14).

DLT: **yam**: Çerçöp, pislik, çapak; göze ve başka şeye kaçan çörçöp (DLT III, 5-3), Az.Tü: **yam**: Yüksekçe yer (ATS II, 3424-2).

DLT: **yan**-: Dönmek, döndürmek; korkutmak, tehdit etmek; kusmak, yanmak (DLT III, 65-12, Az.Tü: **yan**- 1. Alevlenmek, ateş almak. 2. Haddinden fazla ateş üstünde kalmak, harap olmak. 3. Işıklanmaya başlamak. 4. Işıldamak (11 anlamı daha var)(ATS II, 3557-10).

DLT: **yançıḳ**: Torba, kese (DLT II, 250-18), Az.Tü: **yançıḳ**: At üzerine örtülen zırh (ATS II, 3553-22).

DLT: **yandıḳ**: Soysuz (DLT III, 44-16), Az.Tü: **yandıḳ**: Birini üzmek amacıyla inat olsun diye yapılan eylem (ATS II, 3554-2).

DLT: **yarıḳ**: Oylukların, çenetlere bitiştiği yer, oyluk kemikleri başı (DLT III, 15-25), Az.Tü: **yarıḳ**: Bir şey üstündeki kesik, yarık. 2. Yarılıp ayrılmış (ATS II, 3570-26).

DLT: **yaş**: Yaş, taze nesne, sebze, yeşillik (DLT III, 47-22), Az.Tü: **yaş**: Doğuştan itibaren geçen sene, ömür miktarı, yaş (ATS II, 3590-4).

DLT: **yayıḳ**: Huyu dönek (DLT III, 23-19), Az.Tü: **yayıḳ**: 1. Göz önünde bulunmayan. 2. Tembel, üşengeç. 3. Haddeden geçirilen (ATS II, 3601-12).

DLT: **yazı**: Kır, ova, yazı (DLT III, 24-12), Az.Tü: **yazı**: 1. Yazmak için tatbik olan harf sistemi. 2. Yazılan şeyin dış görünüşü. 3. *mec*. Baht, talih, şans (ATS II, 3604-13

DLT: **yazıl**-: Açılmak, yayılmak; yalabımak, güzelleşmek, çözülmek (DLT II, 285-28), Az.Tü: **yazıl**-: 1. Kağıt veya başka bir şey üzerine işaretlerle ifade olunmak. 2. Bir şeyin yazılı metni hazırlanmak (ATS II, 3606-3).

DLT: **yazın**-: Kendi kendine çözmek (DLT III, 84-7), Az.Tü: **yazın**-: 1. Gitmek, ayrılmak. 2. Kaçmak, sıvışmak. 3. Ayrılmak (ATS II, 3606-6 (Kökteş-,sesteş-,anlam farklı)

DLT: **yél**: Yel, rüzgâr, esinti (DLT III, 108-13), Az.Tü: **yel**: Romatizma hastalığının halk arasındaki adı (ATS II, 3614-4).

DLT: **yél**: Yel, rüzgâr, esinti (DLT III, 108-13), Az.Tü: **yel**: Belden aşağısı bollaşan ceket (ATS II, 3614-2).

DLT: **yél**: Cin; cin çarpması (DLT III, 163-14), Az.Tü: **yel**: 1. Rüzgar. 2. Mide, bağırsakta meydana gelen gaz, osuruk. 3. *mec*. Sürat (ATS II, 3613-29).

DLT: **yor-**: Tabir etmek, yormak (DLT III, 125-17), Az.Tü: **yor-**: 1. Yorulmasını sağlamak, takat kesmek. 2. Geride bırakmak, geçmek gitmek (ATS II, 3662-10).

DLT: **yut**: Kışın soğukta hayvanları öldüren felaket (DLT III, 142-19), Az.Tü: **yut**: Gemilerin kıç tarafında yapılan yarım güverte (ATS II, 3679-2).

1.8. Anlamını Koruyan Sözcükler

Bu sözcüklerin herhangi bir anlam olayına dahil edilmemesindeki temel ölçüt, Anlam bakımından önemli derecede farklılaşmamış, asıl kavram alanını koruyan sözcükler olmasıdır. Bazı sözcüklerde *anlam kayması, anlam genişlemesi* gibi çok ufak kavram alanı değişiklikleri görülse de bu değişiklikler, sözü edilen sözcükleri başka bir anlam olayı altında değerlendirilmesini gerektirecek düzeyde görülmemiştir.

Dîvânu Lugâti't-Türk'te verilen sözcüklerden günümüz Azerbaycan Türkçesinin söz varlığında tespit edilen 1519 sözcükten 819'unda çeşitli anlam olayları meydana gelirken 700'ü anlamını muhafaza etmiştir.

Bu hususta tespit edilen sözcükler şu şekildedir:

DLT: **abanğ:** "eğer" anlamında şart edatı (DLT I, 134-12), Az. T: **abang**, şayet (ATS I,14).

DLT: **aç** : Karnı tok olmayan, aç (DLT I, 79-3), Az.Tü: **ac** (sf) : yemeye ihtiyacı olan, açlık hisseden (ADİL I, 31).

DLT: **adhığ** : bk: **ayığ** (oğuz) : Ayı (DLT I,63) Az. T: **ayı** Uzun tüylü, ağır gövdeli, her şey yiyen iri yırtıcı, memeli bir hayvan türü (ADİL I, 178).

DLT: **adhma** : Bırakılan, salıverilen, başı boş (DLT I, 129-25) **adma** (sf) : Terk edilmiş, ilişki kesilmiş ve uzaklaştırılmış, aforoz edilmiş kimse (ATS I,50).

DLT: **Adhna-** : Değişmek (DLT I, 288-11), Az.Tü: **adna-** (f.) Değiş tokuş yapmak, bir şeyi verip yerine başka bir şey almak (ATS I, 50).

DLT: **adhnagu**: Yabancı, başkası (DLT III, 68-1) Az. T: **adnaḳu** (sf): Aileden, çevreden olmayan, başka bir halka veya millete mensup olan (ATS I, 50).

DLT: **adhrıḳ**: Ayrık, ayrık otu (DLT I, 98-18), Az.Tü **ayrıḳ**: 1. Ayrılmış. 2. Sürüngen gövdeli, çiçekleri sümbül şeklinde , 150 türü bulunan, ormanlık alanlarda ve ekili yerlerde biten , hayvan yemi olan, çok yıllık bir bitki (ATS I, 52).

DLT: **adhruḳ** bk: **ayrıḳ** (oğuzca): Başka, diğer, ayrı, (DLT I, 76-11), Az.Tü: **ayrı** (sf): 1.Farklı, başka 2. Aralıklı, fasılalı, 3. Münferit, tek başına bağımsız. (ATS I, 290).

DLT: **aftabı**: Kova (oğuzca) (DLT I, 432-2). Az. T: **aftaba** : İbrik, kova (ATS I, 55)

DLT: **agıt**- : Çıkarmak, yükseltmek (DLT I, 212-9), Az.Tü: **ağıt**- (f.) çıkmasını sağlamak, yükseltmek (ATS I, 79)

DLT: **aglaḳ**: Issız, çorak, oturulmayan yer, boş (DLT I, 119-21) Az. T: **ağlaḳ** (sf.) Üzerinde veya içinde hiç kimse yaşamayan, meskun olmayan yer (ATS I, 90).

DLT: **agna**- : (hayvanlar) Yatıp debelenmek; kekemeleşmek, dili tutulmak (DLT I, 289-5)., Az.Tü: **ağna**- (f.) : 1 (hayvanlar) yere yatıp debelenmek, yuvarlanmak, bir yandan başka bir yöne dönmek, çevrilmek (ATS I, 92).

DLT: **agrıḳan**- : Ağrısından şikayet etmek (DLT I, 312-6), Az.Tü: **ağrıḳan**- (f.) sızlanmak, bir ağrı veya acıdan dolayı şikayet etmek (ATS I, 93).

DLT: **agrıt**- : Ağrıtmak (DLT I, 261-14), Az.Tü: **ağrıt**- 1. Sızlatmak, birine sıkıntı vermek, rahatsız etmek. 2. Hastalık yara vb. rahatsızlık vermek (ATS I, 93).

DLT: **agu**: Ağı, zehir (DLT I,89-19), Az.Tü: **ağı** 1. Organizmaya girince hayati fonksiyonları tahrip eden veya bozan madde, ağu 2. Çok acı şey, zakkum (ATS I, 71).

DLT: **agula**- : Ağılamak, zehirlemek (DLT I, 310- 5), Az.Tü: **ağıla**- (f.) Zehir vermek, zehirlemek (ATS I,74).

DLT: **axsaḳ**: Aksak, topal (DLT I, 119-15) Az. T: **axsaḳ** (sf.) : Aksayan, hafifçe topallayan (ATS I, 107).

DLT: **aḳ**- : Akmak, (DLT I,168-8) , Az.Tü: **ax**- (f.) 1. Bir yerden daha aşağı bir yere gitmek. 2. Batmak, batıp içinde kaybolmak (ATS I, 108-21).

DLT: **aḳım**: Akım, bir defada akacak kadar olan (DLT I, 75-10), Az.Tü: **axım** (is.) 1. Akma, seyir, gidiş, akım (ATS I,104).

DLT: **al**: Hile (DLT I,63-13), Az.Tü: **al** (is.): Hile, dolap, dalavere, yalan (ATS I, 121).

DLT: **alış-bériş**: Bir hakkı alma ve verme (DLT I, 62-16), Az.Tü: **alış-veriş** (is.) 1. Alım satım işi, ticaret. 2. *mec*. Alaka, münasebet. (ATS I, 140).

DLT: **alḳa**- : Alkışlamak, öğmek. (DLT I, 284-5) , Az.Tü: **alḳa**- (f.) Alkışlamak, dua etmek, beğenmek, takdir etmek (ATS I 140).

DLT: **alma**: Elma (**Oğuzca**), Bk: almıla (DLT I,130-11), Az.Tü: **alma**: Çeşitli türleri ve çeşitli renkleri olan meyve (ADİL I 104) .

DLT: **alp**: Alp, yiğit, kahraman, bahadır (DLT I, 41-10), Az.Tü: **alp** (sf.) Kahraman, yiğit, korkusuz (ATS I, 151).

DLT: **alsa**- : Almak istemek (DLT I, 278-12), Az.Tü: **alsa**- (f.) Bir şeyi almaya, elde etmeye çalışmak (ATS I, 151).

DLT: **altun**: Altın, (DLT I, 52-10), Az.Tü: **altın** (is.) Altın , 1063 derecede eriyen, kolay işlenen, yüksek değerli, paslanmaz bir kimyasal element (ATS I, 154).

DLT: **amaç**: Aküz; sapan ve benzerleri gibi çiftçi aygıtları (DLT I,52-21), Az.Tü: **amac** (is.) (Far.) Sabanın toprağı yarmaya yarayan, taban kısmına takılan demir (ATS I, 156).

DLT: **and**: Ant, yemin (DLT I, 42-10), Az.Tü: **and** (is.) Tanrı'yı veya kutsal bilinen bir kişiyi, bir şeyi tanık göstererek bir olayı doğrulama, yemin, sadakate riayet gösterme konusunda verilen söz (ATS I, 172).

DLT: **anda**: Orada, onda, ondan sonra (Türklerce) (DLT I,109-15), Az.Tü: **anda** : Sözü edilen yerde (ATS I, 172).

DLT: **anğduz**: Andız; bu otun kökü çıkarılarak atın karnı ağrıdığı zaman tedavi edilir (DLT I, 115-5), Az.Tü: **andız** (is.) İki çenekliler *dicotyledoneae* sınıfının, birleşikgiller *compositae* ailesindendir. Nemli yerlerde yetişir. Sarı çiçekler açan, acı ve kokulu olan çok yıllık, otsu bir bitki türüdür (ATS I, 173).

DLT: **anğız**: Anız, hubutatın biçildikten sonra tarlada kalan köke yakın sapları (DLT I,94-14), Az.Tü: **anız** (is.) Ekin biçildikten sonra sürülmemiş tarla (ATS I, 177).

DLT: **anun**- : Hazırlanmak (DLT I, 206-8), Az.Tü: **anun**- (f.) Hazırlanmak, hazır hale gelmek (ATS I, 188).

DLT: **anut-** : Hazırlamak (DLT I, 215-7), Az.Tü: **anut-** (f.) Hazırlamak, hazır hale getirmek (ATS I, 189).

DLT **ar-** : Yorulmak , dermansız kalmak (DLT I, 172-11), Az.Tü: **ar-** (f.) Dermansız kalmak, çok yorulmak (ATS I, 215).

DLT **ar-** : Aldatmak (DLT I, 172-11), Az.Tü: **ar-** (f.) Kandırmak (ATS I, 215).

DLT: **argula-** : Arasını yarmak, geçmek (DLT I,317-10), Az.Tü: **arḳula-** (f.) Uzunlamasına bölüp ayırmak (ATS I 215-7)

DLT: **argur-** : Yormak (DLT I, 486-14), Az.Tü: **arḳur-** (f.) Yormak, yorgun duruma getirmek (ATS I, 215).

DLT: **argurt-** : Yordurmak (DLT I, 299-13), Az.Tü: **arḳurt-** (f.) Yormak, yorgun duruma getirmek (ATS I, 215).

DLT: **arı** : Arı (DLT I,87-21), Az.Tü: **arı** (is.) Bal ve balmumu yapan , iğnesiyle sokan bir eklem bacaklı türüdür (ATS I, 210).

DLT: **arık**: Zayıf, cılız (Oğuz ve Kıpçakça) I, 66-6, Az.Tü: **arıḳ**: (sf.) Zayıf, cılız, sıska (ATS I, 211).

DLT: **arış**: Eriş, dokumanın tezgaha sarılmış olan ve uzunluğuna dikine bulunan telleri (DLT I, 61-15), Az.Tü: **əriş** (is): dokumacılıkta boydan atılan iplik, çözgü (ATS I, 1136).

DLT: **arḳa**: Arka; sırt; sıkıntılı anlarda yardım eden kişi, yardımcı (DLT I, 128-10(ATS I, 34, Az.Tü **arxa** : (is.) 1. Sırt, bel, arka. 2. Geri, cephe gerisi. 3. Yardım imdat, destek, himaye, dayanak, destekleyici (ATS I, 206).

DLT: **arḳasız** : Desteksiz, yardımsız (DLT I, 123- 22,), Az.Tü: **arxasız** (sf.) Desteksiz, himayesiz, korumasız (ATS I, 208).

DLT: **arḳalan-** : Arka, yardımcı sahibi olmak; bir şeye sırtını vermek, dayamak (DLT I, 297-8) , Az.Tü: **arxalan-** (f.) Güvenç yeri bilmek, bel bağlamak, itimat etmek (ATS I, 207).

DLT: **arḳuḳ**: İki duvar arasına çarpraz olarak konulan ağaç. 2. aykırı, söz dinlemez (DLT I, 109-25) :, Az.Tü: **arḳuḳ**: 1. İki duvar veya iki direk arasına çarpraz olarak konulan ağaç. 2. İnat, uyumsuz. (ATS I, 35).

DLT: **armagan**: Hısımlara doyumluluktan verilen belek (**Oğuzca**). Bk: **yarmaḳan** (DLT I, 140-5), Az.Tü: **armağan**: Hediye, bahşiş, karşılıksız verilen şey (ATS I, 210).

Kâşgarlı bu sözcüğü yalnızca Oğuzca olarak belirtmiştir. Yarmakan ve armağan biçimleri *yarmak* "para" kelimesine *+an* ekinin gelmesiyle türemiştir. Nişanyan'a göre yarmak sözcüğünün etimolojisi ve an ekinin mahiyeti belli değildir. Clauson sözcüğün farsçadan alıntı olabileceği ihtimali üzerinde durur (Clauson, 1972: 232)

DLT **armut**: Armut (DLT I, 95-4), Az.Tü: **armud** (is.) (Far.) : Armut ağacının sulu ve lezzetli meyvesi (ATS I, 216).

DLT: **arpa**: Arpa (DLT I, 123-19), Az.Tü: **arpa**: Yazlık tahıl bitkisi (ADİL I 138).

DLT: **arpagan**: Arpaya benzer başağı bulunan, evini bulunmayan bir bitki (DLT I, 140-3), Az.Tü. **arpagan**: (is.) Çavdar, taneleri buğdaya göre daha ince ve uzun olup kavuzları daha dardır (ATS I, 217).

DLT: **arpala-** : Arpa vermek (DLT I, 316-5), Az.Tü: **arpala-** (f.) yemlemek, arpa vermek (hayvanı) Arpa ile yemlemek (ATS I, 217).

DLT: **arrığ**: Pek temiz (DLT I, 143-8), Az.Tü: **arrı**: (is.) Yabancı şeylerden arınmış, temiz, saf, berrak, karışıksız, halis (ATS I, 218).

DLT: **arsıḳ-** : Aldanmak (DLT I, 242-24, Az.Tü: **arsıḳ-** : Görünüşe bakarak yanlış bir yargıya varmak, yanılmak (ATS I, 218).

DLT: **arslan**: Aslan (DLT I, 75-18), Az.Tü: **arslan** (is.) aslan (ATS I, 218).

DLT: **artat-**: Bozmak, harap etmek (DLT I, 260-8) , Az.Tü: **artat-** (f.) Harap etmek, geçersiz duruma getirmek, mahvetmek (ATS I, 219).

DLT: **artın-**: Yükletmek (DLT I, 250-14), Az.Tü: **artın-** : Yüklemek, yük vurmak, bir yere taşıması için belli ağırlıkta eşya veya araç gereç koymak (ATS I, 221).

DLT: **artut**: Armağan: beylere v.b büyüklere at ve benzer şeylerden verilen armağan ve bele (DLT I, 109-19), Az.Tü: **artut**: (is.) Birini sevindirmek, mutlu etmek, onurlandırmak, kutlamak için verilen şey, armağan (ATS I, 222).

DLT: **arut**: Kuru, soluk. *bk*: **urut** (DLT I, 50-8), Az.Tü: **arut**: Kuru, suyu ve nemi olmayan (ATS I, 222).

DLT: **arwal-** : Büyü yapılmak, efsunlanmak (DLT I, 249-14;), Az.Tü: **arval-** : Büyüleme işine konu olmak, efsunlanmak, sihirlenmek (ATS I, 224).

DLT: **arwaş** : Büyü, efsun (DLT I, 283-19), Az.Tü: **arvaş**: (is.) 1. Tabiatüstü işler yapabileceğine inanılan güç, büyü, sihir (ATS I, 224).

DLT: **arwaş-** : Birlikte bütü veya efsun tekerlemesi, duası söylemek (DLT I, 237-4), Az.Tü: **arvaş-**: Büyü yapmak, birlikte efsunla uğraşmak (ATS I, 224).

DLT: **asıl-**: Asılmak (DLT I, 196-26), Az.Tü: **asıl-** 1. Yüksek bir yere herhangi bir şekilde tutturulmak, sarkmak, asılmış olmak. 2. Bir yere takılarak, iliştirilerek, bağlanarak asılı durumda olmak (ATS I, 228).

DLT: **aş**: Aşmak, bir tepenin öbür yanına geçmek (DLT I, 173-23), Az.Tü: **aş-** (f.) 1. Bir şeyin üzerinden atlayıp geçmek, yüksek bir şeyin üzerine çıkıp öbür tarafa atlamak. 2. Geçmek, inmek (ATS I, 234).

DLT: **aşaç**: Tencere (DLT III, 382-2), Az.Tü: **aşac**: (is.) Tencere, içinde yemek pişirilen, kapaklı, genellikle metal kap (ATS I, 234).

DLT: **aşgın-**: Aşınmak, (DLT I, 254-12), Az.Tü: **aşḳın-** (f.) Aşınmak, birbirine sürtünerek incelmek (ATS I, 244).

DLT: **aşlıḳ**: (Oğuzlarca) buğday (DLT I, 144-4), Az.Tü: **aşlıḳ**. :(is.) Pilavlık, pilav yapmaya yarar (ATS I, 244).

DLT: **aşnu**: Önce, evvel (DLT I, 130-16), Az.Tü: **aşnu**: (zf.) Evvelce, başta, ilk olarak (ATS I, 245).

DLT: **at**: Ad, isim; unvan, lakap (DLT I 78-23), Az.Tü: **ad** (is.) 1. Doğunca insana verilen isim, lakap. 2. Şöhret, şan, ün 3. Bir kimsenin herhangi bir sahadaki görevini veya hizmetini bildiren rütbe (ATS I, 38).

DLT: **at**: At , (DLT I, 16-17), Az.Tü: **at**: Koşulan ve binilen ev hayvanı (ADİL I, 156).

DLT: **atgar-**: Ata bindirmek (DLT I,225-9), Az.Tü: **atḳar-** : Ata binmesini sağlamak, ata bindirmek (ATS I, 254).

DLT: **atız**: iki dere arasındaki su geçecek set (DLT I 54-18), Az.Tü: **atız**: Bir ırmağın veya suyun önüne taş, çalı çırpı vb. atarak kesme işi (ATS I, 254).

DLT: **atızla-** : Ark açmak, set yapmak, toprağı parçalara ayırmak, evlek yapmak (DLT I, 301, 16), Az.Tü: **atızla-** (f.) Bent vurarak suyun önünü kesmek, arık kazmak (ATS I, 254).

DLT:**atsa-** : Atmak istemek (DLT I, 275, 28), Az.Tü: **atsa-** : Atmak istemek, fırlatmak düşüncesinde olmak (ATS I, 259).

DLT: **awa**: Acımak bildiren bir kelime (DLT I, 89-23), Az.Tü: **ava** (ed.) Acıma, hayıflama bildiren bir edat (ATS I, 262).

DLT: **ay** : Yılın on ikide biri olan zaman; gökteki ay, kamer (DLT I,82-8) :, Az.Tü: **ay** 1. Dünya'nın etrafında dönen ve Güneş'ten aldığı ışığı yeryüzüne yansıtan gezegen, mah, kamer. 2. Ayın dünya etrafındaki devrine göre ölçülen müddet (ATS I, 272).

DLT: **ay**-: Söylemek (DLT I, 174-9), Az.Tü: **ay-** (f.) Söylemek, demek, nakletmek, hikaye etmek, bahsetmek, ifade etmek (ATS I, 288).

DLT: **aya**: Avuç içi, aya (DLT I, 85-23), Az.Tü: **aya**: (is.) 1. Parmaklar hariç, el ve ayağın içi (ATS I, 272).

DLT: **ayaḳ**: Çanak, kâse, kadeh. Bk: çanak (Oğuzca) I, 80-18, Az.Tü: T **ayaḳ** (is.) *hlk*. Kadeh, içki içmeye yarayan küçük bardak, cam (ATS I, 277

DLT: **ayaḳçı**: Kâseci, çanakcı (DLT III, 328-22), Az.Tü: **ayaḳçı** (is.) Eskiden şarap dağıtan, içki sunan kimse (ATS I, 278).

DLT: **ayığ**: Ayı (Oğuz, Kıpçak, Yağma dillerince) (DLT I, 84-13, Az.Tü: **ayı** (is.) Kalın postlu, iri gövdeli, etçil, bununla birlikte meyve ve bal da yiyerek hayvansal gıdalarla beslenen memeli bir hayvan türü (ATS I, 283).

DLT:**ayıt-**: Söylemek (Oğuzca) ; sormak (DLT I, 216-4), Az.Tü: **ayıt-** (f.) Söylemek, demek, ifade etmek, eyitmek (ATS I, 286).

DLT: **ayran**: Ayran (DLT I, 120-26), Az.Tü: **ayran** (is.) Yağı alınmak üzere çalkalanan veya dövülen yoğurdun sulandırılmasıyla elde edilen içeçek (ATS I, 289).

DLT: **ayrıḳ**: Ayrık otu (Oğuzca) (DLT I, 113-18), Az.Tü: **ayrıḳ**: Sürüngen gövdeli, çiçekleri sümbül şeklinde, 150 türü bulunan, ormanlık alanlarda ve ekili yerlerde biten, hayvan yemi olan çok yıllık bir bitki (ATS I, 290).

DLT: **ayrış**-: Birbirinden ayrılmak, ayrışmak (DLT I, 233-23), Az.Tü: **ayrış-** (f.) Unsurlar birbirinden ayrılmak, inhilal etmek (ATS I, 291).

DLT: **ayruk**: Başka, ayrı (Oğuzca) (DLT I, 113-16), Az.Tü: **ayrı** (sf.) 1. Farklı, başka. 2. Aralıklı, fasılalı. 3. Münferit, tek başına, bağımsız (ATS I, 290).

DLT: **azaḳ** : Nereden ve kimden geldiği belli olmayan ok (DLT II, 20-5), Az.Tü: **azaḳ**: Hedefsiz atılan ok (ATS I, 293).

DLT: **azgan**: Kuşburnu, yaban gülü; ağaçların en kötüsü olup gül gibi sarı, beyaz çiçekleri olan bir ağaççık, küpe gibi kırmızı meyveleri olur (DLT I, 439-7), Az.Tü: **azḳan**: Kuşburnu, çalılık ve ormanlık alanlarda yetişen , soluk pembe renkte çiçekler açan bir ağaç, yaban gülü ağacı (ATS I, 299).

DLT: **azığ** : Azı dişi (DLT I, 64-4), Az.Tü: **azı** (is.) Ağzın arka kısmında bulunan ve yenilen şeyleri öğütmeye yarayan dişlerden her biri (ATS I, 298).

DLT: **azraḳ**: Daha az (DLT III, 361-4), Az.Tü: **azraḳ** (sf) Daha az, oldukça az (ATS I, 301).

DLT: **azuḳ**: Azıḳ (DLT I, 7-12), Az.Tü: **azuḳ**: Yol için hazırlanan yiyecek; yemek, gıda (ATS I, 298

DLT: **badhram**: Bayram; sevinç ve eğlence günü. Bk: bedhrem, (Oğuzca) (DLT III, 176-5), Az.Tü: **Bayram**. 1. Herhangi bir dini veya tarihi olaydan dolayı tören yapılan, kutlanan gün. 2. Toplu olarak tertiplenen eğlence (ATS I, 383).

DLT: **bagır**: Bağır; karaciğer (DLT I, 360-23), Az.Tü: **bağır**: (is.) 1. Karın boşluğunun sağında bulunan, öd salgılayan, şeker depolayan, iri, açık kahverengi organ, karaciğer (ATS I, 316).

DLT: **bagırsuḳ**: Bağırsak (DLT I, 502-6), Az.Tü: **bağırsaḳ** : Sindirim sisteminin mideden başlayıp boşaltım kısmına kadar olan boru şeklindeki ince ve kalın bağırsaktan oluşan bölümü (ATS I, 318).

DLT **baḳın**- : Bir şeyin sonuna bakmak ve düşünmek; beklemek (DLT II, 142- 25), Az.Tü: **baxın**-: Sağına soluna, etrafına bakmak, araştırmak (ATS I, 324).

DLT: **baḳış**: Bakış, bakışma ; gözle birbirine bakış (DLT I, 367-5), Az.Tü: **baxış** (is.) 1. Bakmak fiili. 2. Bakma tarzı, konuya yaklaşım şekli. 3. İki kişinin bir noktaya bakışı (ATS I, 324).

DLT: **baḳışgan**: Herkese göz ucu ile bakan (DLT I, 519-9), Az.Tü: **baxışḳan** (sf.) : Göz altından herkese bakan, gizlice herkesi süzen (ATS I, 324).

DLT: **bal**: Bal (Suvarlar, Kıpçak ve Oğuz dillerinde) Bk: **arı yağı** (DLT II, 354-18), Az.Tü: **bal**: Bk: **özsu** (is.) 1. Arıların çiçeklerde bulunan balözlerini toplayarak kursaklarında değişime uğrattıktan sonra yaptıkları petek gözlerine doldurdukları koyu kıvamlı tatlı (ATS I, 320).

DLT: **baldu**: Balta: (DLT III, 421-25), Az.Tü: **balta**: Ağaç ve benzeri şeyleri kesmek, yarmak ve yontmak için kullanılan araç (ATS I, 328).

DLT: **bañğ**: Bağırma (DLT III, 355-2), Az.Tü: **bang** (is.) (Far.). Bk: **Haykırış**: Haykırmak işi veya biçimi (ATS I, 342).

DLT: **bar**: Var, mevcut (DLT I, 44-13), Az.Tü: **Var**: 1. Sf. Olan, mevcut olan. 2. Varlık, mevcudiyet (ADİL s.463)

DLT: **varlığ**: Mallı, zengin (DLT III, 338-11), Az.Tü: **varlı**: (sf.) Devletli, servetli, bolluk ve refah içerisinde yaşayan (ADİL. s.465).

DLT: **başlat-**: Başlatmak (DLT II, 341-10), Az.Tü: **başlat-** 1. Başlamak fiilini yaptırmak, başlamasını sağlamak. 2. Bir işin başlamasına sebep olmak veya güç kullanarak başlamasını sağlamak (ATS I, 373).

DLT: **başmaḳ**: Pabuç (Oğuzca ve Kıpçakça) Bk:**başaḳ** (DLT I, 378-17), Az.Tü: **başmaḳ**: 1. Ayakkabı, pabuç; üstü kapalı, arka tarafı ve pençesinin yarısı açık olan kadın veya erkek ayakkabısı (ATS I, 374).

DLT: **batman**: Batman (DLT I, 444-8), Az.Tü: batman: (is.) İki okka ile sekiz okka arasında değişen ağırlık ölçüsü (ATS I, 379).

DLT: **batruş-**: Birbirini batırmak, batrışmak (DLT II, 203-21), Az.Tü: **batruş-** (f.) Birbirini çamura belemek (ATS I, 379).

DLT: **bay**: Zengin (DLT I, 349-13), Az.Tü: **bay**: Zengin, parası, malı çok olan, varlıklı, yoksul karşıtı (ATS I, 379).

DLT: **bayraḳ**: Bayrak. Bk: **batrak**: (DLT II, 205-2), Az.Tü: **bayraḳ**: 1. Bir milletin, topluluğun, devletin, askeri birliğin veya kuruluşun işareti veya alameti mahiyetinde olan, bir mızrak parçası veya gönderin ucuna asılan kumaş parçası. 2. Sancak, flama, bandıra (ATS I, 382).

DLT: **bekmes:** Pekmes (Oğuzca). Bk: **pekmes** (DLT I, 440-21), Az.Tü: **bəkməz** (is.) Bazı tatlı meyvelerin suyundan çekilen şire (ADİL I, 271).

DLT: **bél** : Bel (DLT III, 133-6), Az.Tü. **bel**: Toprağın üst tabakasını kabartmaya yarayan ve yere ayakla basılarak saplanan, kürek şeklinde ucu sivri bir tarım aleti (ATS I, 390)

DLT: **belgür-** : Meydana çıkmak, belirmek. Açığa çıkmak (DLT II, 172-20), Az.Tü: **bəlir-** 1. Ortaya çıkmak. 2. Açığa görünmek (ATS I, 420)

DLT: **ben**: Ben (Oğuzca) (DLT I, 31-17), Az.Tü: **mən**: Söyleyen adamı bildiren birinci şahıs (ADİL I, 337).

DLT: **berü**: Beri, tarafına (DLT I, 35-13), Az.Tü: **bəri**: 1. Konuşanın önündeki iki uzaklıktan kendisine daha yakın olanı, yakın mesafede bulunan. 2. Sf. Bu uzaklıkta bulunan (ATS I, 430).

DLT: **béş**: Sayıda beş (DLT I, 121-8), Az.Tü: **beş**: 1. 4ten sonra gelen sayı. 2. 4ten bir fazla, altıdan bir eksik (ATS I, 395).

DLT: **béşinç** : Sayıda beşinci (DLT 1, 132-5), Az.Tü: **beşinci** : 5 sayısının sıra sıfatı, sırada dördüncüden sonra, altıncıdan önce gelen (ATS I, 396).

DLT: **Beyrem**: Bayram, sevinç ve eğlence günü (Oğuzca) (DLT I, 484-14), Az.Tü: **Bayram**: 1. Herhangi bir dini veya tarihi olaydan dolayı tören yapılan, kutlanan gün. 2. Saadet, mutluluk, şenlik. 3. Toplu olarak tertiplenen eğlence (ATS I, 383).

DLT: **biçek**: Bıçak (DLT I, 384-23), Az.Tü: **bıçaḳ**: 1. Hançerden küçük kesici alet. 2. Çeşitli aletlerin kesici aksamı. 3. *tıp*. Anatomi bıçağı (ATS I, 442).

DLT: **biçekle-** : Bıçaklamak, bıçakla vurmak (DLT III, 340-5), Az.Tü: **bıçaḳla-** 1. Bıçakla vurmak, bıçakla yaralamak. 2. Kesmek, kesik kesik etmek (ATS I, 442).

DLT: **bilek**: Bilek (DLT I, 385-18), Az.Tü: **biləк**: Elle kolun, ayakla baldırın birleştiği yer (ATS I, 457).

DLT: **bilezük**: Bilezik (DLT I, 518-11), Az.Tü: **bilərzik**: (is.) 1. Bileğe takılan süs halkası. 2. Çeşitli aletlerde halka şeklindeki parça (ATS I, 458).

DLT: **bilin-** : Kendi işini bilmek; itiraf etmek; bilinmek, anlaşılmak (DLT II, 143-20, Az.Tü: **bilme**: 1. Bilme işine konu olmak, malum olmak. 2. Tanınmak, bilinir olmak, mâruf olmak. 3. Takdir edilmek (ATS I, 459).

DLT: **biliş**: Biliş, tanış; bilen, bilici (DLT I, 12-15), Az.Tü: **biliş**: 1. Bir konuyu derince anlamış ve tanımış olma. Bilme. 2. Dost, tanıdık, ahbap, bildik, tanış (ATS I, 459).

DLT: **biliş-** : Bilişmek, tanışmak (DLT II, 107-23), Az.Tü:**biliş-** Daha önce birbirini tanımayan kimseler birbiribi tanır duruma gelmek (ATS I, 459).

DLT: **biltür**-: Öğretmek, bildirmek (DLT II, 176-7), Az.Tü: **bildir-** 1. Haber vermek, ilan etmek, haberdar etmek. 2. Anlatmak, açıp söylemek, hissettirmek, kavratmak (ATS I, 457).

DLT: **birinç**: Sayıda birinci (DLT III, 373-9), Az.Tü: **birinci**: 1. İlk, en önce, evvelki, "bir" sayısının sıra sayı sıfatı. 2. Birkaç şeyi birbiriyle kıyaslarken birini diğerinden önce anıp göstermek için kullanılır. 3. Diğerlerinden önde, herkesten önce. 4.İlk, taze, yeni, yeni çıkmış. 5. En önemli, en elzem. 6. En iyi, en önde olan, en üstün, en güzel (ATS I, 478).

DLT: **bit**: Bit (DLT I, 320-4)., Az.Tü: **bit**: İnsan ve birçok hayvanların vücudundaki kıllı yerlerinde asalak olarak yaşayan ufak, kanatsız böcek cinsidir (ATS I, 485)

DLT: **bitig**: Yazma, yazı. Bk: **bitik**., Az.Tü: **bitik**: 1. Mektup, bitik. 2. Üzerine dua yazılmış kâğıt parçası (ATS I, 486)

DLT: **bitle-** : Bit aramak (DLT III, 291-18), Az.Tü: **bitlə-** 1. Bitlerini ayıklamak, bitlerini temizlemek, temizlenmek, arınmak. 2. Temizlemek için içinde bir şeyler aramak (ATS I, 488).

DLT: **biz**: Biz (DLT I, 325-20), Az.Tü: **biz** zm. 1. Birinci çoğul şahıs zamiri (ATS I, 490).

DLT: **boguş**-: Birbirini boğmak (DLT II, 101-22), Az.Tü: **boğuş**-: 1. Birbirinin gırtlağına sarılarak itişip kakışmak. 2. Kavga etmek, birbirine girmek (ATS I, 497).

DLT: **boka**: Boğa (DLT II, 79-21), Az.Tü: **buğa**: Omurgalı hayvanlar vertebrata dalının, memeliler sınıfının, çiftparmaklılar takımının, boynuzlugiller ailesinden bir memeli türünün erkeği (ATS I, 530).

DLT: **bol**-: Olmak (DLT I, 36-5), Az.Tü: **ol**-: 1. Yaşamak, sakin olmak, ömür sürmek (ATS I, 531).

DLT: **boşat**-: Boşaltmak; çözmek; çözülmek, bırakılmak (DLT II, 307-11), Az.Tü:**boşalt-** 1. Bir şeyin içindekileri çıkarıp boş hâle getirmek. 2. Yükün indirmek. 3. *mec*.

Bir şeyin içinde olanları yemek veya içmek. 4. Tahliye etmek. 5. Bir kapdan başka bir kaba dökmek. 6. Atmak.

DLT: **bozuḳ**: Bozuk, kırık yıkık (DLT I, 378-12), Az.Tü: **pozuḳ**: 1. Bozulmuş, silinmiş, karalanmış. 2. Berbad, düzgün olmayan, tahrif edilmiş (ADİL I 618).

DLT: **bög**: Bir çeşit örümcek, bög (Türk ve Türkmen dillerinden birinde) Bk: **böy** (DLT III, 131-1), Az.Tü: **böv**: Çok sayıda uzun tüyleri olup 8-60 mm uzunluğundadır. Duyulu ayakları çok ince ve uzundur. Çöl ve steplerde yaşayan, ısıran fakat zehirli olmayan, gece hayvanları takımıdır. Bk: **böye**, **böğ**, (ATS I, 519).

DLT: **börk**: Başlık, külâh, börk (DLT I, 349-21), Az.Tü: **börk** (is.) Yuvarlak ve kürksüz başlık, papak (ATS I, 519).

DLT: **böz**: Bez (DLT I, 21-17), Az.Tü: **béz**: pamuk veya ketenden yapılan ve kalın olmayan dokuma; ince pamuklu dokuma (ATS I, 401).

DLT: **bu**: Bu I, 34-15), Az.Tü: **bu** (sf.) 1. Zaman ve mekanda, göz önünde olan şeyi göstererek o cisme kesinlik kazandırır. 2. En yakın bulunan, en yakın olan şey yerine kullanılan işaret sıfatı. 3. Yan yana olan iki şeyden birini göstermede kullanılan işaret sıfatı. 4. Hakkında konuşulan, göz önünde olan şey (ATS I, 526).

DLT: **buçgaḳ**: Bucak; açı, zaviye ve benzeri (DLT I, 465-20), Az.Tü: **bucaḳ**: 1. Köşe, kenar, kuytu, taraf. 2. *mat*. İki noktadan çıkan iki çizgi arasında kalan açıklık, mesafe, zaviye (ATS I, 527)

DLT: **budgay**: Buğday. Bk: bugday (DLT III, 240-14), Az.Tü: **buğda**: *is*. Bit. Nişastaca zengin tohumu ekmek yapımında kullanılır. Saçakköklüdür ve çiçekleri bileşik başak durumundadır (ATS I, 530)

DLT: **buḳ**-: Bükmek, kıvırmak (DLT II,16-19), Az.Tü: **bük**-: 1. Tomar veya rulo yapmak, boru şeklinde katlamak, dürmek. 2. Sarmak, kıvırmak. 3. Eğmek, katlamak. 4. Katlayıp dikmek (ATS I, 555).

DLT: **buḳul**- : Bükülmek, burkulmak, toplanmak (DLT II, 132-3), Az.Tü: **bükül**- : 1. Bükmek fiiline konu olmak, katlanmak. 2. Eğilmek, belini bükmek. 3. Boru şeklinde katlanmak (ATS I, 556).

DLT:**bul**- : Bulmak (DLT II, 22-8), Az.Tü: **bul**- : Tapmak, elde etmek. (ADİL I, 358).

DLT: **bulgaḳ**: Düşman gelmesi yüzünden halk arasına düşen karışıklık (DLT I, 467-2), Az.Tü: **bulḳa** Bk: **bulḳaḳ** : Düşman saldırısı sonrası oluşan kargaşa (ATS I, 537).

DLT: **bulna**-: Esir etmek, tutsak etmek (DLT III, 301-16), Az.Tü: **Bulna**-: tutsak durumuna getirmek (ATS I, 537).

DLT: **bulnat**-: Esir ettirmek (DLT II, 350-8), Az.Tü: **bulnat**- : Tutsak olmasını sağlamak veya sebep olmak, esir ettirmek (ATS I, 537).

DLT: **burduz**: Bahçe, bostan (DLT I, 457-20), Az.Tü: **burduz**: Sebze, meyve, çiçek veya ağaç yetiştirilen yer (ATS I, 541).

DLT: **burunduḳ**: Yular, buruna geçirilen yular, burunduruk (DLT I, 501-17), Az.Tü: **burunduruḳ**: Hayvan yavrusunun anasından süt emmesini önlemek için buruna geçirilen başlık, burunsalık, burunluk (ATS I 547).

DLT: **but**: But (DLT III, 120-2), Az.Tü:**bud**: Bacağın yukarı kısmı, kalın tarafı (ATS I, 528).

DLT: **buyur**- : Buyurmak, emretmek (Oğuzca) (DLT III, 186-5), Az.Tü: **buyur**- 1. Emir vermek, emretmek. 2. Söylemek, demek , teklif etmek (ATS I 552).

DLT: **buz**: Buz (DLT I, 186-10), Az.Tü: **buz**: Soğuktan donmuş su veya herhangi bir sıvı (ATS I, 533).

DLT: **buzagu**: Buzağı (DLT I, 59-18), Az.Tü: **buzağu**: Sütten kesilmemiş sığır yavrusu (ATS I, 533).

DLT: **buzluḳ**: Buzluk, içerisine buz konularak yaz için saklanan yer (DLT I, 466-12), Az.Tü: **buzluḳ**: Buz saklanan yer , buzhane (ATS I, 554).

DLT: **bükte**: Hançer (Türklerce) Bk: **bügde** (Oğuzca) (DLT I, 31-24), Az.Tü: **bükde**: hançere benzer kesici ve delici silah (ATS I, 555).

DLT: **bürge**: Pire (DLT I, 427-22), Az.Tü:**birə**: Vücutları yandan yassı, ağız parçaları delip emmeye elverişlidir. Gelişmelerinde tüm başkalaşım görülür. İnsan ve bazı memelilerin kanını emerek beslenir. İyi sıçradığı için kolay yakalanamayan, küçük asalak böcek türlerinin genel adıdır (ATS I 475).

DLT: **bürün**- : Bürünmek (DLT II, 141-16), Az.Tü: **bürün**- 1. Örtünmek, 2. Etrafı sarılmak, çevrelenmek. 3. Kaplanmak, örtülmek (ATS I 569).

DLT: **çaçır**: Çadır. Bk: **çaşır** (Oğuzca), **çatır** (DLT I, 406-13), Az.Tü: **çadır** İs. Far. Kalın bezden keçe veya deriden yapılan, su geçirmeyen geçiçi barınak.

DLT: **çaxşa**- : Çağıl çuğul etmek, takılan süs eşyası ses vermek (DLT III, 286-16), Az.Tü: **çaxşa**- : Herhangi bir yerden asılan şeyler kımıldandığı zaman ses çıkarmak (ATS I 650).

DLT: **çaḳlan**- : Çalkanmak (DLT I, 513-7), Az.Tü: **çalxan**- 1. Çalkamak işine konu olmak. 2. Silkelenmek, sağa sola yatmak, sallanmak, ırgalanmak. 3. Sallamak; hoplatmak (ATS I 654-3).

DLT: **çaḳrış**: Çağrışmak (Oğuzca) (DLT II, 209-4), Az.Tü: **çağırış**-: Karşılıklı olarak birbirini çağırmak, birbirine seslenmek (ATS I, 647-2).

DLT: **çaruḳ**: Çarık (DLT I, 381-4), Az.Tü: **çarıḳ**: 1. Eskiden köylülerin işlenmiş veya ham deriden yapıp giydikleri iptidai ayakkabı. 2. Evde giyilen hafif ayakkabı, terlik (ATS I, 663-14).

DLT: **çaruḳlan**-: Çarıklanmak (DLT II, 266-16), Az.Tü: **çarıḳlan**- : Çarık giyinmek (ATS I, 663-16).

DLT: **çaşır**: Çadır (Oğuzca) (DLT I, 406-11), Az.Tü: **çadır**. Far. : Kalın bezden, keçe veya deriden yapılan, su geçirmeyen geçici barınak (ATS I, s.645-8).

DLT: **çeçek**: Çiçek (DLT I,119-4), Az.Tü: **çiçək**: Bitkilerin üreme unsurlarını bulunduran, renkli veya beyaz renkte açan, çok defa kokulu, sonradan meyve veya tohum haline gelen kısımları, şukufe (ATS I, 710-1).

DLT:**çekük**: Çekiç (Oğuzca) (DLT II, 287-8), Az.Tü: **çəkic**: 1. Bir tarafı düz, diğer tarafı çatal veya başka şekilde olup çivi vb. çakmaya, çekip çıkarmaya yarayan alet. 2. Soğuk metalleri işlemede kullanılan pres (ATS I, 681-10).

DLT **çekürge**: Çekirge (Oğuzca) (DLT I, 490-4), Az.Tü: **çəkirtgə**: Düz kanatlılardan uzun olan art bacaklarına dayanarak uzağa sıçrayabilen, birçok türü olan bir böcek (ATS I 672-26).

DLT: **çepiş**: Altı aylık keçi yavrusu, çepiç (DLT I, 368-13), Az.Tü: **çəpiş**: Bir yaşına kadar yaşı olan geçi yavrusu (ATS I, 692-3).

DLT: **çeriğ**: Asker; asker dizisi; ordu (DLT I, 123-21), Az.Tü: **çəri**: Asker, ordu (ATS I, 695-3).

DLT: **çermel-**: Bir şeyin ucu kıvrılmak, bükülmek (DLT II, 231-3), Az.Tü: **çərməl**: Bükmek işine konu olmak, katlanmak (ATS I, 695-15).

DLT: **çermeş-**: Bükmekte yardım ve yarış etmek (DLT II, 210-22), Az.Tü: **çərməş-** : Bir şeyi iki ucundan tutup ekseni etrafında ters yönlere çevirerek bükmek (ATS I, s.695-18).

DLT: **çermet-** Bir şey fitil gibi bükülmek; ördürülmek (DLT II, 349-12), Az.Tü: **çərmət-** : Bir şeyi iki ucundan tutup ekseni etrafında ters yönlere çevirerek bükmek (ATS I, 695).

DLT: **çetük**: kedi (Oğuzca) I, 388-11), Az.Tü: **çətik**: Kedigillerden, köpek dişleri iyi gelişmiş, kasları çevik ve kuvvetli evcil, küçük memeli hayvan, pisik (ATS I, 696-22).

DLT: **çıbıḳla-** :Taze çubukla vurmak (DLT III, 337-17), Az.Tü: **çubuḳla-** 1. Çubukla dövmek, vurmak. 2. Çubukla vurarak kabartmak (yün, pamuk vb.)(ATS I, s.746-30).

DLT: **çıçamuḳ**: Yüzük parmağı (DLT I, 487-16), Az.Tü: **çıçamıḳ**: Orta parmak ve serçe parmak arasındaki parmak, adsız parmak (ATS I, 698-12).

DLT: **çıḳış-** : Çıkmakta yardım ve yarış etmek (DLT II, 104-14), Az.Tü: **çıxış-**: Birkaç kişi birden bir yere çıkmak (ATS I, 702-4).

DLT: **çınğra-**: Çınlamak (DLT III, 402-11), Az.Tü: **çınla-**: Seslenmek, duyulmak, çın diye ötmek (ATS I, s.704-13).

DLT: **çim:** Ayrık otu, çimen (DLT I, 338-10), Az.Tü: **çim:** 1. Kendiliğinden yetişmiş çim, çimen (ATS I, 714-13).

DLT: **çişe-** : Çişemek, çiş etmek, pislemek (Çocuklarda) (DLT III, 267-10), Az.Tü: . **çişə-** İşemek, çiş yapmak (ATS I, 719-16).

DLT: **çolaḳ:** Çolak, (DLT I, 381-15), Az.Tü: **çolaḳ:** bir ayağı kısa veya topal olan, kolu sakat olan (ATS I, 732- 16).

DLT: **çomaḳ:** Asa, çomak (DLT I, 381-18), Az.Tü: **çomaḳ:** başı iri ve yuvarlak değnek (ATS. s. 733-8).

DLT: **çök-:** Diz çökmek, dibe çökmek (DLT II, 21-17), Az.Tü: **çök-.** 1. Olduğu yerden aşağı inmek, çukurlaşmak, 2. Aniden çömelip oturmak,(ATS I, s.736-12).

DLT: **çömçe**: Kepçe, çömçe, (Oğuzca) (DLT I, 417-14), Az.Tü: **çömçə**: Ağaçtan yapılan kepçe, büyük kepçe, çömçe,(ATS I, 741-2).

DLT: **çumguḳ**: Ayağı ve başı kızıl, kanadında ak tüy olan karga, ala karga Bk: **çumuḳ** (Oğuzca), (DLT I, 33-16), Az.Tü: **çumuḳ:** Kargagillerden, iri gövdeli, ötücü, tüyleri alacalı bir kuş türü (ATS I, s. 750-1).

DLT: **çübürlen-** : Keçi kıllanmak, keçinin kılı bitmek (DLT II, 266-9), Az.Tü: **çübürlən-** Tüy çıkmak, üzerinde tüyle oluşmak (keçi)(ATS I, s. 751- 8).

DLT: **çürle-:** Menfaat elde etmek, (DLT I, 323-12., Az.Tü: **çürlə**: Fayda elde etmek, kar sağlamak (ATS I, s.751- 13).

DLT: **deve:** Deve (Oğuzca) Az.Tü: **dəvə:** Hörgüçlü, uzun boyunlu, susuzluğa dayanıklı, geviş getiren memelidir (ATS I s.866-7).

DLT: **edher**: Eğer, hayvan eğeri (DLT II, 224-25), Az.Tü: **əyər**: Binek hayvanlarının sırtına konulan, oturmaya yarayan nesne (ATS I, s. 1161-21).

DLT: **eg-** : Eğmek (DLT I, 168-20), Az.Tü: **ey-** : 1. Bir tarafa meylettirmek, aşağıya veya yan tarafa meyillendirmek. 2. Düz veya dik durumdan eğik hale getirmek (ATS I, 1163-19).

DLT: **egil-** : Eğilmek (DLT I, 198-7), Az.Tü: **eyil-** 1. Eğri hale gelmek. 2. Baskı, ağırlık sebebiyle aşağıya doğru eğilmek, meyillenmek; sarkmak. 3. Belini bükmek (ATS I, s. 1161-29).

DLT: **egin:** Eğin, sırt (DLT I, 77-25), Az.Tü: **əyin:** 1. Vücudun başın dışında kalan kısmı (ATS I, 1162-2).

DLT: **ek-:** Bir şey ekmek (DLT I, 168-14., Az.Tü: **ək-** 1. Sürülmüş, işlenmiş toprağa tohum serpmek, 2. Kazılmış, hazırlanmış çukurlara ağaç fidanı dikmek (ATS (DLT I, s.1089-11).

DLT: **ekin:** Çiftlik, ekin ekilen yer (Oğuzca) (DLT I, 178-2), Az.Tü: **əkin**. 1. Tahıl, bostan vb. ekilmiş tarla. 2. Tarlada bitmiş tahıl, taneli bitkiler vb. 3. Tohum ekme işi (ATS I, 1088-14).

DLT: **eksük**: Eksik, (DLT I, 105-13), Az.Tü: **əksik**: eksik,(ATS, (DLT I, 1090- 30).

DLT: **ekşiğ**: Ekşi, (DLT I, 105-12), Az.Tü: **əkşi**: Sirke veya limon tadında olan (ATS I, 1091-13).

DLT: **elget** : Eletmek, (DLT I, 264-9), Az.Tü: **ələt-** :Elemek fillini yaptırmak (ATS, s (DLT I, 1108-13).

DLT: **elig** : Sayıda elli, (DLT I, 117-5), Az.Tü: **əlli**: Beş tane on, yüzün yarısı, kırk dokuzdan sonra gelen sayı (50)(ATS I, 1113-6).

DLT(Oğuzlar): **em**: Kadının dişilik aygıtı (Oğuzca ve Kıpçakça) (DLT I, 38-5), Az.Tü: **am**: Dişilerin üreme organının dış kısmı (ATS- 156-23).

DLT: **em**: İlaç (DLT I, 38-3), Az.Tü: **əm**: Bir hastalığı iyi etmek veya önlemek için türlü yollarla kullanılan madde, em, deva (ATS I, 1115-16).

DLT: :**emet**: Evet (Oğuzca) Bk: **evet** (Oğuzca), **ewet** (Yağma, Toxsı ve Kıpçak dillerince) (DLT I, 51-4), Az.Tü: **əvet**: 1. "Öyledir" anlamında kullanılan bir doğrulama veya onaylama sözü, olur, oldu, peki, tamam, ya, beli, he. 2. Olumlu cümlelerde anlamı pekiştiren bir söz. 3. Sözü açan veya bağlayan bir söz (ATS I, 1158-6).

DLT: **emri**-: Kaşımak (DLT I, 275-16), Az.Tü: **əmri**-: Vücudun herhangi bir yerindeki kaşıntıyı gidermek için tırnakla veya başka bir şeyle deriyi hafifçe ovmak (ATS I, 1122-15).

DLT: **emüz**-: Emzirmek. *bk*: **emür**, (DLT I, 180-4), Az.Tü: **əmiz**-: 1. Kadın veya dişi hayvan yavrusuna süt vermek. 2. Toplu halde emmek (ATS I, 1121-7).

DLT: **én**: En, yan tarafa olan genişlik, yan (DLT I, 49-20), Az.Tü: **en**: Bir şeyin iki yanı arasındaki genişlik (ATS I, 1035-3).

DLT: **enğlik**: Kadınların yanaklarına sürdükleri allık (DLT I, 115-17), Az.Tü: **ənlik**: 1. Kadınların makyaj yaparken yanaklarına sürdükleri allık(ATS I, 1128-26).

DLT: **erdem**: Fazilet, edep, terbiye; hüner. Bk. Erdhem. (DLT I, 51-15), Az.Tü: **ərdəm**: 1. Hüner, beceri, sabır, heves, 2. Ahlakça üstün sayılan yiğitlik, doğruluk, alçak gönüllülük, yardımseverlik (ATS I, 1132-5).

DLT: **erken**: Erken, (DLT I, 389-17), Az.Tü: **erkən**: 1. Sabah erkenden, sabahtan, 2. Zamanından önce, evvel (ATS I, 1047-11).

DLT: **ersek**: Ortaya düşmüş azgın kadın, orospu (DLT I, 104-9), Az.Tü: **ərsək**. Erkek isteyen (kadın), kötü (kadın), isterik (kadın) (ATS I, 1139-1).

DLT: **esen**: Sağ, salim (DLT I, 62-5), Az.Tü: **əsən**: Sağ, salim, sıhatte, sağlam (ATS I, 1143-11).

DLT: **esenle**-: Selamlaşmak (DLT I, 308-13), Az.Tü: **əsənlə**-: Afiyet, sıhhat, mutluluk dilemek (ATS I, 1143-13).

DLT: **éşit**: İşitmek (DLT I, 508-2), Az.Tü: **eşit**-: 1. Herhangi bir sesi kulakla kavramak, duymak, hissetmek. 2. Dinlemek, takip etmek, kulak verip dinlemek, meraklanmak.

DLT: **ét**- (yardımcı fiil), Yapmak, etmek, eylemek; (Oğuzca) kılmak (DLT I, 171-28), Az.Tü: **et**- : 1. Bir işi yapmak, yerine getirmek. 2. Yardımcı fiil olarak isimlere takılarak birleşik fiil yapılır ve ismin anlamı ile bağlı hareketi bildirir (ATS I, 1058-5).

DLT **etlen**- : Etlenmek, şişmanlamak (DLT I, 256-9), Az.Tü: **ətlən**- 1. Şişmanlamak, et tutmak, et bağlamak. 2. Kilo almak, göbek bağlamak (ATS 1155- 8).

DLT: **etmek** (étmek): Yenecek ekmek (DLT I, 102-13, Az.Tü: **ekmek**: Tahıl unlarının hamur şeklinde yoğrulup fırında, tandırda veya saçta pişirilmesi ile yapılan temel yiyecek. Bk: ətmək (ATS I, 1156-4).

DLT: **ewlen**-: Evlenmek (DLT III, 87-26), Az.Tü: **evlən**- : Aile kurmak için kanuni olarak bir kızla (kadınla) hayatını birleştirmek (ATS I, 1062-7).

DLT: **ık** : Soğuk su içilerek üzerine ekmek yenildikte göğsü kabartarak çıkan bir hıçkırık, hık (DLT I, 37-17), Az.Tü: **xıx**: Boğazdan çıkan kesik ses (ATS I, 1515-13).

DLT: **ıwrık**: İbrik, (DLT III, 131-21), Az.Tü: **ibriḳ**: El yıkamak için az miktarda su dökecek şekilde emzikli, şişkince karınlı, ince boyunlu ve kulplu su kabı, ibrik (ATS I, 1562-14).

DLT: **içik**- : Savaşta kendi dileğiyle teslim olmak (DLT I, 192-20), Az.Tü: **içik**- : Gönüllü olarak esir düşmek (ATS 1567-3).

DLT: **içre**: İçinde; içerisinde (DLT I, 223-25), Az.Tü: **içrə**: içinde, içerisinde (DLT I, 1568-17).

DLT:**iki**: Sayıda iki; ikisi. Bk: **ikki** (DLT I, 49-5), Az.Tü: **iki**. Birden sonra gelen sayının adı. (ATS I, 1578-13).

DLT: **ikinç** : Sayıda ikinci (DLT I, 131-25), Az.Tü: **İkinci**: 1. Birinciden sonra gelen. 2. Kalite olarak düşek, daha az değerli. 3. En mühim, en önemli kabul edilmeyen, asıl olmayan. 4. Birincinin yerine geçen, onu karşılayan (ATS 1585-20).

DLT: **ikindi**: İkindi (DLT I, 140-20), Az.Tü: **ikindi**. Öğle ile akşam arasında kalan zamanın ortası, günün batışına yakın bir zaman (ATS I, 1585-26).

DLT: **in**: Yırtıcı hayvan ini. *bk*: **yin** (DLT I,49-18), Az.Tü: **in**: yaban hayvanlarının kendilerine yuva edindikleri kovuk, yuva (ATS I, 1611-22).

DLT: **iriŋ**: İrin (DLT I, 135-3), Az.Tü: **irin**: İltihaplanmış yaradan akan sarımsı sıvı, cerahat, iltihap (ATS I, 1642-8).

DLT: **isit-** : Isıtmak; ısıtmaya tutulmak (DLT I, 210-3), Az.Tü: **isit-** 1. Sıcak hâle getirmek, ısıtmak. 2. Hastalık neticesinde vücudun harereti artmak (ATS I, 1647-4).

DLT: **iske-** : Ditmek (DLT I, 284-17), Az.Tü: **iskə-**: 1. Bitki, tüy vb.ni çekerek yerinden çıkarmak, çekip koparmak. 2. Biçilmiş veya yırtılmış kumaş, deri, yara vb.ni iğneye geçirilmiş iplikle tutturmak (ATS I, 1647-13).

DLT: **istek**: İstek; araştırma (DLT I, 120-2), Az.Tü: **istək**. Arzu, dilek, murat, bir şeye karşı hissedilen yönelme, talep (ATS I, 1652-29).

DLT: **ḳa**: Kap, akar, konan kap, zarf. Bk: kaça, kakaça, kap (DLT I, 407-11), Az.Tü: **ḳab**: 1. İçerisine bir şeyler koymak veya saklamak için kullanılan eşya. 2. İçine yemek konan mutfak eşyası, tabak. 3. Çerçeve (ATS II, 1907-5).

DLT: **ḳabak** (g): Kabak, yaş iken yemeği yapılan bir sebze (DLT I, 382-5), Az.Tü: **ḳabaḳ**: İçi turuncu, iri ve tatlı bir kabak türü, helvacı kabağı (ATS II, 1908-2).

DLT: **ḳabar-**: Kabarmak (DLT II, 71-20), Az.Tü: **ḳabar-** 1. Kabarık hâle gelmek, şişmek; nasırlaşmak, sertleşmek. 2. Dikleşmek, dik duruma gelmek, kabarmak, diken diken olmak. 3. Şişkin hale gelmek (ATS II, 1912-24).

DLT: **ḳabart-**: Kabartmak, şişirmek; obartmak (DLT III, 430-17), Az.Tü: **ḳabart-** : 1. Kabarık, şişkin hale getirmek, şişirmek. 2. Yükseltmek, taşmasına sebep olmak, kabartmak. 3. Su toplanmasına sebep olmak (ATS II, 1913-1).

DLT: **ḳaçan**: Ne vakit, ne zaman (DLT II, 69-7), Az.Tü: **ḳaçan**: Ne zaman (ATS II, 1918-15).

DLT: **ḳaçurt-** : Kaçırtmak (DLT III, 431-6 (dizin s. 245), Az.Tü: **ḳaçırt-** 1. Başkası vasıtasıyla kaçmaya yöneltmek veya kaçmasına yardımcı olmak. 2. Kaçmasına yardımcı olmak, göz yummak, sebep olmak (ATS II, 1919-15).

DLT: **ḳadaş**: Kardaş; hısım, akraba. Bk: **kadhaş** (DLT I, 86-3 (dizin s. 245), Az.Tü: **ḳadaş**: Sevilen, güvenilen, yakın arkdaş, gönüldaş, iyi görüşülen kimse (ATS II, 1920- 16).

DLT: **ḳadhgulan**- : Kaygılanmak (DLT III, 201-10), Az.Tü: **ḳayğılan**-: Kaygı duymak, endişelenmek, endişe etmek, tasalanmak, gamlanmak (ATS II, 2025-9).

DLT: **ḳadhınğ**: Kayın ağacı. Bk: **ḳayınğ** (Oğuzlar ve uyanlarca) (DLT I, 32-8), Az.Tü: **ḳayın**: Yumuşak dikenli olup her kadehçik içinde üç köşeli, kaverengi ve sert kabuklu, 1-2 tane açılmayan kuru meyve bulunur. Odunu dayanıklı ve az esnektir. Düz ve uzun boylu bir orman ağacıdır (ATS II, 2026-12).

DLT: **ḳagun**: Kavun (DLT I, 15-16), Az.Tü: **ḳovun**: Anayurdu Küçük Asya olup sürüngen gövdeli, büyük, yürek şeklindeki yaprakları belli belirsiz köşelidir. Büyük ve yuvarlakça, sulu ve kokulu meyveli bir yıllık otsu bitkidir (ATS II, 2169-10).

DLT: **ḳaḳı**- Birine kızmak, darılmak. Bk: kaku- (Argıca) (DLT III, 269-14), Az.Tü: **ḳaḳı**- Duygu ve davranışlarını denetleyemeyecek duruma gelmek, öfkelenmek, köpürmek, feveran etmek (ATS II, 1926-21).

DLT: **kal**- : Kalmak, bırakmak (DLT II, 25-13), Az.Tü: **ḳal**-: 1. Olduğu yerde aynı şekilde durmak, kalmak, yerini değişmemek, yerini terk etmemek (ATS II, 1936-21).

DLT: **ḳalḳan**: Kalkan. Bk: **ḳalkanğ** (DLT I, 441-4), Az.Tü: **ḳalğan**: Ok, kılıç vb. gibi savaş aletlerinden korunmak için savaşçıların kullandığı korunmalık. Bk: **ḳalxan**,(ATS II, 1931-5).

DLT: **ḳam**- : Çok döğüleni öldüresiye, kuvveti kesilesiye döğmek (DLT II, 27-6), Az.Tü: **ḳam**- Öldürmek gayesiyle birini vurmak (ATS II, 1943-1).

DLT: **ḳamçı**: Kamçı (DLT I, 417-23), Az.Tü: **ḳamçı**: 1. Bir sopanın ucuna bağlanan örme deri, ip vb. maddelerden meydana gelen ve vurmaya yarayan alet (ATS II, 1940-12).

DLT: **ḳamgaḳ**: Evlerin açık yerlerine örtülür, kamış gibi yüksekçe bir ot, semer otu (DLT I, 426-17), Az.Tü: **ḳamaḳ**: İki ucundan yüksekçe bir yere asılarak kurulan ağ ve bezden yapılan sallanabilen yatak, asma yatak (ATS II, 1938-30).

DLT: **ḳamuğ**: Bütün, hep, kamu, hepsi (DLT I, 44-1), Az.Tü:**ḳamu**: Bir ülkedeki halkın tamamı, herkes, genel, umum (ATS II, 1943-2).

DLT: **ḳana-**: Kanamak, kan gelmek; kan almak. Bk: **ḳana-** (DLT III, 261-21), Az.Tü: **ḳana-:** Vücudun bir tarafından çeşitli sebeplerle kan çıkmak, kan akmak, kan gelmek (ATS II, 1948-7).

DLT: **ḳanat-**: Kanatmak (DLT II, 313-5), Az.Tü: **ḳanat-** 1. Kan akacak şekilde yaralamak veya yarayı kurcalayarak, bir şey dokundurarak kanamasına sebep olmak (ATS II, 1948-14).

DLT: **ḳançıḳ**: Dişi köpek; bir kadına söğülürken de böyle denir (DLT I, 188-13), Az.Tü. **ḳançıḳ**: 1. Merkep, katır, köpek ve kurdun dişisi. 2. *mec*. Hain, dönek, alçak, namussuz, rezil, mendebur, kötü (ATS II, 1948-27).

DLT: **ḳapgaḳlan-**: Kapaklanmak: (DLT II, 275-21), Az.Tü: **ḳapaḳlan-**: Üzerine kapak konmak, kapakla örtülmek, kapanmak, sıkıca kapatılmak (ATS II, 1957-22).

DLT: **ḳar**: Kar (DLT I, 7-8), Az.Tü: **ḳar**: Soğuk havalarda çeşitli şekillerde billurlar hâlinde yağan beyaz yağış, beyaz su kristalleri (ATS II, 1961- 26).

DLT: **ḳaraḳla**- Yol kesip mal almak (Yağma dilince) (DLT III, 338-13), Az.Tü: **ḳaraḳla-**: Birinin üstünde, yanında veya bir yerde bulunan şeyleri çalarak alıp götürmek (ATS II, 1977-1).

DLT: **ḳaramuk**: Karamuk (DLT I, 487-22), Az.Tü: **ḳaramuḳ**: Karanfilgillerden, ekin tarlalarında biten, yaprakları karşılıklı, çiçeği pembe mor renkte, zararlı bir bitki (ATS II, 1979- 23).

DLT: **ḳarga**: Karga (I, 254-20), Az.Tü: **ḳarğa**: 60 cm kadar uzunlukta, tüyleri kara ve parlak, mavi ergüvani renkte parlaklık gösterir. Geniş kanatlı, gagası güçlü ve ötücü bir kuştur, kuzgun (ATS II 1989-2).

DLT: **ḳarga-**: Lânet etmek, beddua etmek; lânetlemek (DLT III, 290-3), Az.Tü: **ḳarğı-** İlenmek, beddua etmek. bk: **ḳarḳamak-** (ATS II, 1991-4).

DLT: **ḳargış**: Lânet, beddua; ilenmek. Bk: **ḳargak** (DLT I, 274-18), Az.Tü: **ḳarğış**: Kargıma işi veya bu maksatla söylenen sözler, lanet, telin, beddua, ilenç, kargış. Bk: **ḳarḳış**(ATS II, 1991-6).

DLT: **ḳargu**: Dağ tepelerine minare biçiminde yapılan yapı olup düşman geldiği zaman herkesin hazır bulunması için üzerinde ateş yakılır. Bk: **karguy**. Az.Tü: **ḳarḳuy**: Özel

olarak yapılan ve savaş zamanında dağ veya tepelerde üzerinde ateş yakılan taş (ATS II, 1997-26).

DLT: **ḳarınça**: Karınca (Oğuzca) Bk: **ḳarınçak (**Oğuzca) (DLT I, 501-25), Az.Tü: **ḳarışḳa**: Yer yüzünün hemen her yerinde görülse de özellikle sıcak bölgelerde yaygındır. Boyları 2-25 mm arasında değişir. Kalabalık bir toplum düzeni içinde yaşarlar. Renkleri genelde sarı, kahverengi, kırmızı veya siyahtır. İri bir baş, göğse kısa bir belle bağlanan oval biçimli bir karnı vardır. Duyargaları dirseklidir (ATS II 1995 -15).

DLT: **ḳarış**: Karış. Bk: **karı** (DLT I, 369-15), Az.Tü: **ḳarış**. Açık ve gergin durumdaki elin baş ve serçe parmak uçları arasındaki mesafe. Bk: **ḳarıç**, **ḳarınç** (ATS II, 1994-20).

DLT: **ḳarla**- :Karlamak (DLT III, 298-22), Az.Tü: **ḳarla**-: Karla örtülmek, karla kaplanmak (ATS II, 1997-28).

DLT: **ḳarlan**-: karlanmak, kar yağmak (DLT III, 197-8), Az.Tü: **ḳarlan**-: Kar yağmak, kar ile örtülmek, kar ile kaplanmak (ATS II, 1997-29).

DLT: **ḳarmaş**- Yağmalamakta yarış ve yardım etmek. Bk: **karmalaş**- (dizin s. 272), Az.Tü: **ḳarmaş**-: 1. Bir şeyi çalma konusunda yarışmak. 2. Bir şeyin çalınması konusunda işbirliği yapmak (ATS II, 1999-7).

DLT: **ḳarvı**: İnce, yayımsı (DLT III, 290-21), Az.Tü: **ḳarvi** (sf.) Kendi cisminden olanlara göre dar ve kalınlığı az olan (ATS II, 2005-28).

DLT: **ḳasırḳu**: Kasırga (DLT I, 489-23), Az.Tü: **ḳasırğa**: Rüzgar hızının saatte 120 km. hızı aştığı çok şiddetli fırtına; durmadan dönerek yükselen, çevrintili, büyük zararlara sebep olan rüzgar (ATS II, 2006-12).

DLT: **ḳaş**: Göz üstündeki kaş (DLT I, 424-4), Az.Tü: **ḳaş**. 1. Göz çukurunun üst kısmında yay şeklinde, kılla kaplı çıkıntı, tüylü çizgi, kaş (ATS II, 2008-17).

DLT: **ḳaşı**-: Kaşımak (DLT III, 267-16), Az.Tü: **ḳaşı**- 1. Tırnağı veya sert bir şeyi vücudun kaşınan yerine bastırarak sürtüp kaşıntısını gidermek, tırmalamak. 2. Kazımak, kazıyıp temizlemek (ATS II, 2009- 27).

DLT: **ḳaşıḳ**: Kaşık. Bk: ḳaşuk, Az.Tü: **ḳaşıḳ**- 1. Katı ve sıvı yiyecekleri ağza götürmeğe yarayan bir tarafı çukur sofra aracı. 2. Bir kaşık dolusu, bir kaşığın tuttuğu kadar (ATS II, 2009-15).

DLT: **ḳaşıḳla**-: Kaşıklamak. Bk: **ḳaşuḳla-** (DLT III, 338-17), Az.Tü: **ḳaşıḳla-** 1. Kaşıkla alıp yemek; kaşıkla alıp tadına bakmak. 2. Kaşık ile karıştırmak (ATS II, 2009-23).

DLT: **ḳaşın**-: Kaşınmak (DLT I, 261- 26), Az.Tü: **ḳaşın**-. 1. Kaşınma hissetmek. 2. Tırnaklarıyla veya sert bir şeyle vücudunun kaşınan tarafını sürtmek, kaşıntısını gidermek (ATS II, 2010- 2).

DLT: **ḳatır**: Katır (DLT I, 364-10), Az.Tü: **ḳatır**. Kısrakla erkek eşeğin çiftlendirilmesinden oluşan melez bir hayvandır (ATS II, 2017- 24).

DLT: **ḳaya**: Kaya (DLT I, 73-9), Az.Tü: **ḳaya**: 1. Taşlık ve sarp dağ; uçurum. 2. Büyük ve sert taş kütlesi (ATS II, 2022-18).

DLT: **ḳaygık**: Kayık. Bk: **ḳayguk** (DLT III, 175-16), Az.Tü: **ḳayık**: 1. Kürek veya yelkenle yürütülen ufak tekne, küçük gemi (ATS II, 2025-24).

DLT: **ḳaynat**-: Kaynatmak (DLT II, 357-20), Az.Tü: **ḳaynat**- 1. Bir sıvıyı ateş üzerinde kaynama noktasına ulaştırmak, bu dereceye gelinceye kadar ısıtmak; pişirmek; haşlamak. 2. Kaynak yapmak, kaynatmak (ATS II, 2031- 6).

DLT: **ḳaz**: Kaz (DLT I, 104- 1), Az.Tü: **ḳaz**: Kuşlar *aves* sınıfının, ördekgiller *anatidae* ailesindendir. Erkeği ve dişisi birbirine çok benzer. Perde ayaklık, büyük boylu, yürümeğe elverişli kudretli bacakları sudan çok karada yaşamasına uygundur (ATS II, 2033-2).

DLT: **ḳazı**-: Kazmak ve eşmek, deşmek; kazımak (DLT III, 264-5), Az.Tü: **ḳazı-**: 1. Keskin bir aletle bir şeyin yüzeyindeki bir şeyi koparmak, çıkarmak, kaşımak. 2. Herhangi bir aletle toprağı kaldırıp yeri oymak, oyuk açmak, çukurlaştırmak (ATS II, 2036- 25).

DLT: **ḳazıl**-: Kazılmak (DLT II, 135-2), Az.Tü: **ḳazıl-**: Kazmak fiiline konu olmak, kazmak işine maruz kalmak. (ATS II, 2036- 23).

DLT: **ḳazuḳ**: Kazılmış (DLT I, 382-22 (dizin s. 288), Az.Tü: **ḳazıḳ**: 1. İnşaat yapma, yer altındaki eski şeyleri ortaya çıkarma gayesiyle toprağı kazma, araştırma işi, harfiyat. 2. Kazılmış, çukur, kazı çukuru. Bk. ḳazuḳ (ATS II, 2036- 15).

DLT: **kéç**: Geç (vakit) (DLT I, 294- 1), Az.Tü: **gec**: Normal veya kararlaştırılmış bir zamandan sonra (ATS I, 1247-1).

DLT: **keçi**: Keçi (Oğuzca)Bk: **eçkü** (DLT III, 219-10), Az.Tü: **keçi**: Boynuzgiller bovidae ailesinin, keçiler caprinae alt ailesine giren türlere verilen genel ad (eti, sütü, derisi ve kılından faydalanılır) (ATS I, 1735-2).

DLT: **kedh**-: Giymek (DLT II, 296-3), Az.Tü: **gey**- 1. Elibise, ayakkabı vb. giymek (ATS I, 1260-9).

DLT: **kedhil**- : Giyilmek (DLT II, 136-12), Az.Tü: **geyil**-: 1. Giymek fiiline konu olmak. 2. tekn. Geçirilmek, takılmak (ATS I, 1259-9).

DLT: **kegir**- : Geğirmek (DLT II, 84-12), Az.Tü: **gəyir**- Midede meydana gelen gazları sesli bir şekilde ağızdan atmak (ATS II, 1281-2)

DLT: **keklik**: Keklik (DLT I, 479-22), Az.Tü: **kəklik**: Tavuksular *galliformes* takımının, sülüngiller *phasianidae* ailesinden, 26 cm uzunluğunda (ATS I, 1753-11).

DLT: **kekre**: Develerin yediği acı bir ot (DLT I, 422-17), Az.Tü: **kəkre**: Tarım bitkilerine zarar veren yabancı bir ottur. Lezzeti acı olup yiyen hayvanlarda kekre turması denen bir hastalık zuhur eder. Bk: **kəkrəotu** (ATS I, 1754-4).

DLT:**keliş** : Geliş (DLT I, 370-15), Az.Tü: **gəliş**: 1. Gelmek fiili (ATS I, 1269- 10).

DLT: **kemi**: Gemi (Oğuzca ve Kıpçakça) Bk: **kimi** (Ö. Türklerce) (DLT III, 235-3), Az.Tü:**gəmi**: Deniz ve okyanusta yüzen, yük ve insan taşınmasını sağlayan büyük bir taşıt (ATS I, 1270- 11).

DLT: **kemür**-: Kemirmek (DLT II, 86-1), Az.Tü: **gəmir**- 1. Katı ve sert bir cismi dişlemek, sertçe sıkıp koparmak. 2. Basarak çiğnemek, ezmek ve parça parça etmek (ATS I, 1271- 13).

DLT: **ken**: Doğu ülkelerindeki şehirlere verilen isimdir. Bk: **kend**, **kent** Az.Tü: **kənd**: Ekonomik özellikler, idare, ve nüfus sayısı ile büyük şehirlerden ayırt edilen, özellikle tarım için elverişli, konutları ve diğer yapıları da tarıma elverişli yerleşim birimi (ATS I, 1767).

DLT: **kendü**: Kendi, nefs, zat, kendisi (DLT I, 127-8), Az.Tü: **kəndi**: Dönüşülük şahıs zamiri, asıl olan varlık, öz, zat (ATS I, 1768-1).

DLT: **ker**-: Germek, çekip uzatmak; kapamak (DLT II, 8-10) Az.Tü: **gər**- 1. Düzleştirmek, Gergin duruma getirmek. 2. Bir cismi kenarlarından tutup gerdirmek, düzleştirmek (ATS I, 1278-21).

DLT: **kerek**: Olmalı, gerek, İhtiyaç, lazım, gerekli olan (DLT I, 126-3), Az.Tü: **gərək**: Gerekli olan, lüzumlu, ihtiyaç (ATS I, 1276-25).

DLT: **keril-**: Gerinmek, gerilmek; esnemek (DLT II, 136-17), Az.Tü: **gəril-** 1. Gerginleştirilmek, germek eylemine konu edilmek (ATS I, 1278- 8).

DLT: **kerki**: Keser, dülger keseri, balta (DLT I, 430-19), Az.Tü: **kərki**: 1. Aşağı doğru eğilmiş geniş başlıklı, saplı yontma alet. 2. Otları temizlemek için tarlada kullanılan alet, çapa (ATS I, 1775- 1).

DLT: **kerpiç**: Kerpiç (DLT I, 455-16), Az.Tü: **kərpiç**. Saman ile çamurun karıştırılmasıyla oluşmuş, kalıplar halinde kesilerek güneşte kurutulmuş toprak parçası, kil (ATS 1775-13).

DLT: **kertik**: Çetele, ekmek ve ekmeğe benzer yiyeceklerin hesabını yapabilmek için ağaça yapılan kertik. Bk: **kertük** (DLT I, 478-19), Az.Tü: **kərtik**: Sivri aletle ağaç üzerinde oyulmuş çukur, çizgi, ağaç üzerinde yapılmış işaret, nişan (ATS I, 1776-7).

DLT: **kéter-**: Gidermek (DLT III, 164-4), Az.Tü: **gedir-**: Gitmesi için baskı yapmak, gitmeye zorlamak. 2. Başka bir yere varmak, gitmek (ATS I, 1250-8)

DLT: **ketmen**: Yeri kazmak için kullanılan alet (DLT I, 444-23), Az.Tü: **kətmən**: Ekin içerisindeki yabancı otları ayıklamak ve toprağı işlenmeye uygun hale getirmek için kullanılan alet (ATS I, 1786-12).

DLT: **ḳıl-**: İnsanda ve hayvanda kıl (DLT I, 337-6), Az.Tü: **ḳıl**: Bitki ve hayvanlarda bulunan, genellikle silindirimsi ve çok ince olan (ATS II, 2086- 14).

DLT: **ḳıl-**: Kılmak, yapmak, etmek, eylemek, olmak (DLT II, 25-26), Az.Tü: **ḳıl-**: yapmak, etmek, yerine getirmek, icra etmek (ATS II, 2092-3).

DLT: **ḳılıç**: Kılıç (DLT I, 183-8), Az.Tü: **ḳılıc**: bk:**kılınc** Bazen uzun, bazen düz veya eğri, ucu keskin, bele takılan, çelikten yapılan, Orta Çağ'da kullanılan silah aracı (ATS II, 2088- 21).

DLT: **ḳılıçla-** : Kılıçlamak, kılıç ile vurmak (DLT III, 331-3), Az.Tü: **ḳılınçla-**: Kılıçla kesmek, vurmak, yara vermek (ATS II 2090-7).

DLT: **ḳılıḳ**: Huy, gidiş. Bk: **ḳılḳ** (DLT I, 383-21), Az.Tü: **ḳılıḳ**. Huy, seciye, tabiat, mizaç (ATS II 2089-2).

DLT: **ḳıltur-** : Yaptırmak (DLT II, 191-25), Az.Tü: **ḳıldır-**: Yapmaya mecbur etmek (ATS 2088- 15).

DLT: **ḳın**: Kın, bıçak veya kılıç kını, kılıf (DLT I, 339-25), Az.Tü: **ḳın**. Kılıç, Hançer vb. keskin silahları koymaya yarayan kılıf. 2. Bir şeyin içini örten, onu sarıp sarmalayan, sağlam kabuk (ATS II, 2093- 25).

DLT: **ḳır**: Basık dağ, kır, açık yer (DLT I, 324-25), Az.Tü: **ḳır**: meydan yeri, saha, alan; step, bozkır (ATS II, 2096-4).

DLT: **ḳırḳ**: Sayıda kırk (DLT I, 349-11), Az.Tü: **ḳırx**: 1. Otuz dokuzdan sonra gelen sayı, 40 ile gösterilen sayı (ATS II, 2099-10).

DLT: **ḳırḳ-**: Kırkmak (DLT III, 422-20), Az.Tü: **ḳırx-** 1. Yüzünde, kafasında, vücudunda bazı kıl ve tüyü jilet, makas vb. ile kökten kesmek. 2. Keçi, koyun gibi hayvanların tüylerini kesmek (ATS II 2101-7).

DLT: **ḳıs-**: Kısaltmak, kısalaştırmak, kısarak çalmak ; kıstırma (DLT II, 11-9), Az.Tü: **ḳıs-** 1. İki şeyin arasında sıkmak, sıkıp yakalamak. 2. Sıkıca yapıştırıp kısmak, yatırmak. 3. Azaltmak, kanaat etmek, kesmek (ATS II, 2113-19).

DLT: **ḳısġa**: Kısa (DLT II, 11-20), Az.Tü: **ḳısa**: 1. Uzunluğu, boyu kısa olan. 2. Müddeti az olan, süresi az olan. 3. Yakın (ATS II 2110- 7).

DLT: **ḳısġan-**: Kıskanmak, pintilik etmek. Bk: **ḳısırḳan-** (DLT II, 250-17), Az.Tü: **ḳısḳan-**: Sevgi duyduğu birine başka birisinin ilgi duymasını kıskanmak, çekememek. 2. İçi kabul etmemek, çekememek, gıpta etmek (ATS II 2113-1).

DLT: **ḳış**: Kış, (DLT I 13-5), Az.Tü: **ḳış**: Sonbahar ayından sonra gelen, yılın soğuk ve dördüncü mevsimi (ATS II, 2114).

DLT: **ḳışla-** Kışlamak (DLT III, 299-15), Az.Tü: ḳışla-: Kışlamak, kış mevsimini bir yerde geçirmek (ATS II-10).

DLT: **ḳıza-**: Kızlık bozmak (DLT III, 256-6), Az.Tü: **ḳıza-** bekâret bozmak, kızlığı bozmak (ATS II, 2120-20).

DLT: **kimi** : Kemi (Oğuzlardan başkalarınca). Bk: **kemi** (Oğuz ve Kıpçakça) (DLT III, 235-6), Az.Tü: gəmi: Yük nakletmeye yarayan büyük taşıt, Su üzerinde yüzen (ATS I, 1270-11).

DLT: **kir**: Kir (DLT II, 212-13), Az.Tü: **kir**: Pislik, Nesnelerin yüzeyinde ve vücutta meydana gelen kir tabakası (ATS I, 1800-3).

DLT: **kiriş**-: Kiriş, yay kirişi; yay (DLT I, 198-10), Az.Tü: **kiriş**. Sağlam ip. 2. Ok yayının ucuna bağlanan ip, kurutulan bağırsaktan yapılmış tel (ATS I, 1802-13).

DLT: **kiriş**-: Girişmek, girişmekte yarış etmek (DLT II, 99-18), Az.Tü: **giriş**-: Bir işe hevesle, ciddiyetle başlamak. 2. Cesaret etmek, 3. Cüret Etmek (ATS I, 1293-14).

DLT: **kirit**: Anahtar kilidi (DLT I, 357), Az.Tü: **kilit**: Kilidi açıp kapama için kullanılan araç, anahtar, açkı (ATS I, 1793- 5).

DLT: **kirpik**: Kirpik (DLT I, 487- 15), Az.Tü:**kirpik**: 1. Göz kapağının kenarında bulunan kıllar veya bunlardan her biri. 2. Küçük kirpik, kısa kirpik (ATS I, 1803-18).

DLT: **kirşen**: Üstübeç; yüze sürülen düzgün (DLT I, 437-27), Az.Tü: *Far*. **Kirşan**: Yüze sürülen beyaz madde, düzgün (ATS I, 1805-2).

DLT: **kirtür**-: Girdirmek (DLT II, 195-4), Az.Tü:**girdir**- Girmesini sağlamak, girmeğe mecbur etmek (ATS I, 1292-8).

DLT: **kişne**-: Kişnemek (DLT III, 302-21), Az.Tü: **kişnə**- 1. Kişneme sesi çıkarmak. 2. *mec* (ATS I, 1809-2).

DLT: **kizle-:** Gizlemek, (DLT III, 300-12), Az.Tü: **gizlə**-: Görünmeyecek, bilinmeyecek, belli olmayacak şekilde davranmak, saklamak (ATS I, 1295-35).

DLT: **ḳoç**: Koç (Oğuzca). Bk: **koçnğar** (DLT I, 321-11), Az.Tü: **ḳoç**: 1. Damızlık erkek koyun, koyunun erkeği (ATS II, 2142-22).

DLT: **ḳoç**- : Kucaklamak (DLT II, 5-7), Az.Tü: **ḳuc**- 1. Okşama ve sevgi ifadesi olarak birini kolları arasına alıp göğsüne basmak, bağrına basmak, kucağına almak. Bk: ḳucaḳlamak, ḳucumaḳ (ATS II, 2184-21).

DLT: **ḳoḳıt**-: Kokutmak (DLT II, 309-3), Az.Tü: **ḳoxut**- 1. Bir şeyi çok saklayarak kokmasına sebep olmak, çürütmek, eskitmek. 2. Koku vermek, koku yaymak (ATS II, 2145-24).

DLT: **ḳondur**- :Kondurmak, üzerine koymak (DLT II, 192-15), Az.Tü: **ḳondur**- 1. Konma işini yaptırmak, oturtmak. 2. İndirmek, aşağı indirmek (ATS 2153-12).

DLT: **ḳonğur**-: Sökmek, kanırmak (DLT III, 392-22), Az.Tü: **ḳonḳar**- Kökünden koparmak, çekip çıkarmak (ATS II, 2153-24).

DLT: **ḳonşı**: Komşu (Oğuzca). Bk: **koşnı**- (göçüşme yaz) (DLT I, 435-9), Az.Tü: 1. **ḳonşu**: Ev, işleri, arazi , köy vb. bakımından yakın olan ,yakınında yaşayan kimse , komşu. 2. sıf. Komşu olan, yakın , az bir ara ile ayrılmış olan (ATS II, 1254-5).

DLT: **ḳorḳ**-: Korkmak (DLT III, 421-23), Az.Tü: **ḳorx**- 1. Bir olay, şey veya şahıs karşısında vb. korku hissine kapılmak, korkaklık göstermek, ürpermek. 2. Çekinmek, sakınmak. 3. Bir şeyin etkisiyle harap olmak (ATS II, 2158-20).

DLT: **ḳorḳıt**- : Korkutmak (DLT II, 339-25), Az.Tü: **ḳorxut**- : 1. Korkmasına sebep olmak, korku vermek, korkutmak. 2. Korkuya düşürmek, tehdit etmek. 3. Ürkütüp kaçırmak. Bk: ḳorxuzmaḳ (ATS II, 2159-20).

DLT: **ḳoşnı**: Komşu (Oğuzca) (göçüşme yaz) (DLT I, 435-9), Az.Tü: 1. **ḳonşu**: Ev, işleri, arazi , köy vb. bakımından yakın olan ,yakınında yaşayan kimse , komşu. 2. sıf. Komşu olan, yakın , az bir ara ile ayrılmış olan (ATS II, 1254-5).

DLT: **kögüz**: Göğüs. Bk: **köküs** (DLT I, 366-4), Az.Tü: **köks**: Karın ve boyun arasındaki yer, solunum ve dolaşım organlarının yer aldığı kısım, sine, sadr. 2. *mec*. Kalb, kan dolaşımını sağlayan merkez (ATS I, 1853:22).

DLT: **köl**: Biriken su, göl (DLT II, 79-10), Az.Tü: **göl**: 1. Göl, denizle ilişkisi olmayan su havzası. 2. Su ambarı, baraj gölü (ATS II, 1303-7).

DLT: **kölige**: Koyu gölge. Bk: **kölik** (DLT I, 448-11 (dizin s. 359), Az.Tü: **gölgə**: 1. Şeffaf olmayan bir cismin ışığı az geçirmesi veya geçirmemesi sonucu oluşan karaltı, gölge (ATS I, 1854-27).

DLT: **köm**-: Gömmek- II, 27-11), Az.Tü: **göm**- Toprağın içine sokmak, toprakla örtmek, toprağa saklamak (ATS I, 1304-9).

DLT: **kömtür**-: Gömdürmek (DLT II, 196-7), Az.Tü: **gömdür**-: Defin etmek, gömdürmek (ATS I, 1304-2).

DLT: **könğlek**: Gömlek (DLT II, 350-18), Az.Tü: **gönlək**: Vücudun üst tarafına giyilen, kollu, yakalı veya yarım kollu giysi (ATS I, 1858-14).

DLT: **könğül**: Kalp, yürek, gönül, anlama (DLT I, 152-22), Az.Tü: **könül**: 1. Yürek, kalp. 2. Güzel ve canlı benzetmelerde kullanılır. 3. Heves, istek, arzu (ATS I, 1858-28).

DLT: **köpük**: Köpük (DLT I, 390-15), Az.Tü: **köpük**: Kaynayan, karışan ve mayalanan sıvının üzerinde görülen hava kabarcığı. 2. Sabun vb. maddeler suda çözüldüğünde ortaya çıkan beyaz kabarcıklar (ATS I, 1861-8).

DLT: **körtür**-: Gördürmek (DLT II, 195-1), Az.Tü: **gördür**-: Görmek eylemi için, yapmaya mecbur kılmak, yapmasını rica etmek (ATS I, 1306-4).

DLT: **körüş**-: Güreşmek. Bk, küreş-, II, 97-15), Az.Tü: **güləş**-: Birbirinin sırt bölgesini yere değdirmeye çalışmak (ATS I, 1342-12).

DLT: **köt**: Göt, arka (DLT I, 321-1), Az.Tü: **göt**: Bağırsaktan sonraki boşaltma organı, kıç bölgesi, makat. 2. Alt, kıç. 3. Geri (ATS I, 1310-17).

DLT: **köz**: Ateş közü, kor (DLT I, 337-12), Az.Tü: **köz:** 1. Ateş yandıktan sonra alevsiz kalan kor. 2. Ateşli, kızgın ve hararetli olan (ATS I, 1867-24).

DLT: **ḳuçaḳ**: Kucak. Bk. **Kuçam** (DLT I, 382-13), Az.Tü: **ḳucaḳ**: Vücudun göğüs bölgesi ile kollar arasında kalan kısmı. 2. Sevgi ve okşamanın bir göstergesi olarak kolların almış olduğu vaziyet (ATS II, 2184-12).

DLT: **ḳuçaḳla**-: Kucaklamak (DLT III, 338-9), Az.Tü: **ḳucaḳla**- Sevgi ve okşama ifadesi olarak birini kolları arasına almak ve bağrına basmak, kucağına almak (ATS II, 2184-15).

DLT: **ḳuduğ**: Kuyu. Bk: **kudhuğ**, **kuyuğ** (DLT III, 282-26), Az.Tü: **ḳuyu**: Petrol, gaz ve su çıkarmak veya herhangi bir amaç için derinliğine ve yuvarlak biçimde kazılmış çukur (ATS II, 2223-6).

DLT: **ḳul**: Kul, köle (DLT I, 330-7), Az.Tü: **ḳul**: 1. Eski savaşlarda esir alınıp satılmış adam. 2. *kl*. Hizmetçi. Bk. **Çakər** (ATS II, 2187-21).

DLT: **ḳulaḳ**: Kulak *bk:* **kulxaḳ**, **kulḳak** (DLT I, 212-1), Az.Tü: **ḳulaḳ**: 1. Hayvanlarda ve insanlarda bulunan işitme organı. 2. Kulağı soğuktan koruyabilmek için başlığın her iki tarafındaki kısım, kulaklık. 3. Herhangi bir şeyin yan tarafı (ATS II, 2188-15).

DLT: **ḳum:** Kum (Çiğilce) (DLT I, 197-8), Az.Tü: **ḳum**: Taş ve kayaların ufalanması sonucu ortaya çıkan ince taneli taş kırıntısı (ATS II, 2194-1).

DLT: **ḳurbaḳa**: Kurbağa (DLT III, 122-16), Az.Tü: **ḳurbağa**: kurbağa (ATS II, 2200-19).

DLT: **ḳurgak**: Kurak (DLT III, 69-2), Az.Tü: **ḳuraḳ**: Yağmur, rutubet, sulak olmayan, nemsiz (ATS II, 2199-11).

DLT: **ḳurut**- Kurutmak. Bk. ḳurıt- I , 19-19), Az.Tü: **ḳurut**- Islaklığını, nemini yok etmek (ATS II, 2214-9).

DLT: **ḳuş**: Kuş (DLT II, 4-1), Az.Tü: **ḳuş**: Kuş (ATS II, 2214-31).

DLT: **ḳuşla**-: Kuş avlamak (DLT III, 299-10), Az.Tü: **ḳuşla**-: Şahin ve Doğan gibi yırtıcı kuşlarla kuş avlamak, ava çıkmak (ATS 2217-24).

DLT: **ḳuşlağ**: Kuşların çok olduğu bölge; bu bölgede av yapılır (DLT I, 465-7), Az.Tü: **ḳuşlak**: Kuşların avlandığı alan (ATS II, 2217-23).

DLT: **ḳut**: Kut, talih, saadet, baht (DLT I, 420-25), Az.Tü: **ḳut**: 1. Kurtuluş, mutluluk, selamet, necat (ATS II, 2219-20).

DLT: **küçe**: Zorla fenalık yapmak, zulmeylemek (DLT III, 259-4), Az.Tü: **güce**- İşkence, eziyet etmek (ATS I, 1336-5).

DLT: **küçlen**- Kuvvetlenmek (DLT II, 252-17), Az.Tü: **güclən**-: Gücü ve kuvveti yükselmek, kuvvetlenme. 2. Gücün çoğalması, şiddetlenmesi (ATS I, 1336-19).

DLT: **kül**-: Gülmek (DLT II, 26-13), Az.Tü:**gül**-: 1. Gülmek, Hoşlanılan, tuhaf bulunan yahut bazı manevi sarsıntı anlarında belirgin sesler çıkararak duygusunu ifade etmek (ATS I, 1344-18).

DLT: **kültür**-: Güldürmek (DLT II, 195-13), Az.Tü: **güldür**-: Brinin gülmesine neden olmak. 2. Gülüştürmek (ATS I, 1341-3).

DLT: **külüş**-: Gülüşmek (DLT II, 110-26), Az.Tü: **gülüş**- : Gülüşmek, karşılıklı gülmek, birlikte gülmek (ATS I, 1346-14).

DLT: **kün**: Gün, güneş, gündüz (DLT I, 100-9), Az.Tü: **gün**: Güneşin doğuşundan batışına kadar olan zaman. 2. Dünyanın kendi etrafında bir tur dönmesinden kaynaklanan zaman (ATS I, 1348-10).

DLT: **kürgek**: Kürek (DLT II, 289-25), Az.Tü: **kürək**: 1. Toprak vs. atmak amacıyla ağaçtan yapılan uzun saplı bir alet. 2. Kürek, sandal vb. hareketlendirmeye yarayan araç (ATS I, 1895-1).

DLT: **laçın**: Şahin, Yiğit adam (DLT I, 410-2), Az.Tü: **laçın**: (I). 42-52 cm kadar uzunlğunda, sırtı kül rengi ve enine çizgili, bütün dünyada rastlanan bir kuş türü, doğan (ATS I, 2232-10)., (II). Gösterişi benzetme ile yiğitlik, cesaret ve hüner işareti olarak kullanılır (ATS II, 2232-11).

DLT: **man**-: Kuşanmak, banmak (DLT II, 30-15), Az.Tü: **man-**: Girmek, benzemek, bandırmak (ATS II, 2313-10).

DLT: **manğraş**-: Bağrışmak (DLT III, 398-27), Az.Tü: **manraş**: Topluca bağırmak, yüksek ve gür bir ses çıkarmak (hayvanlar ve insanlar için) (ATS II 2313-19).

DLT: **manğrat**-: Bağırtmak (DLT II, 358-14), Az.Tü: **manrat**-: Bağırtmak, hayvanların bağırmasına neden olmak (ATS II, 2313- 20).

DLT: **mayış**-: Emredilen bir işi yapmaya çekinmek; tembellikten yere yapışmak (DLT III, 189-14), Az.Tü: **mayış**-: Yayılmak, yemek, zevk ve sıcak nedeniyle uyuşuk hale gelmek (ATS II, 2329-12).

DLT: **men**: Ben (DLT I, 287-20), Az.Tü: **mən**: Söyleyen adamı bildiren birinci şahıs. ADİL s.337).

DLT: **menğzet**-: Benzetmek (DLT II, 358-25), Az.Tü: **bənzət**-: 1. Bir şeyi başka bir şeyle eş tutmak, benzer bir duruma getirmek. 2. Taklit yapmak, yansılamak, öykünmek (ATS I, 426-27).

DLT: **minğ**: Sayı olarak bin (DLT III, 360-10), Az.Tü: **min**: 10 kere yüz, 1000 (ATS II, 2421-19).

DLT: **monçuk**: Ayın boyun bölgesine takılmış değerli taş, arslan tırnağı ve muska gibi cisimler (DLT I, 475-28), Az.Tü: **muncuk**: 1. Boncuk, Süs eşyası olarak kullanılıp camdan yapılan, ortası yuvarlak delikli küçük eşyalar. 2. Düzgün sıralar halinde (ATS II, 2453-14).

DLT: **munğ**: Sıkıntı, ıztırap, mihnet (DLT III, 360-3), Az.Tü: **munķ**: Gönlün üzgünlüğü, keder, gam (ATS II, 2453-33).

DLT: **muyan**: Hayır, hasenat; sevap (DLT III, 179-24), Az.Tü: **muyan**: Tanrı tarafından ödüllendirilen davranış. 2. Barışmak işi. 3. Karşılık beklenilmeden yapılan yardım (ATS II, 2457-12).

DLT: **mün**-: Binmek (DLT II, 30-20), Az.Tü: **min**-: 1. At veya başka bir binek hayvanının üstüne binmek, oturmak. 2. Oturmak (ATS II, 2425- 12).

DLT: **neçe**: Ne kadar, nice, kaç (DLT III, 157-16), Az.Tü: **neçə**: Eştanın miktarını niteleyen soru sıfatı. 2. Zaman bildiren isimlerin önüne gelip onların belirsizliğini bildirir. 3. ‘saat’ sözünden sonra gelerek zaman öğrenmek için sorulur (ATS II, 2537-19).

DLT: **oba**: oba (Oğuzca) (DLT I, 86-22), Az.Tü: **oba**: 1. Birkaç evden, haneden meydana gelen ilkel yaşayış mıntıkası, küçük köy. 2. Göçerler ve hayvanların geçici olarak kaldıkları, birka çadırdan oluşan yer, çadırlı göçebelerin konaklama yeri (ATS II, 2596-7).

DLT: **oglaḳ**: Oğlak (DLT II, 294-17), Az.Tü: **oxlaḳ**: Keçi yavrusu (ATS II, 2603-24).

DLT: **ogra**-: Uğramak (DLT III, 311-14), Az.Tü: **uğra**-: Gezmek, dolaşmak, geçerken bir yere uğramak (ATS II, 3402-30).

DLT: **ogur**: Uğur, devlet (DLT I, 53-17), Az.Tü: **uğur**. 1. Baht, şans, talih. 2. Bir iş ve arzunun başarılı sonu, olumlu sonucu; başarı (ATS II, 3403-8).

DLT: **oxşağ**: Benzeyen, benzer (DLT I, 118-3., Az.Tü: **oxşaḳ**: Nitelik, görünüş ve yapı bakımından bir başkasına benzeyen ya da ona eş olan, benzeri, müşabih, mümasil (ATS II, 2609-7).

DLT: **oxşat**-: Benzetmek (DLT I, 262-21), Az.Tü: **oxşat**-: 1. Bir şeyle ortak yanları olduğu kanısına varmak. 2. Yanılarak bir şeyi başka şey sanmak (ATS II, 2609-21).

DLT: **oḳta**-: Ok atmak (DLT II, 97-16), Az.Tü: **oxta**-: Ok atmak, ok fırlatma (ATS I, 2609-27).

DLT: **oḳtaş**-: Ok atışmak, kura nedeniyle ok atışmak (DLT I, 231-23), Az.Tü: **oxtaş**-: Birbirine karşılık ot atışmak (ATS II, 2609- 29).

DLT: **oḳtat**-: Ok attırmak (DLT I, 260-19), Az.Tü: **oxtat**-: Ok attırmak (ATS II, 2609-307).

DLT: **ol**: o (DLT I, 155-7), Az.Tü: **ol**: Üçüncü teklih şahıs zamirinin klasik dildeki şekli (ATS II, 2613-8).

DLT: **oldur**-: Oturmak, Bk: **oltur**- (DLT III, 235-11), Az.Tü: **otur**-: 1. Vücudun aşağı bölümünü bir yere koyarak yerleşme. 2. Hareketsiz vaziyette kalmak, oturur halde olduğu yerde kalmak (ATS II, 2638- 17).

DLT: **olgut-**: Oturtmak. Bk: **olxut-** (DLT I, 260-24), Az.Tü: **oturd-**: Bk:**oturtdur-**, **oturt-** Oturtmak, oturma eylemini yaptırmak. 2. Çökertmek, çökmesini sağlamak, çöktürmek (ATS II, 2638-15).

DLT: **onunç**: Sayıda onuncu (DLT I, 133-10), Az.Tü: **onuncu**: Dokusdan sonra gelen, 10'un sayı sıfatı (ATS II, 2621-6).

DLT: **orgaḳ**: Orak (DLT III, 45-5), Az.Tü: **oraḳ**: Ekin biçmekte kullanılan, yarım çember şeklindeki keskin alet, küçük hasat aleti (ATS II, 2623-20).

DLT: **ortaḳ**: Ortak (DLT III, 71-17), Az.Tü: **ortaḳ**: Beraber iş yapan, ticarette kar gayesiyle birlikte hareket eden şahıstan birisi, şerik (ATS II, 2629-13).

DLT: **osruḳ**: Osuruk (DLT I, 99-20), Az.Tü: **ossuruḳ**: Yellenmek, yellenme esnasında çıkarılan gaz (ATS II, 2633-14).

DLT: **osur-** : Osurmak (DLT I, 178-8), Az.Tü: **ossur-**: Yellenmek, gaz çıkarmak (ATS II, 2633-16).

DLT: **otgar-**: Otlatmak (DLT I, 225-13), Az.Tü: **otar-**: 1. Otlatmak, otlamasını sağlamak, gütmek. (ATS II, 2633-12).

DLT: **ottuz**: Sayıda otuz (DLT I, 142-8), Az.Tü: **otuz**: 29'dan sonra gelen sayı adı. 30 (ATS II, 2639).

DLT: **oyuḳ**: Hayal, belge, bostan höyüğü (Oğuzca) (DLT I, 384-6), Az.Tü: **oyuḳ**: Oyulmuş bölge, mağara oyultu (ATS II, 2647-19).

DLT: **oytur-**: Oydurmak, bastırmak, sıkıştırmak (DLT I, 269-22), Az.Tü: **oydur-** 1. Oyuk açtırmak, kazıtmak, 2. Çıkarttırmak (ATS II, 2645-11).

DLT: **öç**: Öç, hınç, kin, intikam (DLT I, 50-2), Az.Tü: **öc**: Öç, intikam, kötüye kötülükle karşılık verme arzusu (ATS II, 2651-2).

DLT: **ögey**: Üvey (DLT I, 123-8), Az.Tü: **ögey**: Yasaya göre akraba olan, aralarında kan bağı olmayan (ATS II, 2653-3).

DLT: **ögren-**: Öğrenmek (DLT I, 385-8), Az.Tü: **öyren-**: 1. Bilgi elde etmek, bilgiye sahip olmak, öğrenmek. 2. Bir iş veya sanatla uğraşmak, onu benimsemek. 3. Alışkanlık haline getirerek öğrenmek (ATS II, 2669-24).

DLT: **ögren**-: Öğrenmek (DLT I, 385-8), Az.Tü: **örgən**-: Bilgiyi edinmek, bellemek (ATS II, 2664-1).

DLT: **ögüt**: Öğüt, vaaz. Bk: **ötlük**, **övüt** (DLT III, 440-19), Az.Tü: **öyüd**: Doğru ve uygun olan yolu göstermek (ATS II, 2670- 2).

DLT: **ögütle**-: Öğütlemek (DLT I, 299-7), Az.Tü: **öyüdlə**-: Nasihat, öğüt vermek (ATS II, 2670-5).

DLT: **öpüş**-: Öpüşmek (DLT I, 180-7), Az.Tü: **öpüş**-: Birbirini öpmek (ATS II, 2662-24).

DLT: **ör**-: Örmek (DLT I, 173-10), Az.Tü: **ör**-: Azın çok olması, çok hale gelmek, artmak, fazlalaşmak ve türemek (ATS II, 2664-5).

DLT: **ördek**: Ördek (DLT III, 191-10), Az.Tü: **ördək**: Ördek (ATS II, 2662-28).

xDLT: **örtük**: Herhangi bir şeyin örtüsü, eğer örtü (DLT I, 103-18), Az.Tü: **örtü**: 1. Baş örtmek için kullanılan şey, 2. Örtük, perde (ATS II, 2664-23).

DLT: **örtül**- : Örtülmek, kapalı kalmak , karşmak (DLT II, 237-13), Az.Tü: **örtül**-: Kaplanmak, kapanmak, bürünmek (ATS II, 2665-4

DLT: **örtün**-: Örtünmek (DLT I, 250-15), Az.Tü: **örtün**-: Kenidini veya üstünü bir cisimle örtmek (ATS II, 2665- 14).

DLT: **örümçek**: Örümcek I, 152-19), Az.Tü: **hörümçek**: Örümcek (ATS I, 1460-6).

DLT: **öt**-: Ötmek (DLT III, 178-16), Az.Tü: **öt**-: Kuşların veya böceklerin ötmesi, cıvıldaması, ses çıkarması (ATS II, 2666-25).

DLT: **ötmek** : (yenecek) ekmek (DLT III, 57-17), Az.Tü: **əkmək**: Buğday, arpa, çavdar ve darı gibi tahılların unundan yapılmış hamurun odda veya fırında pişmişi (ATS I, 1089-11).

DLT: **ötünç**: Ödünç (Oğuzca). Bk: **ötnü** (DLT III, 448-10), Az.Tü: **ödünc**: İleride geri vermek veya almak için alınan veya verilen şey (ATS II, 2652-20).

DLT: **pış**- : Pişmek, olmak, kemale gelmek, ermek, olması için kımız tulumunu sallamak (DLT II, 120-21), Az.Tü: **biş**-: 1. Ateşte, fırında veya kaynamakta olan suyun içinde tutularak hamlığı gitmek. 2. Yüksek hararetle birlikte sertleşme, saksılaşma. 3. *mec.* Tecrübeyi ve deneyimi kazanmak, ustalaşmak (ATS I, 485-1).

DLT: **pusuğ**: Pusu. Bk: **püsüğ** (DLT I, 407-27), Az.Tü: **pusu**. Bk: **pusḳu** 1. Bir yerde saklanıp bir avı veya bir şahsı bekleme. 2. Avı veya bir kimseyi izleme (ATS II, 2792-22).

DLT: **saç**: (baştaki) Saç (DLT III, 82-22), Az.Tü: **saç**: İnsanın başında olan kıl ve tüyler (ATS II, 2855-12).

DLT: **saç**: Tava (DLT III, 147-5), Az.Tü: **sac**: Üzerinde ekmek, bazlama vs. pişirilen saçtan yapılan, yuvarlak ve ortası çukur olan alet (ATS II, 2855-3).

DLT: **saç**-: Saçmak (DLT II, 4-27), Az.Tü: **saç**-: Serpmek, yaymak, dökmek (ATS II, 2857-10).

DLT: **saçlan**-: Saçlanmak (DLT II, 246-15), Az.Tü: **saçlan**-: Başı saç, tüy ile kaplanmak, örtülmek, saçı bitmek (ATS II, 2857-5).

DLT: **saçlaş**-: Birbirinin saçını yakalamak (DLT II, 215-4), Az.Tü: **saçlaş**-: Kavga etmek, Birbirinin saçından tutarak çekmek, birbirinin saçından yapışmak ve kavga etmek (ATS II, 2857-6).

DLT: **sağdıç**: Sağdıç, dost (DLT I, 455-1), Az.Tü: **sağdış**: Sağdıç. Bk: **balbağan**, **böyük yançı**, **gəzək** (ATS II, 2862-3).

DLT: **sagız**: Sakız, Bk: **saḳız** (DLT I, 365-10), Az.Tü: **saḳḳız**: Sakız ağacından veya başka ağaç ve bitkilerden çıkan, çiğnenen yapışkan bir madde (ATS II, 2871-4).

DLT: **sagtur**-: Sağdırmak (DLT II, 185-11), Az.Tü: **sağdır**-: Sağmaya mecbur kılmak, sağmak eylemini yaptırmak (ATS II, 2862-1).

DLT: **saḳal**: Sakal (DLT III, 228-27), Az.Tü: **saḳḳal**: 1. Çenede veya yüzde çıkan tüyler, sakal (ATS II, 2870-7).

DLT: **sal**: Sal (DLT III, 156-27), Az.Tü: **sal**: Kesilmiş ağaç gövdelerinin yan yana bağlanması ile oluşan ve su taşımacılığında kullanılan araç (ATS II, 2871-14).

DLT: **samursaḳ**: Sarımsak. Bk: sarmusak (DLT I, 527-26), Az.Tü: **sarımsaḳ** (ATS II, 2892-17).

DLT: **sançıl**-: Saplanmak, sançılmak; ordunun yenilmesi (ATS II, 231-17), Az.Tü: **sancıl**-: 1. Batırılmak. 2. Takılmak. 3. Batmak, geçmek. 4. Batmak. 5. Dikilmek (ATS II, 2882-2).

DLT: **sap**: Sap, kılıç, bıçak sapı (DLT III, 145-11), Az.Tü: **sap**: Bir şeyin elle tutulan tarafı; sap, kabza (ATS II, 2885-5).

DLT: **saplat**-: Saplatmak, sap taktırmak (DLT II, 344-24), Az.Tü: **saplat**-: (I). Taktırmak (II). Saplatmak (DLT III). Sokturmak, daldırtmak (ATS II, 2886-17).

DLT: **sargar**-: Sararmak (DLT II, 188-1), Az.Tü: **saral**-: 1. Sarı renk olmak, sarılaşmak (ATS II, 2888-8).

DLT: **sarığ**: Sarı, sarı renk (ATS (DLT III, 162-21), Az.Tü: **sarı**: Sarı, güneş ışığının ayrışım tayfında portakal rengi ile yeşil arasında olan renk (ATS II, 2889-10).

DLT: **saru**-: Sarmak (DLT III, 262-27), Az.Tü: **sar**-: Kaplamak, bürümek,(ATS II, 2895-6).

DLT: **sasıḳ**: Saksı (DLT I, 382-1), Az.Tü: **saxsı**: İçinde çiçek yetiştilmeye yarayan, kilden yapılan kap (ATS II, 2867- 4).

DLT: **sattur**-: Sattırmak (DLT II, 183-11), Az.Tü: **satdır**-: 1. Satmaya mecbur etmek. 2. Başkası yardımıyla sattırmak (ATS II, 2897-26).

DLT: **sawurt**-: Savurtmak (DLT III, 332-18), Az.Tü: **sovurt**-: Savurmak eylemini yaptırmak,(ATS II, 3026-12).

DLT: **seçe**: Serçe kuşu (Oğuzca) (DLT III, 219-5), Az.Tü: **sərçe**: Serçe (ATS II, 2949-12).

DLT: **sefinç**: Memnun olmak, sevinç. Bk: **sewinç** (DLT III, 377-2), Az.Tü: **sevinc**: Sevinç, İstenilen veya hoşlanılan bir şeyin gerçekleşmesi ile duyulan çoşku, ferahlık ve sevinme (ATS II, 2919-7).

DLT: **sekiz**: Sayıda sekiz. Bk: **sekkiz** (DLT I, 365-14), Az.Tü: **səkkiz**: Sekiz, yediden sonra gelen, ve bunu gösteren rakamın ismi (ATS II, 2936-3).

DLT: **seksün**: Sayıda seksen. Bk: sekiz on (DLT I, 437-21), Az.Tü: **səksən**: Seksen, yetmiş dokuzdan sorna gelen, sekiz defa on (ATS II, 2937-29).

DLT: **semri**-: Semirmek, yağlanmak (DLT III, 281-21), Az.Tü: **səmir**-: Yağlanmak, toplanmak, şimanlamak, göbeklenmek, göbek salmak (ATS II, 2942-26).

DLT: **semri**-: Semirmek, yağlanmak (DLT III, 281-21), Az.Tü:**səmiz**-: Semizlemek, şişmanlamak, yağlanmak, etlenmek (ATS II, 2942-28).

DLT: **semri**-: Semirmek, yağlanmak (DLT III, 281-21), Az.Tü: **səmri**-: Yağlanmak, toplanmak, şişmanlaşmak (ATS II, 2942-34).

DLT: **semüz**: semiz. Bk: semiz (DLT I, 285-13), Az.Tü: **səmiz**: Etli, şişman (ATS II, 2942-27).

DLT: **sen**: Sen (DLT III, 124-4), Az.Tü: **sən**: 2. Teklik kişi şahıs zamiri (ATS II, 2943-13).

DLT: **sew**-: Sevmek (DLT III, 175-2), Az.Tü:**sev**- 1. Aşık olmak. 2. Sevgiyle birine bağlanmak. 3. Tutulmak (ATS II, 2919-20).

DLT: **sewün**-: Sevinmek (DLT II, 153-7), Az.Tü: **sevin**-: Güzel haber, olay veya bir işten dolayı sevinmek, neşelenmek, ferahlamak (ATS II, 2919-14).

DLT: **sıç**-: Sıçmak (DLT II, 4-28), Az.Tü: **sıç**-: Dışkıyı makattan dışarı atmak (ATS II, 2965-24).

DLT: **sıçgan**: Sıçan, fare (DLT III, 263-5), Az.Tü: **sıçan**: Sıçan (ATS II, 2965-22).

DLT: **sıgır**: Sığır (DLT II, 79-21), Az.Tü: **sığın**: Sığır, geviş getiren, evcil büyükbaş hayvanların tümü (ATS II, 2967-6).

DLT: **sına**-: Denemek, sınamak (DLT III, 273-17), Az.Tü: **sına**-: Yoklamak, tecrübe etmek (ATS II, 2971-3).

DLT: **sındu**: Makas (DLT I, 418-15), Az.Tü: **sındu**: Sındı, Bir eksen çevresinde dönebilmesi için çarpraz eklemlenmiş, birbirine bakan tarafları keskin iki çelik lamadan meydana gelmiş, arasına yerleştirilen bir şeyi kesmeye yarayan araç (ATS II, 2971-19).

DLT: **sidük**: Sidik. Bk: sidhük (DLT I, 389-7), Az.Tü: **sidik**: Böbreklerde kandan süzülerek idrar yolları aracılığı ile dışarı gönderilen sıvı, idrar, küçük abdest, hacet (ATS II, 2980-8).

DLT: **sik**: Sik (DLT I, 201-17), Az.Tü: **sik**: Erkeklik organı, uzvu, cinsel organı (ATS II, 2982-14).

DLT: **sik**-: Sikmek (DLT II, 22-3), Az.Tü: **sik**-: Erkek cinsi münasebette bulunmak (ATS II, 2983-21).

DLT: **sikiş**-: Sikişmek (DLT II, 107-10), Az.Tü: **sikiş**-: Cinsi münasebete girmek (ATS II, 2982-18).

DLT: **silk**-: Silkmek (DLT III, 323-21), Az.Tü: **silk**-: Üzerindeki toz vb.'ni düşürmek için bir şeyi kuvvetli şekilde sarsmak. 2. Aniden sarsmak (ATS II, 2987-11).

DLT: **silkin**-: Silkinmek; ürpermek (DLT II, 246-9), Az.Tü: **silkin**-: 1. Üzerini silkerek toz, toprak vb.'ni temizlemek. 2. Ani hareketle üstündekilerden kurtulma (ATS II, 2987-22).

DLT: **sinğek**: Sinek; (şehirlilerce) sivri sinek; (göçebelerce) kara sinek (DLT III, 100-18), Az.Tü: **sinək**: Karasinek (ATS II, 2994-12).

DLT: **sinğir**: Sinir (DLT I, 520-8), Az.Tü: **sinir**: 1. İnsan ve hayvanlarda bünyenin dışardan almış olduğu uyarılar beyine, beynin vermiş olduğu komutları organlara ileten sinir sistemi; sinir. 2. Tavır ve davranışları belirten sinirlerin bir sistem olarak rolü. Bk. əsəb (ATS II, 2996-1).

DLT: **sinğirlen**-: Sinirlenmek; siniri çoğalmak; sinir sarılmak (DLT III, 408-19), Az.Tü: **sinirlən**-: Sinirlenmek, sinirli hale gelmek, heyecanlanmak. Rah(ATSız olmak (ATS II, 2996-3).

DLT: **sirke**: Bit yumurtası, sirke (DLT I, 430-9), Az.Tü:**sirkə**: Bit, tahtakuru vb. asalakların yumurtası (ATS II, 3001-4).

DLT: **sirke**: Sirke (DLT III, 121-17), Az.Tü: **sirkə**: Ekşimiş üzüm suyu (ATS II, 3001-3).

DLT: **sogan**: Soğan. Bk: sogun (DLT I, 409-18), Az.Tü: **soğan**: *bit*. Soğan (ATS II, 3013-28).

DLT: **soḳluş**-: Birbirine sokulmak ve yerleşmek (DLT II, 216-10), Az.Tü: **soḳuluş**-: Beraber bir yere girmek, girmeye çalışmak, sokulmak (çoğul) (ATS II, 3015-9).

DLT: **soḳtur**-: Sokturmak; bir nesneyi dövdürerek incelttirmek (DLT II, 186-5), Az.Tü: **soxdur**-: 1. Sokmak, sokuşturmak, tıkmak. 2. İçeri sokmak, sığıştırmak (ATS II, 3014-17).

DLT: **sonğḳur**: Sonkur kuşu, yırtıcı bir kuş (DLT II, 95-8), Az.Tü: **sonḳur**: Bir cins yırtıcı kuş, akdoğan (ATS II, 3020-7).

DLT: **sor**-: Emmek, sormak (DLT III, 181-26), Az.Tü: **sor**-: 1. Kuvvetlice emmek. 2. Dil ve dudak hareketleriyle şeker gibi şeyleri yavaşça eriterek emmek. (ATS II, 3022-16).

DLT: **sög**-: Söğmek, sövmek (DLT I, 27-12), Az.Tü: **söy**-: 1. Haysiyet, onur kırıcı kötü sözler söylemek, küfretmek. 2. Kötülemek, azarlamak (ATS II, 3033-3).

DLT: **sogüş**: Söğme, söğüşme (DLT I, 368-24), Az.Tü: **söyüş**: Kötü sözler, ağza alınmayacak kötü söz. Bk. **səbb** (ATS II, 3033-14).

DLT: **sögüş**-: Söğüşmek (DLT II, 89-13), Az.Tü: **söyüş**-: Birnirine küfretmek (ATS II, 3034-5).

DLT: **sögüt**: Söğüt ağacı. Bk: **söküt**, **söğüt** (DLT III, 134-13), Az.Tü: **söyüd**: Söğüt (ATS II, 3033-4).

DLT: **söktür**-: Söktürmek (DLT II, 186-14), Az.Tü: **sökdür**-: 1. Sökme fiilini yaptırmak. 2. Sökmeğe mecbur etmek (ATS II, 3029-16).

DLT: **söküş**-: Sökmek ve yıkmakta yarış etmek (DLT II, 107-19), Az.Tü: **söküş**-: Bir şeyi bozmak için işbirliği yapmak, ya da rekabet etmek (ATS II, 3030-8).

DLT: **söwle**-: Söylemek (DLT III, 278-11), Az.Tü: **söylə**-: 1. Düşündüğünü veya bilidğini söz aracılığı ile anlatmak. 2. Anlatmak, bildirmek (ATS II, 3032-20).

DLT: **sözle**-: Söylemek, konuşmak (DLT III, 292-2), Az.Tü: **söylə**-: 1. Düşündüğünü veya bilidğini söz aracılığı ile anlatmak. 2. Anlatmak, bildirmek (ATS II, 3032-20).

DLT: **sun**-: Sunmak (DLT II, 28-25), Az.Tü: **sun**-: Bir büyüğe veya nezaket gereği birine bir şey vermek, arz etmek, yollamak, takdim etmek (ATS II, 3067-9).

DLT: **surçıt**-: Sürçtürmek. Bk: **sürç**-, **sürçit**- (DLT II, 328-8), Az.Tü: **sürçüt**-: Sıyırmak, kaydırıp düşürmek. İsabet ettirememek, vuramamak (kurşun, taş vb.) (ATS II, 3089-20).

DLT: **suwar**-: Sulamak, suvarmak (DLT I, 498-21), Az.Tü: **suvar**-: Suni vasıta ile yeri nemletmek, ıslatmak. Bk: **sula**-(ATS II, 3074-10).

DLT: **suwla**-: Sulanmak, su içmek; sulandırmak, su koymak. Bk: (DLT III, 297-24), Az.Tü: **sula**-: 1. Serinlemek için su dökmek. 2. Suni vasıta ile yeri nemlendirmek. 3. Dibine su dökmek. 4. Su serpmek (ATS II, 3064-3).

DLT: **suwlan**-: Sulanmak, sulu olmak (DLT II, 247-19), Az.Tü: **sulan**-: 1. Sulanmak, 2. Su serpilmek. 3. Olgunlaşmak (meyve). 4. Kızmış demire, çeliğe su vermek. 5. Yaşarmak (ATS II, 3064-7).

DLT: **suwlat**-: Sulatmak (DLT II, 346-24), Az.Tü: **sulat**-: 1. Sulamak fiilini yaptırmak. 2. Hayvan yedirip içitmek (ATS II, 3064-12).

DLT: **suwsat**-: Susatmak (DLT II, 336-15), Az.Tü: **susat**-: Susamasına sebep olmak (ATS II, 3070-28).

DLT: **sünğüle**-: Süngülemek, süngü ile dürtmek (DLT III, 405-3), Az.Tü: **süngülə**-: Süngü ile vurmak (ATS II, 3087-7).

DLT: **süpür**-: Süpürmek (DLT II, 85-18), Az.Tü: **süpür**-: 1. Bir şeyin üzerindeki çer çöp, toz toprak gibi şeyleri süpürge aracılığı ile temizlemek. 2. Her şeyi almak, topunu kaldırmak, tozunu atmak, tamamını alıp götürmek, süpürmek (ATS II, 3089-5).

DLT: **süpürgü**: Süpürge (DLT I, 490-10), Az.Tü: **süpürgə**: Süpürme işine yarayan araç (ATS II, 3088-11).

DLT: **sürtün**-: Sürtünmek; sürünmek (II, 245-28), Az.Tü: **sürtün**-:Kendisini bir şeye, bir yere dokundurmak, sürtmek (ATS II, 3092-15).

DLT: **süwri**: Sivri I, 422-8), Az.Tü: **sivri**: Ucu keskin ve batıcı, delici olan, ucuna doğru incelen (ATS II, 3006-14).

DLT: **süztür**-: Süzdürmek (DLT II, 184-23), Az.Tü: **süzdür**-: 1. Süzmek eylemini yaptırmak. 2. Baygın baygın bakmak (ATS II, 3098-2).

DLT: **tabala**-: Kınamak, ayıplamak (DLT III, 327-17), Az.Tü: **tabala**-: Kırıcı ve sert söz söylemek, paylamak, tekdir etmek (ATS II, 3188-3).

DLT: **tağ**: Dağ (DLT I, 498-2), Az.Tü: **dağ**: Yer kabuğunun çıkıntılı, yüksek, eğimli yamaçlar ile çevresine hakim ve oldukça geniş alana yayılan kısımlarına verilen isim (ATS I, 759-1).

DLT: **taḳıl**-: Takılmak, dizilmek (DLT II, 129-9), Az.Tü: **taxıl**-: Takmak fiiline konu olmak (ATS II, 3193-6).

DLT: **taḳuḳ**: Horoz; (Türkmence=Oğuzca) Tavuk. Bk: **takagu** (DLT III, 114-22), Az.Tü: **toyuḳ**: 1. Sülüngillerden eti ve yumurtası için beslenen kümes hayvanı. 2. Tavuk etiyle yapılmış. 3. Tavukgillerden olanın dişisi (ATS II, 3351-8).

DLT: **tal**: Dal, yaş dal (DLT III, 156-22), Az.Tü: **dal**: Ağacın gövdesinden ayrılan kollardan her biri (ATS I, 770-1).

DLT: **talaḳ**: Dalak. Bk: **sulaḳ** (Kıpçakça) (DLT I, 411-24), Az.Tü: **dalaḳ**: Dalak (ATS I, 771-1).

DLT: **talula**-: Seçme (DLT III, 326-20), Az.Tü: **talula**-: Benzerleri arasında hoşa gideni seçmek veya faydalanmak için almak (ATS II, 3200-11).

Talu 'seçme' DLT'de korunurken Azerbaycan Türkçesinde bu sözcük kullanılmamış olup, isimden fiil yapan *+la* ekiyle türeyen *talula*- 'seçmek' fiili kullanılmaktadır.

DLT: **tamuz**-: Damlatmak, damzırmak (DLT II, 86-16), Az.Tü: **damız**-: Damla damla akıtmak, dökmek, damlatmak (ATS I, 780-15).

Faktitif eklerden olan *-r-/-z-* nöbetleşmesi *tam*- 'damlamak' fiilinde de görünmektedir ; *tam/**(u)r**- / tam/**(u)z**-*. Azerbaycan Türkçesinde *–z-* faktitifli şekli süregelmiştir. Bk: *dam/**(ı)z**-*.

DLT: **tanuḳ**: Şahit, tanık (DLT III, 166-20), Az.Tü: **tanıḳ**: Müşahit; duruşmada görgüsüne başvurulan kişi, şahit. Bk. **tanıdıcı** (ATS II, 3204-4).

DLT: **tapla**-: Kabul etmek, razı olmak (DLT III, 293-2), Az.Tü: **tapla**-: Teyit etmek, kabul etmek, muvafakat vermek (ATS II, 3027-16).

DLT: **taplat**-: Razı etmek (DLT II, 341-25), Az.Tü: **taplat**-: Kabul ettirmek (ATS II, 3207-18).

DLT: **tapuğ**: Hizmet; tapma ; tapı (DLT III, 58-15), Az.Tü: **tapu**: 1. Bir dinin emirlerini yerine getirme (ATS II, 3208-14).

DLT: **tapuz**-: Bilmece sormak ve söylemek. Bk: **tabız**- (DLT I, 462-6), Az.Tü: **tapuz**-: Bulmaca sormak (ATS II, 3208-17).

DLT: **tar**: Dar (DLT III, 97-5), Az.Tü: **dar**: 1. Ensiz, geniş olmayan. 2.Sıkı, sıkıcı, gergin. 3. Küçük, ufak. 4. *mec*. Sınırlı, tek taraflı. 5. mec. Çok az, çok sınırlı (ATS I, 785-16).

DLT: **tartıl**-: Tartılmak; gerilmek ve çekilmek (DLT II, 229-11), Az.Tü: **dartıl**-: 1. El veya başka bir şeyle tutup çekmek. 2. Gergin duruma getirilmek. 3. Yukarı çekilmek (ATS I, 792-10).

DLT: **taşaḳ**: Erkeklik aygıtı (DLT I, 438-14), Az.Tü: **daşşaḳ**: Erkeklik bezi, haya, er bezi (ATS 802-3).

DLT: **taşır**-: Taşırmak (DLT I, 521-3), Az.Tü: **daşır**-: 1. Fazla doldurmak, taşırmak. 2. Kaynayan şeyin ateşini şiddetlendirerek taşırmak (ATS I, 799-4).

DLT: **taşıt**-: Taşıtmak (DLT II, 307-15), Az.Tü: **daşıt**-: Bir yerden bir yere taşıtmak, naklettirmek (ATS I, 799-4).

DLT: **tatur**-: Tattırmak (DLT III, 186-10), Az.Tü: **dadız**-: Tattırmak (ATS I, 758-2).

DLT: **tawışgan**: Tavşan (DLT I, 525-25), Az.Tü: **dovşan**: 1. Tavşan. 2. *mec*. Korkak ve cesaretsiz biri için kullanılır (ATS I, 948-8).

DLT: **tawran**-: Davranmak (DLT II, 240-22), Az.Tü: **davran**-: Davranmak, bir şeye karşı tavır belli etmek, bir şekilde tavrını belli etmek (ATS I, 804-26).

DLT: **taya**-: Dayak koymak, dayak dikmek, dayamak (DLT III, 274-17), Az.Tü: **daya**-: 1. Yaslamak. 2. Destek vermek (ATS I, 806-2).

DLT: **taz**: Kel, daz; boynuzu olmayan, bitkisiz, çorak (DLT III, 148-24), Az.Tü: **daz**: 1. Saçı dökülmüş kimse, kel. 2. Başın saç çıkmayan yeri. 3. Otsuz, bitkisiz, çıplak olan bölge. 4. Yaprağı olmayan (ATS I, 808-24).

DLT: **tazar**-: Kelleşmek (DLT II, 77-12), Az.Tü: **dazar**-: Kel durumuna gelmek (ATS I, 808-28).

DLT: **tegirmen**: Değirmen; değirmenin taşı (DLT III, 282-19), Az.Tü: **deyirmən**: 1. İçerisinde öğütme işi yapılan yer. 2. Buğday, nohut, kahve vb. taneleri öğütmek için kullanılan araç, alet (ATS I, 870-2).

DLT: **tegül**: Değil (Oğuzca). Bk: dag ol (DLT III, 153-25), Az.Tü: **dəyil**: Değil, olumsuzluk edatı (ATS II, 823-17).

DLT: **telin**-: Delinmek (DLT II, 147-27), Az.Tü: **dəlin**-: 1. Delik açılmak, delikli hale gelmek. 2. Kazılmak (ATS I, 836-22).

DLT: **teltür**-: Deldirmek (DLT II, 175-5), Az.Tü: **dəldir**-: Deldirmek, delme eylemini yaptırtmak (ATS I, 833-4).

DLT: **temürçi**: Demirci (DLT III, 268-15), Az.Tü: **dəmirçi**: Demirle türlü şeyler yapan, demirden yapılmış seyleri onaran, demirci (ATS I, 840-6).

DLT: **ten**: Vücut (DLT II, 307-26), Az.Tü: **tən**: Beden, gövde, cisim (ATS II, 3272-24).

DLT: **tene**: Tane; susam, mışmış gibi olan şeyler (DLT III, 236-4), Az.Tü: **dənə**: 1. Aynı cins olan şeylerin her birisi, adet. 2. Taneli bitki tohumlarının her birisi. 3. Serpilen, ufalanan şeylerin küçük parçaları(ATS I, 843-18).

DLT: **tenğri**: Tanrı (DLT II, 200-18), Az.Tü: **tanrı**: Allah, Hüda, yaratıcı (ATS II, 3205-15).

DLT: **tep**-: Tepmek, döğmek, vurmak (DLT II, 113-14), Az.Tü: **təp**-: 1. Geriye tekme atmak; çifte atmak, kıç atmak. 2. Çırpmak, tokaçlamak, ayak ile baskı yaparak sıkıştırmak (ATS II, 3281-19).

DLT: **tepik**: Tepiş, tepme (DLT I, 386-11), Az.Tü: **təpik**: Ayak darbesi. 2. At, eşek, katırın arka ayakları ile vurduğu tekme (ATS II, 3280-16).

DLT: **tepreş**-: Tepreşmek, oynamak, kaynaşmak (DLT II, 204-16), Az.Tü: **tərpəş**-: Kıpırdamak, hareket etmeğe başlamak (ATS II, 3290-3).

DLT: **ter**: Ter (DLT III, 196-1), Az.Tü: **tər**: 1. Derinin altındaki bezlerin salgılamış olduğu renksiz, tuzlu, kokulu bir sıvı (ATS II, 3281-28).

DLT: **tér**-: Dermek, toplamak (DLT III, 181-14), Az.Tü: **dər**-: 1. Dermek, meyve, çiçek bir bir toplamak, koparmak. 2. Yırtık yerleri onarmak (çorap, kilim) (ATS I, 858-29).

DLT: **téril**-: Derilmek, toplanmak (DLT III, 6-2), Az.Tü: **dəril**-: 1. Toplanmak. 2. Koparılmak, kurtulmak (ATS II, 856-5).

DLT: **deve:** Deve (Oğuzca). Bk: **tivi** (Türklerce), **tevey** (DLT III, 139-8), Az.Tü: **dəvə**: Çölde yük taşıma, binme için kullanılan, eti yenen büyük hayvan (ATS I, 866-7).

DLT: **tez**-: Kaçmak, tezikmek (DLT II, 8-29), Az.Tü: **təz**-: Ürkerek kaçmak, kaçışmak (ATS II, 3307-31).

DLT: **tezek**: Tezek, at gübresi (DLT I, 386-24), Az.Tü: **təzək**: Yakacak için kurutulan hayvan gübresi (ATS II, 3306-1).

DLT: **teziş**-: Birbirinden kaçışmak (DLT II, 99-30), Az.Tü: **təziş**-: Birbirinden kaçmak (ATS II, 3307-16).

DLT: **tezit**-: Kaçırmak (DLT II, 305-15), Az.Tü: **təzit**-: Kaçmasını sağlamak veya kaçmasına sebep olmak (ATS II, 3307-17).

DLT: **tıḳ**-: Tıkmak, doldurmak (DLT II, 16-20), Az.Tü: **tıḳ**-: Bir şeyi ağzını, deliğini içine konan ya da dışarıdan uygulanan bir şey ile kapamak (ATS II, 3310-5).

DLT: **tıḳış**-: Tıkılmak, sıkışmak (DLT II, 104-6), Az.Tü: **tıxış**-: Tıkışmak, bir yere tıkılmak (ATS II, 3309-15).

DLT: **tınğlat**-: Dinletmek (DLT II, 359-5), Az.Tü: **dinlet**-: Dinlemek ve işitmek için kulak vermeğe mecbur etmek (ATS I, 906-16).

DLT: **tışlat**-: Dişletmek (DLT II, 343-11), Az.Tü: **dişlət**-: Isırtmak, dişlemeğe mecbur etmek (ATS I, 920-14).

DLT: **tikken**: Diken. Bk: **tiken** (DLT I, 401-1), Az.Tü: **dikən**: 1. Bazı bitkilerde ve hayvanlarda bulunan ser, ucu sivri ve batıcı çıkıntılardan her birisi. 2. Bu nevi çıkıntıları (ATS I, 888-7).

DLT: **tilim**: Dilim (DLT I, 397-17), Az.Tü: **dilim**: Kesilmiş parça, parçalara ayrılmış bir şeyin her bir dilimi, bir parça (ATS I, 899-8).

DLT'de *tilim* 'dilim' kelimesinin fiil kökeni *til-* 'dilmek' yaşarken Azerbaycan Türkçesinde bu fiil kökeni unutulmuş onun yerine *dilim* isminden +*le* ekiyle aynı anlamda yeni bir fiil türetilmiştir. *Bk*. dilimlə-

DLT: **tirsgek**: Dirsek (DLT III, 424-21), Az.Tü: **dirsək**: Kolla bilek arasında olup bilek kemiklerinin bağlanma yerindeki büküm (ATS I, 913-8).

DLT: **tiz**: Diz (DLT III, 123-15), Az.Tü: **diz**: 1. Bacak ve baldır kemiklerinin bağlanma noktası, bükülen yeri. 2. Diz kapağından buta kadar olan kısım (ATS I, 924-15).

DLT: **togran**-: Doğrar görünmek (DLT II, 240-20), Az.Tü: **doğran**-: 1. Parça parça kesilmek. 2. Kesilmek. 3. Ufalanmak. 4. Kırılmak. 5. Haddelenmek (ATS I, 929-23).

DLT: **tograt**-: Doğratmak (DLT II, 330-10), Az.Tü: **doğrat**-: Doğrama fiilini yaptırmak, doğratmak (ATS I, 930-4).

DLT: **togtur**-: Doğurtmak. Bk: **togurttur**- (DLT II, 173-25), Az.Tü: **doğdur**-: Doğurmasına yardım etmek, vesile olmak (ATS I, 929-3).

DLT: **toksun**: Sayıda doksan. Bk: tokuz on (DLT I, 347-16), Az.Tü: **doxsan**: Dokuz onluktan oluşan, "90" (ATS I, 932-5).

DLT: **toḳu**: Toka, kemer tokası (DLT III, 226-21), Az.Tü: **toḳḳa**: Kemer, kayış vb. tuturmağa, belli genişliği ayarlamağa yarayan türlü şekillerde tutturmalık. 2. Kemer (ATS II, 3331-19).

DLT: **toḳuz**: Sayıda dokuz (DLT III, 127-14), Az.Tü: **doḳḳuz**: Birli basamakların sonuncu olanı, sekizden sonra, ondan önce gelen sayı, "9" (ATS I, 932-25).

DLT: **tolı**: Gökten yağan dolu (DLT III, 233-2), Az.Tü: **dolu**: İlkbahar ve yazın havanın üst tabakalarındaki soğuk tesiri ile donarak iri ve yuvarlak buz tanesi şeklinde yağan yağmur tanesi (ATS I, 938-22).

DLT: **tonğ**: (Soğuktan) donmuş, don (DLT III, 356-23), Az.Tü: **don**: 1. Havanın sıfırın altına düşmesi sonucu suyun sertleşerek katılaşması, donması. 2. Çok soğuk. 3. Geçici buz haline gelmiş su veya başka sıvılar (ATS I, 941-17).

DLT: **topraş**-: Kuyuyarak tozlaşmak, toz olayazmak (DLT II, 206-5), Az.Tü: **topraş**-: Kuruyup tozlanmak(ATS II, 3339-8).

DLT: **tovıl**: Davul; Av esnasında doğan kuşu için çalınan davul (DLT III, 165-7), Az.Tü: **davul**: 1. Enlice bir kasnağın her iki yanına deri geçirilip yapılan, değnek, tokmak ile çalınan (ATS I, 805-2).

DLT: **toz**: Toz. Bk: **tör**, **tür** (DLT III, 16-15), Az.Tü: **toz**: Un gibi ufalanmış, ince toprak veya herhangi madde (ATS II, 3352-5

DLT: **tozar**-: Tozarmak, tozun yükselmesi (DLT III, 186-18), Az.Tü: **tozar**-: Toz yükselmesi (ATS II, 3353-13).

DLT: **töktür**-: Döktürmek (DLT II, 174-13), Az.Tü: **tökdür**-: Dökme işini yaptırmak (ATS II, 3355-14).

DLT: **töl**: Yavrulama zamanı; döl, yavru (Oğuzca) (DLT III, 133-21), Az.Tü: **döl**: 1. Başı, gövdesi hareket etmeğe yarayan, kuyruğu olan, yumurtadan küçük erkek eşeylik hücresi, sperm. 2. Ana rahminde yavru, cenin. 3. Döllenme devri. 4. İyi cins (ATS I, 951-13).

DLT: **töle**-: Döllemek, kuzulamak (Oğuzca). Bk: **tüle**- II, 271-8), Az.Tü: **döllə**-: 1. Döllemek işine konu olmak. 2. Cenin oluşmak. 3. Döllenmeye konu olmak (ATS I, 951-24).

DLT: **tönğder**-: Döndürmek (DLT III, 397-13), Az.Tü: **döndər**-: 1. Yönünü yana, arkaya veya başka tarafa çevirmek. 2. Önceki yönün aksine çevirmek. 3. Bir tarafa çevirmek. 4. Yöneltmek. 5. Ters çevirmek (ATS I, 952-22).

DLT: **törpiğ**: Törpü, keser (DLT I, 476-20), Az.Tü: **törpü**: Kısa, sivri çıkıntıları olan eğe (ATS II, 3357-11).

DLT: **tört**: Sayıda 4 (DLT III, 449-5, Az. T: **dörd** 1. Üçle beş arası, 4 rakamı (ATS I, 954-6).

DLT: **törtünç**: Sayıda dördüncü (DLT III, 449-4), Az.Tü: **dördüncü**: 1. 4 sırasında olan, üç ile beşinci arasında yer tutan (ATS I, 958-28).

DLT: **törü**: Nizam, düzen, adet, görenek (DLT III, 120-23), Az.Tü: **törə**: Toplulukta benimsenen, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kuralların, gelenek ve göreneklerin, ortak yapılan alışkanlıkların, tutulan yolların hepsi, adet (ATS II, 3356-18).

DLT: **töşek**: Döşek (DLT III, 50-19), Az.Tü: **döşək**: Döşek, dayanıklı bezden yapılan, içine yün, pamuk vb. doldurulan ve üzerinde yatılan şey (ATS I, 960-7).

DLT: **töşeklik**: Döşek ve benzeri şeyleri yapmak için hazırlanıp ayrılmış olan şey (DLT I, 511-3), Az.Tü: **döşəklik**: Döşek yapmaya yarayan (ATS I, 960-11).

DLT: **töşet**-: Döşetmek (DLT II, 307-17), Az.Tü: **döşet**-: Tabana yapılacak şeyi yardırmak, döşetmek (ATS I, 961-20).

DLT: **tuş**: Karşı, bir şeyin karşısı (DLT III, 125-12), Az.Tü: **tuş**: Bir yerin, bir kimsenin, esas tutulan yüzünün ilerisi (ATS II, 3377-21).

DLT: **tuşağ**: Köstek, at ayağına vurulmuş bukağı (DLT I, 411-22), Az.Tü: **tuşaḳ**: Pranga, bukağı (ATS II, 3377-22).

DLT: **tutdur**-: Tutturmak, yakalatmak (DLT II, 174-10), Az.Tü: **tutdur**-: Yakalatmak (ATS II, 3379-24).

DLT: **tuytur**-: Duyurmak; anlatmak (DLT III, 192-23), Az.Tü: **duydur**-: Hissettirmek, sezdirmek, bildirmek (ATS I, 979-19).

DLT: **tuz**: Tuz (DLT III, 31-22), Az.Tü: **duz**: Yemeğe tat için kullanılan kokusuz, beyaz renkli, suda eriyen, yakıcı bir tadı olan madde, Sodyum klorür (ATS I, 980-15).

DLT: **tuzla**-: Tuzlamak (DLT III, 243-22), Az.Tü: **duzla**-: 1. Bir şey üstüne tuz dökmek. 2. Tuzu çözmek. 3. Tuz sürmek (ATS I, 981-23).

DLT: **tuzlan**-: Tuzlanmak (DLT II, 243-20), Az.Tü: **duzlan**-: Tuzlamak eylemi yapılmak (ATS I, 891-27).

DLT: **tuzlat**-: Tuzlatmak (DLT II, 342-9), Az.Tü: **duzlat**-: Birine tuzlatmak (ATS I, 982-6).

DLT: **tü**: Tüy, kıl, saç; renk, at tonu (DLT III, 207-1), Az.Tü: **tük**: 1. Deride biten incek kıl. 2. Hayvanların kılı. 3. Kuş vücudunu örten kısa, yumuşak telek (ATS II, 3384-8).

DLT: **dügmelen**-: Düğmelenmek, ilikleri iliklenmek (DLT III, 202-28), Az.Tü: **düymələn**-: 1. Düğme, düğmeler iliğe geçirip kavuşturulmak. 2. Tomurcuklanmak (ATS I, 996-13).

DLT: **tüket**-: Tüketmek, bitirmek (DLT II, 309-21), Az.Tü: **tükət**-: Bitirmek, sona erdirmek (ATS II, 3385-10).

DLT: **tüle**-: Tüyünü dökmek (DLT III, 271-4), Az.Tü: **tülə**-: 1. Belli zamanlarda tüyleri, yününü ve kabuğunu değişmek(ATS II, 3386-20).

DLT: **tüpi**: Tipi (DLT III, 324-13), Az.Tü: **tipi**: Kar fırtınası (ATS II, 3320-22).

DLT: **tür**-: Dürmek (DLT II, 39-5), Az.Tü: **dür**-: Silindir şekli alacak şekilde katlamak (ATS I, 990-11).

DLT: **türlüğ**: Türlü (DLT II, 122-22), Az.Tü: **dürlü**: 1. Çeşitli, türlü, bol (ATS I, 990-7).

DLT: **tüşür**-: Düşürmek, indirmek (DLT II, 79-2), Az.Tü: **düşür**-: 1. Bir şeyi kaldırıp, alıp, ya da başka şekilde aşağı indirmek, bırakmak. 2. Bir şeyin üstünden tutup, kaldırıp yere bırakmak (ATS I, 995-9).

DLT: **uçmaḳ**: Cennet, uçmak (DLT III, 374-7), Az.Tü: **uçmaḳ**: Dini inanışlara göre dünyada iyilik edenlerin, günahsızların, öldükten sonra sonsuz bir mutluluğa kavuçakaları yer, behişt(ATS II, 3399-2).

DLT: **uçun**: Sebep bildiren edat; için (DLT III, 358-26), Az.Tü: **üçün**: 1. Amacıyla, maksadıyla. 2. Neden, sonuç bildiren söz. 3. –den dolayı. –den ötürü (ATS II, 3433-39).

DLT: **uçur**-: Uçurmak; düşürmek (DLT II, 199-8), Az.Tü: **uçur**-: 1. Uçmaya sevk etmek, mecbur etmek. 2. Salı vermek (ATS II, 3400-2).

DLT: **uçuz**: Ucuz; hor ve alçak, değersiz (DLT I, 54-19), Az.Tü: **ucuz**: 1. Değeri düşük olan, fiyatı az. 2. *mec*. Zahmetsiz. 3. *mec*. Bayağı, önemsiz (ATS II, 3397-17).

DLT: **ulaş**-: Ulaşmak, bitişmek (DLT I, 189-19), Az.Tü: **ulaş**-: Varmak, kavuşmak, gelmek, yetişmek (ATS II, 3404- 18).

DLT: **ulıt**-: Ulutmak (DLT I, 213-18), Az.Tü: **ulat**-: Ulumasını sağlamak, ulumasına sebep olmak (ATS II, 3404- 19).

DLT: **uluş**: Köy (Çiğilce); şehir (Arguca) (DLT I, 62-24), Az.Tü: **ulus**: 1. İl, oba, yurt. 2. Oymakların meydana getirdiği topluluk, halk, cemat. 3. Belirli bir coğrafya üzerinde yaşayan halk (ATS II, 3406-21).

DLT: **um**-: Ummak (DLT I, 169-22), Az.Tü: **um**-: Bir şeyi gönülden geçirmek, olmasını istemek, arzu etmek (ATS II, 3407-3).

DLT: **umdur**-: Umdurmak (DLT II, 54-4), Az.Tü: **umdur**-: Umutlanmasına sebep olmak (ATS II, 3407-1).

DLT: **umun**-: Umutlanmak, umunmak, ummak (DLT I, 206-5), Az.Tü: **umun**-: Bir şeyin olmasını inanç ile beklemek (ATS II, 3407-15).

DLT: **un**: Un (DLT III, 436-23), Az.Tü: **un**: 1. Öğütülerek toz haline gelen tahıl (ATS II, 3407-19).

DLT: **ut**-: Oyunda yutmak, oyunda ütmek (DLT II, 103-27), Az.Tü: **ud**-: 1. Oyunda, yarışmada kazanmak. 2. Piyango, lotarya vb. oyunlarda kazanmak (ATS II, 3401-10).

DLT: **utan**-: Utanmak (Oğuzca). Bk: uwutlan- (Türklerce), (DLT I, 199-17), Az.Tü: **utan**-: 1. Bir işten, hareketten ve laftan veya herhangi bir sebepten mahcup olmak, manen ıstırap duymak. 2. Utançdan, mahcuniyetten bir şeye cesaret etmemek (ATS II 3416-13).

DLT: **uzat**-: Uzatmak; geciktirmek (DLT I, 209-11), Az.Tü: **uzat**-: 1. Daha uzun etmek. 2. Bir şeyi ileriye doğru hareket ettirmek ATS II, 3428-2).

DLT: **üç**: Sayıda üç (DLT II, 283-21), Az.Tü: **üç**: İkiden sonra ve 4ten önce. 2. Bu sayıyı gösteren rakam (ATS II, 3429-8).

DLT: **üçlen**-: Üç olmak, üçlenmek (DLT I, 256-26), Az.Tü: **üçlən**: Üç olmak, üçe çıkmak (ATS II, 3432-14).

DLT: **üçünç**: Sayıda üçüncü (DLT III, 448-15), Az.Tü: **üçüncü**: Üçün sayı sıfatı. Sırada ikinciden sonraki (ATS II, 3434-1).

DLT: **ün**: Ses, ün (DLT III, 240-26), Az.Tü: **ün**: Ses, seda (ATS II 3439-17).

DLT: **ürk**-: ürkmek (DLT III, 420-7), Az.Tü: **ürk**-: 1. Kaçmak, firar etmek. 2. İnsanlardan kaçmak. 3. Korkuya kapılmak (ATS II, 3450-9).

DLT: **ürküş**-: Ürküşmek (DLT I, 155-19), Az.Tü: **ürküş**-: Ürküşmek. Bk. **hürküş**- (ATS II, 3450-13).

DLT: **ürküt**-: Ürkütmek (DLT I, 264-3), Az.Tü: **ürküt**-: Ürkütmek. Bk: **hürküt**-:(ATS II, 3450-14).

DLT: **ürper**-: (tüy) ürpermek (DLT I, 217-11), Az.Tü: **ürpər**-: Ürkme veya üşüme sonucu tüyleri dekilip deride ipne gibi kabarıp dikelmek (ATS II, 3450-20).

DLT: **üstem**: Eğerlere, kemerin başına, tokalara işlenen altın ve gümüş (DLT I, 107-12), Az.Tü: **üstəm**: Kemer tokalarında kullanılan gümüş veya altın (ATS II, 3453-13).

DLT: **üşi**-: Soğuktan üşümek. Bk: **üşü**- (DLT III, 254-5), Az.Tü: 1. Soğuktan titremek. 2. *mec*. Soğuktan büzülmek (ATS II, 3455-16).

DLT: **üşüt**-: Üşütmek, soğutmak için soğuk yere koymak (DLT I, 211-12), Az.Tü: **üşüt**-: 1. Üşümesine sebep olmak. 2. Üşüyüp hasta olmasına sebep olmak (ATS II, 3455-24).

DLT: **üt**-: (kıl) yakmak, ütmek (DLT I, 171-13), Az.Tü: **üt**-: Bir şeyi aleve tutmak, tüylerini yakmak için alevden geçirmek. 2. Taze buğdayı, mısırı ateşte tutarak pişirmek. 3. Oyunda, kumarda kazanmak (ATS II, 3456-1).

DLT: **üzüm**: Üzüm (DLT III, 8-22), Az.Tü: **üzüm**: Üzüm (ATS II, 3470-6).

DLT: **yabaḳulaḳ**: Baykuş (DLT III, 24-8), Az.Tü: **yabaḳulaḳ**: Baykuş (ATS II, 3523-9).

DLT: **yadağ**: Yayan, yaya. Bk: **yadhağ** (DLT III, 28-12), Az.Tü: **yaya**: Yürüyerek giden kişi, yayan (ATS II, 3600-6).

DLT: **yadh**-: Döşemek, yaymak, sermek (DLT III, 434-6), Az.Tü: **yay**-: 1. Bir şeyle incelterek, tabaka haline getirip yaymak. 2. Etrafa serpmek (ATS II, 3603-20).

DLT: **yadhtur**-: Yaydırmak. Bk: **yattur**- (DLT III, 93-24), Az.Tü: **yaydır**-: 1. Yayma işini başkasına yaptırmak, yaymaya mecbur etmek (ATS II, 3600-17).

DLT: **yağ**: Yağ (Oğuzca), iç yağı (DLT III, 307-10), Az.Tü: **yağ**: 1. Bitkilerden ve hayvan ürünlerinden elde edilen katı veya sıvı yiyecek. 2. Etin içinde olan beyaz ve eriyen madde (ATS II, 3528-3).

DLT: **yağı**: Düşman (DLT III, 24-15), Az.Tü: **yağı**: Düşman, hısım (ATS II, 3529-23).

DLT: **yagık**-: Düşmanlaşmak (DLT III,76-20), Az.Tü: **yağık**-: Düşman olmak, emre uymamak (ATS II, 3529-25).

DLT: **yagıla**-: Düşmanlık etmek; düşmanla savaşmak (DLT III, 328-18), Az.Tü: **yağıla**-: 1. Düşmanlık etmek. 2. Düşmanla savaşmak (ATS II, 3529-26).

DLT: **yaglat**-: Yağlatmak (DLT III, 355-20), Az.Tü: **yağlat**-: Yağ sürdürmek (ATS II, 3531-17).

DLT: **yagtur**-: Yağdırmak (DLT III, 95-22), Az.Tü: **yağdır**-: 1. Yağmaya mecbur etmek. 2. Çok miktarda her taraftan dökmek, saçmak, serpmek (ATS II, 3529-18).

DLT: **yaguḳ**: Yakın; hısım (DLT III, 23-1), Az.Tü: **yavuḳ**: 1. Uzak olmayan. 2. İçten, samimi, deruni (ATS II, 3599-18).

DLT: **yagut**-: Yaklaştırmak (DLT II, 316-6), Az.Tü: **yavut**-: Bir yere girmesine izin vermek, girdirmek (ATS II, 3599-27).

DLT: **yal**: At yelesi (Türk dillerince) (DLT III, 160-12), Az.Tü: **yal**: 1. At ve bazı hayvanların boynunda biten tüyler (ATS II, 3540-7).

DLT: **yalgan**: Yalan (DLT III, 37-11), Az.Tü: **yalan**: Aldatma, kandırma gayesiyle söylenen, asılsız, gerçek olmayan söz(ATS II, 3541-18).

DLT: **yalgan**-: Yalanmak (DLT III, 110-2), Az.Tü: **yalan**-: Yalamak fiiline konu olmak (ATS II, 3543-14).

DLT: **yalgaş**-: Yalaşmak (DLT III, 116-4), Az.Tü: **yalaş**-: Karşılıklı birbirini yalamak (ATS II, 3543-19).

DLT: **yalgat-**: Yalatmak, yutturmak (DLT II, 354-18), Az.Tü: **yalat-**: Yalatmak, yalamaya mecbur etmek (ATS II, 3543-21).

DLT: **yalındaḳ**: Çıplak (DLT III, 51-20), Az.Tü: **yalındaḳ**: Üzerinde bulunması gereken giysi, örtü vb. bulunamyan, cıbıldak, üryan, cıbıl (ATS II, 3544-26).

DLT: **yalınğ**: Çıplak; kından çıkmış veya kınından çıkarılmış (DLT III, 373-5), Az.Tü: **yalın**: 1. Çıplak, açık. 2. Boş, hiçbir şeyi olmayan (ATS II, 3544-14).

DLT: **yalınğuḳ**: İnsan (DLT III, 411-7), Az.Tü: **yalınḳuḳ**: Adem evladı, adem oğlu (ATS II, 3544-25).

DLT: **yalnğus**: Yalnız, kimsesiz (DLT I, 333-23), Az.Tü: **yalnız**: 1. Tek, bir başına, yanında kimse olmayan. 2. Kimsesiz. 3. Tenha, ıssız. 4. Bir tane, eşsiz. 5. *zf*. Sadece (ATS II, 3546-16)

DLT: **yama-**: Yamamak (DLT III, 91-8), Az.Tü: **yama-**: 1. Bir şeyin yırtık, delik yerine yama yapmak. 2. *mec*. Uymadığı halde ilave yapmak (ATS II, 3548-13).

DLT: **yamgur**: Yağmur. Bk: **yagmur** (DLT III, 38-21), Az.Tü: **yağmur**: Gökte bulunan su taneciklerinin birleşiğ ağırlaşması sonucu düşmesi ile oluşan yağış (ATS II, 3532-24

DLT: **yana**: Gene, yene, ikinci defa olarak; geri dönme bildiren edat (DLT III, 6-4) **yenə-**: 1. Tekrar, yeniden. 2. Soru şeklinde hayret, hoşnutsuzluk. 3. Eskisi gibi, önceki gibi (ATS II, 3621-16).

DLT: **yanğḳu**: Yankı, sesin geri gelmesi, aksi sada, aksi savt ü (DLT III, 380-1)), Az.Tü: **yanḳu**: Sesin bir yere çarpıp geri dönmesi ile duyulan ikinci ses, akis, eko (ATS II, 3556-21).

DLT: **yanğḳula-**: Ses vermek, yankılamak, ses gelmek (DLT III, 410-19), Az.Tü: **yanḳula-**: Birinin gelmesini kendisine yüksek ses ile söylemek, seslenmek, seslemek (ATS II, 3556-21).

DLT: **yapurgaḳ**: yaprak (ağaç) bitki, kitap (DLT III, 51-9), Az.Tü: **yarpaḳ**: Ağaç ve bitkileyin reşil renkli, klorofilli, çeşitli şekil ve yapıdaki teneffüs organı, yaprak (ATS II, 3582-8).

DLT: **yar**: Yar, suların açmış olduğu uçurum (DLT III, 355-11), Az.Tü: **yar**: Yarılmış yer, derin uçurum, akarsu aşındırması ile olan uçurum (ATS II, 3563-13).

DLT: **yaratgan**: Yaratan (DLT III, 42-13), Az.Tü: **yaradan**: 1. Yaratmak fiilini icra eden. 2. Yaratıcı olan şeylerin özelliği. 3. Tanrı, Allah (ATS II, 3564-7).

DLT: **yarıl**-: Yarılmak, yirilmek, açılmak (DLT III, 78-2), Az.Tü: **yarıl**-: Bir darbeyle birlikte ortadan uzunlamasına iki parçaya bölünmek. 2. Yaralanmak (ATS II, 3571-12).

DLT: **yarım**: Yarım, bir şeyin yarısı (DLT III, 19-12), Az.Tü: **yarım**: Bir bütünün bölündüğü iki parçadan her biri (ATS II, 3571-13).

DLT: **yarın**: Yarın (DLT II, 250-5), Az.Tü: **yarın**: 1. Bugünden sonraki ilk gün. 2. Gelecek gün (ATS II, 3579-30).

DLT: **yarmaḳlan**-: Para sahibi olmak (DLT III, 116-18), Az.Tü: **yarmaḳlan**-: Zenginleşmek (ATS II, 3581-23).

DLT: **yarsı**-: Murda bulmak, iğrenmek (DLT III, 305-17), Az.Tü: **yarsı**-: Bir şeyi tiksindirici bulmak (ATS II, 3584-7).

DLT: **yarsıḳ**-: Birbirinden ayrı düşmek (DLT III, 106-2), Az.Tü: **yarsıḳ**-: Birbirinden uzakta kalmak (ATS II, 3584-4).

DLT: **yası**: Yassı, enli (DLT III, 23-13), Az.Tü: **yasıḳ**: Yayan ve düz (ATS II, 3586-4).

DLT: **yastuḳ**: Yastık (DLT III, 320-12), Az.Tü: **yastıḳ**: 1. Uyurken baş altına koyulan, içine tüy, pamuk vb. doldurulan, dik4ken kese, yastık (ATS II, 3588-6).

DLT: **yaşna**-: Şimşek çakmak, parlamak (DLT III, 310-10), Az.Tü: **yaşna**-: Şimşek oluşmak (ATS II, 3594-6).

DLT: **yaşur**-: Örtmek, gizlemek (DLT III, 68-14), Az.Tü: **yaşur**-: Kaybolmaması ve görünmemesi için bir yere koymak (ATS II, 3594-9).

DLT: **yaşut**: Gizli (DLT III, 8-7), Az.Tü: **yaşut**: Saklanan, gizlenen, saklı kalan (ATS II, 3594-11).

DLT: **yat**: Yabancı (DLT III, 159-6), Az.Tü: **yad**: 1. Akraba olmayan. 2. Kendi vatanı, yurdu olmayan, yabancı kimse. 3. *mec*. Düşman anlamında (ATS II, 3525-14).

DLT: **yatgaḳ**: Hakanın ve ülkenin koruyucusu, muhafızı (DLT III, 42-24), Az.Tü: **yatḳaḳ**: Hakanı, ülkeyi koruyan kimse, muhafız (ATS II, 3596-13

DLT: **yawlaḳ**: Kötü, fena, değersiz, yavuz, düşkün (DLT III, 43-12), Az.Tü: **yavlaḳ**: Kötü, fena, değersiz (ATS II, 3599-5).

DLT: **yawrı-**: Hali kötüleşmek, hastalık yüzünden arıklamak (DLT III, 304-5), Az.Tü: **yavrı-**: Arık duruma gelmek, zayıflamak (ATS II, 3599-8).

DLT: **yaylat-**: Yaylatmak (DLT II, 357-5), Az.Tü: **yaylat-**: Yaylaya çıkarmak (ATS II, 3602-23).

DLT: **yaz**: İlk yaz; yaz (DLT III, 16-11), Az.Tü: **yaz**: Kıştan sonra, yazdan önce gelen mevsim (ATS II, 3604-1).

DLT: **yazı**: Kır, ova, yazı (DLT III, 24-12), Az.Tü: **yazı**: 1. Çöl, sahra, düzlük. 2. Dışarı, etraf (ATS II, 3604-14).

DLT: **yazlat-**: Yazlatmak, yazı geçirtmek, yaylatmak (DLT II, 355-15), Az.Tü: **yazlat-**: İlk baharı geride bırakmak, ilkbaharı geçirmek (ATS II, 3606-17).

DLT: **yég**: Yeğ, üst, üstün, daha iyi (DLT III, 43-3), Az.Tü: **yeg**: İyi, elverişli (ATS II, 3610-4).

DLT: **yél-**: Koşmak (DLT III, 64-11), Az.Tü: **yel-**: 1. Adımları hızlandırıp ileri doğru gitmek (ATS II, 3617-15).

DLT: **yéldir-**: Estirmek, esmek (DLT III, 98-8), Az.Tü: **yéldir-**: Estirmek, esmesini sağlamak (ATS II, 3614-24).

DLT: **yélne-**: Memesi dolup sarkmak. Bk: **yelne-** (DLT III, 310-19), Az.Tü: **yelnə-**: Göğüsü sütle dolmak (ATS II, 3617-20).

DLT: **yenç-**: Isırmak, yere vurup ayak ile ezmek, dişle ısırmak ve parçalarını birbirine katmak (DLT III, 435-14), Az.Tü: **yenc-**: Sıkıştırmak, ezik ezik etmek (ATS II, 3621-12).

DLT: **yéñg**: Yen, elbise yeni (DLT III, 362-3), Az.Tü: **yeng**: Elbisede kolun aşağı kısmı (ATS II, 3621- 17).

DLT: **yéti**: Sayıda yedi (DLT III, 227-7), Az.Tü: **yeddi**: 1. Altıdan sonra, sekizden önce gelen sayı, yedi (ATS II, 3606-25).

DLT: **yıgın**: Küme, yığılmış, yığın (DLT III, 84-8), Az.Tü: **yığın**: 1. Küme, yığılmış şeylerin meydana getirdiği bütün (ATS II, 3641-25).

DLT: **yıgın**-: Kendi kendine yığınmak (DLT III, 84-10), Az.Tü: **yığın**-: Bir araya gelmek (ATS II, 3642-8).

DLT: **yıḳıl**-: Yıkılmak (DLT III, 81-22), Az.Tü: **yıxıl**-: 1. Kendi ağırlığı ile devrilmek, Düşmek. 2. Yere uzanmak, serilmek. 3. mec. Hâkimiyeti elinden alınmak (ATS II, 3644-1).

DLT: **yıl**: Yıl, sene (DLT III, 76-10), Az.Tü: **il**: 1. Sene, dünyanın güneş etrafında 365 gün süren bir turluk dönüşü. 2. Belli bir zaman, devir bildirir (ATS I, 1591-14).

DLT: **yıp**: İp, tel, kendisi ile at bağlanan uzun örk (DLT III, 286-7), Az.Tü: **ip**: 1. Pamuk, keten, yün. 2. Bağlama işlerinde kullanılan araç. 3. Pamuk ipliğinden örülmüş sicim (ATS I, 1634-16).

DLT: **yıraḳ**: Uzak, ırak (DLT III, 28-22), Az.Tü: **iraḳ**: Uzak, uzakta (ATS I, 1638-2).

DLT: **yıraḳlıḳ**: Uzaklık, ıraklık (DLT III, 51-19), Az.Tü: **iraḳlıḳ**: Uzakta olmak, ıraklık (ATS 1638- 6).

DLT(Oğuz): **yigde**: İğde. Bk: **yikte** (Oğuzca) (DLT III, 31-1), Az.Tü: **iydə**: İğde (ATS I, 1680-4).

DLT: **yigirmi**: Sayıda yirmi. Bk: **yigirme** (DLT III, 48-5), Az.Tü: **iyirmi**: Yirmi, on dokuzdan sonraki sayı (ATS I, 1680-20).

DLT: **yigirminç**: Sayıda yirminci (DLT III, 499-9), Az.Tü: **iyirminci**: Yirmi sayısının sayı sıfatı (ATS I, 1681-4).

DLT: **yigit**: Yiğit, genç, her şeyin genci (DLT III, 8-11), Az.Tü: **igid**: Bir işte, kavgada, yiğitlik, mertlik ve kahramanlık gösteren, cesur (ATS I, 1574-19).

DLT: **yigitlik**: Yiğitlik, gençlik (DLT III, 51-22), Az.Tü: **igidlik**: Yiğit olma hâli. Yiğitlik (ATS I, 1574-24).

DLT: **yigren**-: Tüyü ürpermek; iğrenmek (DLT III, 109-7), Az.Tü: **iyrən**-: Herhangi bir nedenden tiksinmek, nefret etmek (ATS I, 1684-1).

DLT: **yiğ**: Çiğ, pişmemiş (DLT I, 338-10), Az.Tü: **çiy**: 1. Pişmemiş veya az pişmiş. 2. Nemli, ıslak (ATS I, 720-13).

DLT: **yin**: İn, hayvan ini (DLT III, 5-11), Az.Tü: **in**: Yaban hayvanlarının yuvası, yuva (ATS I, 1611-22).

DLT: **yogla**-: Ölü için yemek vermek (DLT III, 309-4), Az.Tü: **yoğla**-: Ölen birinin ardınca ağıt söylemek (ATS II, 3647-17).

DLT'de isim kökü *yog* "matem, yas" sözcüğünden türeyen *yogla*-, Azerybaycan Türkçesinde yaşamakta ancak *yog* ismi artık kullanılmamaktadır.

DLT: **yogrul**-: Yoğrulmak (DLT III, 107-24), Az.Tü: **yoğrul**-: 1. Baskı altında el ile ovuşturulmak. 2. *mec*. Oluşmak, meydana gelmek. 3. Yapılmak (ATS II, 3647-21).

DLT: **yogur**-: Yoğurmak. (DLT II, 102-13), Az.Tü: **yoğur**-: Katı maddeyi ezerek yaygın duruma getirmek, karmak, sıkıştırmak, hamur haline getirmek (ATS II, 3649-11).

DLT: **yogurḳan**: Yorgan (DLT III, 253-24), Az.Tü: **yorğan**: Yatarken örtünmek amacıyla kullanılan, yün veya pamuk ile doldurulan geniş örtü (ATS II, 3661-10).

DLT: **yogurt**: Yoğurt (DLT III, 190-9), Az.Tü: **yoğurt**: Sütün maya katılarak koyulaştırılması sonucu elde edilen süt ürünü (ATS II, 3649-12).

DLT: **yogurt**-: Yoğurtmak (DLT III, 436-26), Az.Tü: **yoğurt**-: Yoğurma işini yaptırmak (ATS II, 3649-18).

DLT: **yoḳ**: Yok (DLT III, 3-7), Az.Tü: **yox**: Bir şeyin olmadığını bildirir (ATS II, 3650-8).

DLT: **yonul**-: Yonulmak (DLT III, 82-12), Az.Tü: **yonul**-: 1. Rende vb (DLT Ile yontulmak. 2. Yontularak hazırlanmak (ATS II, 3660-21).

DLT: **yor**-: Tabir etmek, yormak (DLT III, 125-17), Az.Tü: **yoz**-: 1. Kendi istediği gibi anlam vermek, şerh etmek. 2. Rüya tabir etmek (ATS II, 3664-25).

DLT: **yorınça**: Yonca (DLT III, 433-11), Az.Tü: **yonca**: Yonca (ATS II, 3659-20).

DLT: **yöre**: Yöre, çevre, bir şeyin etrafı (Oğuzca) (DLT III, 24-11), Az.Tü: **yörə**: Civar, etraf, çevre (ATS II, 3665-23).

DLT: **yuba**-: İhmal etmek, yüzüstü bırakmak, üstüne düşmemek (DLT III, 86-18), Az.Tü: **yuba**-: Geç kalmak, bir işi kararlaştırılan zamandan sonra yapmak (ATS II, 3666-8).

DLT: **yudhruḳ:** Yumruk (DLT III, 42-26), Az.Tü: **yumruḳ**: 1.Sıkılan elin aldığı şekil. 2. Bu durumdaki el ile vurulan darbe (ATS II, 3671-20).

DLT: **yum**-: Yummak (DLT III, 64-18), Az.Tü: **yum**-: (göz, ağız, vb.) kapamak, örtmek (ATS II, 3670-24).

DLT: **yumgaḳlan**-: Yumak, yuvarlak yapılmak (DLT III, 116-23), Az.Tü: **yumaḳlan**-: Yumak haline getirilmek. 2. *mec*. Yumağa dönmek (ATS II, 2670-5).

DLT: **yumgı**: Toplu (DLT III, 35-15), Az.Tü: **yumḳu**: Top veya küre şeklinde, toparlak şey (ATS II, 3670-23).

DLT: **yumşa**-: Yumuşamak (DLT III, 306-21), Az.Tü: **yumşa**-: Sertlik kalmamak, yumuşak hale gelmek (ATS II, 3673-23).

DLT: **yumşaḳ**: Yumuşak (DLT III, 44-12), Az.Tü: **yumuşaḳ**: Yumuşak (ATS II, 3675-8).

DLT: **yumul**-: Yumulmak (DLT III, 55-5), Az.Tü: **yumul**-: Kapanmak, yumulmak, kendi kendine kapanmak (ATS II, 3674-4).

DLT: **yumurtga**: Yumurta, bütün kuş yumurtaları, insanların ve hayvanların taşakları (DLT III, 433-16), Az.Tü: **yumurta**: 1. Yumurta. 2. Kümes hayvanları, kuşlar, kaplumbağalar vb. üreme hücresi. 3. Tohum (ATS II, 3674-13).

DLT: **yund**: At, (cins adı), At sürüsü (DLT III, 223-25), Az.Tü: **yund**: At, yabani at (ATS II, 3675-27).

DLT: **yunğ**: Yün, Yün sümeği (DLT III, 351-25), Az.Tü: **yun** 1. Memeli hayvanların derisi üstünde olan, vücudu kaplayan tüyler. 2. Koyun, deve tüyleri. 3. Bu tüylerden yapılan (ATS II, 3675-14).

DLT: **yupla**-: Hile yapmak, al etmek (DLT III, 142-16), Az.Tü: **yupla**-: Karşısındaki insanın dikkatsiz ve ilgisizliğinden yararlanıp onun üstünden kazanç sağlamak, kandırmak (ATS II, 3676-21).

DLT: **yügrük**: Koşucu, geçici, yüğrük (DLT III, 45-16), Az.Tü: **yügürük**: Çabuk, seri, suratli (ATS II, 3681-23).

DLT: **yügürt**-: Koşturmak (DLT III, 437-1), Az.Tü: **yügürt**-: Hızla gitmesini sağlamak, koşturmak (ATS II, 3681-27).

DLT: **yüklet**-: Yükletmek, yüklettirmek (DLT II, 356-2), Az.Tü: **yüklət**-: Yükleme işini yaptırtmak (ATS II, 3683-8).

DLT: **yüreklen**-: Cesaret göstermek (DLT III, 115-14), Az.Tü: **ürəklən**-: Yüreklenmek, cesaretlenmek, cesaret artmak (ATS II4, 3447-24).

DLT: **yüz**: Sayıda yüz (DLT I, 80-21), Az.Tü: **yüz**: Doksan dokuzdan sonra gelen rakam adı (ATS II, 3688-20).

DLT: **yüzerlik**: Üzerlik otu, peganum harmala (Oğuzca) (DLT III, 12-23), Az.Tü: **üzərlik**: Üzerlik, üzerlik otu (ATS II, 3464-5).

SONUÇ

Dîvânu Lugâti't-Türk'te tespit edilen 1608 sözcüğün Azerbaycan Türkçesindeki şekilleri incelendiğinde 901 sözcüğün en az bir ses olayına uğradığı, kalan 707 sözcüğün ise şekil olarak DLT'deki biçimlerini koruduğu tespit edilmiştir. Bu ses olayları, 243'ü ünlülerde, 783'ü ünsüzlerde olmak üzere toplam 901 sözcüğü etkilerken 125 sözcükte en az iki ses olayı birden görülmüştür. Ünlülerde en çok görülen ses olayı 95 sözcükle *düzleşme*, ünsüzlerde ise 278 sözcükle *tonlulaşma* olmuştur.

Ünlülerde söz içi, söz ortası ve söz sonunda 30 farklı ses olayı tespit edilmiştir. Bunlar arasında en çok */u/ > /ı/ (38)* değişimi, en az ise */u/ > /i/ (1), /ü/ > /u/ (1), /i/ > /ø/ (1), /ü/ > /ø/ (1)* değişimleri görülmektedir.

Ünlülerde 95 *düzleşme,* 37 *yuvarlaklaşma,* 10 *kalınlaşma,* 43 *incelme*, 13 *daralma*, 20 *genişleme,* 15 *ünlü türemesi,* 10 *ünlü düşmesi* olmak üzere 243 sözcükte ses olayı tespit edilmiştir. Bunlardan en çok sayıda görülen *düzleşme*, en azı ise *kalınlaşma* ve *ünlü düşmesi* olaylarıdır.

Grafik 1. Ünlülerde görülen ses olayları

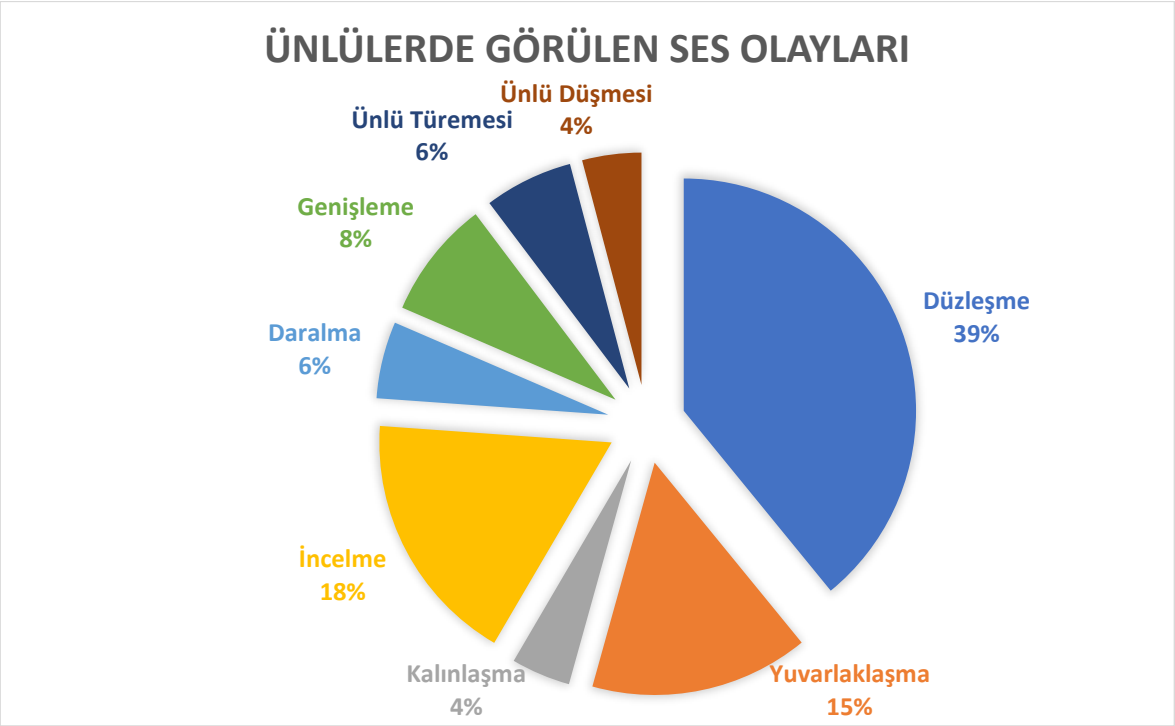

Yuvarlak ünlülerde düzleşme olayı, toplamda 95 sözcükte tespit edilmiştir. Türkçenin kurallarına göre yuvarlak ünlülerin düzleşmesindeki genel eğilim, ilk hecedeki art (kalın) yuvarlak ünlüler */o/, /u/*'dan sonra art-düz */a/ - /ı/* ünlülerinin gelmesi, ön (ince) yuvarlak ünlüler */ö/, /ü/*'den sonra ise ön-düz */e/, /i/* ünlülerin gelmesi şeklindedir. Tespit edilen örnekler bu kurala uymakla birlikte yalnızca bir sözcükte */u/ > /i/* değişmesi tespit edilmiştir; *DLT. pışur- > Az.Tü. bişir-* "pişirmek"

Yuvarlak ünlülerin sözdeki konumlarına göre düzleşmesi, genellikle söz içi ve söz sonunda görülmekle birlikte yalnızca üç kelimede söz başında görülmektedir: *DLT. ötmek > Az.Tü. ekmək* "ekmek", *DLT. öw > Az.Tü. ev*, *DLT. üw > Az.Tü. ev* "ev" vd.

Tablo 174. Yuvarlak ünlülerde düzleşme

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	Söz Başı	Söz İçi	Söz Sonu	Toplam
1	/o/	/a/	-	4	-	4
2	/ö/	/e/	2	17	8	27
3	/u/	/a/	-	5	3	8
4	/u/	/ı/	-	33	5	38
5	/u/	/i/	-	1	-	1
6	/ü/	/i/	-	28	5	33
7	/ü/	/e/	1	5	4	10

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine düz ünlülerin yuvarlaklaşması olayı 37 sözcükte tespit edilmiştir. Ünlülerde görülen diğer ses olaylarına göre daha az sayıdadır.

/g/ ve */w/* ünsüzlerinin diş dudaksıllaşıp */v/*'ye dönmesiyle birlikte düz-kalın */a/* ünlüsü yuvarlaklaşarak */o/*'ya dönmüştür. Türkçede çok tesadüf edilen bir ses olayı değildir: *DLT. ḳağun > Az.Tü. ḳovun* "kavun", *DLT. ḳağrul- > Az.Tü. ḳovrul-* "kavrul", *DLT. sawur- > Az.Tü. sovur-* "savur". vd.

/ı/ > /u/ değişimlerinin büyük bir bölümü ise ilk hecedeki */o/, /u/* yuvarlak ünlülerin ikinci ve daha sonra gelen hecelerde bulunan düz-dar */ı/* ünlüsüne tesiri ile gerçekleşmiştir. Bazı örneklerde ise sebebi tam anlaşılamayan şekilde iki hecede de sırasıyla düz */a/ ~ /ı/, /ı/ ~ /ı/* ünlüleri bulunmasına rağmen yuvarlaklaşma olmuştur*: DLT. arḳış > Az.Tü. arkuş, DLT. tabız- > Az.Tü. tapuz-, DLT. çıbıḳ > Az.Tü. çubuḳ. vb.*

Söz içi */i/* ünlüsü genellikle ilk hecedeki yuvarlak */ü/, /ö/* ünlülerinin ikinci sıradaki hecelere etkisiyle */ü/*'ye dönmüştür: *DLT. sürçit- > Az.Tü. sürçüt-, DLT. törpiğ > Az.Tü. törpü vb.*

Tablo 175. Düz ünlülerde yuvarlaklaşma

	DLT	**AZERBAYCAN TÜRKÇESİ**	**Söz Başı**	**Söz İçi**	**Söz Sonu**	**Toplam**
1	/a/	/o/	-	4	-	4
2	/ı/	/u/	-	17	8	25
3	/i/	/ü/	-	4	4	8

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine en az gerçekleşen ses olayı, ince ünlülerde kalınlaşma durumudur. Bu hususta 10 sözcük tespit edilmiştir. Söz başı kalınlaşma durumu yalnızca *DLT. em > Az.Tü. am* sözcüğünde görülmektedir.

/ü/ > /u/ kalınlaşması sadece bir sözcükte *DLT. püsüğ > Az.Tü. pusu "pusu"* , */i/ > /ı/* ses olayı ise *biçek* sözcüğünde ve ondan türeyen iki fiilde görülmektedir; *DLT. biçek > Az.Tü. bıçak "bıçak", DLT. biçekle > Az.Tü. bıçakla- "bıçakla", DLT. biçeklen- > Az.Tü. bıçaklan- "bıçaklan"* .

Tablo 176. İnce ünlülerde kalınlaşma

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	Söz Başı	Söz İçi	Söz Sonu	Toplam
1	/e/	/a/	1	5	-	6
2	/ü/	/u/	-	-	1	1
3	/i/	/ı/	-	3	-	3

Kalın ünlülerde incelme olayı 43 sözcükte tespit edilmiştir. Bunların büyük bir çoğunluğunu */ı/ > /i/* (30) ses olayı oluşturmaktadır. Azerbaycan Türkçesinde söz başı */ı/* ünlüsü görülmez. Bunların hepsi /i/'ye dönmüştür. Bazı durumlarda da söz başı */y/* düşmüş, söz içi */ı/,* incelerek söz başı */i/* konumuna gelmiştir: *DLT. yıl > Az.Tü. il, DLT. yıp > Az.Tü. ip, DLT. yılığ > Az.Tü. ilıq, DLT. yıraḳ > iraq* vd. Bunların dışında söz içi */-ı-/* ünlüsü bazı durumlarda */y/, /ç/, /ş/*'nin daraltıcı etkisiyle, bazen ilk hecedeki */i/* ünlüsünün benzeştirmesiyle */i/*'ye dönmüştür.

Tablo 177. Kalın ünlülerde incelme

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	Söz Başı	Söz İçi	Söz Sonu	Toplam
1	/a/	/e/	-	3	4	7
2	/ı/	/i/	9	19	2	30
3	/u/	/ü/	1	5	-	6

Geniş ünlülerin daralması olayı, 13 sözcükte tespit edilmiştir. Bu bağlamda söz başı daralması yalnızca */o/ > /u/* ses olayında görülmektedir; *DLT. ograş- > Az.Tü. uğraş-* "uğraşmak", *DLT. ogur > Az.Tü. uğur* "uğur" vd.

Tablo 178. Geniş ünlülerde daralma

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	Söz Başı	Söz İçi	Söz Sonu	Toplam
1	/a/	/ı/	-	1	1	2
2	/o/	/u/	3	6	-	9
3	/ö/	/ü/	-	2	-	2

Sıradan */ı/, /i/, /u/,* ünlülerinin boğumlanma özellikleri bakımından geniş sıradan */a/, /e/, /o/* ünlülerine dönüşmesi hadisesi, 20 sözcükte tespit edilmiştir. Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine tespit edilen genişleme olayında en çok */ı/ > /a/* (13), en az */i/ > /e/* değişimi görülmektedir: *DLT. kimi > Az.Tü. gəmi* "gemi", *DLT. tegir > Az.Tü. deyər* "değer". vb.

Tablo 179. Dar ünlülerde genişleme

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	Söz Başı	Söz İçi	Söz Sonu	Toplam
1	/ı/	/a/	3	7	3	13
2	/i/	/e/	1	2	-	3
3	/u/	/o/	2	2	-	4

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine iç seste */ø/ > /-ı-/, /ø/ > /-u-/*, son seste */ø/ > /-i/, /ø/ > /-u/, /ø/ > /-ü/* ses türemeleri gerçekleşirken bu olay, söz başında görülmemektedir. Bu bağlamda toplam 15 sözcükte *ünlü türemesi* tespit edilmiştir. *DLT. basruḳ > Az.Tü. basırıḳ, DLT. ikinç > Az.Tü. ikinci, DLT. urḳ > Az.Tü. uruḳ, DLT. yumşaḳ > Az.Tü. yumuşaḳ vb.*

Tablo 180. Ünlü türemesi

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	Söz Başı	Söz İçi	Söz Sonu	Toplam
1	/ø/	/ı/	-	4	-	4
2	/ø/	/i/	-	-	3	3
3	/ø/	/u/	-	4	1	5
4	/ø/	/ü/	-	1	2	3

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine 10 sözcükte *ünlü düşmesi* olayı tespit edilmiştir. Bu durum söz başında hiç görülmezken, söz içinde 7, söz sonunda 3 sözcükte tespit edilmiştir: *DLT. urıla- > Az.Tü. urla-, DLT. kölige > Az.Tü. gölge, DLT. saru- > Az.Tü. sar-, DLT. köküs > Az.Tü. köks* vd.

Tablo 181. Ünlü düşmesi

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	Söz Başı	Söz İçi	Söz Sonu	Toplam
1	/ı/	/ø/	-	5	1	6
2	/i/	/ø/	-	1	-	1
3	/u/	/ø/	-	-	2	2
4	/ü/	/ø/	-	1	-	1

Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine söz içi, söz ortası ve söz sonu konumlarında ünsüzlerde görülen 87 farklı ses olayı 783 sözcükte tespit edilmiştir.

783 sözcükte görülen ünsüzlerdeki değişimler, *tonlulaşma (278), tonsuzlaşma (39), sızıcılaşma (57), akıcılaşma (150), dudaksıllaşma (10), dişsilleşme (51), kalınlaşma (3), incelme (2), süreksizleşme (3), patlayıcılaşma (6), akıcılar arası (5), sızıcılar arası (5), patlamalılar arası (1), ünsüz düşmesi (125), ünsüz türemesi (29), ikizleşme (12), tekleşme (4), göçüşme (18), benzeşme (2)* ses olaylarından oluşmaktadır.

Bu hususta en çok görülen ses değişimi */t/ > /d/* (178) olayıdır. Yine söz başında en çok */t-/ > /d-/* (130) değişimi yaşanmıştır. Ses değişimlerinden bazıları ise yalnızca bir sözcükte tespit edilmiştir: */ç/ > /ş/: DLT. sağdıç > Az.Tü. sağdış, /p/ > /f/: DLT. öpke > Az.Tü. öfkə, /d/ > /m/: DLT. yudruḳ > Az.Tü. yumruḳ, /m/ > /n/: DLT. sağım > Az.Tü. sağın, /ç/ > /d/: DLT. çaçır > Az.Tü. çadır, /r/ > /n/: DLT. sıgır > Az.Tü. sığın, /n/ > /l/: DLT. bogun- > Az.Tü. bogul-, /r/ > /s/: DLT. irte- > Az.Tü. iste-, /m/ > /v/: DLT. emet, Az.Tü. əvet, /v/ > /ğ/: DLT. ḳulavuz > Az.Tü. ḳılağuz, /k/ > /c/: DLT. çeḳük > Az.Tü. çəkic.*

Yalnızca bir sözükte tespit edilen ses değişimlerinin büyük bir çoğunluğunu akıcı ünsüzler arasında ve sızıcı ünsüzler arasında görülen ses olayları oluşturmaktadır. Bu değişimlerin genellikle */ç/, /p/ /r/,/m/ /n/, /l/, /v/* ünsüzleri arasında Türkçenin muhtelif devirlerinde nadiren ortaya çıktığı görülmektedir.

Grafik 2. Ünsüzlerde görülen ses olayları

Tablo 182. Ünsüzlerde görülen ses değişimleri

	DLT	AZERBAYCAN TÜRKÇESİ	Ses Olayı	Söz Başı	Söz İçi	Söz Sonu	Toplam
1	/t/	/d/	tonlulaşma	130	31	16	178
2	/ç/	/c/	tonlulaşma	1	20	23	45
3	/p/	/b/	tonlulaşma	2	2	-	4
4	/k/	/g/	tonlulaşma	39	1	-	40
5	/ḳ/	/ğ/	tonlulaşma	-	7	1	8
6	/f/	/v/	tonlulaşma	-	3	-	3
7	/b/	/p/	tonsuzlaşma	3	1	-	4
8	/d/	/t/	tonsuzlaşma	-	2	-	2
9	/g/	/k/	tonsuzlaşma	-	-	2	2
10	/g/ ~ /ğ/	/ḳ/	tonsuzlaşma	-	21	10	31
11	/ḳ/	/x/	sızıcılaşma	2	31	16	49
12	/g/	/x/	sızıcılaşma	-	3	-	3
13	/ç/	/ş/	sızıcılaşma	-	-	1	1
14	/p/	/f/	sızıcılaşma	-	1	-	1
15	/b/	/v/	sızıcılaşma	3	-	-	3
16	/dh/ ~ /d/	/y/	akıcılaşma	-	33	6	39
17	/g/	/ğ/	akıcılaşma	-	76	4	80
18	/g/	/y/	akıcılaşma	-	27	3	30
19	/d/	/m/	akıcılaşma	-	1	-	1
20	/g/	/v/	dudaksıllaşma	-	7	1	8
21	/n/	/m/	dudaksıllaşma	-	-	2	2
22	/nğ/	/n/	dişsilleşme	-	32	12	44
23	/m/	/n/	dişsilleşme	-	-	1	1
24	/w/	/v/	dişsilleşme	-	30	5	6
25	/k/	/ḳ/	kalınlaşma	-	2	1	3
26	/ḳ/	/k/	incelme	-	1	1	2
27	/m/	/b/	süreksizleşme	3	-	-	3
28	/ç/	/d/	patlayıcılaşma	-	1	-	1
29	/ğ/	/g/	patlayıcılaşma	-	4	1	5
30	/r/	/l/	akıcılar arası	-	3	-	3
31	/r/	/n/	akıcılar arası	-	-	1	1
32	/n/	/l/	akıcılar arası	-	-	1	1
33	/r/	/s/	sızıcılar arası	-	1	-	1
34	/m/	/v/	sızıcılar arası	-	1	-	1
35	/w/ ~ /v/	/y/	sızıcılar arası	-	2	-	2
36	/v/	/ğ/	sızıcılar arası	-	1	-	1
37	/t/	/k/	patlamalılar arası	-	2	-	2
38	/k/	/c/	patlamalılar arası	-	-	1	1
39	/g/ ~ /ğ/	/ø/	ünsüz düşmesi	-	41	31	72
40	/y/	/ø/	ünsüz düşmesi	35	-	2	37
41	/k/	/ø/	ünsüz düşmesi	-	1	1	2
42	/ḳ/	/ø/	ünsüz düşmesi	-	1	1	2
43	/w/	/ø/	ünsüz düşmesi	-	5	1	6

44	/m/	/ø/	ünsüz düşmesi	-	2	-	2
45	/b/	/ø/	ünsüz düşmesi	1	-	-	1
46	/x/	/ø/	ünsüz düşmesi	-	1	-	1
47	/f/	/ø/	ünsüz düşmesi	-	1	-	1
48	/l/	/ø/	ünsüz düşmesi	-	1	-	1
49	/ø/	/y/	ünsüz türemesi	1	1	4	6
50	/ø/	/r/	ünsüz türemesi	-	4	-	4
51	/ø/	/h/	ünsüz türemesi	4	-	-	4
52	/ø/	/n/	ünsüz türemesi	-	3	-	3
53	/ø/	/t/	ünsüz türemesi	-	2	-	2
54	/ø/	/k/	ünsüz türemesi	-	-	2	2
55	/ø/	/b/	ünsüz türemesi	-	1	1	2
56	/ø/	/m/	ünsüz türemesi	-	2	-	2
57	/ø/	/v/	ünsüz türemesi	1	-	-	1
58	/ø/	/ḳ/	ünsüz türemesi	-	-	1	1
59	/ø/	/d/	ünsüz türemesi	-	-	1	1
60	/ø/	/x/	ünsüz türemesi	1	-	-	1
61	/-l-/	/-ll-/	ikizleşme	-	2	-	2
62	/-s-/	/-ss-/	ikizleşme	-	2	-	2
63	/-ḳ-/	/-ḳḳ-/	ikizleşme	-	4	-	4
64	/-ş-/	/-şş-/	ikizleşme	-	2	-	2
65	/-k-/	/-kk-/	ikizleşme	-	1	-	1
66	/-t-/	/-dd-/	ikizleşme	-	1	-	1
67	/-rr-/	/-r-/	tekleşme	-	1	-	1
68	/-kk-/	/-k-/	tekleşme	-	2	-	2
69	/-tt-/	/-t-/	tekleşme	-	1	-	1
70	/-dg-/	/-ğd-/	yakın göçüşme	-	1	-	1
71	/-ḳl-/	/-lx-/	yakın göçüşme	-	1	-	1
72	/-rv-/	/-vr-/	yakın göçüşme	-	1	-	1
73	/-şn-/	/-nş-/	yakın göçüşme	-	1	-	1
74	/-ug-/	/-ğu-/	yakın göçüşme	-	1	-	1
75	/-uğ/	/-ḳu/	yakın göçüşme	-	-	1	1
76	/-uğ/	/-ğu/	yakın göçüşme	-	-	1	1
77	/-tr-/	/-rt-/	yakın göçüşme	-	1	-	1
78	/-pr-/	/-rp-/	yakın göçüşme	-	3	-	3
79	/-ri/	/-ir/	yakın göçüşme	-	-	1	1
80	/-mg-/	/-ğm-/	yakın göçüşme	-	1	-	1
81	/dz/	/zt/	uzak göçüşme	-	-	-	1
82	/mr/	/rm/	uzak göçüşme	-	1	-	1
83	/sḳ/	/xs/	uzak göçüşme	-	-	-	1
84	/pr/	/rp/	uzak göçüşme	-	1	-	1
85	/r/ ~ /z/	/r/ ~ /z/	/r/ ~ /z/ denkliği	-	1	5	6
86	/-şg-/	/-şş-/	benzeşme	-	1	-	1
87	/-dl-/	/-dd-/	benzeşme	-	1	-	1

Dîvânu Lugâti’t-Türk’te geçen sözcüklerden günümüz Azerbaycan Türkçesinin söz varlığında tespit edilen 1519 sözcükten 700’ü anlamını muhafaza ederken, 819’unda çeşitli

anlam olayları meydana gelmiştir. Bu sözcüklerden 416'sı *anlam genişlemesi*, 131'i *anlam kayması*, 90'ı *anlam daralması* 41'i *anlam kötüleşmesi*, 29'u *anlam değişmesi*, 12'si *anlam iyileşmesi* gibi anlam olaylarına uğramış, 100 sözcüğün de muhtelif sebeplerden sesteş ancak anlamının tamamen farklı olduğu tespit edilmiştir.

Anlam genişlemesine uğrayan sözcüklerde anlam alanı dar olan bir sözcük, zamanla ilişkili bulunduğu kavram alanı içerisinde yayılarak, o kavramda bulunan diğer öğeleri de üstüne almış ve genelleşmiştir. Söz gelimi DLT'de ***aba*** "ana" sözcüğü aile kavramı içerisinde bir tek "anne" öğesini karşılarken Azerbaycan Türkçesinde bu sözcük "baba, büyük kız kardeş, abla, yaşça büyük kadınlar" gibi yeni anlamlar kazanarak genişlemiştir.

Anlam genişlemesinin, en büyük sebeplerinden birisi, kelimelerin kazanmış olduğu yeni mecazi anlamlardır. Bu hususta, Dîvânu Lugâti't-Türk'ten günümüz Azerbaycan Türkçesine anlam genişlemesine uğrayan 416 sözcükten 201'inde diğer anlamlarının yanında en az bir yeni mecazi anlam geliştiği görülmektedir; ***DLT. sag- > Az.Tü. sağ-:*** DLT'de *sag-* "sağmak" anlamına gelen sözcük, Azerbaycan Türkçesinde "hayvanların memesinden süt sağmak" *mec.* "birinin parasını veya malını sürekli elinden almak" şeklinde anlam genişlemesine uğramış, ***DLT. yağlığ > Az.Tü. yağlı***: DLT'de temel anlamı "yağlı," olan sözcük, Azerbaycan Türkçesinde *mec.* "zenginleşmek" anlamını kazanmıştır.

12 sözcükte görülen *Anlam iyileşmesi,* Dîvânu Lugâti't-Türk'ten Azerbaycan Türkçesine en az tespit edilen anlam olayıdır: ***DLT. ḳız*** "cariye , pahalı nesne, kız çocuk" > ***Az.Tü. xız*** "dişi insan evladı, çocuğun dişisi", ***DLT. telü*** " (Oğuzca) ahmak" > ***Az.Tü. dəli*** "divane, çılgın, mecnun, yiğit, kahraman", ***DLT. çoçuḳ*** "domuz yavrusu, her şeyin küçüğü" > ***Az.Tü. çocuḳ*** "insan yavrusu" vd.

Anlam kötüleşmesine uğrayan 41 sözcükten 23'ünde sözcüklerin anlamının kötüleşmesi, kazandığı yeni mecazi anlamlar ile olmuştur: ***DLT. anğıt*** "ördeğe benzer kuş" > ***Az.Tü. anḳut*** *mec.* "anlayışı kıt, ebleh", ***DLT. ḳan*** "kan" > ***Az.Tü. ḳan*** *mec.* "birini öldürme, düşmanlık, kısas, kavga, savaş", ***DLT. ḳara*** "karanlık, kara", > ***Az.Tü. ḳara*** *mec.* "ağır, kötü, gam, keder", ***DLT. ḳarı*** "yaşlı, ihtiyar" ***Az.Tü. ḳarı*** *mec.*"kindar, hilekar, kaddar" vd.Tespit edilen bu örnekler arasında hayvan isimleri ve bu isimlerden türeyen sözcükler ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda 12 sözcükte hayvan ismi veya bu isimlerden türeyen sözcüklerde kendi temel anlamını korumakla birlikte anlamın kötüleştiği görülmektedir. ***DLT. anğıt*** "ördeğe benzer renkli kuş" > ***Az.Tü. anḳut*** "açgözlü, ebleh, anlayışı kıt olan", ***DLT. eşgek*** "eşek" > ***Az.Tü. eşşək*** "kafası kalın, kıt, cahil, ahmak", ***DLT. eşgeklen-*** "eşek

sahibi olmak” ***Az.Tü. eşəklen-*** “edepsizleşmek”, ***DLT. ıt*** “it, köpek” ***Az.Tü. it*** “kötü huylu, kavgacı, ahlaksız, değersiz”

En çok görülen ikinci anlam olayı, 131 sözcükte görülen anlam kaymasıdır. Bunlardan bazıları sözcüğün kökeni aynı olsa da eklere bağlı olarak gelişen anlam kaymalarıdır:

-GAn: DLT’de ***abıtgan*** “daima gizleyen, saklayan” sözcüğü Azerbaycan Türkçesinde ***abıtḳan*** “gizli olan, belli olmaz durumda olan” anlamındadır. Yine DLT’de ***yaşurgan*** “her zaman gizleyen” anlamındaki sözcük, Azerbaycan Türkçesinde ***yaşurtgan*** “gizli olan, gizli kalan” anlamındadır. DLT’ de ***–gAn*** sıfat-fiil eki sözcüğe “işi yapan, eden”, gibi etken bir anlam yüklerken, Azerbaycan Türkçesinde aynı ek sözcüğe “işten etkilenen” edilgen bir anlam vermektedir. **-(x)ş-:** DLT’de ***basış-*** “basmakta yardım etmek” anlamındaki sözcük, Azerbaycan Türkçesinde “birbirine baskı yapmak” anlamındadır. Bu bağlamda diğer örnekler şu şekildedir; ***DLT. sürtüş-*** “sürmek ve sürmekte yardım ve yarış etmek” > ***Az.Tü. sürtüş-*** “birbirine sürtünmek”, ***DLT. tögüş-*** “döğmekte yardım ve yarış etmek” > ***Az.Tü. töküş*** “dövüşmek, birbiri ile kavga etmek”, ***DLT. çıḳış-*** : “çıkmakta yardım ve yarış etmek” > ***Az.Tü: çıxış-:*** “birkaç kişi birden bir yere çıkmak”. Kâşgarlı, eseri Arapça yazıdığından dolayı işteşlik ekini, Arapçadaki *mufa’ale* kalıbı ile eşleştirerek bu ekin eklendiği fiilleri “bir işi yapmakta yardım ve yarış etmek” veya “karşılıklı olarak bir işi gerçekleştirme” anlamı ile vermektedir, Azerbaycan Türkçesinde ise ***–Iş-*** eki fiile “yardım ve yarış etme” anlamı vermez. Daha çok “karşılıklı olarak yapılan bir iş” anlamı öne çıkmaktadır. **+lAn-:** DLT’de ***biçeklen-*** “bıçak sahibi olmak” sözcüğü Azerbaycan Türkçesinde ***bıçaḳlan-*** “bıçakla vurulmak, bıçaklanmak, yaralanmak” şeklindedir. Diğer örnekler ise şu şekildedir; ***DLT. ḳılıçlan-*** “kılıç sahibi olmak” > ***Az.Tü. ḳılıçlan-*** “kılıçlanmak, kılıçla vurulmak” ***DLT. arpalan-*** “arpa sahibi olmak” ***Az.Tü. arpalan-*** “arpa ile yemlenmek”. İsimden fiil yapan ***+lAn-*** eki, Kâşgarlı’nın kayıtlarına göre sözcüğe “bir şeyin sahibi olma, onu elde etme” anlamları verirken Azerbaycan Türkçesinde “eylemden etkilenme” anlamı vermektedir. **-(x)t-:** DLT’de ***yawrıt-*** “kötületmek, zayıflatmak” fiili ettirgen yapıda iken Azerbaycan Türkçesinde ***yavrı-*** “arıklama, kötüleme” fiiline gelen ettirgenlik eki *-t-*, ettirgen, oldurgan anlamını kaybetmiştir. DLT’de ettirgen anlamını muhafaza edip günümüz Azerbaycan Türkçesinde bu anlamın kaybolduğu bazı örnekler şu şekildedir: ***azıt-*** “yoldan çıkarmak” > ***azıt-*** “yoldan çıkmak”, ***sapıt-*** “hareket ettirmek, sallatmak, saptırmak” ***sapıt-*** “sapmak, yoldan çıkmak” vd.

Dîvânu Lugâti’t-Türk’ten Azerbaycan Türkçesine sesteş ancak anlamları farklı olan 100 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcükler, Azerbaycan Türkçesindeki biçimleriyle ses

olarak aynı olmasına rağmen anlamları tamamen değişmiş ve farklı kavram alanlarını simgeler duruma gelmiş veya farklı kaynaklardan geldiği halde aralarında ses birliği olan sözcüklerdir: ***DLT. açık*** "büyük kardeş" > ***Az.Tü. açık*** "açık, kapalı olmayan, damı olmayan, geniş,", ***DLT. baldır*** "ilk çağında işlenen iş" > ***Az.Tü. baldır*** "bacağın diz ile topuk arasında olan kısmı", ***DLT. baş*** "yara" > ***Az.Tü.baş*** "insan kafası, kelle, şef", ***DLT. benek*** "bakır para" > ***Az.Tü. benek*** "vücudun bir yerinde görülen leke, ben"

Dîvânu Lugâti't-Türk'te verilen sözcüklerden günümüz Azerbaycan Türkçesinin söz varlığında tespit edilen 1519 sözcükten 819'unda çeşitli anlam olayları meydana gelirken 700'ü anlamını korumuştur: ***DLT. agıt-*** "çıkarmak, yükseltmek" > ***Az.Tü. ağıt-*** "çıkmasını, yükselmesini sağlamak", ***DLT. agu*** "zehir" > ***Az.Tü. ağı*** "Organizmaya girince hayati fonksiyonları tahrip eden veya bozan madde, ağu", ***DLT argur-*** "yormak" > ***Az.Tü. arkur-*** "yormak, yorgun hale getirmek" ***DLT. artat-*** "bozmak, harap etmek" > ***Az.Tü. artat-*** "mahvetmek, bozmak, geçersiz duruma getirmek"

Grafik 3. Anlam Olaylarına Uğrayan Sözcükler

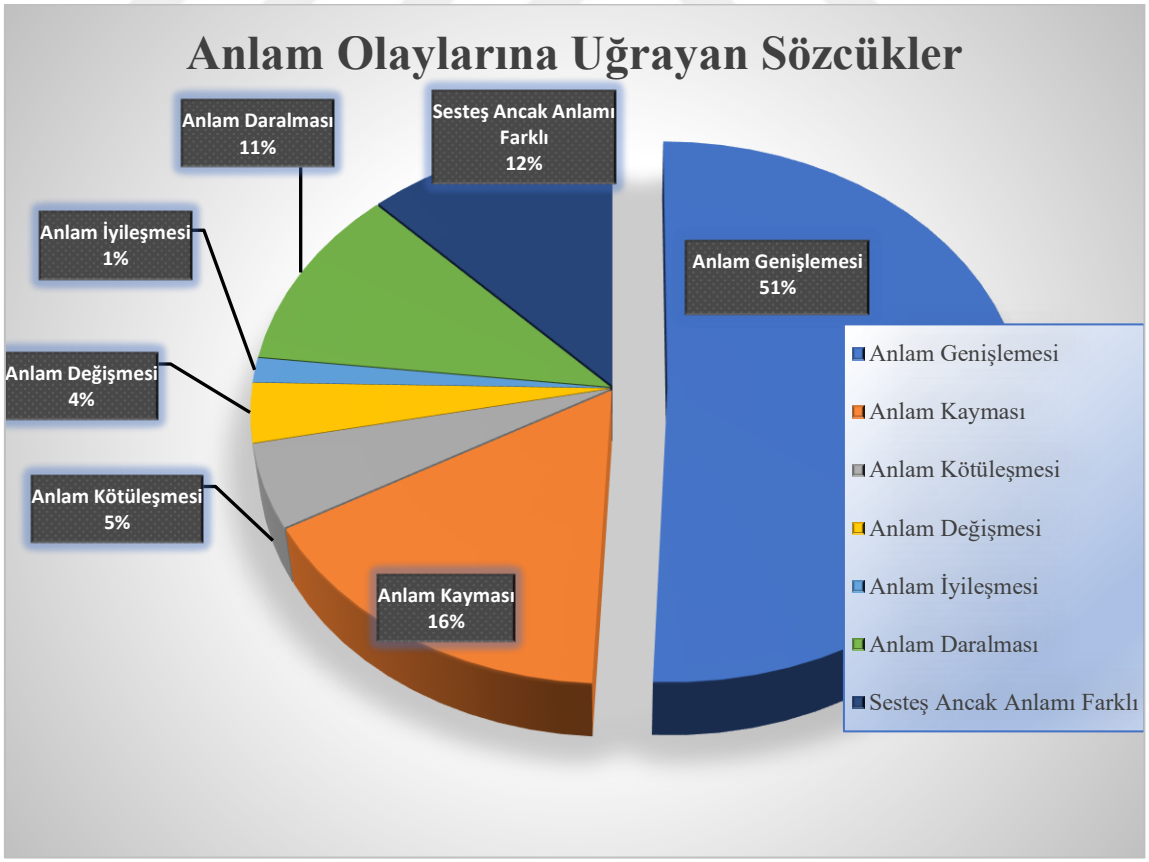

KAYNAKLAR

Ağdoğan, Y. (1999) *Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Büyük sözlük*, 1. Baskı, İstanbul, Beşir Yayınevi.

Aksan, D. (1982). *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)* Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksan, D. (1997). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi,* 4. Baskı. Ankara, Engin Yayın evi.

Altaylı, S. (2019) *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü* (Cilt I, II, III). Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Argunşah M., Yüksekkaya G. S. (2019) *Karahanlıca, Harezmce, Kıpçakça Dersleri, İstanbul*, Kesit Yayınları.

Ata, A. (2019). *Kısasü'l-Enbiyâ I-II (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım),* Ankara: TDK Yayınları

Atalay, B. (2019). *Divanü Lügat-it Türk I-II.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti (Cilt I- II, III, IV), (2006). Azərbancan Milli Elmlər Akademiyası, Bakı, Şərq- Qərb.

Buniyatov, Z. M. (1991) "AZERBAYCAN" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi C.4, s. 317-322

Buran A., Alkaya E. (2017). Çağdaş Türk Lehçeleri, 12. Baskı. Ankara, Akçağ Yayınları.

Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Caferoğlu, A. (2019). *Türk Dili Tarihi,* İstanbul: Alfa Yayınları.

Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary PreThirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.

Dybo, A. (2013) *Etymologicheskij slovar bazisnoj lexiki turkskih jazykov*, Astana.

Ercilasun, Ahmet B. (2015) *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla, Türk Dili Tarihi,* 15. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları.

Erdal, M. (2004). *A Grammar Of Old Turkic*. Leiden-Boston: Brill.

Erdal, M. (1991). *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach To The Lexicon, Volume I-II.* Wiesbaden: Otto Harrasowitz

Ergin, M. (1971) *Azeri Türkçesi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.

Gabain, A. Von. (2003). *Eski Türkçenin Grameri* (çeviren: Mehmet Akalın). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, Cilt I, A-N*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, Cilt II, O-Z.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hacıeminoğlu, N. (2019). *Karahanlı Türkçesi Grameri,* 4. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İpekçioğlu, F. (1987) *Türk Lehçeleri*, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Basımevi.

Karaağaç G. (2018) *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü,* 2. Baskı. Ankara, Türk Dili Kurumu Yayınları.

Karaağaç G. (2015). *Türkçenin Ses Bilgisi*, İstanbul, Kesit Yayınları.

Karadoğan A. (2004) Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları, *Türkmen Türkçesi – Türkiye Türkçesi Üzerine Bir İnceleme* , Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Kırıkkale Üniversitesi

Karahan, A. (2009). Divânü Lügati't Türk'e Göre XI. Yüyıl Türk Lehçe Bilgisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.

Kartallıoğlu, Y., Yıldırım H. (2007). "Azerbaycan Türkçesi", Türk Lehçeleri Grameri (Editör: Ahmet B. Ercilasun), Ankara, Akçağ Yayınları, s. 173-230.

Korkmaz, Z. (1992). *Gramer Terimleri Sözlüğü,* Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Z. (1994). Eski Türk Yazı Dilinden Yeni Yazı Dilllerine Geçiş Devri ve Özellikler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten,* 39 (1991), 55-64

Korkmaz, Z. (2007) *Türk Dili Üzerine Araştırmalar III*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kulaksız, Ö.O. (2023) Mevlid-i Ahmed (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin), Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Menges, K. H. (1995). The Turkic Languages and Peoples: An Introduction to Turkic Studies (2nd ed.). Wiesbaden: Harrassowitz. Türkçe Çevirisi: Taşbaş, E. (2020). Türk Dilleri ve Halkları, Türklük Araştırmalarına Giriş. Ankara: TDK Yay.

Özkan, N. (1997) *Türk Dünyası, Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat,* Kayseri, Geçit Yayınları.

Radloff, W. (1893). *Versuch Eines Wörterbuches der Türk-Dıalecte, a-,i-,ä-,o-,ö-,* St. Petersbourg.

Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Helsinki.

Sçerbak, A. M. Zetasizm-Rotasizm Meselesi ve Türkçe İle Moğolca Arasındaki İlişkilere Dair Bazı Düşünceler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, Cilt. 35, Sayı 1987, 281-288

Starostin, S. A, Dybo, A. V., Mudrak, O.A. (2003). *An Etymological Dictionary of Altaic Languages.* Leiden/Boston: Brill.

Tanyeri Y. (2012). Türkmen Türkçesi ile Divanü Lügat'it Türk'ün Söz Varlığı Açısından Karşılaştırılması, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi.

Tekin, T. (1967). *A Grammar of Orkhon Turkıc*. Bloomington: Indıana Unıversıty.

Tekin, T. (2003). *Further Evidence for "Zetacism" and "Sigmatism", Makaleler-1 (Altayistik)* (Haz.: Emine YILMAZ-Nurettin DEMİR), Ankara: Grafiker Yayınları, s. 45-54.

Tekin, T. (1994). Notes on "Old Turkic Word Formation". *Central Asiatic Journal*, Vol. 38 No. 2 (1994) pp. 244-281.

Tekin, T. (1969). Zetacism and Sigmatism in ProtoTurkic. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Tomus XXII, pp. 51-80 .

Tietze, A. (2002). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı-Sprachgeschichtliches und Etymologisches Wörterbuch der Türkei-Türkischen, Cilt 1, A-E. İstanbul: Simurg Yayınları.

Tietze, A. (1914-2003). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı - Sprachgeschichtliches und Etymologisches Wörterbuch der Türkei-Türkischen, Cilt 2, F-J. İstanbul: Simurg Yayınları.

Uğurlu, M. (2002) Die “falschen Freunde” Ein Problem bei der Übersetzung zwischen den Türksprachen, 5. Deutche Turkologenkonferenz, Mainz, Almanya

Vambery, H. (1878). Etymologisches Wörterbuch der Turko-Tatarischen Sprachen. Leipzig: F.A. Brockhaus.

Vardar B. (2002) *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü,* 1. Baskı. İstanbul, Yabancı Dil Yayınları.

Vural H., Böler T. (2012). *Ses ve Şekil Bilgisi*, İstanbul, Kesit Yayınları.

Yalçın, S., K. (2013) *Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünlüler*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları